

BIBLIOTHECA INDICA
A COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

श्रीमद्बल्लालसेनदेवविरचितः

दानसागरः

DĀNASĀGARA

OF

BALLĀLA SENA

EDITED

BY

BHABATOSH BHATTACHARYA, M A , B L ,

Kāvyaṛṭha

*Sir William Jones Research Fellow,
The Asiatic Society*

Work Number

274

Fasciculus 1

Issue Number

1563

CALCUTTA

Printed at the Calcutta Oriental Press Ltd

Published by the Asiatic Society,

1, Park Street

1953

Price Rs. 9/-

NOTICE

BIBLIOTHECA INDICA

PUBLISHED BY

THE ASIATIC SOCIETY

The Bibliotheca Indica is a collection of works belonging to or treating of Oriental literatures and contains original text editions as well as translations into English, and also bibliographies, dictionaries, grammars, and studies

The publication was started in 1849, and consists of an Old and a New Series. The New Series was begun in 1860, and is still running.

The issues in the series consisted originally of fascicles of 96 or 100 pages print, though occasionally numbers were issued of double, triple or larger bulk, and in a few cases even entire works were published under a single issue number. Of late years the single issues are made as much as possible to constitute complete volumes. Several different works are always simultaneously in progress. Each issue bears a consecutive issue number. The Old Series consists of 265 issues, in the New Series, till January 1st, 1942, inclusive, 1,547 issues have been published. These 1,812 issues represent 265 different works, these works again represent the following literatures —

Sanskrit, Prakrit
Rājasthānī, Kāshmirī, Hindī
Tibetan, Lushai
Arabic, Persian

Several works published are partly or wholly sold out, others are still incomplete and in progress. A few works, though incomplete, have been discontinued.

Two price-lists concerning the Bibliotheca Indica are available and may be had on application. One describes the Indian and the other the Islamic works published in the series. These lists are periodically revised.

The standard sizes of the Bibliotheca Indica are, —

Demy (or small) octavo.
Royal (or large) octavo.
Quarto

ॐ नमो गणेशाय ।

दानसागरः

[उपक्रमणिका]

(मङ्गलाचरणम्)

ये साक्षादवनीतलामृतभुजो वर्णाश्रमज्यायसा
येषा पाणिषु निक्षिपन्ति कृतिन पाथेयमासुष्मिकम् ।
यद्वक्त्रोपनता ¹ पुनन्ति जगती पुरयास्त्रिवेदीगिर-
स्तेभ्यो निर्भरभक्तिसम्भ्रम-नमन्मौलि द्विजेभ्यो नम ॥१॥

(ग्रन्थकृत्-परिचयः)

इन्दोर्विश्वैकबन्धोः² श्रुतिनियमगुच क्षत्रचारित्रचर्या
मर्यादागोत्रशैल कलिचकित-सदाचार-सम्भारसीमा ।
सङ्घुत्तस्त्रच्छरत्रो³ज्ज्वल-पुरुषगुणाच्छिन्नसन्तानधारा-
बन्धैर्मुक्ता⁴मर⁵श्रीर्निरगमदवनेर्भूषण सेनवश ॥२॥
तत्कालकृतसतपथ स्थिरघनच्छायाभिराम सता
स्वच्छन्दप्रणयोपभोगसुलभ कल्पद्रुमो जङ्गम ।
हेमन्त परिपन्थिपङ्कजसर सर्गस्य⁶ नैसर्गिकै-
रुन्नीत स्वगुणै⁷रुदात्तमहिमा हेमन्तसेनोऽजनि ॥३॥
तदनु विजयसेन प्रादुरासीन्नरेन्द्रो
दिशि विदिशि भजन्ते यस्य वीरध्वजत्वम् ।
शिखर-विनिहिता⁸ज्ञा-वैजयन्ती वहन्त-
प्रयातिपरिगृहीता प्राशवो राजवशा ॥४॥

1 I O ०गता

2 A इन्दोभिर्बैकबन्धेन , B इन्दो विश्वै-
कबन्धो , I O इन्दो विश्वैकबन्ध

3 I O ० वक्त्रो

4 Con. A ०मुक्ता० ,

B ०गणोच्छिन्नसन्तानधाराबन्धोमुक्ता०

5 A and B ०सर० 6 I O ०सङ्घा

7 A ०रुन्नीत स्वगुणै

8 I O ०विनिहिता०

सर्वाशा परिपूरयन्नुपचितश्रीर्दानवारा धनै-
 रासारैरभिषिक्त-निर्मलयशा -शालेय^१-भूमण्डल ।
 दैन्योत्तापश्रुता-म^२कालजलद सर्वोत्तर द्दमाश्रुता
 श्रीवङ्गालवृषस्ततोऽजनि गुणाविर्भावगर्भेश्वर ॥५॥
 वेदार्थस्मृतिसंकथादिपुरुष श्लाघ्यो वरेन्द्रीतले
 निस्तन्द्रोज्ज्वलधीविलासनयन सारस्वतब्रह्मणि^३ ।
 षट्-रुमाऽभवदार्यशीलनिलय प्रख्यातसत्यव्रतो
 वृत्रारेखि गीष्पतिर्नरपतेरस्थानिरुद्धो^४ गुरुः ॥६॥
 अधिगत-सकल-पुराणस्मृतिसार श्रद्धया गुरोरस्मात् ।
 कलिकल्मषावदान^५ दाननिबन्ध विधातुकामोऽपि ॥७॥
 दुरधिगम धर्मनिर्याय-विषमा^६ध्यवसाय सशयस्तिमित ।
 नरपतिरयमारोभे ब्राह्मणचरणारविन्द-परिचर्याम् ॥८॥
 शुश्रूषापरितोषितैरविरत सम्भूय भूदैवतै-
 र्दत्तामोघवरप्रसाद विशद-स्वान्तम्बलत्सशयः ।
 श्रीवङ्गालनरेश्वरो विरचयत्येत गुरो शिष्या
 स्वप्रज्ञावधि दानसागरमयं श्रद्धावता श्रेयसे ॥९॥

(ग्रन्थकृत-प्रार्थना)

भूयोभूय प्रणम्य क्षितिबलय-मिलनमौलि वन्धा द्विजेन्द्रा
 श्रीमद्वङ्गालसेनः स्थिरविनयनिबद्धाञ्जलिर्याचते व ।
 काले काले भवद्भिः स्मृतशुक्रतलवै पालनीयो ममायं
 सामान्य पुरयभाजा भवजलधिमहासेतुबन्धो निबन्ध ॥१०॥

(संगृहीतग्रन्थनामानि)

ब्राह्मं वाराहमाग्नेर्यं भविष्य मातृस्यमेव च ।

[वामनं वायवीयञ्च मार्कण्डेयञ्च वैष्णवम् ॥११॥

1 I O °शालेय°

2 I O °नु°

3 A सारभूतब्रह्मणि, B सारस्वतब्रह्मण

4 B and I O °र्यंस्थानिरुद्धो

5 B कलिकल्मषावसाद',

I O °कलुषावसाद

6 A °विषया°

शैव स्कान्दश्च पाद्मश्च पुराण कौर्ममेव च ।]¹
पुराणानि तथा कूर्मपुराणादिपुराणयो ॥१२॥
उक्कान्युपपुराणानि व्यक्तदानविधीनि च ।
आथ पुराण शाम्बश्च कालिकाह्वयमेव च ॥१३॥
नान्दमा²दिल्यसङ्गश्च नारसिंह तथैव च ।
मार्कण्डेयकृत तद्वद् विष्णुधर्मोत्तराह्वयम् ॥१४॥
शास्त्रश्च विष्णुधर्माख्य गोपथब्राह्मणश्रुतिम् ।
श्रीरामायणमाख्यान महाभारतसहिताम् ॥१५॥
मनु वशिष्ठ सवर्त्त याज्ञवल्क्यश्च गोतमम्³ ।
काल्यायनश्च जाबाल व्यास दानबृहस्पतिम्⁴ ॥१६॥
बृहद्वशिष्ठं हारीत पुलस्त्य विष्णुमेव च ।
शातातप यम योगि याज्ञवल्क्यश्च देवलम् ॥१७॥
बौधायनश्चाङ्गिरस दानव्यास बृहस्पतिम् ।
द्वौ शङ्खलिखिता-वापस्तम्ब शाठ्यायन तथा ॥१८॥
महाव्यास लघुव्यास लघुहारीतमेव च ।
छन्दोगपरिशिष्टश्च काल्यायनमशेषत ॥१९॥
इत्यालोच्य⁵-पुराणोप-पुराणस्मृति⁶सहिता ।
समाहृतानि दानानि निबन्धस्यास्य सिद्धये ॥२०॥

(दाननामानि)

महादानानि [कीर्त्यन्ते तत्रादौ]⁷ षोडश क्रमात् ।
पर्वतानाश्च दानानि दशैव तदनन्तरम् ॥२१॥
[ततो गुडादिधेनूना चत्वारिंशदनुक्रमात् ।
एकन्यूनानि दानानि कथ्यन्तेऽत⁸ यथाविधि ॥२२॥

1 A omits the bracketed portion

2 I O नन्दिमा०

3 I O गौतम

4 A सदानश्च बृहस्पतिम्, I O दान बृहस्पति

5 A इत्यालोच्य

6 A and I O स्मृति०

7 A तत्रादौ कथ्यन्ते for the bracketed portion

8 B वध्यन्तेऽत, I O वध्यन्ते

अलङ्कृताना पञ्चाशच्चत्वारि च¹ गवामथ ।
 दानान्यलङ्कृतगवी-समूहस्य ततस्त्रिधा ॥२३॥
 ततोऽनलङ्कृतगवी-दानानि दश पञ्च च ।
 तथानलङ्कृतगवी-समूहस्य च सप्तधा ॥२४॥
 अलङ्कृताना दानानि वृषायामष्टधा तथा ।
 ततोऽनलङ्कृतानान्तु दश दानानि पञ्च च ॥२५॥
 गवाहिकप्रदानानि दशधा तदनन्तरम् ।²
 भूमेर्दानानि कीर्त्यन्ते पञ्चपञ्चाशदेव तु ॥२६॥
 आसनस्य प्रदानानि³ षड्वेव तदनन्तरम् ।
 ततो वारिप्रदानानि षट्त्रिंशदिह सख्यया ॥२७॥
 तैजसानाम्च पात्राणां दश दानान्यनन्तरम् ।
 दानानि जलपात्राणां ततश्च नव संख्यया ॥२८॥
 ततोऽन्नस्य प्रदानानि त्रिचत्वारिंशदेव तु ।
 ततस्त्रीण्येव भक्ष्यस्य पञ्चधा⁴ लवणस्य च ॥२९॥
 ततो घृतस्य सप्तैव त्रीणि दध्नस्त्वनन्तरम् ।
 क्षीरस्य च ततस्त्रीणि पञ्च चैक्ष्ववस्तुन ॥३०॥
 पानकस्याथ चत्वारि फलानां नवधा तत ।
 ततश्चत्वारि मधुनोऽभ्यन्नस्य षडनन्तरम् ॥३१॥
 त्रयोदशाथ गन्धस्य ततो धूपस्य पञ्चधा ।
 अनुलेपनदानानि चत्वारि तदनन्तरम् ॥३२॥
 नव⁵ पुष्पस्य वज्राणां षड्युक्ता⁶ विशतिस्तत ।
 त्रीणि यज्ञोपवीतस्य दानानि तदनन्तरम् ॥३३॥
 सुवर्णस्याथ दानानि सप्तविंशदनुक्रमात् ।
 रजतस्य च दानानि चत्वारि⁷ तदनन्तरम्⁸ ॥३४॥

1 B ० चत्वारिंशद्, I O चत्वारिंशद्वरासथ

2 A omits the bracketed portion

3 I O षड्वेव

4 A पञ्चाथ

5 B अष्टौ, I O. first अष्टौ and

then corrects it by adding

नव just below it.

6 I O षड्युक्त०

7 B त्रीण्येव

8 I O adds the following

line after this —सामान्यदेवता-

भ्यस्तु चतुर्विंशं यथाक्रमम्

अलङ्कारस्य¹ चत्वारि रत्नस्य नवधा तत ॥३५॥
 गृहाणाञ्चैव दानानि तत सप्तदशैव तु ।
 नव प्रतिश्रयस्याथ शय्यायास्तु ततो नव ॥३६॥
 इन्धनस्याथ चत्वारि दीपस्यैकोनविंशति ।
 दानानि च पुराणाना-मेकोनविंशतिस्तत ॥३७॥
 नानाविधाना विद्याना चतुर्विंशतिरेव च ।
 विशदानानि कन्यार्ना प्रैष्याणान्तु ततो दश ॥३८॥
 शस्यानामथ दानानि पञ्चविंशतिरेव च ।
 तिलस्य दश दानानि तथारामस्य पञ्चधा ॥३९॥
 कीर्त्यन्ते षोडशैवात्र वृक्षस्य तदनन्तरम् ।
 सम्भारस्याथ चत्वारि पशूनामष्टधा तत ॥४०॥
 कृष्णाजिनस्य सप्ताथ छत्रस्य दश पञ्च च ।
 कीर्त्यन्ते पञ्चदशधा ततो दानान्युपानह ॥४१॥
 तथा द्वादश² यानाना चत्वारि करिणामथ ।
 द्वादशाश्वस्य दानानि चत्वारि महिषस्य च ॥४२॥
 अष्टावारोग्यदानानि³ कीर्त्यन्ते तदनन्तरम् ।
 अभयस्य च दानानि त्रयस्त्रिंशत्तत क्रमात् ॥४३॥
 सूर्यादिवारविहिता⁴-न्येकादश तत परम् ।
 मासोपलब्धिष्वेव दिनेष्व⁵नियतेष्वथ ॥४४॥
 सप्तसप्ततिरुच्यन्ते⁶ दानानि तदनन्तरम् ।
 मासेष्वनियतेष्वेव नियतास्तु तिथिष्वथ ॥४५॥
 क्रमादानानि कीर्त्यन्ते नानारूपाणि विशति ।
 मासतिथ्योर्नियतयो-स्त्रिपञ्चाशदनन्तरम् ॥४६॥
 चतुर्दश च नक्षत्र-नियतास्तु तिथिष्वथ ।
 ततो नक्षत्रविहिता-न्यष्ट⁷पञ्चाशदेव तु ॥४७॥

1 I O adds a च here

2 B एकादश च

3 B and I O अष्ट चारीग्यदानानि

4 I O वरहिता नक्षत्र, परम्

5 I O दिनेषु०

6 Con A and I O सप्तति
परिकीर्त्यन्ते, B एकसप्ततिरुच्य

7 I O षष्टी

मत्सव्यापीनि दानानि षडेव तदनन्तरम् ।
 रविसक्रमणेष्वेव-मेकोनत्रिंशद्देव तु ॥४८॥
 ऋतुपदिष्टानि ततो दानानि दश पञ्च च ।
 वत्सरादिषु दानानि^२ सप्तैव तदनन्तरम् ॥४९॥
 विप्रकीर्णानि दानानि त्रिपञ्चाशदनन्तरम् ।
 सामान्यदेवताभ्यस्तु चतुस्त्रिंशत् क्रमादिह^३ ॥५०॥
 एक^४न्यूनानि सूर्याय चत्वारि शदनन्तरम् ।
 महेश्वराय दानानि तत सप्तदशैव तु ॥५१॥
 विष्णवे चैव दानानि चतुर्विंश-शत तत ।
 विच्छिद्य पञ्चसप्तत्या-वर्तैरेव^५ पृथक् पृथक्^६ ॥५२॥
 नानामुनिप्रवचना-मृतनिर्यासराशिभि ।
 पञ्चसप्तति^७सयुक्त-त्रयोदशशतीमितै^८ ।
 दानैर्निरूप्य यज्ञेन नानागमसमाहृतै ॥५३॥
 विद्वत्सभाकमलिनी-राजहंसेन भूभुजा ।
 श्रीमद्ब्रह्मालसेनेन कृतोऽयं दानसागर ॥५४॥

(अनुक्तदानानि)

जलाशयानां दानानि तथा च सुरवेशमनाम् ।
 नोक्तानि सम्यगुक्तानि प्रतिष्ठासागरे यत ॥५५॥
 श्रुतान्यादिपुराणेषु तु दानान्यनु^९विभागतः ।
 आचारसागरोक्तत्वात् कीर्त्यन्तेऽत्र कृतज्ञश ॥५६॥

(असंगृहीतग्रन्थनामानि)

भागवतश्च पुराणं ब्रह्माण्डश्चैव नारदीयश्च ।
 दानविशिन्यमेतत् त्रयमिह न निबद्धमवधार्य ॥५७॥

1 I O ०विश्व०	6 B and I O कृतै.
2 I O वत्सरादिप्रदानानि	7 B चतु.सप्तति०
3 B and I O चतुर्विंशतिषा तत	8 Cou A ०शत मितैः, B and I O ०शतां मितैः
4 I O, एकौ	9 I O ₂ ०व्य०
5 I O ०वर्तिरेका	

बृहदपि लिङ्गपुराण मत्स्यपुराणोदितैर्माहादानै ।
 अथर्थात् तुल्यसार¹ दाननिबन्धेऽल न निबद्धम् ॥५८॥
 सप्तम्यैव पुराणं² भविष्यमपि संश्रुतीतमतियत्नात् ।
 ल्यङ्गाष्टमीनवम्यौ³ कल्पौ पाषण्डिभिर्प्रस्तौ ॥५९॥
 लोकप्रसिद्धमेतद्विष्णुरहस्यञ्च शिवरहस्यञ्च ।
 द्वयमिह न परिश्रुतीत संग्रहरूपत्वमवधर्म्यं ॥६०॥
 भविष्योत्तरमाचार-प्रसिद्धमविरोधि च ।
 प्रामाण्यज्ञापकादष्टे ग्रन्थादस्मात् पृथक् कृतम् ॥६१॥
 प्रचरद्भूपत स्कन्दपुराणौकाशतोऽधिकम् ।
 यत् खण्डत्रितय पौण्ड्रैरावन्तिकथाश्रयम् ॥६२॥
 तार्क्ष्यं पुराणमपरं ब्राह्ममाग्नेयमेव च ।
 त्रयोविंशतिसाहस्र पुराणमपि वैष्णवम् ॥६३॥
 षट्सहस्रमित लैङ्गं⁶ पुराणमपर तथा ।
 दीक्षाप्रतिष्ठापाषण्डयुक्तिरज्ञपरीक्षणौ ॥६४॥
 मृषावशानुचरितैर्बोषव्याकरणादिभि ।
 असङ्गतकथाबन्ध-परस्परविरोधतः⁸ ॥६५॥
 तन्मीनकेतनादीनां भण्डपाषण्डलिङ्गिनाम् ।
 लोकव्यञ्जनमालोक्य सर्वमेवावधीरितम् ॥६६॥
 तत्तत्पुराणोपपुराणसंख्याबहिष्कृत कश्मल⁹कर्मयोगात् ।
 पाषण्डशास्त्रानुमते¹⁰ निरुप्य देवीपुराणं न¹¹ निबद्धमत्र ॥६७॥
 ये दानधर्मविधिसस्तुतये पुराणपुराणमस्मृतिगिरा बहवो विवर्त्ता ।
 ते ग्रन्थविस्तरभयादवचित्य¹² केचिदस्माभिरल कलिता¹³ कलयन्तु सन्त ॥६८॥

1 Con A अथर्थात्तुल्यसार ,	7 I O सुक्ति
B ०तत्र सार , I O अथर्थात्तुल्य-
सारदाननिबन्धेतरनिबद्ध	8 I O ०विरोधित
2 Con A सप्तमं वायुपुराणम् ,	9 I O कल्पण०
B सप्तम्यवावपुराण , I O सप्तम्यवधिपुराणे	10 A ०गत
3 I O ०नवम्यो. काव्यौ	11 A न तत्पुराणम्
4 A and I O, लोके०	12 I O ०विचिन्त्य
5 I O. ०साहस्र०	13 Con A and B कथिता ,
6 I O लिङ्ग	I O कथित

(मुखबन्धः)

एव निरूप्य यत्नेन प्रारब्धे दानसागरे ।
 आदौ ब्राह्मणमाहात्म्यं ततो दानगुणस्तुतिः ॥६६॥
 पात्रप्रशसा पात्राणामपवादस्तद् परम् ।
 दानस्वरूपं कर्ता च श्रद्धा दानविधिं प्रति ॥७०॥
 दानस्य^१ कालदेशाश्च देयस्य च निरूपणम् ।
 अपवादश्च दानानामसद्दान^२निरूपणम् ॥७१॥
 ततो दानस्य च विधिः प्रतिग्रहविधिस्ततः ।
 सर्वत्र^३ परिभाषा चेत्यथा पञ्चदश क्रमात् ॥
 निरूप्य मुखबन्धा^४ वक्ष्यन्तेऽत्र महीक्षिता ॥७२॥

१ I O दानस्य

२ I O असन्धानं

अथ ब्राह्मण-प्रशासा ।

तत्र मनु —

ब्राह्मणो जायमानो हि पृथिव्यामधि जायते ।
 ईश्वर सर्वभूताना धर्मकोषस्य गुप्तये ॥१॥ (१।६६)
 प्रणीतश्चाप्रणीतश्च यथाग्निर्देवत महत् ।
 एव विद्वानविद्वान् वा ब्राह्मणो देवत महत् ॥२॥ (६।३१७)
 रमशानेष्वपि तेजस्वी पावको नैव दुष्यति ।
 ह्ययमानश्च यज्ञेषु भूय एवाभिवर्द्धते ॥३॥ (६।३१८)
 एव यद्यप्यनिष्टेषु वर्तते सर्वकर्मसु ।
 सर्वथा ब्राह्मण पूज्यो देवत परम महत् ॥४॥ (६।३१९)
 परामप्यापद प्राप्तो ब्राह्मणात् प्रकोपयेत् ।
 ते ह्येन कुपिता हन्यु सद्य सबलवाहनम् ॥५॥ (६।३२३)
 यै कृत सर्वभक्षोऽग्निरपेयश्च महोदधि^१ ।
 क्षयी चाप्यायितश्चन्द्र को न नश्येत् प्रकोप्य तान् ॥६॥ (६।३२४)
 लोकानन्यान् सृ^२जेयुर्ये लोकपालाश्च कोपिता ।
 देवान् कुर्युरदेवाश्च क क्षिरवस्तान् समृच्छुयात् ॥७॥ (६।३२५)
 यान् समाश्रित्य तिष्ठन्ति देवा लोकाश्च सर्वदा ।
 ब्रह्म एव^३ धन येषा को हिस्यात्तान् जिजीविषु ॥८॥ (६।३२६)

याज्ञवल्क्यः (१।१६८)—

तपस्तप्त्वासृजद् ब्रह्मा ब्राह्मणान् वेदगुप्तये ।
 तृप्स्यर्थं पितृदेवाना धर्मसरक्षणाय च ॥९॥

^४यम —

ब्राह्मणा देवता लोके ब्राह्मणा दिवि देवता ।
 तैलोक्ये ब्राह्मणा श्रेष्ठा ब्राह्मणा सर्वकारणम्^५ ॥१०॥

1 I O पयोनिधि*

2 Corrected from Manu A and B सृजेच्चाय, I O. पूजयेयुर्लोकपालाश्च पूजिताः

3 I O ब्रह्मैव च तेषा

4 A and B omit it

5 A ब्राह्मणा एककारणम् I O ब्राह्मणा एव कारणम्

ब्राह्मणाश्चैव देवाश्च तेज एक द्विधाकृतम् ।
 प्रत्यक्ष ब्राह्मणा देवा परोक्ष दिवि देवता ॥११॥
 ब्राह्मणा यत्र नाश्रन्ति तत्र नाश्रन्ति देवता ।
 ब्राह्मणेषु च तुष्टेषु सन्तुष्टा सर्वदेवता^१ ॥१२॥
 पैत्रे नियुक्ता पितरो भवन्ति क्रियासु दैवीषु भवन्ति देवा ।
 द्विजोत्तमा हस्तनियुक्तोयास्तेनैव देहेन भवन्ति देवा ॥१३॥
 यद्ब्राह्मणास्तुष्टतमा^२ वदन्ति तद्देवता कर्मभिराचरन्ति ।
 तुष्टेषु तुष्टा सतत भवन्ति प्रत्यक्षदेवेषु परोक्षदेवा ॥१४॥

(= विष्णुधर्मोत्तरम् ३।२६०।६)

यथा रुद्रा यथादित्या मरुतो वसवोऽश्विनौ ।
 ब्रह्मा यम सोमसूर्यौ तथा लोके द्विजोत्तमा ॥१५॥
 एते पुराणदेवा वै धारयन्ति प्रजा इमा ।
 पवित्र परम लोके तेषु धर्मं प्रतिष्ठित ॥१६॥
 यद् वै हविर्हुत मन्त्रैर्ब्राह्मणा नैव भुञ्जते ।
 न प्रीणयन्ति तद्देवानतिदेवा हि ब्राह्मणा ॥१७॥
 देवाधीनाः प्रजा सर्वा यज्ञाधीनाश्च देवता ।
 ते यज्ञा ब्राह्मणाधीनास्तस्माद्देवा द्विजोत्तमाः ॥१८॥
 शक्य हि क्वच भेतु नाराचैन शरेण वा ।
 अपि वज्रसहस्रेण ब्राह्मणाशीस्तु दुर्भिदा^३ ॥१९॥
 आसन्नो हि दहत्यग्निर्दूराद्दहति ब्राह्मण ।
 प्ररोहत्यग्निना^४ दग्ध विप्रदग्ध^५ न रोहति ॥२०॥
 ब्राह्मणानाश्च शापेन सर्वभक्षो हुताशनः ।
 समुद्रश्चाप्यपेयश्च विरुल्लश्च पुरन्दर ॥२१॥

विकलो वृषणश्न्य)

चन्द्रमा राजयक्ष्मी च पृथिव्यामूषराणि च ।

वनस्पतीनां निर्यासो दानवाना पराजय ॥२२॥

1 A तवस्तुषाङ्गि देवताः

2 A यद्ब्राह्मणाः पुण्यतमा

3 A and I O ब्राह्मणाशी सुदुर्भिदा

4 I O भारीज्जल्यग्निना

5 A ब्रह्मदग्ध

अनन्तान्येव तेजासि ब्राह्मणाना महात्मनाम् ।
तस्माद्विप्रेषु नृपति प्रणमेन्नित्यमेव तु^१ ॥२३॥

वामनपुराणे (६५।७-६) —

पूजितेषु द्विजेन्द्रेषु [^२पूजित स्याज्जनार्दन] ।
यस्तान् द्विषति^३ मूढात्मा स याति नरकं ध्रुवम् ॥२४॥
तानर्चयेन्नरो भक्त्या^४ ब्राह्मणान् विष्णुत्तपर ।
एवमाह हरि पूर्व ब्राह्मणो मामकी तन् ॥२५॥
ब्राह्मणो नावमन्तव्यो बुधो वाप्यबुधोऽपि वा ।
^५सोऽपि दिव्या तन्निर्विण्णोस्तस्मात्तानर्चयेद्बुध ॥२६॥

श्रीरामायणे—

ब्राह्मणा हि महात्मान श्रियो मूल भवस्य च ।
स्युरचैव सर्वकार्येषु ब्राह्मणा ब्रह्मवादिन ॥२७॥
देवाः पुत्रभवार्थाय प्रजानां विबुधोत्तमै ।
प्रेषिता मानुष लोकं भूमिदेवा द्विजातयः ॥२८॥

विष्णुधर्मोत्तरे (३।२६०।१-५) —

ब्राह्मणा दैवत भूमौ ब्राह्मणा दिवि देवता ।
ब्राह्मणोभ्य पर नास्ति भूत किञ्चिज्जगत्त्रये^७ ॥२९॥
अदैव दैवत कुर्युः कुर्युर्देवमदैवतम् ।
ब्राह्मणा हि महाभागा पूज्यास्ते^५ सततं द्विजा ॥३०॥ (२।३२।१४)
ब्राह्मणोभ्य समुत्पन्ना देवा पूर्वमिति श्रुति ।
ब्राह्मणोभ्यो जगत् सर्वं तस्मात् पूज्यतमा सदा ॥३१॥
येषामश्रन्ति वक्त्रेण देवता पितरस्तथा ।
ऋषयश्च महाभागाः किं भूतमधिकं तत ॥३२॥

1 I O च

2 Vāmana P पूजितस्तु जनार्दन
for the b p

3 Vāmana P इष्टि स

4 A तानर्चयेन्नरो भक्तो

5 Corrected from Vāmana P
I O and A सा हि

6 Vāmana P षत् ऋचयेन्नर

7 I O किन्तु जगत्त्रये

8 A, I O and V D पूज्यन्ते

यदेव मनुजो भक्त्या ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति ।
तदेवाप्नोति धर्मज्ञा बहु जन्मनि जन्मनि ॥३३॥

अथ दानप्रशंसा ।

तत्र व्यास —

यद्ददासि विशिष्टेभ्यो यच्चाश्रासि दिने दिने ।
तत्ते वित्तमह मन्ये शेष कस्यापि रक्षसि ॥१॥ (४११६)
यद्ददाति यदश्राति तदेव धनिनो धनम् ।
अन्ये मृतस्य क्रीडन्ति दारैरपि धनैरपि ॥२॥ (४११७)
अहन्यहनि याचन्तमह मन्ये गुरु यथा^१ ।
मार्जनं दर्पणस्येव यः करोति दिने दिने ॥३॥
आयासशतलब्धस्य^२ प्राणेभ्योऽपि गरीयस ।
गतिरेकैव वित्तस्य दानमन्या विपत्तयः ॥४॥
किं धनेन करिष्यन्ति देहिनो भङ्गुराश्रया ।
यदर्थं धनमिच्छन्ति तच्छरीरमशाश्वतम् ॥५॥ (४११८)
यदि नाम न धर्माय न कामाय न कीर्तये^३ ।
यत् परित्यज्य गन्तव्यं^४ तद्धनं किं न^५ दीयते ॥६॥ (४१२०)
जीविते यस्य जीवन्ति विप्रा मित्वाणि बान्धवा ।
सफलं जीवितं तस्य ह्यात्मार्थे^६ को न जीवति ॥७॥ (४१२१)
किं कायेन सुपुष्टेन बलिना चिरजीविना । (४१२२ख)
यन्न सर्वोपकाराय^७ तज्जीवितमनर्थकम् ॥८॥
प्रासादार्द्धमपि प्रासमर्थिभ्यः किं न दीयते ।
इच्छानुरूपो विभवः कदा कस्य भविष्यति ॥९॥ (४१२३)
अदाता पुरुषस्त्यागी धनं सन्त्यज्य गच्छति ।
दातारं कृपणं मन्ये मृतोऽप्यर्थं न मुञ्चति ॥१०॥ (४१२४)

1 A तथा

2 B उपायशतलब्धस्य

3 B कामये

4 A गच्छन्ति

5 I O तु

6 A and I O. चात्माद्य

7 A सर्वोपकाराय

यमः—

यमिना¹ परमो धर्मस्त्वनाहारो बनौकसाम् ।
दानमेव गृहस्थानां शुश्रूषा ब्रह्मचारिणाम् ।
²[यतीनाञ्चाप्यु]परम³ ससारस्य निवर्तक ॥११॥

बृहस्पति —

द्वावेवाप्सु प्रवेष्टव्यौ गले बद्ध्वा दृढा शिलाम् ।
घनवन्तमदातार दरिद्रश्चातपस्विनम् ॥१२॥

मत्स्यपुराणे (२७४।१) —

न्यायेनार्जनमर्थस्य⁴ वर्धनञ्चाभि⁵रक्षणम् ।
सत्पात्र⁶प्रतिपत्तिश्च सर्वेशास्त्रेषु पठ्यते ॥१३॥

नन्दिपुराणे—

दान पर प्रशसन्ति दानमेव परायणम् ।
दान बन्धुर्मनुष्याणां दान कोषमनुत्तमम् ॥१४॥
दानं कामफला वृक्षा दान चिन्तामणिर्नृणाम् ।
दान पुत्रकलत्राद्य⁷ दान माता तथा पिता⁸ ॥१५॥
न दानेन विना⁹ किञ्चित् प्रार्थित फलमाप्यते ।
अपि बाणाग्रमात्रस्य लाभो नैवेह विद्यते ।
अदानशालिना पु सा तस्माद्दान समाश्रयेत् ॥१६॥
बाणावृत-¹⁰पताकौघ-ध्वजेमेन्द्रप्रयायिनम् ।
राजान् बुद्धिमान्¹¹ बुभेद् दानस्यानन्धर फलम् ॥१७॥
धावतो¹² देहि देहीति क्वचित् क्वचिदितस्तत ।
दृष्ट्वा दान प्रयत्नेन मतिमानाश्रयेन्नर ॥१८॥

1 A and I O यतीनां

2 I O omits the bracketed portion

3 A परिचर्या यतीनाश्च

4 M P. ०मर्थानां

5 I O ०श्चापि

6 I, O सगोत्र०

7 Con A, B and I. O ०पुत्र

परत्राय

8 B and I O ०पिता तथा

9 I O adds another विना here

10 I O बाणाच्छिन्न०

11 A and I O मतिमान्

12 Con I O, याचन्तो, A & B याचन्ते

हारनूपुरनिर्घोषपूरितोत्तममन्दिरम् ।

लावण्यगुणसम्पत्तिसर्वस्वनिलया स्त्रियः ।

एकस्य भुक्तये^१ तस्माद्दृष्ट्वा दान समाश्रयेत् ॥१६॥

इति दृष्ट्वा दान समाश्रयेदित्यर्थः ।

दुर्मगान् मलिनान् क्रूरान् खदारैरपि निर्धृतान् ।

विलोक्य पुरुषो बुध्येद्दानस्यापदमुत्तमाम् ॥२०॥

महाभारते (अनुशासनपर्व-दानधर्मे)—

अद्भिर्गालान्मलमिव^२ तमो ह्यग्निभयाद् यथा ।

दानेन तपसा चैव सर्वपापमपोह्यते ॥२१॥

धने खिद्यन्ति पुरुषा न च तत् कस्यचिद्धनम् ।

भ्रद्धानस्ततो लोके दद्याच्चैव यजेत च ॥२२॥

^३हुतेन शाम्यते पाप स्वाध्यायै शान्तिरुत्तमा ।

दानेन भोगा इत्याहुस्तपसा सर्वमाप्यते ॥२३॥

यानि यान्युत्तमानीह वेदोक्तानि प्रशससि ।

तेषां श्रेष्ठतम दानमिति मे नास्ति सशय ॥२४॥

दानकृद्भिः कृतं पन्था येन यान्ति मनोषिण्य ।

ते हि प्राणस्य दातारस्तेषु धर्मं प्रतिष्ठित ॥२५॥

यथा वेदा स्वधीताश्च यथा चेन्द्रियसंयम ।

सर्वत्यागो यथा चेह तथा दानमनुत्तमम् ॥२६॥

धनेन किं यन्न ददाति चार्थिने

बलेन किं येन रिपु न बाधते ।

श्रुतेन किं येन न धर्ममाचरेत्

किमात्मना यो न जितेन्द्रियो भवेत्^४ ॥२७॥

विष्णुधर्मोत्तरे—(३।३०।१-२)

दानं देवा प्रशसन्ति मनुष्याश्च तथा द्विजा ।

दानेन कामानाप्नोति यान् काश्चिन्मनसेप्सितान्^५ ॥२८॥

1 Con A and B मुक्तये

2 I O ०मलानौव

3 I, O, दानेन

4 A and I O वशौ

5 I O ०मनसेप्सितं,

V, D. ०मनसेप्सिति

अदत्तदानान् कृपयान् दृष्ट्वेह परतर्ककान् ।
पारत्निकं विधिं कुर्याद्दानं विप्रेषु मानव ॥२६॥

परतर्ककान् प्रार्थनाशीलान् ।

^१काले देशे तथा पात्रे धनं म्यायगतं तथा ।
यद्दत्तं ब्राह्मणश्रेष्ठास्तदनन्तं प्रकीर्त्तिताम् ॥३०॥ (३।३००।१४)

अथ पात्रप्रशंसा

तत्र मनु (७।५६)—

पात्रस्य हि विशेषेण श्रद्धानतयैव च ।
अल्पं वा बहु वा प्रेत्य दानस्यावाप्यते फलम् ॥१॥

शातातप —

वेदविद्याव्रतज्ञाते श्रोत्रिये गृहमागते ।
क्रीडन्त्योषधयः सर्वा यास्यामः परमा गतिम् ॥२॥

श्रोत्रियश्च यमेनोक्तः ।

ॐकारपूर्विकास्तिस्रः सावित्री यश्च विन्दति ।
चरितब्रह्मचर्यश्च स वै श्रोत्रिय उच्यते ॥३॥

तिस्र इत्यत्र व्याहृतीरिति शेषः ।

यम —

वेदेन्धनसमिद्धेषु हुतं विप्रमुखाग्निषु ।
सन्तारयति दातारं महतः किल्बिषादपि ॥४॥

दानव्यास —

यत् सिद्धं^२ वेदविद्भुङ्क्ते षट्कर्मनिरतः शुचिः ।
दातुः फलमसख्येयं जन्म जन्म तदक्षयम् ॥५॥ (Cf व्यास ४।५.५)
शीलं सवसता ज्ञेयं शौचं सद्ब्रह्महारतं^३ ।
प्रज्ञा संकथया^४ज्ञेया त्विभिः पात्रं परीक्ष्यते ॥६॥

शीलश्च हारीतेनोक्तम् । तथाच हारीत —

1 I O adds तथा ॥ here

2 I O सित्त

3 I O सव्यवहारतः

4 B संकथयान्

ब्रह्मण्यता देवपितृभक्तता समता सौम्यता अपरोपतापिता अनसूयता मृदुता अघोरुष्य
मैत्रता प्रियवादिता¹ कृतज्ञता शरण्यता प्रशान्तिश्चेति त्रयोदशविधं शीलम् ॥७॥

याज्ञवल्क्य (११२००)—

न विद्यया केवलया तपसा वापि पावता ।

यत्र युक्ते² इमे चाभे तद्धि पात्र प्रकृतिर्तमम् ॥८॥

यम —

विद्यायुक्तो धर्मशील प्रशान्त

ज्ञान्तो दान्त³ सत्यवादी कृतज्ञ ।

वृत्तिग्लानो गोहितो गोशरण्यो⁴

दाता यज्वा ब्राह्मण पात्रमाहु ॥९॥

प्रशान्तो जितेन्द्रिय । ज्ञान्तो वाग्दण्डपारुष्यादौ अरुल्लुषचित्त । दान्तो व्रतादि-
क्लेशसहिष्णु । गोहितो गवा⁵ ग्रासस्य दाता । ⁶गोशरण्यो गवामुपद्रवस्य बाधक ।

अहिसानिरतो नित्य जुह्वानो⁷ जातवेदसम् ।

स्वदारनिरतो दान्त⁸ स वै ब्राह्मण⁹ उच्यते ॥१०॥

श्रुत प्रज्ञानुग यस्य प्रज्ञा चैव श्रुतानुगा ।

असम्भिन्नार्थमर्याद स वै ब्राह्मण उच्यते ॥११॥

श्रुतञ्च हारीतेनोक्तम् । तथाच हारीत —

वेदा¹⁰ वेदाङ्गानि धर्मोऽध्यात्मं विज्ञानं स्थितिश्चेति षड्विध श्रुतमिति ॥१२॥

आशिषोऽन्वर्थपूजाया¹¹ प्रसङ्ग न करोति यः ।

निवृत्तो लोममोहाभ्या त देवा ब्राह्मण विदु ॥१३॥

[प्रसङ्गो निर्वाहयुक्तस्यापि पुन पुन प्रतिग्रहानुष्ठानम् ।

सत्यं दानं क्षमा शीलमावृशस्यं दया घृणा ।

दृश्यते यत्र लोकेऽस्मि स्त देवा ब्राह्मण विदु ॥१४॥]¹²

1 B and I O प्रियवादिता

2 A, I O and Yaj इत्तम्

3 A and B प्रशान्तो दान्त ज्ञान्त

4 I O गोसनाथो

5 A गवार्थे

6 I O गोसनाथो वारक

7 I O जन्वालो

8 B दाता

9 B ओत्रिय

10 A, B and I O omit वेदा

11 A आशिषोऽन्वर्थं पूजायाम्, B
आशिषोऽन्वर्थं पूजायाम्, I O आशि-
षोऽन्वर्थं पूजायाम्

12 I. O omits the bracketed-
portion

तपो धर्मो दया दान सत्य ज्ञान श्रुतिर्घृणा ।

विद्याविनयमास्तिक्यमेतद् ब्राह्मणलक्षणम् ॥१५॥

सत्यादिकञ्च महाभारते उक्तम् । तथा च^१ महाभारतम्—

सत्य भूतहित प्रोक्त मनसो दमन दमः ।

तप स्वधर्मवृत्तित्व^२ शौच सङ्करवर्जितम् ॥१६॥

सन्तोषो विषयत्यागो हीरकार्यनिवर्तनम् ।

क्षमा द्वन्द्वसहिष्णुत्वमार्जव समचित्तता ॥१७॥

ज्ञान तत्त्वार्थ^३सम्बोध शमश्चित्तप्रसन्नता ।

दया सर्वसुखैषित्व^४ ध्यान निर्विषय मन ॥१८॥ इति ।

विनयश्च हारीतेनोक्त । तथाच हारीत —

इन्द्रियदोषोपनिवृत्तिर्विनय ॥१९॥ इति ।

आवृशस्यं परापकारेच्छानिर्वृत्त । असत्क्रियासु लज्जा घृणा । श्रुतिर्वेद । विद्या
वेदव्यतिरिक्तविद्यास्थानार्ण ।

विद्यावन्तश्च ये विप्रा सुव्रताश्च^५ तपस्विन ।

सत्यसयमसयुक्ता ध्यानवृत्ता जितेन्द्रिया ।

पुनन्ति दर्शनं प्राप्ता^६ किं पुन सङ्गति गता ।

तेषां दत्त्वा च भुक्त्वा च प्राप्नुयु^७ परमा गतिम् ॥२०॥

सुव्रता यथाविधि चरितव्रताः । ध्यानवृत्ता आत्मध्यानपरा । भुक्त्वेति^८ भोजनं
दत्त्वेत्यर्थं । वशिष्ठ —

ये क्षान्तदान्ता श्रुतपूर्णाकर्णा

जितेन्द्रिया प्राणिवधे निवृत्ता ।

प्रतिग्रहे सङ्कुचिताग्रहस्ता-

स्ते ब्राह्मणास्तारयितुं समर्था ॥२१॥

किञ्चिद् वेदमथ पालं किञ्चित् पात तपोमयम् ।

पातायामपि तत् पालं शूद्रान्नं यस्य नोदरे ॥२२॥ (= व्यास ४।३२)

शूद्रान्नं यस्य नोदर इति साक्षाच्छूद्रदत्त^९ घृततण्डुलाद्यनुपयोगीत्यर्थं ।

1 I O omits च

2 I O 'वर्तिल' 3 I O तत्त्वान्व०

4 I, O भूतद्वितैषिल'

5 I O सुव्रताश्च

6 B दर्शनप्राप्ताः

7 A and I O प्राप्नुयुः

8 B भुक्तेति तत्कृते I O व्रताक्षेपा

भुक्तेति

9 I O omits दत्त

दानव्यास (Cf ४।३२)—

किञ्चिद् वेदमयं पालं किञ्चित् पालं^१ तपोमयम् ।

असङ्कीर्णं^२ यत् पालं तत् पालं^३ तारयिष्यति ॥२३॥

असङ्कीर्णं स्वाश्रितैकवृत्तिव्यतिरिक्तवृत्त्यव्यवहारि^३, पापिष्ठाससर्गि वेत्यर्थः ।

महाभारते—

साक्षास्तु चतुरो वेदान् योऽधीते वै द्विजर्षभ ।

षड्भ्यो निवृत्तं कर्मभ्यस्तं पालमृषयो विदुः ॥२४॥ (अनु—२२।३६)

षड्भ्यो निवृत्त इति सङ्कुचितवृत्तिरध्यापनमालोपजीवी ।

यथा हि स्वकृते क्षेत्रे फलं विन्दति मानवः ।

एव दत्त्वा श्रुतवति फलं दाता समश्रुते ॥२५॥

देवल —

मातृश्वं ब्राह्मणश्वैव श्रोत्रियश्च ततः परम् ।

अनूचानस्तथा भ्रूयात् ऋषिकल्पं ऋषिर्मुनिः ॥२६॥

इत्येतेऽष्टौ समुद्दिष्टा ब्राह्मणा प्रथमं श्रुतौ ।

तेषां परं परं श्रेष्ठो विद्यावृत्तं विशेषतः ॥२७॥

ब्राह्मणानां कुले जातो जातिमात्रो यदा भवेत् ।

अनुपेतं क्रियाहीनो मातृ इत्यभिधीयते ॥२८॥

अनुपेतं वेदसन्निधिगतं सर्वथा वेदाभ्यासशून्यं इत्यर्थः ।

एकोद्देशमतिक्रम्य वेदस्याचारवानुजुः ।

स ब्राह्मण इति प्रोक्तो निवृत्तः^४ सत्यवाग् घृणी ॥२९॥

एकोद्देशमतिक्रम्येति वेदस्यैकदेशमतिशयेन ज्ञात्वा, क्रमेर्गत्यर्थत्वेन ज्ञानार्थत्वात् ।

एतेन मन्त्रमालाध्यायीत्युक्तं भवति । निवृत्तो^५ विनीतः ।

एकाञ्च शाखां सकलां^६ षड्भिरङ्गैरधीत्य च ।

षट्कर्मनिरतो विप्रः श्रोत्रियो नाम धर्मवित् ॥३०॥

1 I O वृत्त

2 I O षड्

3 I, O आश्रितैकवृत्तिव्यतिरिक्तवृत्त्यव्यवहारि

4 B and I O चिन्वन्ति मानवा

5 Supplied from quot in
Dānakānda B षड्भ्यो, I O षड्भ्यो

6 A, B and I, O निवृत्तः

7 B निवृत्तो, I O निवृत्तो

8 D K एकां शाखां सकलां वा

वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञं शुद्धात्मा पापवर्जित ।

शेषं श्रोत्रियवत् प्राप्त सोऽनूचान इति स्मृत ॥३१॥

वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञ इति वेदवेदाङ्गार्थतत्त्वज्ञ । शुद्धात्मा पापसङ्कल्परहित ।

अनूचानगुणोपेतो यज्ञस्वाध्याययन्त्रित ।

ब्रूय इत्युच्यते शिष्टै शेषभोजी जितेन्द्रिय ॥३२॥

यज्ञस्वाध्याययन्त्रित इति बहुयज्ञयाजी स्वाध्यायनिरतश्च । शेषभोजी पञ्चयज्ञशेष-
भोजी^१

वैदिक लौकिकश्चैव सर्वं ज्ञानमवाप्य य ।

आश्रमस्थो वशी नित्यमृषिकल्प इति स्मृत ॥३३॥

आश्रमस्थो गृहस्थाश्रमस्थ । वशी जितेन्द्रिय ।

ऊर्ध्वरेतास्तपस्युग्रो^२ नियताशी न सशयी ।

शापानुग्रहयो^३ शक्त सत्यसन्धो भवेदृषि ॥३४॥

निर्वृत^४ सर्वतत्त्वज्ञ कामक्रोधविवर्जित ।

ध्यानस्थो^५ निष्क्रियो दान्तस्तुल्यमृतकाञ्चनो मुनि ॥३५॥

एवमन्वयविद्याभ्या वृत्तेन च समुच्छ्रिता^६ ।

त्रिशुक्ला नाम विप्रेन्द्रा पूज्यन्ते सवनादिषु^७ ॥३६॥

तथा—

प्रतिग्रहमसङ्गयोऽपि कृत्वा विप्रो यथाविधि ।

निस्तारयति दातारमात्मानश्च स्वतेजसा^७ ॥३७॥

मनु (११११-३)—

सान्तानिक यक्ष्यमाणमवग सार्ववेदसम् ।

गुर्वर्थं पितृमातृर्थं स्वाध्यायाभ्युपतापिनौ ॥३८॥

सान्तानिक कन्यादातार विवाहस्य कर्तारश्च । यक्ष्यमाण पौण्डरीकादियागस्य कर्तार-
रम् । सार्ववेदस कृतसर्वस्वदक्षिणयागम् । उपतापिन व्याधिपीडितम् ।

1 B यज्ञशेषभोजी

2 B ऊर्ध्वरेतास्तपस्युग्रो विप्रो, I O ऊर्ध्व-
रेतास्तपस्युग्रो विप्रो

3 I O, निर्वृत

4 A ध्यानशी

5 A समन्वितः, I O समन्वितः

6 A सर्वकर्मसु

7 I, O सुतेजसा

नवैतान् ज्ञातकान् विद्याद् ब्राह्मणान् धर्मभिक्षुकान् ।

नि स्वैभ्यो देयमेतेभ्यो दान विद्याविशेषत ॥३६॥

एतेभ्यो हि द्विजात्रेभ्यो देयमन्नं सदक्षिणम् ।

इतरेभ्यो बहिर्वेदि कृतान्नन्तु विधीयते ॥४०॥

अस्यार्थः—एतेभ्यो नवभ्य सदक्षिणं कृतान्नमकृतान्नञ्च यज्ञमभ्ये देयम् । इतरेभ्यस्तु कृतान्नमार्त्तं यज्ञप्रयोगव्यतिरेकेण देयम् ।

बृहस्पति —

सर्वत्र गुणवद्दानं श्वपाकादिष्वपि स्मृतम् ।

देशकालविधानेन पाले दत्त विशेषतः ॥४१॥

तथा—

शूद्रे समगुणं दानं वैश्ये तु द्विगुणं स्मृतम् ।

क्षत्रिये त्रिगुणं प्राहुः षड्गुणं ब्राह्मणे स्मृतम् ॥४२॥

श्रोत्रिये चैव साहस्रमाचार्ये द्विगुणं तत ।

आत्मज्ञे नवसाहस्रमनन्तं त्वग्निहोत्रिणि ॥४३॥

अत्र च ब्राह्मणस्य पूर्वपूर्वरूपसम्भवे सति उत्तर उत्तर उत्कर्षः । वैश्यक्षत्रिययोस्तु^१ द्वैगुण्य त्रैगुण्य जातिमात्रयोः ।^२ उत्कृष्टवैश्यक्षत्रियविषयक फलोत्कर्षो यमेनोक्तः ।

तथा च यम —

शूद्रे समगुणं दानं वैश्ये त्रिगुणमुच्यते ।

षड्गुणं क्षत्रिये प्राहुर्विप्रे दशगुणं पुन ॥४४॥

मनु (७।५५)—

सममब्राह्मणे दानं द्विगुणं ब्राह्मणान्नवे ।

सहस्रगुणमाचार्ये^४ अनन्तं वेदपारगे ॥४५॥ (= व्यास ४।४०=दत्त ३।२६)

आचार्यं साङ्गसरहस्यवेदाध्यापकं । वेदपारगं^५ साङ्गवेदार्थ-तत्त्वज्ञं ।

अब्राह्मणलक्षणो दानव्यासः (४।४१)—

ब्रह्मबीजात् ससुतपन्नो मन्त्रसंस्कारवर्जितः ।

जातिमात्तोपजीवी च भवेद्ब्राह्मणस्तु स^६ ॥४६॥

ब्राह्मणान्नवलक्षणोऽपि^७ दानव्यासः (४।४२)—

1 I O इत०

2 A क्षत्रियवैश्ययोश्च, I O ०ञ्च

3 A I. O उत्कृष्टवैश्यक्षत्रिययोस्तु उत्कृष्ट-
क्षत्रियवैश्ययोश्च,

4 Manu प्राचीने अतसाङ्गम्

5 I O वेदाध्यापकं.

6 B and I O भवेद्ब्राह्मणः. स तु

7 B and I O omit अपि

गर्भाधानादिभिर्युक्तस्तथोपनयनेन च ।
 न कर्मकृत्त्र चाधीते स भवेद्ब्राह्मणब्रुव ॥४७॥
 न कर्मकृत् अग्निसाभ्यर्कर्मरहित ।
 विष्णुधर्मोत्तरे (३।३००।३-४) —
 अमनुष्ये सम दान गोषु ज्ञेय महाफलम् ।
 द्विगुणश्च तदेवोक्त तथा वै वर्णसङ्करे ॥४८॥
 अमनुष्ये गोमनुष्यव्यतिरिक्तप्राणिमात्रे ।
 शूद्रे चतुर्गुण प्रोक्त वैश्ये^१ चाष्टगुण भवेत् ।
 क्षत्रिये षोडशगुण ब्रह्मबन्धौ तदेव तु ॥४९॥
 शूद्रे तु^२ उत्कृष्टशूद्रे । वैश्ये क्षत्रिये च वेदाभियुक्ते ।
 ब्रह्मबन्धुश्च हारीतेनोक्त —
 शूद्रप्रेष्यो भृतो राज्ञो वृषलो ग्रामयाजक ।
 वधबन्धोपजीवी च षड्भेते ब्रह्मबन्धव ॥५०॥ इति ।
 वृषलश्च वेदश्रद्धारहित कृतधर्मपरिव्याम्भश्च रजस्वलाया परिणोता चेति ।
 द्वाविंशद्भ्र श्रुत^३ दान वेदाध्ययनतत्परे ।
 शतघ्नन्तु विनिर्दिष्ट प्राचीते लक्षसम्मितम् ॥५१॥ (=वि ध ३।३००।५)
 द्वाविंशद्भ्र द्वाविंशद्गुणितम् ।
 अनन्तश्च तदेवोक्त ब्राह्मणे वेदपारणे ॥५२॥ (=वि ध ३।३००।६क)
 याज्ञवल्क्य (१।१६६)—
 सर्वस्य प्रभवो विप्रा श्रुताध्ययनशालिन^४ ।
 तेभ्य क्रियापरा श्रेष्ठास्तेभ्योऽप्यध्यात्मवित्तमाः ॥५३॥
 अत्र पूर्वपूर्वसम्भवे सति उत्तरोत्तरसम्भवादुत्कर्ष ।
 वशिष्ठ —
 य न सन्त न चासन्त नाश्रुत न बहुश्रुतम् ।
 न सुश्रुत न दुश्रुत वेद कश्चित् स ब्राह्मण ॥५४॥

1 I O and V D विधि
 2 A and I O omit तु

3 I O स्वत
 4 A ०तत्परा, I O अभाध्ययनतत्परा.

एतेन तत्त्वज्ञोऽभिहित ।

कूर्मपुराणे (२।२६।५६) —

^१स्वर्गप्रभृतिकामेन तथा पापोपशान्तये ।

^२सुसुक्ष्णया च दातव्य ^३ब्राह्मणेभ्यस्तथान्वहम् ॥५५॥

शातातप —

सन्निकृष्टमधीयान व्यतिक्रामेत यो द्विजम् ।

भोजने चैव दाने च स हन्त्यासप्तम^४ कुलम् ॥५६॥ (Cf व्यास ४।३६)

यस्त्वासन्नमतिक्रम्य ब्राह्मणं पतितादृते ।

दूरस्थ भोजयेन्मूढो गुणाढ्य नरक व्रजेत् ॥५७॥

तस्मान्नातिक्रमेत् प्राज्ञो ब्राह्मणान् प्रातिवेशिकान् ।

सम्बन्धिनस्तथा सर्वान् दौहित्य विट्पति तथा ॥५८॥

भागिनेय विशेषेण तथा बन्धुन् गृहाधिप^५ ।

नातिक्रामेन्नरस्त्वेतान्^६ सुमुखानपि गोपते ॥

अतिक्रम्य महारौद्रं रौरवं नरक व्रजेत् ॥५९॥

महाभारते (अनु—२३।५१, ५७, ५४, ५८)—

तद्भक्तास्तद्धना राजस्तद्गृहास्तदपाश्रया ।

अर्थिनश्च भवन्त्यर्थे^७ तेषु दत्तं महाफलम् ॥६०॥

कृतसर्वस्वहरणा निर्दोषाः प्रभविष्णुभिः ।

सृष्टयन्ति सुभक्तानां^८ तेषु दत्तं महाफलम् ॥६१॥

सुभक्तानां शोभनभक्तानाम् ।

1 K P. स्वर्गायुर्भृतिकामेन, I O

स्वर्गात्

2 I O. सुसुक्ष्णया च

3 I O. ब्राह्मणेभ्यो यथान्वहम्

4 A and I O हन्त्यात् सप्तमं, B हन्त्या
सप्तमं

5 A गृहाधिपान्

6 A नरास्तेतान्, I O नरास्तेतान्

सस्यज्ञानपि

7 I O भवन्त्येते

8 I O. सुभक्तानाम्

हतस्वा हतदाराश्च ये विप्रा देशसङ्घवे^१ ।

^२अर्थार्थमभिगच्छन्ति तेभ्यो दत्त^३ महाफलम् ॥६२॥

तपस्विनस्तपोनिष्ठा^४स्तथा भैक्षचराश्च ये ।

अर्थिनं किञ्चिदिच्छन्ति तेषां दत्त महाफलम् ॥६३॥

विष्णुधर्मोत्तरे—(३।३००।६ख—१०क, ३०ख—३१ख)

आत्मनस्तु भवेत् पात्र नान्यस्य तु पुरोहित ।

पुरोहिते तु स्व दत्त^५ दानमक्षयमुच्यते ॥६४॥

याजके ऋत्विजे चैव गुरावपि च मानवै^६ ।

वर्णापेक्षा न ऋतव्या मातर पितर प्रति ॥६५॥

मातृष्वसा स्वसाञ्चैव तथैव च पितृष्वसाम् ।

मातामही भागिनेय मातुलश्च^७ तथैव च ॥६६॥

दौहित्र विटपतिञ्चैव तेषु दत्तमथाक्षयम् ।

श्रीभ्रष्टे च तथा दत्त तदप्यक्षयमुच्यते ॥६७॥

दीनान्धरूपशानाथवाग्विहीनेषु यत्तथा ।

विकलेषु तथान्येषु जडवामनपद्मेषु ।

रोगार्तेषु च यद्दत्तं तत् स्याद्बहुफल धनम् ॥६८॥

शातातप —

दर्भा कृष्णाजिन मन्त्रा^८ ब्राह्मणा हविरभय ।

अयातयामान्येतानि नियोज्यानि पुन पुन ॥६९॥ (Cf लिखित ४०)

अयातयामान्यतिशयवीर्यशालीनि ।

याज्ञवल्क्य (१।२०१)—

गोभूतिलहिरण्यादि पात्रे दातव्यमर्चितम् ।

नापात्रे विदुषा [देयमात्मन श्रियमिच्छता]^९ ॥७०॥

1 B देशविप्लवे

2 I O अर्थार्थमधि०

3 A दान

4 A ०स्तपोनिष्ठा०

5 A पुरोहितेषु खदप

6 A and I O मानव, B मानवा*

7 B, I O and V D भागिनेयी
भागिनेय

8 A ब्राह्मणाश्च विशेषतः

9 Yāj the bracketed portion

as किञ्चिदात्मन- अथ इच्छता

अथ पात्रापवादः

तत्र व्यास (४।६२)—

ऊषरे^१ पतित बीज भिन्नभाण्डे च दोहनम् ।

भस्मन्यपि हुत हव्य तद्वहानमसाधुषु ॥१॥

दत्त (३।२७)—

विधिहीने तथाऽपात्रे यो ददाति प्रतिग्रहम् ।

न केवल हि तद् याति शेषमप्यस्य^२ नश्यति ॥२॥

मनु —

यथा ऋवेनौपलेन निमज्जत्युदके तरन् ।

तथा निमज्जतेऽधस्तादज्ञो दातृप्रतीच्छको ॥३॥ (४।१६४)

अज्ञाविति दातुरज्ञत्व^३ दानविधिज्ञानशून्यत्व प्रतिग्रहीतुरज्ञत्व प्रतिग्रहविधिज्ञानशून्यत्वम् ।

तथा—

पात्रभूतोऽपि यो विप्र प्रतिगृह्य प्रतिग्रहम् ।

असत्सु विनियुञ्जीत तस्मै देय न किञ्चन ॥४॥

सञ्चय कुरुते यश्च^४ प्रतिगृह्य समन्तत ।

धर्मार्थं नोपयुङ्क्ते च न त तस्करमर्चयेत् ॥५॥

तथा—

न वार्यपि प्रयच्छेत्तु वैडालप्रतिके द्विजे ।

न बकप्रतिके पापे नावेदविदि धर्मवित् ॥६॥ (४।१६२)

त्रिष्वप्येतेषु दत्त हि विधिनाप्यर्जित धनम् ।

दातुर्भवत्यनर्थाय परत्वादातुरेव च ॥७॥ (४।१६३)

धर्मध्वजो सदा लुब्धरच्छादिको लोकदम्भकः ।

वैडालप्रतिको ज्ञो यो हिंस्र सर्वाभिसन्धकः ॥८॥ (४।१६५)

वैडालप्रतलक्षणञ्च यमेनाप्युक्तम् । तथाच यम —

यस्य धर्मध्वजो नित्य सुराध्वज इवोच्छ्रित ।

प्रच्छन्नानि च पापानि वैडाल नाम तद्रूपम् ॥९॥

अनेनैवार्थाद्धर्मध्वजोऽपि व्याख्यातः ।

1 I O प्रकरे

2 A and I O शेषमप्यत्र

3 I O दानविधिषु०

4 I O यस्तु

बकव्रतिकश्च^१ मनुनेवोक्त । तथाच मनु —

अधोदृष्टिनकृतिक स्वार्थसाधनतत्पर ।

शठो मिथ्याविनीतश्च बकव्रतधरो^२ द्विज ॥१०॥ इति । (४।१।६६)

वशिष्ट —

ब्राह्मणातिक्रमो नास्ति विप्रे वेदविवर्जिते ।

ज्वलन्तमग्निमुत्सृज्य न हि भस्मनि द्रव्यते ॥११॥

(=कात्यायन १।५।६=व्यास ४।३।५)

यथा काष्ठमयो^३ हस्ती यथा चर्ममयो मृग ।

यथा^४ विप्रोऽनधीयानस्त्रयस्ते नामधारका^५ ॥१२॥

(=मनु २।१।५७=महाभारत-शान्ति ३।६।४६=व्यास ४।३।७)

लघुव्यास^६ —

न वेदपाठमालेण सन्तोष कारयेद्बध ।

पाठमात्नावसानस्तु पङ्के गौरिव सीदति ॥१३॥

यथा पशुर्भारवाही^७ न तस्य लभते फलम् ।

द्विजस्तथार्थानभिज्ञो न वेदफलमश्नुते ॥१४॥

वेदस्याध्ययन^८ सर्वं धर्मशास्त्रस्य वापि^९ यत् ।

अजानतोऽर्थं तत् सर्वं^{१०} तुषाणा कण्डन यथा ॥१५॥

योऽधीत्य विधिवद् विप्रो वेदार्थं^{११} न विचारयेत् ।

स सान्वय शूद्रसम पात्रता न प्रपद्यते^{१२} ॥१६॥

अधीत्य यत् किञ्चिदपि वेदार्थाधिगमे रत ।

स्वर्गलोकमवाप्नोति धर्मानुष्ठानविद्धि स^{१३} ॥१७॥

श्रुतहीनमधीत यन्नेह नामुल्ल तद्भवेत् ।

श्रुतन्तु केवलमपि समुद्धाराय कल्पते ॥१८॥

तथा—

1 A बकव्रती च	6 A and B omit it
2 Manu ०चरो	7 A ०भारहारी
3 M bh दारुमयो	8 I O वेदस्याप्यापन
4 I O यथ	9 I O चापि
5 A, I O Manu and M bh नाम विधति	10 I O प्रयच्छति
	11 B ०विद्धि, ज

पाठमावरतान् नित्य द्विजातीश्वार्थवर्जितान्^१ ।

पशूनिव तु तान् प्राज्ञो वाढ्मात्त्रेणापि नार्चयेत् ॥१६॥

हारीत —

स्थागुरेष भारहारो यो ज्ञानमधीत्यार्थं न विजानाति । ज्ञानविज्ञानधूतपाप्मा इह चासुप्त
चानन्त भद्रमश्नुते ॥२०॥ इत्याचार्या ।

ज्ञान वेद^२ स्मृतिशास्त्रं । विज्ञानमर्थज्ञानम् ।

शातातप —

मन्त्रपूर्वन्तु यद्दानममन्त्राय प्रदीयते ।

दातुर्निकृष्य हस्त तद् भोक्तुर्जिह्वा निकृन्तति ॥२१॥

मन्त्रपूर्वं समुत्सर्गपूर्वम् ।

तथा—

वेदपूर्णमुख विप्र सुभुक्तमपि भोजयेत् ।

न तु मूर्ख निराहार षड्रात्रमुपवासिनम् ॥२२॥ (=व्यास ४।५२)

यम —

अमृतानाममन्त्राणां जातिमात्रोपजीविनाम्^३ ।

नैषा प्रतिग्रहो देयो न शिला तारयेच्छिलाम् ॥२३॥

अपवित्रामिहोत्स्य^४ गुरोर्विप्रियकारिणा ।

द्रविया नैव दातव्यं सतत पापकर्मण^५ ॥२४॥

अपवित्रामिहोत्स्य स्वेच्छापारिहृतामिहोत्स्य^६ ।

वशिष्ट —

उपरुन्धन्ति दातार गौरश्व^७ काश्चन क्षिति ।

अश्रोत्रियस्य^८ विप्रस्य हस्त दृष्ट्वा निराकृते ॥२५॥

निराकृते निराकृतेष्वेत्यर्थः ।

निराकृतिरुच्छन्दोगपरिशिष्टे नोक्तः । तथा च उच्छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायन —

यस्त्वाध्यायामिमाशास्य^९ देवादीन् नैव^{१०} चेष्टवान् ।

निराकर्ताभरादीनां स विज्ञो यो निराकृति ॥२६॥

1 I O °शत्रुवर्जितान्

2 A वद

3 A यस्य धर्मेष्वजो नित्य जातिमात्रोपजीविनां,

I O. यस्य धर्मेष्वजो नित्य जातिमात्रोपजीविनां

4 A अपवित्रामिहोत्स्य

5 A पापकारिणः, I O पापकर्मिणः

6 A अपवित्रामिहोत्स्य स्वेच्छापवित्रहृतामिहोत्स्य, B °स्वेच्छापवित्रहृतामिहोत्स्य

7 I O अश्रोत्रियस्य च

8 B and I O °मालसाह

9 I O देवादीन् नैव

देवलेनाप्ययमुक्त —

अधीत्य विस्मृतो वेद भवेद्विप्रो निराकृति ॥२७॥

तथा—

उदक्यन्नादन येषा ये च केचिदनग्रयः ।

^१कुलञ्चाश्रौत्रिय येषा सर्वे ते शूद्रधमिण ॥२८॥

यम —

न प्रतिग्रहमर्हन्ति वृषलाध्यापका द्विजा ।

शूद्रस्याभ्यापनाद्विप्रः^२ पतत्यन्न न सशय ॥२९॥

यश्च लिङ्गुचिता वृत्तिमलिङ्गेभ्य^३ प्रथच्छति ।

घोराया ब्रह्महत्याया पच्यते नात् सशय ॥३०॥

लिङ्गुचिता पारमार्थिकलिङ्गुचिताम् । अलिङ्गेभ्य^४ कपटकृतलिङ्गेभ्य ।

दत्त (३।१६)—

धूर्ते वन्दिनि मङ्गो च कुविद्ये^५ कितवे शठे ।

चाटुचारणचौरेभ्यो दत्तं भवति निष्फलम् ॥३१॥

शातातपः—

अब्राह्मणास्तु ते प्रोक्ता ऋषि शातातपोऽब्रवीत् ।

आद्यो राजश्रुतस्तेषां द्वितीय क्रयविक्रयी ॥३२॥

क्रयविक्रयी खल्पमूल्येन क्रीत्वा बहुमूल्येन विक्रीणीत इत्यर्थः ।

तृतीयो बहुयाज्य स्याच्चतुर्थो ग्रामयाजकः ।

पञ्चमस्तु श्रुतस्तेषां ग्रामस्य नगरस्थ च ॥३३॥

बहुयाज्य सर्ववर्षाजाः । ग्रामयाजक एकवर्षाबहुजनयाजकः ।

अनादित्यान्तु^६ य पूर्वा सादित्याश्चैव पश्चिमाम् ।

नोपासीत द्विज सन्ध्या स षष्ठोऽब्राह्मण स्मृतः ॥३४॥

प्रातः सन्ध्या सायसन्ध्याश्च यो न करीतीत्यर्थः ।

व्यास —

नष्टशौचे व्रतभ्रष्टे विप्रे वेदविवर्जिते ।

रोदित्यन्न दीयमानं किं मया दुष्कृतं कृतम् ॥३५॥

1 I. O कुल वा०

2 Con A, B and I O शूद्रस्याभ्यापनाद्विप्र

3 A and I O, ०मलिङ्गेभ्यः

4 I O अलिङ्गेभ्यः

5 I O and Dakṣa कुवैद्ये

6 A and I O अनागतान्

शौचहीनाश्च^१ ये विप्रा न च यज्ञोपवीतिन ।

हुत दत्त तपस्तेषा नश्यत्यन्न न सशय ॥३६॥

न च यज्ञोपवीतिन इति ब्रह्मसूत्रशून्या नित्यैकवल्गाश्च ।

महाभारते—

पङ्गुन्धवविरा मूका व्याधिनोपहृताश्च ये ।

भर्तव्यास्ते महाराज न तु देयः प्रतिग्रह ॥३७॥

सदैव याचमानेषु सर्वेषु श्रुतवर्जिषु ।

एतेषु दक्षिणा दत्ता दावात्राविव दुर्लभा ॥३८॥

ये च धर्मादपेतेभ्यः प्रयच्छन्त्यल्पमेधसः ।

शत वर्षाणि ते^२ प्रेत्य पुरीष भुञ्जते जना ॥३९॥

एवञ्च पात्रप्रशसायामब्राह्मण-ब्राह्मणब्रुव-ब्रह्मबन्धुप्रभृतीना दानपात्रत्वेनोक्तानामपि प्रतिग्रहविधिना न किञ्चिद्देयम् । कृपया नटनर्तक-याचकवत्तेषु^३ दद्यात् । अतएव तेषा शूद्रादिसमभिव्याहारेणोपादान प्रायशो मुनयश्चक्रुः ॥

अथ दानस्वरूपम् ।

तत्र देवल —

अर्थानामुदिते पात्रे श्रद्धया प्रतिपादनम् ।

दानमित्यभिनिर्दिष्टं व्याख्यान तस्य वक्ष्यते ॥१॥

द्विहेतु षडधिष्ठान षडङ्ग षड्विपाक्युक् ।

चतुष्प्रकार त्रिविध त्रिनाश^४ दानमुच्यते ॥२॥

नाल्पत्व वा बहुत्व वा दत्तस्या^५भ्युदयावहम् ।

श्रद्धाऽभक्तिश्च^६ दानाना वृद्धिस्तयकरे हि ते ॥३॥

धर्ममर्थश्च कामश्च त्रीणा^७हर्षभयानि च ।

अधिष्ठानानि दानाना षडेतानि प्रवक्षते ॥४॥

पात्रेभ्यो दीयते नित्यमनपेक्ष्य प्रयोजनम् ।

केवलं त्यागबुद्ध्या यद्धर्मदानं^८ तदुच्यते ॥५॥

1 I O °स्तु

2 I O, च

3 B नटपाठकावत्तेषु

4 I O- त्रिनाश

5 A and I. O, दानस्या°

6 A श्रद्धा शक्तिश्च

- 7 A त्रीणा°

8 A न केवलं त्यागबुद्ध्या धर्मदानं, I O न केवलं दानबुद्ध्या धर्मदानं

प्रयोजनमपेक्ष्यैव प्रसङ्गाद् यत् प्रदीयते ।

¹तदर्थदानमित्युक्तमैहिक फलहेतुकम् ॥६॥

प्रयोजनमपेक्ष्यैवेति ममाप्यय ^२क्वचिद्दास्यतीति ^३फलमपेक्ष्येत्यर्थः ।

स्त्रीपानमृगयाक्षाणां प्रसङ्गाद् यत् प्रदीयते ।

अनर्हेषु च रागेण कामदानं तदुच्यते ॥७॥

ससदि ब्रीडयाश्रुत्य योऽर्थोऽर्थिभ्यः प्रयाचितः ।

प्रदीयते च तद्दानं ब्रीडादानमिति श्रुतम्^४ ॥८॥

दृष्ट्वा प्रियाणि श्रुत्वा वा हर्षवद् यत् प्रदीयते ।

हर्षदानमिति प्राहुर्दानं तद्धर्मचिन्तका ॥९॥

आक्रोशानर्थदिसानां प्रतीकाराय यद्गयात् ।

दीयते भयकर्तृभ्यो^५ भयदानं^६ तदुच्यते ॥१०॥

दाता प्रहिमहीता च श्रद्धा देयश्च धर्मयुक् ।

देशकालौ च दानानामङ्गान्येतानि षड्विदुः ॥११॥

अपापरोगी धर्मात्मा दित्स्त्रुवरव्यसन शुचिः ।

अनिन्द्याजीवकर्मा च षडभिर्दाता प्रशस्यते ॥१२॥

अपापरोगी अष्टविधपापरोगरहितः ।

तथा च देवल — उन्मादस्त्वग्दोषो राजयक्ष्मा श्वासो मधुमेहो भगन्दरो महोदरमश्मरी-
त्यष्टौ पापरोगा ॥१३॥

अनिन्द्याजीवकर्मा अनिन्द्यमाजीवनकर्म यस्य ।

तिशुक्लं कृशवृत्तिश्च घृणालु सन्नेन्द्रियः ।

निर्मुक्तो^७ योनिदोषेभ्यो ब्राह्मण पात्रमुच्यते ॥१४॥

तिशुक्लो^८ विद्यावृत्तान्वययुक्तः ।

सौख्यद्यभिसम्प्रोतिरर्थिना दर्शने यदा ।

सत्कृतिश्चानसूया च तदा^९ श्रद्धेति कीर्तयते ॥१५॥

1 I O तदर्थि^०

2 A omits क्वचित्

3 I O प्रयोजन^०

4 I O स्वतम्

5 A and I O तापकर्तृभ्यो

6 I O भयादान

7 A निहन्तो, I O विसृक्तो

8 A and I O निशुक्त इति

9 A and B सदा

अनसूया असूयाभाव । असूया च गुणो दोषाविष्कार ।
 अपराबाधमक्लेश^१प्रयत्नेनार्जित धनम् ।
 अल्प वा विपुलं वापि देयमित्यभिधीयते ॥१६॥
 यत्र यदुर्लभं द्रव्यं यस्मिन् कालेऽपि वा पुन ।
 दानार्हौ देशकालौ तौ स्याता श्रेष्ठौ न चान्यथा ॥१७॥
 अवस्थादेशकालानां पात्रदातोश्च सम्पदा ।
 हीन वापि भवेच्छ्रेष्ठं वाप्यन्यथा भवेत् ॥१८॥
 अन्यथेति अवस्थादिसम्पदा हीनमित्यर्थ ।

दुष्फलं निष्फलं हीनं तुल्यं विपुलमक्षयम् ।
 षड्विपाकं समुद्दिष्टं षडेतानि विपाकतः ॥१९॥
 नास्तिकस्तेन हिंसेभ्यो जारोपपतिताय^२ च ।
 पिशुनभ्रूया^३हन्तृभ्यां प्रदत्तं दुष्फलं भवेत् ॥२०॥

उपपत्तिताय उपपातकयुक्ताय ।

महदप्यफलं दानं श्रद्धया परिवर्जितम् ।
 परबाधाकरं दानं परमप्यूनता^४ं व्रजेत् ॥२१॥
 यथोक्तमपि यदत्तं चित्तेन क्लृप्तेषु तु ।
 तत्तु सङ्कल्पदोषेण दानं तुल्यफलं भवेत्^५ ॥२२॥
 युक्ताङ्गैः सकलैः षडभिर्दानं स्याद् विपुलोदयम् ।
 अनुकोशवशाद्दत्तं दानमक्षयमुच्यते ॥२३॥
 ध्रुवमाजस्रिककाम्यं नैमित्तिकमनुक्रमात्^६ ।
 वैदिको दानमार्गोऽयं चतुर्धा वर्ण्यते बुधैः^७ ॥२४॥
 प्रपारामतङ्गागादि सर्व^८कामफलं ध्रुवम् ।
 तदाजस्रिकमित्याहुर्दायते अहिने दिने ॥२५॥

1 I O सु०

2 A and I O जहोपपत्तिताय

3 A ० हन्तृणां दत्तं तद्

4 I O येन for पर

5 B परमप्यूनता

6 A तस्मात्फल

7 I O लभेत्

8 I O युक्ताङ्गैः

9 I O दानमक्षयतां व्रजेत्

10 B ०मित्तिकमात्

11 B and I O त्रिकै

12 D, K ०काब०

अपत्यविजयैश्चर्य्यस्त्रीबालार्थं यदिज्यते ।
 १इज्यासंस्थन्तु तद्दानं काम्यमित्यभिधीयते ॥२६॥
 कालापेक्षं क्रियापेक्षं^२मर्थापेक्षमिति स्मृतौ ।
 त्रिधा नैमित्तिकं प्रोक्तं सहोम^३ होमवर्जितम् ॥२७॥
 नवोत्तमानि चत्वारि मध्यमानि विधानतः ।
 अधमानीति शेषाणि त्रिविधत्वमिदं विदुः ॥२८॥
 अन्नं दधि मधु द्वाणं गोभूरुक्माश्वहस्तिनः ।
 दानान्युत्तमदानानि उत्तमद्रव्यदानतः ॥२९॥
 विद्याच्छादनमावासं परिभोगौषधानि च ।
 दानानि मध्यमानीति मध्यमद्रव्यदानतः ॥३०॥
 उपानद्रथयानानि छत्रपात्रासनानि च ।
 दीपकाष्ठफलादीनि चामरं बहुवार्षिकम् ॥३१॥
 बहुत्वादर्थजातानां सख्या शेषेषु नेष्यते ।
 अवमान्यवशिष्टानि सर्वदानान्यतो विदुः ॥३२॥
 इष्टं दत्तमधीतं वा विनश्यत्यनुकीर्तनात् ।
 श्लाघानुशोचनाभ्याश्च भ्रमतेजो विपद्यते ॥३३॥
 तस्मादात्मकृतं पुण्यं वृथा न^४ परिकीर्तयेत् ।
 भुक्त्वानिति तं प्राहुस्तमेव कृतवादिनम् ॥३४॥
 एव सर्वगुणोपेतमुक्तदोष^५विवर्जितम् ।
 कामधुक्त्वेन यद्दानं फलत्यात्मेप्सितं फलम् ॥३५॥
 इह^६[कीर्त्तिं वदान्याख्या] स्फीतान् भोगान् त्रिपिष्टये ।
^७[दानश्रद्धा तृतीयेऽपि] जन्मनि प्रसवोत्तमे ॥३६॥

विष्णुधर्मोत्तरे (३।२.६६।१क-४क, ५ख—६ख)—

1 I O इच्छासंस्थान्तु यद्दानं

2 I O सुखापेक्षं

3 A and I O सततं

4 I O न वृथा

5 I O दोषैर्वि

6 Corrected from D K A, B and I O. कीर्त्तिं च दानाख्या for the b p

7 Corrected from D K A, B and I, O दानश्रद्धाकृतं येऽपि for

चतुर्धा सर्वपुण्यानां फलमुक्तं मनीषिभिः ।
 कृतानि विधिहीनानि वञ्चनार्थं परस्य च ॥३७॥
 क्रोधलोभाभिभूतेन तामसानि विनिर्दिशेत् ।
 कृतानि परमानेन^१ राजसानि भवन्ति तु ॥३८॥
 सात्त्विकानि भवन्तीह श्रद्धया परया द्विजा ।
 गुणोत्तराणि विज्ञेयान्यथाकामकृतानि तु^२ ॥३९॥
 तामसानां फलं भुङ्क्ते तिर्यक्त्वे प्रेत्य मानव ।
 राजसानां फलं भुङ्क्ते मानुषत्वे द्विजोत्तमा ॥४०॥
 सात्त्विकानां फलं भुङ्क्ते देवत्वे नात्र सशयः ।
 गुणोत्तरकृतानान्तु फलं मोक्षं उदाहृतम् ॥४१॥

अथ कर्त्ता ।

तत्र भविष्यपुराणे—

आचारयुक्तं श्रद्धावान् वेदज्ञो धर्मवित्तमः ।
 कर्मणां फलमाप्नोति न्यायार्जितधनश्च यः ॥१॥

वेदज्ञ इति वेदार्थानुष्ठानपरस्योपलक्षणं शूद्रस्यापि दानोपदेशात् ।

तथाच शिवपुराणम्—

एतान्येव च सर्वाणि दानानि च तपासि च ।
 विना मन्त्रेण सततं शूद्राणामिह सर्वशः ॥२॥
 विधीयन्ते न सन्देह एवमाह प्रजापतिः ।
 अमन्त्रास्ते स्मृता सर्वे शूद्रा विगतकल्मषा ॥३॥

अमन्त्रा दानोक्ततत्त्वोभायुचितवैदिकमन्त्रशून्या इत्यर्थः । अतएव ब्राह्मणद्वारा वैदिकमन्त्रपाठनमिति ।

अथ श्रद्धा ।

तत्र मनु —

श्रद्धयेष्टश्च पूर्तश्च नित्यं कुर्यात् प्रयत्नत^३ ।
 श्रद्धाकृते ह्यक्षये ते भवतः स्वागतैर्धने ॥१॥ (४।२२६)

1 A and I O परस्परिण, B and
V D परमानेन

2 I O च
3 Manu अतद्धितः

दानधर्मं निषेवेत नित्यमैष्टिकपौत्तिकम् ।
 परितुष्टेन भावेन ^१पात्रमासाद्य शक्ति ॥२॥ (४।२२७)
 यत् किञ्चिदपि दातव्यं याचितेनानसूयया^२ ।
 उत्पत्स्यते हि तत् पात्रं यत्तारयति सर्वश ॥३॥ (४।२२८)
 येन येन तु भावेन यद् यद् दानं प्रयच्छति ।
 तत्तत् तेनैव भावेन^३ प्राप्नोति ^४प्रतिपूजित ॥४॥ (४।२३४)
 दानं हि बहुमानाद् यो गुणवद्भूय प्रयच्छति ।
 स तु^५ प्रैत्य धनं लब्ध्वा पुत्रपौत्रैः सहाश्रुते ॥५॥

याज्ञवल्क्य (१।२०३)—

दातव्यं प्रत्यहं पात्रे निमित्तं तु विशेषतः ।
 याचितेनापि दातव्यं श्रद्धापूतन्तु शक्ति ॥६॥

यम —

मन्त्राज्यदोषाद्धोमे तु^६ तपसीन्द्रियदोषतः ।
 न्यूनता स्यान्न दाने तु श्रद्धायुक्ते भवेत् क्वचित् ॥७॥

देबल —

अपि न्यायागता दत्त्वा सकला पृथिवीमपि ।
 श्रद्धावर्जमपात्राय न काञ्चिद्भूतिमाप्नुयात् ॥८॥
 प्रदाय शाकमुष्टिं वा श्रद्धाभक्तिसमायुताम्^७ ।
 महते पात्रभूताय सर्वाभ्युदयमाप्नुयात् ॥९॥

महाभारते—

द्रव्यागमो नृणां सुद्धमं पात्रे दानं^८ तत् परम् ।
 कालं परतरो दानाच्छ्रद्धा चापि तत् परम् ॥१०॥

1 A and I O श्रद्धामासाद्य
 2 A and I O, °नानसूयता
 3 A तत्तद् भावेन तेनैव
 4 I O तत्र पू०

5 I O च
 6 I O °ज्ञीनेन
 7 I O °समुद्यता
 8 I O पात्रदानं

अथ दानकालाः ।

तत्र मनु —

जाते कुमारे तदहं काम कुर्यात् प्रतिग्रहम् ।

हिरण्यधान्यगोवासस्त्रिलान्नगुडसर्पिषाम् ॥१॥

शङ्खलिखिनो—

कुमारप्रसवे नाड्यामच्छिन्नाया तिल^१तैलहिरण्यवस्त्रप्रावरणगोधान्यप्रतिग्रहेष्वदोषस्तदह-
रित्येके गुर्वर्थं कुर्वत ॥२॥

यमहारीतो—

द्विपदचतुष्पदधान्यहिरण्यदक्षिणासु न दोष ॥३॥

पैठीनसि —

दानप्रतिग्रहेष्विति विकल्पो^२ हिरण्यमश्व^३ गाव इत्यदोषस्तदह ॥४॥

शातातप —

अयनादौ सदा देय द्रव्यमिष्टं गृहेषु यत् ।

षडशीतिमुखे चैव विमोक्षे चन्द्रसूर्ययो ॥५॥

सक्रान्तो यानि दत्तानि हव्यरुव्यानि दातृभिः ।

तानि नित्यं ददात्यर्कं पुनर्जन्मनि जन्मनि ॥६॥

शतमिन्दुच्छये दत्त सहस्रन्तु दिनच्छये ।

विषुवे शतसाहस्र व्यतीपाते त्वनन्तकम् ॥७॥

अयनेषु च यदत्त षडशीतिमुखेषु च ।

चन्द्रसूर्योपरागे च दत्तं भवति चाक्षयम् ॥८॥

विष्णुधर्मात्तरे—, ३।३.००। १५—२४)

द्वादशीषु च यदत्त [शुक्लासु तु विशेषतः ।

श्रवणेन तु शुक्लासु तत्रापि द्विजसत्तमाः ॥९॥

विशेषाद्दधयुक्तासु^४ पक्षतीषु च यत्तथा ।

तृतीयासु तु सर्वासु शुक्लासु तु विशेषतः ॥१०॥

1 A and B omit तैल

2 A and B विकल्पो

3 A and B अश्वं

4 B विशेषाद्दधयुक्तासु

वैशाखशुक्लपक्षे तु विशेषेण तु मानवे¹ ।
 आषाढे कार्तिके चैव फाल्गुने च विशेषतः ॥११॥
 तिस्रस्त्वेता पौष्णमास्यो दाने विप्रा महाफला ।
 व्यतीपातेषु यद्दत्त² जन्मर्क्षे च द्विजोत्तमा ॥१२॥
 ग्रहसंक्रमकाले च तिग्म³ रश्मेर्विशेषतः ।
 तुलामेषप्रवेशे तु त्यागे तु⁴ मिथुनस्य च ॥१३॥
⁵ रवेर्महाफल दत्तं तेभ्योऽपि स्यान्महाफलम् ।
 यदा प्रविशते भानुर्मकर द्विजसत्तमा ॥१४॥
 आषाढे ऽश्वयुजे पौषे चैत्रे शुक्ले⁶ तथैव च ।
 द्वादशीप्रवृत्ति प्रोक्ते⁷ पुण्य दिनचतुष्टयम् ॥१५॥
 मिथुनश्च तथा कन्या धन्विन मीनमेव च ।
 प्रविष्टे भास्करे पुण्य प्रत्येकं कथित द्विजा ।
 षडशीतिमुख नाम दाने दिनचतुष्टयम् ॥१६॥
 अच्छिन्ननाड्या यद्वत्तं पुत्रे जाते द्विजोत्तमा ।
 सस्कारेषु च पुत्रस्य तदक्षयं प्रकीर्तितम् ॥१७॥
 चन्द्रे वा यदि वा सूर्ये दृष्टे राहौ महामहे ।
 अक्षय कथित पुण्य तत्राप्येकं विशेषतः ॥१८॥

अथ पुण्यदेशाः ।

⁸विष्णुपुराणे (२।३।१, २३-२४) —

उत्तर यत् समुद्रस्य हिमाद्रेश्चैव दक्षिणम् ।
 वर्षं तद्भारतं नाम भारती यत्र सन्तति ॥१॥
 अत्र जन्मसहस्राणा सहस्रैरपि सत्तम ।
 कदाचिन्नभते जन्तुर्मानुष्यं पुण्यसञ्चयात् ॥२॥

1 B and I O मानवा, V D मानदा.

2 B omits the bracketed portion

3 I O_ तीक्ष्ण०

4 A ०प्रवेशे च त्यागे च

5 I O च

6 A and I O दान महाफल प्रीति

7 A शुक्ले

8 I O omits विष्णुपुराणे

गायन्ति देवा ¹किल गीतकानि
 धन्यास्तु ते² भारतभूमिभागे ।
 स्वर्गापवर्गास्पदमार्गभूते
 भवन्ति भूय पुरुषा सुरत्वात् ॥३॥

मनु (२।२३)—

कृष्णसारस्तु चरति मृगो यत्न स्वभावतः ।
 स ज्ञेयो यज्ञियो देशो म्लेच्छदेशस्तत परम्³ ॥४॥

भविष्ये (१।१८१—३३) —

ब्रह्मावर्तं परो देश ऋषिदेशस्तत परम्⁴ ।
 मध्यदेशस्ततो [⁵ज्यायानार्यावर्तस्ततः परम्⁶] ॥५॥

व्यास —

सर्वे सूर्याश्रमा पुण्या सर्वा नद्यश्च पर्वता ।
 गोसिद्धमुनिवासाश्च देशा पुण्या प्रकीर्तिता ॥६॥
 सूर्यायतनसंस्थानं यदल्पमपि⁷ दीयते ।
 तदनन्तफलं प्रोक्तं सूर्यज्ञेयानुभावतः ॥७॥

विष्णु —

चातुर्वार्यव्यवस्थान यस्मिन् देशे न विद्यते ।
 त म्लेच्छदेशं जानीयादार्यावर्तमत⁸ परम् ॥८॥

तथा—

पुष्करेष्वक्षर्यं श्राद्धं जपहोमतपासि च ।
 पुष्करे ज्ञातमात्रस्तु सर्वपापेभ्य मुच्यते ॥९॥

एवमेव गयशीर्षवटे ¹⁰अमरकण्टकपर्वते वराहपर्वते यत्न कचन, नर्मदातीरे,
 यमुनातीरे, गङ्गातीरे, विशेषतो गङ्गाद्वारे प्रयागे¹¹ गङ्गासागरसङ्गमे कुशावर्ते विन्दुके

1 I O कखगीतकानि	7 I O नद्यः सपर्वता
2 I O वे	8 I O यदन्यमपि
3 Manu ०स्तत पर	9 A ०वर्तस्ततः
4 Bh P ०शस्त्रानन्तर	10 I O सर्वपापवर्ते
5 I O, नृग	11 I O adds च here
6 Bh P ऽप्यन्य आर्यावर्तश्चनन्तर for
the b p	

नीलपर्वते कनखले कुचजात्रे ष्टगुतुङ्गे केदारो महालये ¹ललितिकाया सुगन्धाया शाकम्भर्या
फलपुतीर्थे महागङ्गाया तद्दुलिकाश्रमे कुमारधारायां प्रभासे यत्र कचन, सरस्वत्या विशेषत ।
सतत नैमिषारण्ये वाराणस्याम् अगस्त्याश्रमे कण्वाश्रमे कौशिक्या सरयूतीरे शोणस्य ज्योती-
रसायाश्च सङ्गमे । श्रीपर्वते कालोदके उत्तरमानसे मतङ्गवाप्या ²सप्तार्धे विष्णुपदे स्वर्गमार्गप्रदेशे
गोदावर्या गोमत्या वेत्तवत्या विपाशाया वितस्ताया शतद्रुतीरे चन्द्रभागायाम् इरावत्या
सिन्धोस्तीरे पञ्चनदे औजसेषु ³ । एवमादिष्वथान्येषु तीर्थेषु सरिद्वरासङ्गमेषु प्रभवेषु पुलिनेषु ⁴
प्रसवणेषु पर्वतनिकुञ्जेषु ⁵ वनेषूपवनेषु च । गोमयेनोपलिप्तेषु गृहेषु मनोङ्गेषु च ॥१०॥

लिङ्गपुराणे (१।७७।३३ख—३५) —

अर्धकोश शिवक्षेत्र शिवलिङ्गात् समन्तत ।

यस्यजेद् दुस्त्यजान् प्राणान् शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥११॥

⁶स्वायम्भुवस्य मान द्वि तथा वाणस्य सुव्रता ।

स्वायम्भुवे तदर्ध ⁷स्यादार्धे च तदर्धकम् ।

⁸मानुष्ये च तदर्ध स्यात् क्षेत्रमान द्विजोत्तमा ॥१२॥

तथा (१।७७।५२ख-५४क) —

शिवक्षेत्रसमीपस्था नद्यः सर्वा द्विजोत्तमा ⁹ ।

वापीकूपतडागाश्च शिवतीर्था इति स्मृता ॥१३॥

ज्ञात्वा तेषु नरो भक्त्या तीर्थेषु मुनिपुङ्गवा ¹⁰ ।

ब्रह्महत्यादिभि पापैर्मुच्यते नाल सशय ॥१४॥

मत्स्यपुराणे (२।२।७ख २न, ३०ख-३६, ४६-५५क, ५७-५६, ६न ७०, ७३ख-७५क,

७१क) :—

ओङ्कार पितृतीर्थञ्च काबेरी कपिलोदकम् ।

सम्भेदश्चण्डवेगायास्तथैवामरकण्टकम् ।

कुरुक्षेत्राच्छतगुणम् ¹¹स्मिन् दानादिक ¹² भवेत् ॥१५॥

1 I O नलितिकाया

2 I O सप्तार्धे

3 A औसव्ये, B औजसे

4 I O सलिलेषु

5 I O पर्वते षु निकुञ्जे षु

6 I O स्वयम्भूतस्य नाम

7 L P स्वात् स्वादार्धे

8 L P नाशुषे

9 L P सुशीभना.

10 I O₂ मुनि चना, L P द्विज-
सत्तमा

11 M P ंन्तरिमन

12 B, I O and M P ज्ञानादिका

कायावरोहण नाम तथा चर्मण्वती नदी ।
 गोमती वरणा तद्वत् तीर्थं ¹हौताशन परम् ॥१६॥
 भैरव ऋगुतुङ्गश्च गौरीतीर्थमनुत्तमम् ।
 तीर्थं वैनायक नाम भद्रेश्वरमत. परम् ॥१७॥
 तथा पापहर नाम ²पुरया च तपती नदी ।
³शूलतापी पयोष्णी च पयोष्णीसङ्गमस्तथा ॥१८॥
 महाबोधि पाटला च नागतीर्थमवन्तिका ।
 तथा वेणा नदी पुरया महाशालन्तथैव च ॥१९॥
 महारुद्र महास्त्रिङ्ग दशार्णा च नदी शुभा ।
 शतरुद्रा ⁴शताह्वा च तथा विश्वपद परम् ॥२०॥
 अङ्गारवाहिका तद्वन्नदौ तौ शोणधर्षरौ ।
 कालिका च नदी पुरया वितस्ता⁵ च नदी शुभा⁶ ।
 एतानि पितृतीर्थानि शस्यन्ते ज्ञानदानयो ॥२१॥
 तथा—श्रीपर्णी [⁷च नदी पुरया व्यास]तीर्थमनुत्तमम् ।
 तथा मत्स्यनदी ⁸कारा शिवधारन्तथैव च ॥२२॥
 भद्रतीर्थश्च विख्यातं पम्पातीर्थश्च शाश्वतम् ।
 पुरय रामेश्वरं तद्वदेत्तापुरमलपुरम् ॥२३॥
 अङ्गभूतश्च विख्यातमामर्दक⁹मलम्भुषम् ।
 आघ्रातकेश्वर तद्वदेत्¹⁰भ्रकमतं परम् ।
 गोवर्धन हरिश्चन्द्र कृपुचन्द्र¹¹ पृथूदकम् ॥२४॥
 सहस्राक्ष हिरण्यक्ष तथा च कदली नदी ।
¹²रामाधिवासस्तथापि तथा सौमित्रिसङ्गमः ॥२५॥

1 M P चौवनस

2 A and M P पुष्पाथ

3 M P शूलतापी

4 I O शताक्ष

5 I, O पितरा

6 M P तथा

7 M P तावपर्णी च जाया for the
bracketed portion

8 M P पुष्पा

9 I O कसल सुख

10 M. P अ for च

11 I O पुष्पदक्ष

12 I O वाचा०

¹इन्द्रकील महानाद ²तथैव प्रियमेलकम् ।
 एतान्यपि सदा श्राद्धे प्रशस्तान्यधिकानि च³ ॥२६॥
 एतेषु सर्वदेवानां सान्निध्यं दृश्यते⁴ यत् ।
 दानमेतेषु सर्वेषु [भवेत् कोटिगुणाधिकम्]⁵ ॥२७॥

तथा —

तथैव पितृतीर्थन्तु यत्न गोदावरी नदी ।
⁶युता लिङ्गसङ्घेण सर्वोत्तरजलावहा⁷ ॥२८॥
⁸[जामदग्न्यकृत तीर्थ] क्रमादायात्⁹मुत्तमम् ।
 प्रतीकस्य भयाङ्गिना¹⁰ यत्न गोदावरी नदी ॥२९॥
¹¹तीर्थं तद्व्यङ्ग्यानामप्सरोयुगसङ्घितम् ।
 श्राद्धाधिकार्य¹²[दानञ्च तत्र¹³] कोटिगुणाधिकम् ॥३०॥
 अद्भ्यासं तथा तीर्थं गौतमेश्वरमेव च ।
 तथा [¹⁴वशिष्ठतीर्थञ्च¹⁵ हारीतञ्च] तत् परम्¹⁶ ॥३१॥
 ब्रह्मावर्तं कुशावर्तं¹⁷ हसतीर्थं तथैव च ।
 पिरङ्गारकञ्च विख्यातं¹⁸ शाङ्खोद्धारं तथैव च ॥३२॥
 घण्टेश्वरं विल्वकञ्च नीलपर्वतमेव च ।
 तथा च ¹⁹बदरीतीर्थं रामतीर्थं तथैव च ॥३३॥

1 I O इन्द्रकीलजलस्यै तत्	10 M P भयाङ्गिना
2 M P तथा च	11 M P तत्तीर्थं for तीर्थं तद्
3 M P तु	12 M P दानेषु तथा for the b p
4 I O पश्यन्ते	13 A यत्
5 M P दत्त कोटिगुणाधिकम् for the bracketed portion	14 M P वशिष्ठ तीर्थं तु हारीतं तु for the b p
6 I O युता	15 B ०तीर्थन्तु I, O तीर्थेषु
7 A and I O ०जलोद्भवा, M P, सर्वोत्तरजलावहा	16 A and I O हारीतं सर्वपरं स्मृतम्
8 M P जामदग्न्यास्य तस्मैर्थं for the b p	17 M P हसतीर्थं
9 I O ०पात०	18 I O शङ्खोद्धारस्तथैव च
	19 M P धरणीतीर्थं

जयन्त¹[मुज्जयन्तश्च ²शुक]तीर्थं तथैव च ।
 श्रीपतेश्च तथा तीर्थं तीर्थं रैवतक तथा ॥३४॥
 तथैव शारद तीर्थं³ ⁴भद्रकालेश्वर तथा ।
 वैकुण्ठतीर्थश्च [तथा 'निर्जरेश्वरमेव च'⁶ ।
 अश्वतीर्थश्च विख्यातमनन्त श्राद्धदानयो ॥३५॥

अथ देयस्वरूपम् ।

तत्र मनु (१०।११५)—

सप्त वित्तागमा धर्म्या दायो लाभ क्रयो जय ।

प्रयोग कर्मयोगश्च सत्प्रतिग्रह एव च ॥१॥

दाय पित्नादिक्रमागम⁷ । लाभ प्रीतिदानम्⁸ । क्रयजयौ प्रसिद्धौ । प्रयोग
 ऋणादिप्रयोग । कर्मयोग शुभ्रूषादिरूप⁹ । सत्प्रतिग्रह प्रसिद्ध ।

विष्णुधर्मोत्तरे—(३।२६६।७-२०)

कर्मणा धनसाध्याना धनश्च त्रिविध स्मृतम् ।

कृष्णाश्च शवलश्चैव शुक्लश्च द्विजसत्तमा ॥२॥

त्रिविधस्य फल तस्य त्रिविध परिकीर्तितम् ।

कृष्णेन यत् कृत कर्म तिर्यक्त्वे तद्धि भुज्यते¹⁰ ॥३॥

शवलेन कृत कर्म मानुष्ये द्विजसत्तमा ।

शुक्लेन यत् कृत कर्म देवत्वे तद्धि भुज्यते¹¹ ॥४॥

वर्णानां हि धन शुक्लमर्जितं यत् स्वकर्मणा¹² ।

शवलन्तु समुद्दिष्टं तथानन्तरकर्मणा ॥५॥

1 M P विजय चैव शक for the
b p

2 I O यज्ञतीर्थ

3 B, I O and M P

शारदातीर्थ

4 I O तद०

5 I O निर्जरे०

6 M P, पर भौमेश्वरनथापि वा for
the b p

7 I O ०गतः

8 I O प्रीतिदायलब्ध*

9 I O शत्रुषूच्य

10 I O तद्विभुज्यते

11 I O. तद्विभुज्यते, V 4 not found
in V D

12 I O. सुकर्मणा

वर्णोत्तमस्य हीनस्य कर्मणा कृष्णमुच्यते ।
 तत्रापि शुक्ल वक्ष्यामि वर्णानां द्विजसत्तमाः ॥६॥
 प्रतिग्रहेण यत्नञ्च याज्यत शिष्यतस्तथा ।
 गुणान्वितेभ्यो विप्रस्य शुक्लन्तु त्रिविध स्मृतम् ॥७॥
 युद्धोपलब्ध कारञ्च दण्डार्थव्यवहारत ।
 क्षत्रियस्य धनं शुक्ल त्रिविध परिकीर्तितम् ॥८॥

कार करलब्धम् ।

कृषि वाणिज्य गोरक्षां कृत्वा शुक्ल तथा विश ।
 द्विजशुश्रूषया लब्धं शुक्ल शूद्रस्य कीर्तितम् ॥९॥
 न कदाचन कुर्वीत ब्राह्मण कर्म वार्षलम् ।
 वृषल कर्म वा ब्राह्म पतनायेतरेतरम् ॥१०॥
 उत्कृष्टश्चापकृष्टश्च तयो कर्म न विद्यते ।
 मध्यमे कर्मणी हित्वा सर्वसाधारणे हि ते ॥११॥
 सर्वेषामथ वर्णानां वक्ष्यामि त्रिविध धनम् ।
 पार्श्विकद्वयतचौर्याति^१प्रतिरूपरुसाहसै ।
 व्याजेनोपार्जित यत्तत् सर्वेषां कृष्णमुच्यते ॥१२॥

पार्श्विक राजपार्श्ववस्थानेन परिज्ञायते अमुकस्येद प्रयोजन भविष्यतीति, तत्रात्मीय-
 प्रयोजकतो^२पदर्शनेन धनार्जनम् । चौर्यम् अपरिज्ञातपरधनग्रहणम् । प्रतिरूपक कूटद्रव्य-
 निर्माणम् । साहस बलेन परद्रव्यहरणम्^३ । व्याजो दम्भतपस्यादि ।

शिल्पानुवृत्त्या^४ यत् प्राप्तं कुशीदेन^५ तथा धनम् ।
 कृतोपकारादाप्तञ्च शवल समुदाहृतम्^६ ॥१३॥
 प्रीतिलब्ध तथा दाय^७ प्राप्तञ्च सह भार्यया ।
 अविशेषेण सर्वेषां धन शुक्लमुदाहृतम् ॥१४॥

प्राप्तञ्च सह भार्ययेति यौतुकलब्धमित्यर्थ ।

शुक्लेन वित्तेन कृत दान बहुफल भवेत्^८ ॥१५॥

1 I O ०दि०
 2 I O ०लो०
 3 I O ०ग्रहण
 4 I O ०वृत्तौ

5 I O कुशीदे च
 6 I O परिकीर्तित
 7 I O and V D क्रमगत प्रीतिदाय
 8 I O लभेत्

न्यायागतेनाथ धनेन विद्वान्पुण्यानि कृत्वा दिवि देवभोगान् ।

चिर समभ्राति महाबुभावो न्यायेन तस्माद्धनमर्जनीयम् ॥१६॥

अथ दानापवादः ।

तत्र मनु (११।६-१०)—

शक्त परजने दाता स्वजने^१ दुःखजीविनि ।

मन्वापातो विषाखाद स धर्मप्रतिरूपक ॥१॥

श्रुत्यानामुपरोधेन यत् करोत्यौर्द्ध्वदेहिकम् ।

तद्भवत्यसुखोदर्क जीवतश्च मृतस्य च ॥२॥

बृहस्पति —

कुटुम्बभक्तवसनाद्देय यदतिरिच्यते ।

मन्वाखादो विष पश्चाद्दातुर्धर्मोऽन्यथा भवेत् ॥३॥

कात्यायन —

सर्वस्व गृहवर्जन्तु^२ कुटुम्बभरणाधिकम्^३ ।

[यद्द्रव्यं तत् स्वक देयमदेय स्यादतोऽन्यथा ॥४॥

विक्रयञ्चैव दानञ्च न नेया स्युरनिच्छन्व ।

दारा पुत्राश्च सर्वस्वमात्मन्येव तु योजयेत् ॥५॥

आपत्काले तु कर्तव्यं दानं विक्रय एव च ।

अन्यथा न प्रवर्तेत इति शास्त्रेषु निश्चय ॥६॥

दत्त. (३।१७-१८)—

सामान्यं याचितं न्यास आधिर्दाराश्च तद्धनम् ।

अन्याहितञ्च निक्षेप सर्वस्वञ्चान्वये सति ॥७॥

अन्याहितं परहस्तेन यदन्यस्य प्रस्थापितम् ।]^४

आपत्स्वपि न देयानि नव^५ वस्तूनि सर्वदा^६

यो ददाति स मूढात्मा प्रायश्चित्तीयते नर ॥८॥

1 I O स्वजने

2 A गृहवर्जन्तु

3 B and I O कुटुम्बभरणाधिकम्

4 A and I O omit the bracketed portion

5 I O न च

6 A and I O पश्चिद्दे.

यम —

परिभुक्तमवज्ञातमपर्याप्तमसंस्कृतम् ।

य प्रयच्छति विप्रेभ्यस्तद्भस्मन्यवतिष्ठते ॥६॥

परिभुक्तं पुरातनं वस्तादि^१ । अपर्याप्तं यथाभूतमङ्गीकृतं^२ तदसमर्थम् । प्रयच्छति
उत्सृज्य ददातीत्यर्थः ।

[यो ददात्युपयुक्तायां जीर्णां धेनुञ्च निष्फलाम् ।
तमसि प्रविशेद्दाता द्विजं क्लेशेन योजयेत् ॥१०॥
कलाय ब्राह्मणे दत्त्वा दाता^३ याल्यशुभां गतिम् ।
कीर्तिनिर्भोकनिर्मुक्तं पन्नगेन्द्रः क्षितौ यथा^४ ॥११॥]

तथा—

सुवर्णं रजतं ताम्रं यतिभ्यो यं प्रयच्छति ।
न स तत्फलमाप्नोति तदैव परिवर्तते ॥१२॥
गृहस्थस्यान्नदानेन वानप्रस्थस्य गोरसैः ।
यतीनाञ्च द्विरण्येन दाता स्वर्गं न गच्छति ॥१३॥

शातातप —

वेदविक्रयनिर्दिष्टं स्त्रीषु यच्चार्षितं धनम् ।

अदेयं पितृदेवेभ्यो^५ यच्च क्लीवाडुपागतम् ॥१४॥

वेदपाठनापूर्विका^६ अभ्यर्थना वेदविक्रयं षड्भ्यश्च देवलेनोक्तं । तद् यथा—

शण्डको वातजं परण्डं षण्डं क्लीवो नपुंसकम् ।
कीलकश्चेति^७ षड्वाय क्लीवभेदो विभावितः^८ ॥१५॥
तेषां स्त्रीतुल्यवाक्क्लिष्ट^९ स्त्रीधर्मा शण्डको भवेत् ।
पुमान् कृत्वा खलिज्ञानि पश्चाद्भिन्त्यात्तथैव च ॥१६॥

1 A and I O पुरातनवस्तादि

2 A and B यद०

3 I O ततो

4 A omits the bracketed portion

5 I O_० विप्रेभ्यो

6 I O वेदपाठपूर्विका

7 I O कीलकश्चेति

8 A षड्वाय क्लीवभेदा विभाविता

9 A स्त्रीतुल्यवाक्क्लिष्ट, B स्त्रीतुल्यवाक्क्लिष्ट, I O स्त्रीतुल्यवाक्क्लिष्ट

य पुमान् लिङ्गान्तराणि कृत्वा खलिङ्ग भिन्धात् स वातजो नाम शरद¹ इति सम्बन्ध । एतावता दाक्षिणात्यप्रसिद्धं विरुद्ध²प्रजननमुक्तम् ।

स्त्री च पु भावमास्थाय पुरुषाचारवद्गुणा³ ।

वातजो नाम शरद स्यात् स्त्रीशरदो वापि नामत ॥१७॥

[या गृहीतपुरुषलिङ्गा स्त्री⁴] स्वयन्तरमुपगच्छति", स वातजो नाम शरद स्त्रीशरदो वा⁶ नामेति सम्बन्ध ।

असल्लिङ्गोऽथ परद स्यात् षरदस्तु ग्लानमेहन ।

अमेध्याशी पुमान् स्त्रीवो नष्टरेता नपु सकम् ॥१८॥

स कीलक इति प्रोक्तो य क्लै⁷व्यादात्मन स्त्रियम् ।

अन्येन सह सयोज्य पश्चात्तामेव सेवते ॥१९॥ इति ।

तथा—

द्रव्येणान्यायलब्धेन⁸ य करोत्यौर्द्धदेहिकम् ।

न स तत्फलमाप्नोति तस्यार्थस्य दुरागमात् ॥२०॥

प्रश्नपूर्वन्तु यो दद्याद् ब्राह्मणाय प्रतिग्रहम् ।

स पूर्व⁹ नरकं याति ब्राह्मणस्तदनन्तरम् ॥२१॥

प्रश्नपूर्वमिति दानसमय एव यद्यसु वेदभाग जानासि तदा ते¹⁰ दास्यामी[ति प्रश्न कृत्वे]¹⁰त्यर्थ । अत¹¹ पूर्वमेव ब्राह्मणपरीक्षा कर्तव्या ।

हारीत —

असह्यव्यप्रदानमस्वर्ग्यं यच्च दत्त्वा¹² परितप्यते । ¹³तच्च दानमफलं यच्चोपकारिणो ददाति । तन्मात्र परिक्रिष्ट यच्च सोपध¹⁴ ददाति । असूयितमफल¹⁵ यच्चापात्त्राय

1 I O omits शरद

2 I O, सिद्धं

3 A पुरुषावावरद्गुणा, I O पुरुषावा-
वरद्गुणाः

4 A and I O स्त्री च या पुरुषचिह्ना

5 B ०मधिगच्छति, I O स्त्रायन्तमुप-
गच्छति

6 I O, omits वा

7 I O क्लैवा०

8 A तथाद्रव्येण न्यायेन

9 A and I O तव

10 I O omits the bracketed
portion

11 A and I O अतश्च

12 I O adds तत् here

13 I O यच्च

14 I O सोपधम्

15 I O असूयितमर्थफल

ददाति । अनिष्टदानं भवति¹ यच्च दत्त्वा परिकीर्त्यते । ²स्मयदानमासुर यच्चाश्रद्धया ददाति ।
क्रोधाद्राक्षस यच्चाऽऽकुर्य³ ददाति दत्त्वा वाऽऽकोशति⁴ । असस्कृतं पैशाच यच्चावज्ञात
ददाति दत्त्वा वाऽवजानीते ।⁵ मुमुक्षुस्तामस यच्चाप्रकृतो ददाति । एते दानोपसर्गा
यैरुपसृष्ट दानमसिद्धमसमर्थमस्वर्ग्य⁶ भयशस्यमध्रुवमफलं भवत्यफलं वा ॥२२॥

अस्यार्थ —

सोपव⁷ यद् दृष्टहेतुपुरस्कारेण दीयते । अप्रकृत उन्मत्तादि ।

अङ्गिरा —

बहुभ्यो न प्रदेयानि गौर्षु⁸ ह शयनं स्त्रिय ।

विभक्तदक्षिणा ह्येता दातार न भजन्ति हि ॥२३॥

एका एकस्य दातव्या न बहुभ्य- कथञ्चन ।

सा तु⁹ विक्रयमापन्ना दहत्यासप्तम कुलम् ॥२४॥

विष्णुधर्मोत्तरे—(३।३००।३५-३६)

स्त्रिय मेषमजश्चैव गामश्च तुरगं नरम् ।

एकमेकस्य⁹ दातव्यमेकस्य बहवोऽपि वा ॥२५॥

एक बहूना [तद्वत् ध्रुव नरकमृच्छति]¹⁰ ।

आदातुर्नरकाय स्यात्तथा दातुर्द्विजोत्तमा ॥२६॥

अथासहानम् ।

कृष्णाजिनमु¹¹ भयतोमुखी च । तत्र कृष्णाजिनप्रतिग्रहीतारमधिकृत्य मत्स्यपुराणम्

(२०६।०३ख-२४क)—

न [¹²स्पृश्य स] द्विजो राजश्चितियूपममो¹³ हि स ।

[दाने च]¹⁴ श्राद्धकाले च वूरत परिवर्जयेत् ॥१॥

1 A and B चवति

2 I, O समतहान०

3 I O यच्चावक्रुश्व

4 I O चावक्रोशति

5 I O चारजानीते

6 I O ०सम्बन्ध०

7 I O सोपवन्ध

8 I O ल

9 I O and V D ०न्तु

10 A दत्तं हि नरक गच्छति ध्रुवम्

11 I O कृष्णाजिन तू०

12 M P स्पृशोऽसौ

13 Corrected from M P A

and I O राजन् चित्तिप्रायससो, B

राजन् चित्तिप्रायससो

14 M P त दाने

उभयतोमुख्या प्रतिग्रहीतारमधिकृत्या¹दित्यपुरायाम्—

किं करिष्यत्यसौ मूढो गृह्णन्तु²भयतोमुखीम् ।

सहस्र वारुणा पाशा क्षुरधाराभिसन्निभा ॥२॥

तस्य वर्षशते³ पूर्णं पाशा एकं प्रमुच्यते ।

एतामवस्थामाप्नोति गृह्णन्तु⁴भयतोमुखीम् ॥३॥

अभिपुराणे—

हस्त्यश्वरथयानानि मृतशय्यासनानि य ।

कृष्णाजिनश्च गृह्णाति अनापत्सु गतो द्विज ॥४॥

अथोभयमुखी लोभात्⁵ सशैला मेदिनी द्विज ।

कूटमायेन⁶ तौल्येन क्रयं क्रीणाति [वै द्विज]⁷ ।

मद्यकृदधमो लोके स प्रेतो जायते नर ॥५॥

एकादशाहे देयशय्याधिकारे पद्मपुरायाम् (सृष्टिखण्डम् १०।१६ख-१८क) —

तेन दुष्टा तु सा शय्या न प्राह्या द्विजसत्तमैः ।

गृहीतायान्तु⁸ शय्याया पुन संस्कारमर्हति ॥६॥

[⁹वेदेषु च पुराणेषु] शय्या सर्वत्र गर्हिता ।

गृहीतायान्तु¹⁰ जायन्ते सर्वे नरकगामिनः ॥७॥

देवल —

न शूद्राय हविर्दद्यात् स्वस्ति क्षीरं तिलान् मधु ।

न शूद्रात् प्रतिगृह्णीयात् तेषामन्यन्निवेदयेत् ॥८॥

वशिष्ठ (१५।३-५)—

न त्वेकं पुत्रं दद्यात् प्रतिगृह्णीयाद्वा । स हि सन्तानार्थं पूर्वेषाम् । न¹¹तु स्त्री पुत्रं दद्यात्
प्रतिगृह्णीयाद्वाऽन्यत्प्राप्तुञ्जानाद्¹² भर्तुः ॥९॥

तथा—

शस्त्रं विषं सुरा चाप्रतिप्राह्याणि¹³ ब्राह्मणस्य ॥१०॥

1 I O ऽङ्गत्वं चादित्यं०

2 I O गृह्णन्तु०

3 I O वर्षशतैः

4 I O गृह्णन्तु

5 I O स्त्रीणां

6 I O कूटमायेन

7 B विनायम्

8 Padma P तस्या हि

9 Padma P वेदिं चैव पुराणे च

10 Padma P यक्षीतारस्तु

11 I O omits तु

12 I O अन्यथापुत्रायाश्च

13 I O चाप्रतिप्राह्याणि, A चाप्रतिप्राह्या

अथ दानविधिः ।

मनु (४।२३५) —

योऽर्चितं प्रतिगृह्णाति ददात्यर्चितमेव च ।

तावुभौ गच्छत स्वर्गं नरकन्तु विपर्यये ॥१॥

व्यास —

भोभूतिलहिरण्याश्ववासोघृतादि न्यायागतं देय द्रव्य भद्रासमन्वित शक्तितो दयातप -
शीलादिसम्पन्नाय¹ ब्राह्मणायानुपकारिणे दरिद्राय माल्यादिभिरर्चिताय स्तस्तिवाच्योदकपूर्वक²
दद्यात् । प्रहोपरागादिनिमित्तेषु विशेषत ॥२॥

हारीत —

देवता पितरश्चैव तपोयज्ञदानानामीशते । अहर्देवानां रात्रिं पितृणाम् । रात्रावेता
स्वापहेतो सविशन्ति । देवा रात्रिस्तस्मान्नक्तं शुक्ला अहं कृष्णा इति श्रुतिः । अथ
यद्देवाऽङ्घ्रियजति ददाति तपस्यति वा नक्तम्भूताभिरङ्घ्रिर्हभूतेभ्यो देवेभ्यो गमयति । अथ
यन्नक्तमङ्घ्रियजति ददाति तपस्यति वाऽहर्भूताभिरङ्घ्रिर्नक्तम्भूतेभ्यः पितृभ्यो गमयति । तदप्येता-
हगेवोक्तं फलम्—‘ये रात्र्यहोभ्यां विज्ञायैव देवान् पितॄन् यजन्ति भूय पुराणा । अद्राश्रिता
धारयन्ति यज्ञभूतास्ता नो देवीरुपतिष्ठन्त्याप’ इति । वरुणगृहपतयो देवा, दक्षिणायन
तस्माद् वारुण सर्वत्रानुयातीति । मन्त्रा मन्त्रवत्सर्वकार्यसाधकानामर्तिभयोपसर्गेभ्यो रक्षितारो
भवन्ति । मन्त्रा देवतास्तद् य एव विद्वान् मन्त्रवत् करोति, देवताभिरेव तत् करोति,
यद्देवाति, देवताभिरेव तद्देवाति, यत् प्रतिगृह्णाति, देवताभिरेव तत् प्रतिगृह्णाति । तस्मान्ना-
मन्त्रवत् प्रतिगृह्णीयात् । यत्तु मन्त्र प्रतिपादयेत्, प्रतिपादिता हि देवतास्नूष्णीं प्रतिग्रहीतुर-
हिसिका भवन्ति । तस्मादप्यङ्घ्रिरेवोक्त्य दद्यादालभ्य च ।³ ३ ॥

1 A शीलादिगुणसम्पन्नाय, I O दद्यात्तु य. शीलादिगुणसम्पन्नाय

2 I O स्तस्तिवाच्योदक

3 A देवाश्च पितरश्चैव. रात्रावेता अपहरण सविशत । देवारात्रिस्तस्मान्नोक्तं शुक्लाहं कृष्णा
इति । श्रुतिरथ यद्देवा अङ्घ्रियजति तदप्योताहशेवोक्तं फलं ये रात्र्यहोभ्यां विज्ञानं देवानापहन्
यजन्तु भूयः पुराणा वरुणगृहपतयो देवा दक्षिणायन तस्मान्नाकारुण सर्वत्रानुपवजाते . साधकानाम-
र्चितायोपसर्गेभ्यो स्तस्य एव विद्वान् मन्त्रवत् करोति देवताभिरेव तद्देवाति यत् प्रतिगृह्णाति तस्मान्नाम-
मन्त्रवत् यत्तु मन्त्र प्रतिपादयेत् रक्षिसका भवन्ति । तस्मादप्यङ्घ्रिरेवोक्ता दद्यादालभ्य च ।

B रात्रावेतास्वापहेतु सविशति । देवारात्रि कृष्णा इति । श्रुतिरथ येनते रद्भूतेभ्यो
गमयति मन्त्रमभियजति रङ्घ्रिभूतेभ्यो देवेभ्यो तदप्येतदुचोक्तं फलं । ये रात्र्यहोभ्यां विज्ञानं यज्ञ-
भूतास्त्वो दक्षिणास्त्वय सहाकारुण सर्वत्रानुया इति । स्वमन्त्रानन्वावय सर्वकार्यसाधकानामर्तिभयोपसर्गेभ्यो
रक्षितारो भवति । विद्वान् करोति . यन्मन्त्र प्रतिपादयेत् प्रतिपादिता हि देवा रक्षिसका भवन्ति ।
तस्मादप्यङ्घ्रिरेवोक्त्य दद्यादालभ्य वा ।

आपस्तम्ब (आप ध सू, २।४।६।८-६) —

सर्वाण्युदकपूर्वाणि दानानि । यथाश्रुति विहारे^१ ।४॥

गौतम (गौ ध सू १।५।१६-१७) —

स्वस्तिवाच्य भिक्षादान [म'पूर्वम् । ददातिष्ठ] चैव धर्म्येषु ।५॥

विष्णुधर्मोत्तरे —

द्रव्यस्य नाम गृह्णीयाद् ददानीति ततो^२ वदेत् ।

तोय दद्यात्तथा दाता दाने विधिरय स्मृत ॥६॥ (३।३०।१।१०००)

एतेन दानवाक्ये ददानीतिपद निवेश्य^४ दातव्यमिति प्रतिपादितम् ।

तथा कृष्णाजिनदाने पुत्रस्य —

सर्वगुणविशिष्टं कृष्णाजिन ददानीति ॥७॥

अथ प्रतिग्रहविधिः ।

विष्णुधर्मोत्तरे — (३।३०।१।१००ख-३६ख, ३६, ४०ख-४१क, ४३ख-४४क)

प्रतिग्रहीता सावित्री सर्वदैव तु कीर्तयेत् ।

ततस्तु कीर्तयेत् सार्द्धं द्रव्येण द्रव्यदैवतम्^५ ॥१॥

समापयेत्तत पश्चात् कामस्तुत्या प्रतिग्रहम् ।

प्रतिग्रह पठेदुच्चै प्रतिगृह्य द्विजोत्तमात् ॥२॥

मन्द पठेत्तु राजन्यादुपाशु च तथा विश ।

मनसा च तथा शूद्रात्^६ स्वस्तिवाचनक तथा ॥३॥

सोङ्कार ब्राह्मणे कुर्यान्निरोङ्कार महीपतौ ।

उपाशु च तथा वेश्ये स्वस्ति शूद्रे प्रकीर्तयेत् ॥४॥

I O देवाश्च पितरश्चैव तपोयज्ञेभ्यो दानानामौचते । . ऋ.वावेता अपोहरण सविशत् । दिवारात्रि-
स्रभानुक्त शुकुलाह ज्ञाया इति । अतिरथ यद्दिवा अर्हियंजनि ये रात्राहीम्वा विज्ञान देवान् पितृन्
यजन्तु यज्ञभूतास्ता ना देवी सर्वानुपयजति । सुमन्नासन्तारश्च सर्वकार्यसाधकानामार्ति...मन्ना देवतास्तु
एव विद्वान् मन्त्रवत् करोति देवताभिरैव तद्ददाति यत् प्रतिगृह्णाति यत्तु मन्त्रतः तस्मादप्यदभिरैवीक्या

I A and B चौहारे

3 I O तथा

2 Corrected from Gautama

4 A and B omit it

A and B पूर्ववद्ददाति तेषु and I

5 A and I O ०देवतान्

O पूर्व ददाति तेषु

6 B and I O मनसा तु तथा शूद्रे

अभय सर्वदैवत्य भूमिवै^१ विष्णुदेवता ।
 कन्या दासस्तथा दासी प्राजापत्या प्रकीर्तिता ॥५॥
 [प्राजापत्यो गज प्रोक्तस्तुरगो यमदैवत ।]^२
 तथा चैकशफ सर्व कथित यमदैवतम् ॥६॥
 महिषश्च तथा याम्य उष्टा वै नैऋतो भवेत् ।
 रौद्री धेनुर्विनिर्दिष्टा छाग आग्नेय उच्यते ॥७॥
 मेषन्तु वारुण विद्याद् वराहो वैष्णव स्मृत ।
 आरण्या पशव सर्वे कथिता वायुदैवता ॥८॥
 जलाशयानि सर्वाणि वारिधानी कमण्डलु ।
 कुम्भश्च करकञ्चैव वारुणानि विनिर्दिशेत् ॥९॥
 समुद्रजानि रत्नानि सासुद्राणि तथैव च ।
 आग्नेय कनक प्रोक्त सर्वलौहानि यान्यथ^३ ॥१०॥
 प्राजापत्यानि शस्यानि पक्वानामपि च द्विजा ।
 ज्ञेयानि सर्वगन्धानि गान्धर्वाणि विचक्षरौ ॥११॥
 बार्हस्पत्य स्मृत वास सौम्यान्यथ रसानि च ।
 पक्षिणाश्च तथा सर्वे वायव्या परिकीर्तिता ॥१२॥
 विद्या ब्राह्मी विनिर्दिष्टा विद्योपकरणानि च ।
 सारस्वतानि ज्ञेयानि पुस्तकाद्यानि परिहृतै ॥१३॥
 सर्वेषा शिल्पभाण्डानां विश्वकर्मा तु दैवतम् ।
 द्रुमायामथ पुष्पाणां शाकानां हरितै^३ सह ॥१४॥
 फलानामपि सर्वेषां तथा ज्ञेयो वनस्पति ।
 मतस्यमासे विनिर्दिष्टे प्राजापत्ये तथैव च ॥१५॥
 छत्र कृष्णाजिन शय्या रथमासनमेव च ।
 उपानहौ तथा यान यच्चान्यत् प्राणवर्जितम् ।
 औत्तानाङ्गिरसे त्वेतत् प्रतिगृहीत मानव ॥१६॥

1 V D omits the b p

2 I O and V D. लोहानि चाप्यथ

3 A and B शाकहरितकै, I O शाक
हरितकै, V D, शाकहारितकै

प्रर्जन्यीय तथोषीर शस्त्रवर्मभ्रजादिकम्¹ ।
 रणोपकरण सर्वं कथित शक्रदैवतम् ॥१७॥
 गृह्णन्तु सर्वदैवत्य यदनुक्तं द्विजोत्तमा ।
 तज्ज्ञेय विष्णुदैवत्य सर्वं वा विष्णुदैवतम् ॥१८॥
 भूमे प्रतिग्रहं कुर्याद् [भूमिं कृत्वा प्रदक्षिणाम्]² ।
 करे गृह्य तथा कन्या दासदास्यौ द्विजोत्तमा ॥१९॥
 करन्तु हृदि विन्यस्य धर्म्यो³ ज्ञेय प्रतिग्रह ।
 आरुह्य च गजस्योक्तं कर्णौ चाश्वस्य कीर्तित ।
 तथा चैकशफानान्तु सर्वेषामविशेषत ॥२०॥
 प्रतिगृहीत गा पुच्छे पुच्छे कृष्णाजिन तथा ।
 कर्णोऽजा पशवश्चान्ये आह्या पुच्छे विचक्षणौ ॥२१॥
 प्रतिग्रहमथोष्टस्य आरुह्यैव तथा चरेत् ।
 बीजाना मुष्टिमादाय रत्नान्यादाय सर्वत ॥२२॥
 वस्त्र [दशान्त आदद्यात्]⁴ परिधाय तथा पुन ।
 आरुह्योपानहौ यान⁵ मारुह्यैव च⁶ पादुके ॥२३॥
 ईशायान्तु रथ आह्यं कृतं दरुडेन धारयेत् ।
 द्रुमाणामथ सर्वेषां मूले न्यस्तकरो द्विज ॥२४॥
 आयुधानि समादाय तथाऽऽभूष्य विभूषणम् ।
 वर्मभ्रजौ तथा स्पृष्ट्वा प्रविश्य च तथा गृहम् ॥२५॥
 अवतीर्य च सर्वाणि जलस्थानानि वै द्विजा ।
 द्रव्याण्यन्यान्यथादाय स्पृष्ट्वा वा ब्राह्मण पठेत् ॥२६॥
 प्रतिग्रहस्य यो धर्म्यं न जानाति द्विजो विधिम् ।
 द्रव्यस्तैः समायुक्तो नरकं प्रतिपद्यते ॥२७॥

1 I O पर्यन्थाद्यतथासौत्र वस्त्रवर्मभ्रजा-
 दिक , V D पर्यन्थाद्य तथासौत्र०
 2 B कृत्वा भूमिप्रदक्षिणम्
 3 I O धर्मो

4 I O and V D दशान्तादादद्यात्
 5 I O. शन्त०
 6 I O तु

[विधिन्तु धर्म्यं विज्ञाय ब्राह्मणस्तु प्रतिग्रहे]¹ ।
 आत्मन श्रेयसो योग कुर्याद्वातुस्तथैव च ॥२८॥
 [विधि धर्म्यमविज्ञाय यस्तु कुर्यात् प्रतिग्रहम्]² ।
 [स तमस्यस्रवे घोरे दात्रा सह निमज्जति ॥२९॥
 विधि धर्म्यमथ ज्ञात्वा यस्तु कुर्यात् प्रतिग्रहम् ।]³
 दात्रा सह तरत्येव नावा⁴ दुर्गायसौ द्विज ॥३०॥

हारीत —

प्रतिग्रहमाग्नेयेन प्रतिगृह्णीयात् ॥३१॥

आग्नेयतीर्थे⁵ हारीतेनोक्तम्—मध्य आग्नेय ॥३२॥

मध्य करमध्यम ।

अथ परिभाषा ।

तत्र कर्तृधर्मेषु दत्त (२।६)—

ऊष काले तु सम्प्राप्ते शौचं कृत्वा यथाविधि⁶ ।

तत ज्ञान प्रकुर्वीत दन्तधावनपूर्वकम् ॥१॥

नरसिंहपुराणे—

अक्षामे⁷ दन्तकाष्ठाना प्रतिषिद्धे तथा दिने ।

अपा द्वादशगराङ्घ्रैर्मुखशुद्धिर्भविष्यति⁸ ॥२॥

विष्णु —

ज्ञातोऽधिकारी भवति दैवे पित्र्ये च कर्मणि ।

पवित्राणा तथा जप्ये दाने च विधिबोदिते ॥३॥

अग्निपुराणे⁹—

ज्ञानानामथ सर्वेषा वारुणेनैव मानव ।

कर्तुं मर्हति कर्माणि विधिवत् सर्वदा द्विज¹⁰ ॥४॥

1 A विधिन्तु तत्तद् विज्ञाय ब्राह्मणस्तु तथा
 यद्दे for the b, p

2 B धर्म्यं विधिनयाज्ञात्वा यस्तु गृह्णात् प्रति
 यद्दन् for the b p

3 V D omits the b p

4 I O नीवद्, V D नैव

5 A आग्नेयस्य

6 I O and Daks a यथावैषवत्

7 I O दृष्टं

8 I O ०विधीयते

9 I O आग्नेयं

10 I O द्विज

असामर्थ्याच्छरीरस्य कालशक्कथाद्यपेक्षया¹ ।
 [मन्त्रज्ञानादित पञ्च केचिदिच्छन्ति सूरय]² ॥५॥
 अशक्तौ हि भवेत् ज्ञानमशिरस्क हि कर्मिणाम् ।
 आर्द्रेण वाससा वापि भार्जन नित्यकर्मसु³ ॥६॥

शक्ताशक्तस्त्रीषु ससाधारणश्च दक्षिणगोशृङ्ग⁴ प्रक्षालनजलज्ञान हरिवशोक्त व्रतसागरीय-
 स्त्रीव्रतचर्यायामनुसन्धेयम् ॥

⁵याज्ञवल्क्य —

न कुर्यात् कस्यचित् पीडा कर्मणा मनसा गिरा ।
 आचरन्नभिषेकन्तु कर्मारयन्यानि चाचरन् ॥७॥

मार्कण्डेयपुराणे (१६।३७) —

सूर्योदयं विना नैव⁶ [ज्ञानदानादिका क्रिया]⁷ ।
 अग्नेर्विहरणश्चैव क्रत्वभावश्च लक्ष्यते ॥८॥

दक्ष (२।२३)—

देवकार्याणि पूर्वाह्णे मनुष्याणाञ्च मध्यमे ।
 पितृणामपराह्णे तु [कुर्यादेतानि नित्यश]⁸ ॥९॥

छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायन⁹—

सदोपवीतिना भाव्य¹⁰ सदा बद्धशिखेन च ।
 विशिखो व्युपवीतश्च¹¹ यत् करोति न तत् कृतम् ॥१०॥

शाम्बपुराणे—

क्रिया य कुरुते मोहा¹² दानान्म्येह नास्तिक ।
 भवन्ति हि¹³ वृथा तस्य क्रिया सर्वा¹⁴ न सशय ॥११॥

1 I. O. कालशक्तियपेक्षया	7 A ज्ञानदानादिका क्रमात्
2 I O मन्त्रज्ञानादय पञ्च एते इच्छन्ति
अरय for the b p	8 A कार्याणि च विनियय, I O कार्या-
णोति विनियय, Daksa कार्याच्छेतानि
यन्नत
3 B and I O सर्वकर्मसु	9 I O omits the entire line
4 A and I O •स्त्रीपुरुषसाधारणश्च
नोशृङ्ग	10 A and I O कार्यम्
5 Brahmacāri—Kānda of
Kṛtyakalpataṛu (p 64) the
following verse as of Yogī-
yājñavalkya	11 I O द्युपवीतिश्च
6 I O, दैव०	12 A, B and I O लोभा०
	13 I O ह
	14 I O सर्व

छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायन —

यत्र दिङ्निमित्तो नास्ति जपहोमादिकर्मसु ।
तिस्त्रस्तत्र दिश प्रोक्ता ऐन्द्रीसौ^१भ्याऽपराजिता ॥१२॥
आसीन ऊर्ध्वं प्रह्वो वा नियमो यत्र नेदश ।
तदासीनेन^२ कर्तव्यं न प्रह्वेण न तिष्ठतो ॥१३॥
यत्तोपदिश्यते कर्म कर्तुरङ्गश्च नोच्यते^३ ।
दक्षिणस्तत्र विज्ञेय कर्मणां पारगः कर ॥१४॥

वामनपुराणे—

दानं प्रतिग्रहो होमो भोजनं देवतार्चनम् ।
साङ्गुष्ठेन सदा कार्यमसुरेभ्योऽन्यथा भवेत् ॥१५॥

लघुहारीत —

जपे होमे तथा दाने स्वाध्याये पितृतर्पणे ।
अशून्यन्तु करं कुर्यात् सुवर्णरजतैः कुशैः ॥१६॥

कूर्मपुराणे (२।१८।५०) —

विना दर्भेण यत् कर्म विना सूत्रेण^४ यत्^५ पुनः ।
राक्षसं तद् भवेत् सर्वं नामुत्सेहं फलप्रदम् ॥१७॥

योगियाङ्गवल्क्य —

परिधानाद्बहिः कक्षा निबद्धा ह्यासुरी मता ।
धर्म्ये कर्मणि विद्वद्भिर्वर्जनीया प्रयत्नत ॥१८॥

बहिः कक्षा [असद्वृत परिधानवस्त्राञ्चल] ^६ ।

बोधायन (१।१०।१८) —

[कर्मयुक्तो नामेरधः स्पर्शं वर्जयेत्] ^७ ॥१९॥

1 A and B ०क्षीय०

2 B and I O तदासीनेन

3 B and I O न तूच्यते

4 A मन्त्रेण

5 I O and K P वा

6 I O असद्वृतपरिधानवस्त्राञ्चला

and adds कर्मयुक्तो न नामेरधे before
बहिः कक्षा

7 A नामेरधः कृते सम्यक् न दोषो बद्धवास-
सा for the b p and omits
the word विष्णुपुराणे just below
Baudh नामेरधस्पर्शनं कर्मयुक्तो
वर्जयेत्

विष्णुपुराणे (३।१२।२०) —

होमदेवार्चनायास्तु क्रियास्वाचमने तथा ।

नैकवन्न प्रवर्तेत [द्विजवाचनके^१ जपे^२] ॥२०॥

द्विवस्त्रस्याप्येकवस्त्रत्वे शातातप —

सव्यादसात्^३ परिभ्रष्ट कटिदेश^४ धृताम्बरम् ।

एकवस्त्रन्तु त विद्याद ढैवे पित्र्ये^५ च वर्जयेत् ॥२१॥

शाध्यायन —

दानसाचमन होम भोजनं देवतार्चनम् ।

श्रौढपादो न कुर्वीत स्वाध्याय पितृतर्पणम् ॥२२॥

आसनारूढपादश्च जान्वोर्वा जङ्घयोस्तथा^६ ।

कृतावसक्तिको^७ यश्च श्रौढपाद स उच्यते ॥२३॥

बौधायन (२।१५।५) —

काषायवासा कुरुते जपहोमप्रतिग्रहम्^८ ।

न तद्देवगम भवति हव्यकव्येष्वथो^९ हवि ॥२४॥

^{१०}व्यास —

आर्द्रवासास्तु य^{११} कुर्याज्जप होम प्रतिग्रहम् ।

सर्वं तद्राक्षस विद्याद् बहिर्जानु च यत् कृतम् ॥२५॥

एतच्च काषायवाससार्द्रवाससा च जपादिप्रतिषेधनमश्रुतविशेषे । यत् तु^{१२} कर्मविशेषे काषाय-
वाससैवार्द्रवाससैवानुष्ठान श्रूयते, तत्र तथैवानुष्ठान कर्तव्यम् ।

वशिष्ठ —

जपहोमोपवासेषु धौतवस्त्रधरो भवेत् ।

अलङ्कृत शुचिमौनी श्राद्धादौ विजितेन्द्रिय ॥२६॥

श्राद्धादावि^{१३}त्यादिशब्देन दानव्रतादिग्रहणम् ।

जपकाले न भाषेत व्रतहोमादिकेषु च ।

1 Visnup द्विजपादावनेजने and

I O वाचनिके०

2 A तथा

3 I O ०शात

4 I O ०द्वेजे

5 I O पैत्रो

6 I O ०रपि

7 I O कृतावसक्तिको

8 I O ०गह्वान

9 I O ०सुखो

10 A and B omit it

11 I O ०क्षप

12 A and B omit it

13 Corrected from K B A, B
and I O ०दिरि०

एतेष्वेवावसक्तस्तु यथागच्छेद्द्विजोत्तम ।

अभिभाष्य ततो¹ विप्र योगक्षेमन्तु कीर्तयेत् ॥२७॥

बौधायन (२।१८।१६)—

अत्र मौनयुक्तस्त्रैविद्यगृह्यैरात्रायैसु² निभिरन्यैर्वा सुमतिभिर्बहुश्रुतैर्दन्तैर्दन्तान् सन्धार्यान्त-
मुखमेव³ यावदर्थं सम्भाषेत⁴ । न मन्त्रलोपो भवतीति विज्ञायते ॥२८॥

मन्त्रो नियम ।

योगियाज्ञवल्क्य⁴—

स्त्रीशूद्रपतितांश्चैव रासमश्च रजस्वलाम् ।

जपकाले न भाषेत व्रतहोमादिकेषु⁵ च ॥२९॥

अत्र स्त्रीशूद्रपदमसच्छूद्रासत्स्त्रीपर स्त्रीशूद्रयोरपि व्रताद्युपदेशात् पतितसमभि-
व्याहाराच्च⁶ ।

तृष्णीमासीत तु जपश्चाण्डाल⁷पतितादिकान् ।

दृष्ट्वा तान् वार्यु⁸पस्पृश्याभाष्य ज्ञात्वा पुनर्जपेत् ॥३०॥

छागलेय —

पूर्वं व्रतं गृह्णीत्वा वै नाचरेत् काममोहित ।

जीवन् भवति चाण्डालो⁸ मृतश्चा चैव जायते ॥३१॥

योगियाज्ञवल्क्य⁹—

विधिदृष्टन्तु यत् कर्म करोत्यविधिना तु य ।

फलं न किञ्चिदाप्नोति क्लेशमालं हि तस्य तत् ॥३२॥

श्रद्धाविधिसमायुक्तं कर्म यत् क्रियते नृभिः ।

सुविशुद्धेन¹⁰ भावेन तदानन्त्याय कल्पते¹¹ ॥३३॥

विधिहीनं भवेद्दुष्टं कृतमश्रद्धया च यत् ।

तद्¹²रन्त्यसुरास्तस्य मूढस्य दुष्कृतात्मन¹³ ॥३४॥

1 A and I O अभिवाद्य तथा

2 I O and Baudh ०एव

3 I O सम्भाषेत, Baudh सम्भाषीत

4 I O योग०

5 I O- व्रतहोमादितादिकेषु

6 A and B पतित्वाभिव्याहाराच्च, I O

omits it

7 I O. जपन् चण्डाल०

8 I O. चण्डालो

9 I O. योग०

10 I O. सुविधेन

11 I O कल्पते

12 I. O तद्दन्त्य०

13 A न कृतात्मन, I O लक्ष्मणात्मन

अथ प्रमादकर्तृधर्मा १ ।

तत्र छन्दोगपरिशिष्टे काल्यायन —

पित्र्यमन्त्रानुहरणो आत्मालम्भे ह्यवेक्षणो^१ ।

अधोवायुविसर्गं च^२ प्रहासेऽनृतभाषणो ॥१॥

अनुहरणो पाठे^३ । आत्मालम्भे आत्महनने आत्मप्रशसायाश्च^४ ।

मार्जारमूषिकस्पर्शो आक्रुष्टे क्रोधसम्भवे ।

निमित्तेष्वेष्टु सर्वत्र कर्म कुर्वन्नप स्पृशेत्^५ ॥२॥

तथा—

प्रवृत्तमन्यथा कुर्याद् यदि मोहात् रुथश्चन ।

यतस्तदन्यथा भूत^६ तत एव समापयेत् ॥३॥

प्रवृत्तमनुष्ठीयमान प्रधानाङ्गभूत कर्म ।

समाप्ते यदि जानीयान्ममैतदन्यथा^७ कृतम् ।

तावदेव^८ पुन कुर्यान्नावृत्ति सर्वकर्मण ॥४॥

प्रधानस्याक्रियायान्तु साङ्ग तत् क्रियते पुन ।

तदङ्गस्याक्रियायान्तु नावृत्तिर्न च तत्क्रिया ॥५॥

तदङ्गस्य अङ्गाङ्गस्योपवीतित्वादे ।

अत्र च प्रायश्चित्तविशेषाश्रुतेर्विष्णुस्मरणमेव कार्यम् । एवञ्च^{१०} कर्तृधर्मादिषु अज्ञान-
मोहाभ्यामज्ञाननुष्ठाने अनुकूपप्रायश्चित्ते विष्णुस्मरणमेव कार्यम् ।

तथा च^{११} याज्ञवल्क्य —

यदि वार्यमलोप स्याज्जपादिषु कथश्चन ।

व्याहरेद्वैष्णव मन्त्र स्मरेद्वा विष्णुमव्ययम् ॥६॥

1 I O प्रसादकर्तृकधर्मा

2 I O ऽयुमिच्छणे

3 A and I O अधोवायुसमुत्सर्गं

4 I O पापे

5 A and B आत्मप्रशसायाम्

6 Corrected from K R and Raghunandana's Srāddhatattva, (p 210) A, B and I O कुर्वन्नप स्पृशेत्

7 B जातम्

8 I O. नयैतदयथा.

9 I O तावदेव

10 I O कर्तृधर्मादिषु ज्ञान ज्ञानानुष्ठाने च प्रायश्चित्तौ०

11 Brahmacārīkānda of Kṛtyakalpataru (pp 63-64) the following two verses as of Yogiyājñavalkya

अज्ञानाद् [यदि वा]¹ मोहात् प्रच्यवेताध्वरेषु यत् ।

स्मरणादेव तद्विष्णोः सम्पूर्णं स्यादिति श्रुति ॥७॥

विष्णुधर्मै—

पाषण्डिनो विकर्मस्थान् नालपेचैव नास्तिकान् ।

पाषण्डिनो वेदविपरीतधर्मोपदेष्टार । विकर्मस्था दम्भेन वैदिककर्मानुष्ठातार । नास्तिका धर्मासत्त्वकार ।

सम्भाष्यैतान् शुचिपदं चिन्तयेदच्युत बुध ।

इदञ्चोदाहरेत् सम्यक् कृत्वा तत्प्रवणं मनः² ॥८॥

शरीरमन्तं करणं तथाद्यो वाचश्च विष्णुर्भगवानशेषम् ।

शमं नयत्वस्तु³ भवेद्दृशं पापादनन्ते हृदि सन्निविष्टे ॥९॥

अन्तं शुद्धिं बहिः शुद्धिं शुद्धान्तर्मानसो⁴ऽच्युत ।

करोतु विमले तस्मिन् शुद्ध एवास्मि सर्वदा ॥१०॥

बाह्योपघातमनघो बुद्धेश्च⁵ भगवानज ।

शुद्धिं नयत्यनन्तात्मा विष्णुश्चेतसि सस्थित ॥११॥

एतत् सम्भाष्य जप्तव्यं पाषण्ड्या⁶दीनुपोषितै ॥१२॥

उपोषितैर्नियमस्थै ।

विष्णुधर्मोत्तरे—

उपविष्टो जपन् स्नात क्षुत्प्रसखलितादिषु⁷ ।

पूजाया नाम कृष्णस्य सप्त वारान् प्रकीर्तयेत् ॥१३॥

आदिपदेन कासजृम्भादिग्रहणम् ।

अथाशक्तकर्तृ⁸धर्माः ।

तत्र ब्रह्मपुराणे—

व्रतस्थ⁹ प्राणरक्षार्थं कदाचिदुदकं पिबेत् ।

फलमूलेऽथवा क्षीरं यज्ञशिष्टञ्च वा हवि ॥१४॥

1 A and I O अथवा

2 I O तत्

3 I O नयत्वस्तु

4 Corrected from K R A and

B शुद्धान्तर्मानसै, I O शुद्धोऽन्तर्मानसो

5 A and B बुधेत स*

6 I O पाषण्ड्यो

7 I O क्षुत्प्रसखलितादिषु.

8 I O, °कर्तृक°

9 A and B व्रतस्था

व्रतमध्ये च रोगार्तो वैद्यप्रोक्तमथौषधम् ।
 करोति च गुरोर्वाक्यं¹ व्रतस्थस्तत्क्षणादपि ॥२॥
 ब्राह्मणस्याभिलषित साधयेदविचारयन् ।
 एतान्यष्टौ व्रतस्थाना न व्रतघ्नानि कुत्रचित् ॥३॥

देवल —

[सर्वभूतभय व्याधि]² प्रमादो गुरुशासनम् ।
 अव्रतघ्नानि पठ्यन्ते सकृदेतानि शास्त्रतः ॥४॥

अथोपवासग्रहण-परिभाषा ।

तत्र भविष्ये (१।६४।४=१।१०३।२०) —

उपावृत्तस्य दोषेभ्यो³ यस्तु वासो गुणै सह ।
 उपवास स विज्ञेय सर्वभोगविवर्जित⁴ ॥१॥

वासो गुणै सहेति⁴ क्षमादिभि सह वासो नियमेनावस्थानम् ।

तथा —

या तिथि नियम कर्तुं भक्त्या समनुगच्छति ।
 तस्या तिथा विधान यत् तन्निबोध जनाधिप ॥२॥
 यदा तु प्रतिपद्यन्ते शृङ्गीयान्नियम नृप⁵ ।
 चतुर्दश्या कृताहार सङ्कल्प परिकल्पयेत् ॥३॥

एतेन निदर्शनेन सोपवासदानेषु उपवासपूर्वदिने प्रथमभोजनानन्तर सङ्कल्पपरि⁶ग्रहण प्रति-
 पादितम् ।

अमावस्या न भुञ्जीत विकाल ज्ञानमाचरेत् ।

पवित्राणि जपेन्नित्य सावित्री शिरसा सह ॥४॥

अमावस्यामिति दानपूर्वतिथि⁷ निदर्शनार्थं 'यदा त्वि'त्यादिना निदर्शनस्यैवोपक्रान्तत्वात् ।
 सावित्रीजपश्च त्रैवर्णिकस्य, स्त्रीशुद्धयोस्तु पौराणिकस्तु तिपाठं, तदशक्तौ नारायणस्मरणम् ।

देवल —

1 I O व्रतस्तुत⁰
 2 I, O सम्भैव्याधिभय भूत
 3 Bh P पापेभ्यो
 4 I, O. adds गुणैः here

5 I O नृप.
 6 I O प्रति.
 7 I O omits तिथि⁰

अभुक्त्वा प्रातराहारं ज्ञात्वाऽऽचम्य समाहित ।

सूर्याय देवताभ्यश्च निवेद्य व्रतमाचरेत् ॥५॥

देवताभ्य इति सूर्यस्य स्वपदोपात्तत्वात् तद्व्यतिरिक्तदेवलोक-सकल^१कर्म-साक्षिसोमादि-
देवताभ्य ।

तथा च—

सूर्यं सोमो यम कालो महाभूतानि पञ्च वै^२ ।

दैवतानि हि जानान्त वृत्तं जन्तो शुभाशुभम् ॥६॥ इति ।

मत्स्यपुराणे (११५।१४) —

[तस्मात् कृतोपवासेन]^३ ज्ञानमभ्यङ्गपूर्वकम् ।

वर्जनीयं प्रयत्नेन रूपन्न तत् परं स्मृतम्^४ ॥७॥

वृद्धशातातप —

गन्धालङ्कारवस्त्राणि पुष्पमालयाञ्जुलेपनम् ।

उपवासेन दुष्यन्ति दन्तधावनमञ्जनम् ॥८॥

गन्ध सुगन्धिज्ञानीयद्रव्यम् । अलङ्कारवस्त्राणि प्रसिद्धानि । अञ्जुलेपनं सुगन्धा-
द्यु^५द्वर्तनम् । उपवासेन दुष्यन्तीति उपवासेन हेतुना दोषता यान्तीत्यर्थः । व्रतसागरीय-
मुखबन्धस्थ-स्त्रीव्रतचर्यायामञ्जनदन्तधावनादिनिषेधात् ।

देवल —

उपवासो विनश्येत दिवास्वप्नाच्चमैथुनैः ।

अस्यै^६ जलपानेन नोपवासः प्रणश्यति ॥९॥

जलपानेनेत्युपलक्षणम्, अशक्तकर्तु^७धर्मस्थ^७ फलादीनाम[प्यत्र ग्रहण]^८ बोद्धव्यम् ।

अथ नक्तपरिभाषा ।

भविष्ये—

उपवासात् परं भैक्ष्यं भैक्ष्यात् परमयाचितम् ।

अयाचितात् परं नक्तं तस्मान्नक्तेन वर्तयेत् ॥१॥

1 I O °फल°

2 I O च

3 M P उपोषितैर्नरैस्तस्मात्

4 M P वृत्त

5 I O omits °दृष्ट°

6 I O अलक्ष्य°

7 I O, °धर्मैस्तत्

8 I O व्येतद्

तथा—

नक्षत्रदर्शनान्नक्त केचिदिच्छन्ति मानवाः ।
मुहूर्तान् दिन केचित् प्रवदन्ति मनीषिण ।
नक्षत्रदर्शनान्नक्तमह मन्ये गणाधिप ॥२॥

तथा—

हविष्यभोजन ज्ञान सत्यमाहारलाघवम् ।
अग्निकार्यमथ शय्यां नक्तभोजी षडाचरेत् ॥३॥

अथ होमपरिभाषा ।

तत्र छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायन —

[आज्यं गव्यमनादेशे]^१ [जुहोतिषु विधीयते]^२ ।
मन्त्रस्य देवतायाश्च प्रजापतिरिति स्थिति ॥१॥
[पाण्याहुतिर्द्वादशपर्वपूरिका
रसादिना च सुवसात्पूरिका]^३ ।
दैवेन तीर्थेन च हूयते हवि
खन्नारिणि खर्चिषि तच्च पावके ॥२॥

आदित्यपुराणे^४—

क्षुत्तृक्रोधत्वरायुक्तो हीनमन्त्रैर्जुहोति य ।
अप्रवृद्धे सधूमे वा सोऽन्ध स्यादन्यजन्मनि ॥३॥

[क्षुत्तृक्रोधत्वरायुक्त इति बुभुक्षापिपासाक्रोधनिमित्तकत्वरायुक्त ।^५] एतच्च दृष्टप्रयोजन—
निमित्तक-त्वरोपलक्षणं^६ तेन लोभादिनापि त्वरा न कर्तव्या । जुहोतीत्युपलक्षणं तेन^७ पूजा-
दिष्वपि अदृष्टप्रयोजनेन त्वरा न कार्येति बोद्धव्यम् ।

खल्पे रुद्धे^८ सस्फुलिते वामावर्ते भयानके ।
आर्द्रकाष्ठै सुसम्पूर्यै फुत्कारवति पावके ॥४॥
कृष्णार्चिषि सु^९दुर्गन्धे तथा लिहति मेदिनीम् ।
आहुतीर्जुहुयाद् यस्तु तस्य नाशो भवेद् ध्रुवम् ॥५॥

1 B and I O आज्यद्रव्यमनादेशे

2 I O. जुहोति प्रविधीयते

3 I. O पाण्याहुतिर्द्वादशपर्वपूरिका रसादिना
चेतत् च पूर्वपूरिका

4 A आदित्यपुराणे

5 A and B omit the b p

6 I O. निमित्तं कर्तव्यं उपलक्षण

7 A and B omit it

8 A and B खल्पकत्वे

9 I O स०

छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनः—

योऽनर्चिषि जुहोत्यग्नौ व्यङ्गारिणि च मानव ।
मन्दाग्निरामयावी¹ च दरिद्रक्षोपजायते ॥६॥
तस्मात् समिद्धे होतव्य नासमिद्धे कदाचन ।
आरोग्यमिच्छतायुश्च श्रियमात्यन्तिकी तथा ॥७॥
जुहुषश्च हुते² चैव पाणि सूर्प-स्फ्य-दारुभि ।
न कुर्यादभिपमन [न कुर्याद्]³ व्यजनादिना ॥८॥

तथा—

नाहुष्ठादधिका ग्राह्या समित स्थूलतया क्वचित् ।
न विमुक्तत्वा चैव न सकीटा न पाटिता ॥९॥
प्रादेशान्नाधिका नोना न सशाखा⁴ विशाखिका ।
विशाखिका⁵ शुचिशाखाविनिर्गतशाखाप्रभवा ।
न सपर्या न निर्वीर्या होमेषु च विजानता ॥१०॥

मरीचि —

प्रागग्रा समिधो देयास्ताश्च काम्येष्व⁶पाटिता ।
शान्त्यर्थेषु सशल्काद्रा⁷ विपरीता जिघासत ॥११॥
विशीर्या विदला हस्ता वक्रा सशुभिरा⁸ कृशाः ।
दीर्घा स्थूला घुणैर्जुष्टा कर्मसिद्धिविनाशिका ॥१२॥

आदिपुराणे⁹—

पलाशाश्वत्थन्यप्रोध-प्लक्षवैकङ्कतोद्भवा ।
अश्वत्थौडुम्बरौ¹⁰ विल्वश्चन्दन सरलस्तथा ।

अश्वत्थन्यप्रोध अश्वत्थसंयुक्तो वट, अश्वत्थस्य¹¹ पुनरुपादानात् ।

शालश्च देवदारुश्च खदिरश्चेति यज्ञिया¹² ॥१३॥

1 I O •पाटी

2 I O कृते

3 B and I O कुर्याच्च

But Raghunandana (Saṁs-
kāratattva, p 872) न कुर्याद्

4 K R and Sm T तथा खाद

5 K R and Sm T विविधशाखायुक्ता

6 I, O and K, R •३

7 I O सङ्गाम् कार्या

8 I O सप्तभिरा

9 B आदित्यपुराणे, K, R ब्रह्म०

10 I O and K R •डुम्बरी

11 I O adds च here

12 I O यज्ञिका.

हारीत —

नाशुचिक्लिन्नपूति^१भिर्दार्ढ्यभिरभिमिन्धेत ॥१४॥

आपस्तम्ब (आप ध सू १।५।१५।१२)—

नाप्रोक्षितमिन्धनमभावादध्यात् ॥१५॥

विष्णुधर्मोत्तरे (३।२८।७।८-११) —

दूर्वाहोम पर प्रोक्तस्तेन स्वर्गे महीयते ।

तस्माद्दशगुण पुण्यमिधमभि प्राप्नुयात् कृते ॥१६॥

तस्माद्दशगुण शस्यैर्ब्राह्मिभिर्द्विगुण ततः ।

तावदेव तथा पुण्य होमे सिद्धार्थकैः स्मृतम् ॥१७॥

यवैश्चतुर्गुण तस्मात् तिलैर्दशगुण स्मृतम् ।

तावदेव फलैर्ज्ञेय विल्वैर्दशगुण तत ॥१८॥

पद्मैश्च^२ तावदेवोक्त दध्ना क्षीरेण च द्विजा ।

परमान्नेन धर्मज्ञा घृतेनाष्टगुण तत ॥६६॥

एव छन्दोगपरिशिष्टकृताऽत्यन्तप्रचुरफलत्वात् अनादिष्टहविर्विशेषे होमे गव्यमाज्य^३मुप-
न्यस्तम् । तस्मात् अनादिष्टद्रव्यविशेषेषु होमेषु^४ दूर्वादीनामन्यतमस्य हविष्ट्व^५ बोद्धव्यम् ।

मन्त्रेणोक्त्वारपूतेन स्वाहान्तेन विचक्षणः ।

स्वाहावसाने जुहुयाद्धयायन् वै^६ मन्त्रदेवताम् ॥२०॥ (३।२८।७।१२)

अथ जपपरिभाषा ।

नरसिंहपुराणे—

त्रिविधो जपयज्ञ स्यात् तस्य भेदान् निबोधत^७ ।

वाचिकश्च उपाशुश्च मानसश्च त्रिधा मत ।

क्षयाणां जपयज्ञानां श्रेयान् स्यादुत्तरोत्तर ॥१॥

यदुच्चनीचस्वरितैः स्पष्टशब्दवदक्षरैः ।

मन्त्रमुच्चारयेद्द्वयकं जपयज्ञ स वाचिक ॥२॥

१ I O °पूती°

२ I O, पचैश्च

३ I O शस्यमाय°

४ I O °विशेषी दानेषु

५ I O हविस्तु

६ I O, व्याधेत र

७ I O निबोधते

शनरुच्चारयेन्मन्त्रमीषदोष्टौ प्रचालयेत् ।
 किञ्चिच्छब्द स्वयं^१ विद्यात् स उपाशुरिति स्मृत ॥३॥
 धिया यदक्षरश्रेण्या वर्णाद्वर्णं पदात् पदम् ।
 शब्दार्थचिन्तनाभ्यास स उक्तो मानसो जप ॥४॥

योगियाङ्गवल्क्य —

उपाशुजपयुक्तस्य [शस्या^२च्छतगुण भवेत् ।
 साहसो मानस^३ प्रोक्तो यस्माद्ध्यान^४समो हि स ॥५॥
 शस्यात् वाचिकात्, उच्चै पठनीयादित्यर्थ ।]^५
 [न च क्रमत्र च हसन्न पार्श्वमवलोकयन्^६ ।]
 [नापाश्रितो न जल्पश्च]^७ न प्रावृत्तशिरास्तथा ॥६॥
 न पदा पादमाक्रम्य न चैव हि^८ तथा करौ ।
 न चासमाहितमना न च सश्रावयन् जपेत् ॥७॥
 प्राक्^९लेषु कुशेष्वेवमामीनश्चासने शुभे ।
 प्राक्^{१०}लेषु आसनोर्द्धप्रागग्रारोपितेषु ।
 नात्युच्छ्रिते नातिनीचे दर्भपाणि सुसयत ॥८॥
 स्फाटिकेन्द्राक्षरद्राक्षै पुत्रजीवसमुद्भवै ।
 अक्षमाला तु कर्तव्या उत्तमा^{११} ह्युत्तरोत्तरा ॥९॥
 कोट्य^{१२}धिका भवेद् वृद्धिरक्षमाला विशेषत ।
 जपस्य क्रियमाणस्य तस्माच्छ्रेष्ठ पर पर ॥१०॥
 [अभावे त्वक्षमालाया कुशग्रन्थाऽथ पाणिना ।
 जप एव हि कर्तव्य एकाग्रमनसैव हि ॥११॥]^{१३}

1 I O न्युय

2 I O ०जपत्तञ्च सखा०

3 I O ०सु

4 I O यस्याध्यान०

5 A यस्माच्छतगुणौ भवेत् । यस्माद्ध्यानसमो
 हि स० । यस्मादुच्चै पाठावाचिकादित्य
 for the b p

6 Supplied from K R and A T
 A, B and I O omit the b p

7 I O नापश्रितो न जल्पश्च

8 I O चैवेह

9 I, O ०कु०

10 I O ०कु०

11 I O ०दृ०

12 I O ०द्या०

13 Supplied from K R A, B
 and I O omit the b p

कोट्य¹धिका भवेद्वृद्धिरिति [स्फटिकमालाया² इन्द्राक्षमालया] ³जपे कोटिगुणमतिरिक्त
फलम्, एवमुत्तरोत्तराया पूर्वपूर्वापेक्षया [कोटिगुण⁴ फलाधिक्यम्] ⁴ ।

कूर्मपुराणे (२।१८।७६-८०) —

जपकाले न भाषेत [न चान्यत्] ⁵ प्रेक्षयेद्बुध ⁶ ।

न कम्पयेच्छिरोग्रीव⁷ दन्तान् नैव प्रकाशयेत् ॥१२॥

गुह्यका राक्षसा सिद्धा हरन्ति प्रसभ भयात् ⁸ ।

[एकान्ते सुशुभे] ⁹ देशे तस्माज्जप्य समाचरेत् ॥ १३॥

अङ्गिरा —

विना दर्भे¹⁰यत् ज्ञान यच्च दान विनोदकम् ।

असख्यातञ्च [यज्जप्य तत् सर्वं] ¹¹ निष्फल भवेत् ॥१४॥

असख्यातम् [अज्ञातसख्यरु जप्य¹², तथाच यज्जपितव्य¹³ तद् विज्ञातसख्यमेव कर्तव्यम्¹⁴] ।
[अनेनैवा¹⁵ नत्युच्छ्रितानतिनीच¹⁶ प्रागप्रकुशास्तीर्णशोभनासनोपविष्टेन दर्भपाणिना सयत-
चित्तो न उत्तरो¹⁷त्तरायन्तप्रशस्तस्फटिकेन्द्राक्षरद्राक्ष¹⁸पुत्रजीवसमुद्भवाक्षमालावता किमप्यनव-
लोक्यता शिरोग्रीवमकम्पयता संवृतनयनेन शुभे विविक्ते देशे जप्य¹⁹ सख्याज्ञानपूर्वकमेव
कर्तव्यमित्युक्तम्] ²⁰

अथ द्रव्यगण-परिभाषा ।

तत्र छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायन —

हरिता यज्ञिया दर्भा पीतका पाकयज्ञियाः ।

समूला षतृद्वैवत्या कलभाषा वैश्वदेविका ॥१॥

1 I O ०द्या०	12 I O जप
2 I O omits या	13 I O यावज्जपितव्य
3 A स्फटिकमणिना for the b p.	14 A ०अज्ञातसख्य तथा च यज्जपितव्य सत्
विज्ञातसख्य मात्र कर्तव्यम् for the
b p
4 A कोटिकोटिगुणीकषीत्कर्ष ⁴ .	15 I O अनैर०
5 A and K R नाभ्यानि and K
P व्यङ्गान	16 B शनेरननुप्रच्छितातिर्नीच०
6 K P प्रक्षयेद०	17 I O omits ०त्तरो
7 I O and K P ०ग्रीवा	18 I O omits रुद्राक्ष
8 K P घत	19 I O जप.
9 I O एकान्तेषु शुभे and K P
एकान्तेषु शुभौ	20 A omits the entire prose
extract, bracketed above
10 I O and K R ०क्षु	
11 A and K R यज्जप्त सर्वं तत	

अथौषधिगणः ।

विष्णुपुराणे—

व्रीहय सयवा माषा गोधूमा सर्षपास्तिला ¹ ।
 प्रियङ्गुसप्तमा ह्येते अष्टमास्तु कुलत्थका ² ॥१॥
 श्यामाका अथ ³ नीवारा जर्तिला सगवेधुका ⁴ ।
 तथा वेणुयवा प्रोक्तास्तथा मर्कटका मुने ॥२॥

जर्तिला खयजातास्तिला । वेणुयवा वेणुबीजानि ।
 प्रामारण्या स्मृता एता ⁵ ओषध्यस्तु चतुर्दश ॥३॥

अथाष्टादशधान्यानि ।

वायुपुराणे—

व्रीहयश्च यवाश्चैव गोधूमा अणवस्तिला ।
 प्रियङ्गवो ह्युदाराश्च कोरदूषा सचीनका ⁶ ॥१॥
 माषा मुद्गा मसूराश्च निष्पावा सकुलत्थका ⁷ ।
 आढक्यश्चणकाश्चैव गणा सप्तदश स्मृता ॥२॥

व्रीहि षष्टिका, प्रियङ्गु फलिनी ⁸, उदारो देवधान्यम्, कोरदूष कोद्रव, सचीनक ⁹
 कलाय, निष्पाव श्वेतशिम्बी, आढकी मोटरी । एत ¹⁰ एव मुख्यधान्येन समम् अष्टादश
 धान्यानि भवन्ति ।

अथ सर्वौषधिगणः ।

छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायन —

व्रीहय शालयो मुद्गा गोधूमा. सर्षपास्तिला ।
 यवाश्चोषत्रय सप्त विपदो भ्रन्ति बारिता ॥१॥

- 1 A and K R अणवस्तिला
- 2 I O कुलत्थिका
- 3 A and I O अथ
- 4 I O सगवेधुका.
- 5 A and I O स्मृता

- 6 I O सचीनका
- 7 I O सकुलत्थिका*
- 8 I O कामनी
- 9 I O सतीलक
- 10 I O चत

अथ सर्वगन्धः ।

गन्धशास्त्रे—

कस्तूरिकाया द्वौ भागो चत्वार कुङ्कुमस्य च ।

षोडश चन्दनस्यैव^१ कर्पूरस्य चतुष्टयम् ।

सर्वगन्धमिति प्रोक्त समस्तसुरवल्लभम् ॥१॥

अथ सर्वरत्नगणो रत्नाचलोक्तः ।

स च मुक्ता-हीरक-गोमेदेन्द्रनील पुष्पराग-वैदूर्य-विद्रुम-मरकत-पद्मरागाद्यः ।

अथ सर्वरसगणः ।

रसा लवणादयः, 'षड्रसाश्च लवणादयः' इति विश्वचक्रमहादाने श्रवणात् । ते च लवण मधुर-तिक्त मृदु-कषायाम्ल^२रूपाः ।

अथ सर्वधातुगणः ।

मत्स्यपुराणे—

तालक सशिला-वज्र-मज्जन श्याममेव च ।

काञ्ची कासीस-माञ्चीक गैरिक^३श्चादित क्रमात् ॥१॥तालक हरिताल^४, शिला मन शिला, वज्रभ्रक वज्राभ्रक^५ तच्चायुर्वेदप्रसिद्धम्^६ ।

तथा चायुर्वेदे—

वज्र भेकवपु^७ कृष्णमभ्रक त्रिविध मतम् ॥२॥तत्र वज्राभ्रकस्य^८ लक्षणम्—अप्रस्तर कठोराङ्ग^९ गुरु कज्जलसन्निभम् ।यत्र शब्दायते वह्नौ नवोच्छ्वन^{१०} भवेदपि ।सदाकरसमुद्भूत वज्रेति^{११} प्रथित घनम् ॥३॥ इति ।श्याममज्जन कृष्णरसाज्जन, काञ्ची सौर/ष्ट्रमृत्तिका, कासीस खनामप्रसिद्ध, माञ्चीक^{१२} स्वर्ण-माञ्चिकम् ।

1 I O ०स्वैक

2 I₂ O ०कषाया. ख०

3 I O गैरिक०

4 A हरितालक

5 A वज्राभ्रक, B वज्राभ्र,
I O. omits वज्र, just above

6 I O. omits this

7 A वज्रभेदकर, I O. ०भेदकवपुः

8 A वज्राभ्रकस्य

9 A अप्रशस्तककङ्क

10 I O नैवोच्छ्वन

11 I O वज्रेति

12 I O माञ्चिक सुवर्ण०

अथ मुख्यद्रव्यालाभे तत्प्रतिनिधिपरिभाषा ।

तत्र छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायन —

यथोक्तवस्त्व¹सम्पत्तौ ग्राह्य तदनुकारि यत् ।

यवानामिव गोधूमा व्रीहीणामिव शालय ॥१॥

पैठीनसि —

काण्ड²मूलपर्यापुष्पफलप्ररोहरसगन्धादीनां सादृश्येन प्रतिनिधिं कुर्यात् । सर्वालाभे यवः प्रतिनिधिर्भवति ॥२॥

मैत्रायणीयपरिशिष्टम्—

आज्यार्थं तैल प्रतिनिधि । तदलाभे दधि पयो वा । तदलाभे तरण्डुलपिष्टानि यव-
पिष्टानि वा अद्भि संशुज्यार्थान् कुर्वन्ति । तथा दक्षिणा । अलाभे मूलानां भक्ष्याणां³
ददाति । न त्वेव यजेत ॥३॥

⁴न त्वेव यजेतेति अदक्षिणा न⁵ यजेतेत्यर्थ ।

एतच्च तारिडब्राह्मणोऽप्युक्तम् । तथा च तारिडब्राह्मणम्—

श्लेष्म वा एतद् यज्ञस्य यदक्षिणा । न वा अश्लेष्मा रथो वहति । अथ⁶ यथा
श्लेष्मवता य काम कामयते, तमप्य⁷शुते, एवमेतेन दक्षिणावता य काम कामयते,
⁸तमप्यशुते । शुभा वा एषा यज्ञस्य दक्षिणा⁹ । यदक्षिणावता यजेते, शुभमेवास्मिन्
दधाति ।

श्लेष्म रथकील¹⁰ ।

तद्वस्तुविशेषालाभे तत्सदृश वस्तुपादेयम् । सर्वालाभे यव उपादेय । घृतालाभे
तैलम् । तैलालाभे दधि । दध्यलाभे क्षारम् । क्षीरालाभे तरण्डुलपिष्टानि यवपिष्टानि वा

1 I O •सु•

2 I O omits काण्ड

3 I O adds दक्षिणा here

4 I O adds नत्वेव यजेत again
here

5 I O omits न

6 I O omits अथ

7 I O तदभ्यु०

8 I O तमस्य शुभे शुभोवा

9 I O omits दक्षिणा

10 I O रथील

जलक्लिन्नानि । दक्षिणार्थश्रुतद्रव्यविशेषाणाञ्चालाभे^१ मूलानि पिष्टकानि^२ वा दक्षिणार्थ-
मुपादेयानि^३ ॥४॥

अथ मानपरिभाषा ।

तत्र^४ छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायन —

मानक्रियायामुक्तायामनुक्ते मानकर्तरि ।

मानकृद् यजमान स्याद् विदुषामेव^५ निश्चय ॥१॥

तथा—

अङ्गुष्ठाङ्गुलिमानन्तु यत् यत्नोपदिश्यते ।

तत् तत् बृहत्पर्वग्रन्थिभिर्मितुयात् सदा ॥२॥

भविष्ये—

ज्ञाने^६ पलशत द्वेयमभ्यङ्गे^७ पञ्चविंशति ।

पलाना द्वे सहस्रे^८ तु महाज्ञाने^९ प्रकीर्तितम् ॥३॥

मनु (८।१३४ख-१३५क) —

पञ्चकृष्णालको माषस्ते सुवर्णास्तु षोडश ।

पल सुवर्णाश्चत्वार ॥४॥ इति ।

गोपथब्राह्मणो—

माषक पञ्चकृष्णालम् ।

माषकाणि चतु षष्टि पलमेक विधीयते ॥५॥

द्वाविंशत्पलिक प्रस्थमुक्त स्वयमथर्वणा ।

आढकस्तु चतुष्प्रस्थैश्चतुर्भिर्द्रोणमाढकै ॥६॥

द्रोणप्रमाणं विज्ञेयं ब्रह्मणा निर्मितं पुरा ।

द्वादशाभ्यधिकैर्नित्यं पलानां पञ्चभिः शतैः ॥७॥

1 I O₂ दक्षिणा च and omits

फलानि

2 I O पिष्टकादीनि

3 B omits the entire extract

beginning from तद्वस्तु^० I O

adds नलदक्षिणं यागादि कर्क कर्कं च

4 I O तत्.

5 I O ०क्षिप

6 I O ०ज्ञान

7 I O ०पञ्च

8 I O सहस्रान्तु

9 I O ०ज्ञान

कुम्भपरिमाणमपि तल्लोहम्¹—

घृतद्रोणेन परिमित² कुम्भम् ॥८॥ इति ।

भारपरिमाणश्चा³भिधानकोषादौ प्रसिद्धम् । तथा च—

तुला पलशतं ह्येयं भारं स्याद् विशतिस्तुला ॥९॥

इतेन ब्राह्मणप्रशसा दानप्रशसा⁴ पात्रप्रशसा-पात्रापवाद-दानस्वरूप कर्तृ-⁵श्रद्धा-दान-
काल दानदेश-देय-दानाप⁶वादासदान-दानविधि प्रतिग्रहविधि परिभाषा उक्ता इति⁷ ।

1 I O तवैबीक

2 I O पूरित

3 I O भावपरिमाणाख्या०

4 I O omits दानप्रशसा and
reads प्रभविष्णुना instead

5 A and B add another कृत्
here

6 I O omits ०दानाप०

7 B omits this prose extract

अथ विष्णुदैवतमहा¹दानावर्तः ।

अथ महादानप्रशंसा² ।

मत्स्यपुराणे (२७४ अध्याय प्रथमश्लोकद्वयव्यतीत) सूत उवाच—

अथात सम्प्रवक्ष्यामि महादानानुकीर्तनम् ।

¹दानधर्मेषु यत् प्रोक्तं विष्णुना प्रभविष्णुना ॥१॥

सर्वपापक्षयकरं नृणां दुःस्वप्ननाशनम् ।

यत्तु षोडशधा³ प्रोक्तं वासुदेवेन भूतले ॥२॥

पुण्यं पवित्रमायुष्यं सर्वपापहरं परम् ।

पूजितं देवताभिश्च ब्रह्मविष्णुशिवादिभिः ॥३॥

आद्यन्तु सर्वदानानां तुलापुरुषसङ्घितम् ।

हिरण्यगर्भदानञ्च ब्रह्माण्डं तदनन्तरम् ॥४॥

कल्पपादपदानञ्च गोसहस्रञ्च पञ्चमम् ।

हिरण्यकामधेनुञ्च हिरण्यश्वस्तथैव च ॥५॥

⁴हिरण्यश्वरथसङ्घे महस्तिरयस्तथा ।

पञ्चलाङ्गलकं तद्वद्धरादानन्तथैव च ॥६॥

द्वादशं विश्वचक्रञ्च ततः कल्पलतात्मकम् ।

सप्तसागरदानञ्च रत्नधेनुस्तथैव च ।

महाभूतघटस्तद्वत् षोडशं परिकीर्तितः ॥७॥

सर्वाण्येतानि कृतवान् पुरा शम्बरसूदन ।

वासुदेवश्च भगवानम्बरीषश्च पार्थिव ॥८॥

कार्तवीर्याऽर्जुनो नाम प्रह्लादं पृथुरेव च ।

चक्रुरन्ये महीपाला केचिच्च भरतादय ॥९॥

1 I O adds another दान here

2 A and B तुलापुरुषदानम्

3 M P दानधर्मेऽपि, I O- धान०

4 I O and M P यन्तीक

5 I O यत्तत् षोडश वा

6 A and B omit this verse

अथ दानानुष्ठानम्¹ ।

यस्माद् विघ्नसहस्रेण महादानानि सर्वदा ।

स्मरन्ति² देवतादेशादेकैकमपि भूतले ॥१०॥

एषामन्यतम³ कुर्याद् वासुदेवप्रसादत ।

न शक्यमन्यथा कर्तुमपि शक्रेण भूतले ॥११॥

तस्मादाराध्य गोविन्दमुमापतिविनायकौ ।

महादानमख कुर्याद् विप्रैश्चैवानुमोदित ॥१२॥

एतेनादौ निर्विघ्न⁴ महादानमखसिद्धयर्थं गोविन्दोमापतिविनायकपूर्जा विनाय ब्राह्मणान्
वल्गादिभिरभ्यर्च्य तेषामनुज्ञा गृहीत्वा सङ्कल्पश्राद्धमण्डपाद्यारम्भ इति बोधित भवति ।

[एतदेवाह मनत्रे]⁵ परिपृष्टो⁶ जनार्दन ।

यथावदनुवक्ष्यामि शृणुष्वमृषि⁷सत्तमा ॥१३॥

मनुरुवाच⁸ ।

महादानानि यानीह पवित्राणि शुभानि च ।

रहस्यानि प्रदेयानि तानि मे कथयाच्युत ॥१४॥

मतस्य उवाच ।

नोक्तानि यानि गुह्यानि महादानानि षोडश ।

तानि ते सम्प्रवक्ष्यामि यथावदनुपूर्वशः ।

तुलापुरुषयागोऽय येषामादौ विधीयते ॥१५॥

अयनेषु च पुरयेषु⁹ व्यतीपाते दिनक्षये ।

युगादिषूपरागेषु तथा मन्वन्तरादिषु ॥१६॥

सक्रान्तौ वैधृतिदिने¹⁰ चतुर्दश्यष्टमीषु च¹¹ ।

सितपञ्चदशीपर्वद्वादशीष्वष्टकासु च¹² ॥१७॥

यज्ञोत्सवविवाहेषु दुःस्वप्नाद्दुःतदर्शने ।

द्रव्यब्राह्मणलाभो वा श्रद्धा वा यत्न जायते ॥१८॥

1 A and I O दानफलम्

2 A and I O. रचन्ति

3 I O ०तर

4 I O निर्विघ्न

5 Corrected from M P A, B

and I O एतावदेव मनुना

6 I O परिपूर्णा

7 I O ०ष्वसुर०

8 Supplied from M P A, B
and I O omit it

9 A and I O अयने विद्यते चैव

10 A पौषमास्याच्च

11 A द्वादशीष्वष्टकासु च

12 A omits the entire line

दानसागर

तीर्थे वाऽऽयतने गोष्ठे¹ प्रपाऽऽ²रामसरित्स्तु च ।
 गृहे वा³य वने वापि तडागे रुचिरेऽथवा ।
 महादानानि देयानि ससारभयभीरुणा ॥१६॥
 अनित्य जीवन यस्माद् वसु चातीव⁴ चञ्चलम्⁵ ।
 केशेष्विव गृहीत सन् मृत्युना दानमाचरेत्⁶ ॥२०॥

एतेन कालदेशयोर्नियम प्रतिपादित ।

[अथ तुलापुरुषमहादानम् ।]⁷

पुरया तिथिमथासाद्य ऋत्वा ब्राह्मणवाचनम् ।
 षोडशारत्निमात्र वा⁸ दश द्वादश वा करान्⁹ ॥२१॥

[पुरयासुक्कानामन्यतमाम् । आसाद्य आसन्ना]¹⁰ ज्ञात्वैस्वर्थ ।

मण्डप कारयेद् विद्वाश्चतुर्भद्रानन¹¹ बुध ।
 सप्तहस्ता भवेद् वेदी मध्ये पञ्चकराऽथवा ॥२२॥
 तन्मध्ये तोरणं कुर्यात् सारदारुभव¹² शुभम् ।
 कुर्यात् कुण्डानि¹³ चत्वारि चतुर्दिक्षु विचक्षण ॥२३॥

तोरणमिति बन्धमाणसाले¹⁴ बुधादीनामन्यतमस्य सारदारुणा कृत तुलाधारणचमार्गला¹⁵ सहित स्तम्भद्वय लिङ्गपुराणे तस्यैव तोरणत्वेन प्रतिपादनात् । तथाच तुलारोपण-प्रस्तावे लिङ्गपुराणम् (२।२।३४क)—

रश्मिभि¹⁶स्तोरणाग्रे तु¹⁷ बन्धयेच्च विधानत ॥२४॥

¹⁸सुमेखलायोनियुतानि तानि सुपर्णकुम्भानि सहासनानि ।

सुताम्रपालद्वयसंयुतानि सयज्ञपालाणि सविष्टराणि ॥२५॥

1 I O गोषु	diferently, viz मण्डप रचयेद्
2 I O कूपा०	विद्वान्षोडश द्वादश वा करान्
3 I. O रथे	10 A पुण्ययुक्ता तिथिमथासाद्य
4 I. O वसुधातीव	11 A ०भद्रासन
5 A उत्तराभीतिररेवच which might have been उत्तराभीतिरेव च in the second foot	12 I O ०भय
6 A धर्ममाचरेत्	13 I O कुर्याद्दृष्टानि
7 A, B and I O omit the b p	14 I O ०माने०
8 I O. ०रत्निमात्र	15 I O ०तुला०
9 A reads the entire line	16 I O वज्रनि०
	17 L P वा
	18 I O ख०

यज्ञपात्राणि ¹सुवादीनि ।

हस्तप्रमाणानि तिलाज्यधूप²पुष्पोपहाराणि सुशोभनानि ।

पूर्वोत्तरे हस्तमिता च वेदी³ प्रहादिदेवेश्वरपूजनाय⁴ ॥२६॥

प्रहादिदेवेश्वरपूजनायेति वक्ष्यमाण-विनायकादिग्रह-लोकपालपूजनायैत्यर्थ ।

अर्चाचर्चन⁵ ब्रह्मशिवाच्युताना तत्रैव कार्यं फलवन्नमाल्यै⁶ ।

अर्चाचर्चन⁷मिति ⁸“प्रहादिदेवेश्वरपूजनाये”तिप्राप्त-ब्रह्मशिवाच्युतपूजाया विशेषविधानार्थं, तेन ब्रह्मशिवाच्युताना⁹ प्रतिमासु पूजा कार्या¹⁰, इतरेषान्तु स्थण्डिल इति प्रतिपादितम् ।

लोकेशवर्णा परित पताका मध्ये च्चज किङ्किणिकायुतं स्यात् ॥२७॥

द्वारेषु¹¹ कार्याणि च तोरणानि चत्वार्यपि क्षीर¹²वनस्पतीनाम् ।

द्वारेषु कुम्भद्वयमत्र कार्यं स्रग्गन्ध-धूपाम्बर¹³-रत्नयुक्तम् ॥२८॥

एतेन सोपकरणमण्डपानुष्ठानमुक्तम् । यत् पूर्वं सारदारुमत् तोरणं कुर्यादित्युक्तं तस्ये-
दानीमनुष्ठानमाह ।

सालेङ्गु¹⁴दोचन्दनदेवदारु-श्रीपर्णाविल्वप्रियङ्गाश्चनोत्थम् ।

स्तम्भ¹⁵द्वय हस्तयुगावखात कृत्वा दृढ पञ्चकरोच्छ्रितं तत् ॥२९॥

तदन्तर हस्तचतुष्टय स्यादथोत्तरायाश्च तदङ्गमेव ।

उत्तरायामर्गलाया गत तदन्तरं हस्तद्वयावखातस्य [स्तम्भद्वयस्य अन्तरम् अवकाशरूपं हस्तचतुष्टय स्यात् । एतेन हस्तद्वयनिखात¹⁶]-स्तम्भद्वयोर्द्वयं अर्गलापर्यन्त हस्तचतुष्टयमिति प्रतिपादितम्, न तु¹⁷ स्तम्भयोरैवान्तरं हस्तचतुष्टयमिति योजनीय, ¹⁸स्तम्भद्वयमिति-समासान्तभूतस्य स्तम्भस्य तत्पदेन समस्तस्तम्भन्धसम्भवे सति आकृष्य परामर्शस्यायोग्यत्वात् । ¹⁹स्तम्भयोरन्तरं पितामहोक्तमेव कर्तव्यम् । तथाच पितामह —

1 I O शु०	11 I. O द्वारे च
2 A ०पूर०, I O. ०रूप०	12 I O क्षीरि०
3 I O द्वेदी	13 B ०धूपाम्बर० in the body of the Ms and ०धूपाम्बर० in the head space
4 I O. omits it	14 I O शाले०
5 A, B and I O अर्चाचर्चन, M P. अर्चाचर्चन	15 I O दृश्य०
6 I O ०माल्यवस्त्रैः.	16 I O omits the bracketed portion
7 A, B and I O अर्चाचर्चन I O. adds अर्चाचर्चनमिति here	17 I. O omits तु
8 I. O अर्हादि०	18 I O, हस्तद्वयान्तरमिति
9 I O ब्रह्मशिवाना	19 I O कुम्भ०
10 I O कार्यं and omits पूजा	

चतुर्हस्ता तुला कार्या पादौ कार्यौ तथाविधौ ।

अन्तरन्तु तयोर्हस्तौ भवेदभ्यर्द्धमेव वा¹ ॥३०॥

पादो स्तम्भाविति । तदङ्गमेवेति स्तम्भसजातीयमेव । तच्चोत्तराया कर्तव्यमिति उत्तरायाश्चेति चकारस्यार्थ ।

समानजातिश्च तुलाऽवलम्ब्या² हैमेन मध्ये पुरुषेण युक्ता ॥३१॥

समानजातिश्च तुलेति स्तम्भदारुसजातीयदारुघटितेत्यर्थ । एवञ्च स्तम्भार्गलातुला³ सजातीयकाष्ठैरेव⁴ कर्तव्या, नान्यजातीयेनेत्युक्तं भवति । 'पश्यन् हरेर्मुख'मित्युत्तरत्र⁵ श्रवणात् हैमेन पुरुषेणेति सुवर्णपत्र⁶ निर्मित-वासुदेवाकृतिनेति बोद्धव्यम् ।

दैर्घ्येण सा हस्तचतुष्टय स्यात् 'पूर्वत्वमस्यास्तु दशाङ्गुलानि ।

सुवर्ण⁷-पत्राभरणा च कार्या सलोहपाशद्वयशृङ्खलाभिः ॥३२॥

सुवर्ण⁸पत्राभरणा मध्ये सौवर्ण⁹-¹⁰पत्रवेष्टिता ।

युता सुवर्णेन तु रत्नमालाविभूषिता माल्यविलेपनाढ्या ।

सुवर्णेन युतेति मुखद्वये¹¹ शोभाकरसुवर्णयुता ।

चक्रं लिखेद् वारिजगर्भयुक्तं नानारजोभिर्भुवि पुष्पकीर्णम् ।

वितानकञ्चोपरि पञ्चवर्णं सस्थापयेत् पुष्पफलोपशोभम् ॥३३॥

वारिजगर्भयुक्तं पद्मगर्भम् । भुवि तुलाधोभागे¹² । पञ्चवर्णं श्वेत-लोहित-पीत-हरित-कृष्णवर्णम् ।

इति तुलानिर्माणसूक्तम् ।

अथत्विजो वेदविदश्च कार्या सुरुपवेशान्वयशीलयुक्ता ।

विधानदक्षा पटवोऽनुकूला ये चार्यदेशप्रभवा द्विजेन्द्रा ॥३४॥

विधानदक्षा महादानविधानविज्ञा¹³ ।

1 I O °र्द्धमेव च

2 B तुलान कल्प्या, I O तुलात्मकल्प्या

3 I O °स्तुला

4 I O °काष्ठैरेव

5 I. O न omits here

6 I O °पत्रम्

7 I O पृथ्वमस्यास्तु दशाङ्गुली स्यात्

8 I O °पात्रम्

9 I O °पात्रम्

10 I O °पात्रम्

11 I O मुखद्वयेन

12 I O तुलाधोभागे

13 I O °विधानाभिज्ञा

गुरुश्च वेदार्थ¹-विदार्यदेशसमुद्भव शीलकुलाभिरूप ।

कार्यं पुराणामिरतोऽतिदक्ष प्रसन्नगम्भीरसरस्वतीक ।

प्रसन्नगम्भीरसरस्वतीकः सुपण्डित² इत्यर्थ ।

सिताम्बर कुण्डल-हेमसूत्र-केयूर-कण्ठाभरणाभिराम ॥३५॥

अत्र च सम्भृतसम्भारेण गुरुपूर्वमृत्विज* कार्या ऋत्विजो वरणीया इति बोद्धव्यं, दाने तथा दर्शनात् ।

पूर्वेण ऋग्वेदविदावथास्ता यजुर्विदौ दक्षिणतश्च शस्तौ ।

स्थाप्यौ द्विजौ सामविदौ च पश्चादाथर्वणानुत्तरतश्च कार्यौ ॥३६॥

विनायकादिग्रहलोकपालवस्त्रष्टकादित्यमरुद्गणानाम् ।

ब्रह्माच्युतेशार्क-वनस्पतिभ्य स्वमन्त्रतो होमन्त्रतुष्ट्यं स्यात् ॥३७॥

विनायकादीत्यादिशब्दो विनायकपूजाहोमप्राथम्यप्रदर्शनार्थ³ । पाठक्रमेणैव पूर्वभावे लब्धे
आदिपदोपादान ग्रहपूजाहोमयोर्विनायकपूजाहोमपूर्वकत्वप्रदर्शनार्थम् ।

जप्यानि सूक्तानि तथैव चैषामनुक्रमेणैव यथास्वरूपम् ।

होमावसाने कृततूर्यनादो⁴ गुरुर्गृहीत्वा बलिपुष्पधूपम् ।

यथास्वरूप यथावेदम् । तेन पूजितदेवाना⁵ मध्ये यस्मिन् वेदे येषा सूक्तमस्ति
तद्वेदिना तत्सूक्तजप कर्तव्य , न तु सर्वेषा⁷, सर्वत्र सूक्तासम्भवात् ।

⁸अभ्यर्चयेन्नोक्तपतीन् क्रमेण मन्त्रैरमीभिर्यजमानयुक्त. ॥३८॥

एद्येहि सर्वाभरसिद्धसाध्यैरभिष्टुतो वज्रधरामरेश ।

सवीज्यमानोऽप्सरसा गणोन रक्षाध्वर नो भगवन्नमस्ते ॥३९॥

ॐ इन्द्राय नम ।

एद्येहि सर्वाभरहव्यवाह मुनिप्रवीरैरभितोऽभिजुष्ट⁹ ।

तेजोवता लोकगणोन सार्द्धं [ममाध्वर पाहि]¹⁰ कवे नमस्ते ॥४०॥

1 A and I O वेदाङ्ग०

2 I O सत्पण्डित

3 I O. ०प्रतिपादनार्थ

4 I O ०नादौ

5 A ०देवतानां

6 I O adds ०सुक्त० here and
omits तद्वेदिना just below

7 A सर्वे

8 I O आवाहये०

9 A नामामरैरर्चित दीप्ततेजः

10 A ममाचरं रक्ष

ॐ अग्रये नम ।

एह्येहि वैवस्वत धर्मराज सर्वाभरैरर्चित धर्ममूर्ते ।

शुभाशुभानन्दशुचामधीश^१ शिवाय न पाहि मख नमस्ते ॥४१॥

ॐ यमाय नम ।

एह्येहि रक्षोगण-नायकस्त्व विशालवेतालपिशाचसधै ।

ममाध्वर पाहि शुभाधिनाथ लोकेश्वरस्त्व भगवन्नमस्ते ॥४२॥

ॐ^२निर्ऋतये नम ।

एह्येहि यादोगण-वारिधीना^३ गण्येन पर्जन्य सहाप्सरोभि ।

विद्याधरेन्द्रामरगीयमान पाहि त्वमस्मान् भगवन्नमस्ते ॥४३॥

ॐ वरुणाय नम ।

एह्येहि यज्ञे^४ मम रक्षणाय सृगाधिरूढ सह सिद्धसधै ।

प्राणाधिप कालकवे सहाय गृहाण पूजा भगवन्नमस्ते ॥४४॥

ॐ वायवे नम ।

एह्येहि यज्ञेश्वर अन्नरक्षा विधत्स्व नक्षत्रगण्येन सार्द्धम् ।

सर्वौषधीभि पितृभिः सहैव गृहाण पूजा भगवन्नमस्ते ॥४५॥

ॐ सोमाय नम ।

एह्येहि विश्वेश्वर नञ्जिशूलकपाल खट्वाङ्गवरेण^५ सार्द्धम् ।

लोकेश यज्ञेश्वर यज्ञसिद्धैश्च गृहाण पूजा भगवन्नमस्ते ॥४६॥

ॐ ईशानाय नम ।

एह्येहि पातालधराधरेन्द्र नागाङ्गना-किन्नर-गीयमान ।

यक्षोरगेन्द्रामरलोकसार्द्धभनन्त रक्षाध्वरमस्मदीयम् ॥४७॥

ॐ अनन्ताय नम ।

एह्येहि विश्वाधिपते मुनीन्द्रलोकेन सार्द्धं पितृदेवताभि ।

विशाध्वरं नः सतत शिवाय [पितामह त्व]^६ भगवन्नमस्ते ॥४८॥

1 A • शुभानराय, I. O

• शुभामरीय

2 I O नै च्छं ताथ

3 I O वारिधानां

4 I O यज्ञ

5 I O • धरेण

6 I O पितामहस्त्व

ॐ ब्रह्मणे नम ।

¹ तैल्लोक्ये यानि भूतानि स्थावराणि चराणि च ।

ब्रह्मविष्णुशिवै सार्द्धं रक्षा कुर्वन्तु तानि मे ॥४६॥

देवदानवगन्धर्वा यक्षराक्षसपन्नगा ।

ऋषयो मनवो गावो देवमातर एव च ।

सर्वे ममाध्वरे रक्षा प्रकुर्वन्तु मुदान्विता ॥५०॥

इत्यावाह्य सुरान्² दद्याद्विग्भ्यो हेमभूषणम् ।

आवाह्येति ³ तैल्लोक्यस्थभूतान्यावाहनपूर्वक पूजयित्वेत्यर्थ ।

कुरण्डलानि च हैमानि सूत्राणि कटकानि⁴ च ।

तथाङ्गुलीय चित्राणि वासासि शयनानि च⁵ ॥५१॥

द्विगुणं गुरवे दद्याद् भूषणाच्छादनादिकम् ।

जपेयु शान्तिकाध्याय ⁶ जापका सर्वतोदिशम् ॥५२॥

शान्तिकाध्याय⁷मिति अधीयते इत्यध्याय , [तेन यो यस्य]⁸ वेदस्य शान्तित्वेन प्रसिद्धो ⁹ मन्त्रसन्दर्भ , स तस्य शान्तिकाध्यायः, सर्वत्र वेदे अध्यायव्यवहाराभावात् ।

उपोषितास्तत सर्वे कृत्वैवमधिवासनम् ।

आदावन्ते च मध्ये च कुर्याद् ब्राह्मणवाचनम् ॥५३॥

उपोषितास्तत इति पूर्वदिनकृतोपवासा , ततोऽपरदिने ; एवं क्रमेण होमादिमध्यस्वस्ति-वाचनान्तेनाधिवासन कुर्युरित्यर्थ ¹⁰ । आदावन्ते च मध्ये चेति मण्डपारम्भेऽधिवासन-समाप्तौ दानसमाप्तौ¹¹ च ।

ततो मङ्गलशब्देन ज्ञापितो द्विजपुङ्गवै ¹² ।

त्रि प्रदक्षिणामाश्रय गृहीतकुङ्कुमाञ्जलि ।

ज्ञापित कुरण्डसमीपस्थघटचतुष्टयजलेन, घटाना भूषणोत्तरोपयुक्तद्रव्यसम्यपठितत्वेन ज्ञानार्थ मेवोपादान यत ।

1 I O adds ॐ here

2 I O adds सर्वान् here

3 I O स्त्रै लोको सुमृता०

4 A शकटानि

5 A omits the entire line

6 I O याजकाः सर्वेदो०

7 I O ०नित्यभिधीयत इत्या०

8 I O तेनपापस्य for the bracketed portion

9 I O मन्त्र

10 I O कुर्यादित्यर्थे

11 I O ०चाप्तौ

12 A वेदपुङ्गवै.

शुक्मालयाम्बरो भूत्वा ता तुलामभिमन्त्रयेत् ॥५४॥
 नमस्ते सर्वदेवाना शक्तिस्त्व शक्तिमास्थिता ।
 साक्षिभूता जगद्धात्री^१ निर्मिता विश्वयोनिना ॥५५॥
 एकत सर्वसत्यानि तथाऽनृतशतानि^२ च ।
 धर्माधर्मकृता मध्ये स्थापिताऽसि जगद्धिते ॥५६॥
 त्व तुले सर्वभूताना प्रमाणाभिह कीर्तिता ।
 मा तोलयन्ती ससारादुद्धरस्व नमोऽस्तु ते ॥५७॥
 योऽसौ तत्त्वाधिपो देव पुरुष पञ्चविंशक ।
 स एवाधिष्ठितो देवि त्वयि तस्मान्नमोऽस्तु ते ॥५८॥
 नमो नमस्ते गोविन्द तुलापुरुषसङ्गक ।
 त्व हरे तारयस्वास्मानस्मात् ससारसागरात् ॥५९॥
 पुरय कालमथासाद्य कृत्वैवमधिवासनम्^३ ।
 पुन प्रदक्षिण कृत्वा ता तुलामाचहेद् ब्रुथ ॥६०॥

पुरय काल यजमानानुकूल लग्नमित्यर्थ ।

सखङ्गचर्मकवची सर्वाभरणभूषित ।
 धर्मराजमथादाय हैम सूर्येण सयुतम् ।
 कराभ्या ^४बद्धमुष्टिभ्यामास्ते पश्यन् हरेर्मुखम् ॥६१॥

हरेर्मुखमिति तुलामभ्यनिवेशितसुवर्णहृरिप्रतिमामुखम् ।
 ततोऽपरे तुलाभागे न्यसेयुर्द्विजपुङ्गवा ।
 साम्यादभ्यधिकं यावत् काञ्चनञ्चातिनिर्मलम् ॥६२॥
 पुष्टिकामस्तु कुर्वीत भूमिसस्थं नरेश्वर ।
 क्षणमाल तत स्थित्वा पुनरेतदुदीरयेत् ॥६३॥
 नमस्ते सर्वभूताना साक्षिभूते सनातनि ।
 पितामहेन देवि त्वं निर्मिता परमेष्ठिना ॥६४॥
 त्वया धृत जगत् सर्व सहस्थावरजङ्गमम् ।
 सर्वभूतात्मभूतस्थे नमस्ते विश्वरूपिणि ॥६५॥

1 A जगद्धात्री

2 A and I O •मृतशतानि

3 A कृत्वाधिवासन पुन

4 A बद्ध०

ततोऽवतीर्य गुरवे पूर्वमर्घं निवेदयेत् ।

[ऋत्विग्भ्योऽपरमर्घन्तु दद्यादुदकपूर्वकम् ॥६६॥

¹पूर्वमर्घं निवेदयेत् अर्घं प्रथमं निवेदयेदित्यर्थं ।

गुरवे ग्रामरत्नानि ऋत्विग्भ्यश्च निवेदयेत् ।]²

प्राप्य तेषामनुज्ञा वा³ तथाऽन्येभ्योऽपि दापयेत् ॥६७॥

अन्येभ्योऽपि ब्राह्मणोभ्य एव ।

दीनानाथविशिष्टादीन् पूजयेद् ब्राह्मणै सह ॥६८॥

तत्समयोपस्थितदीनानाथविशिष्टब्राह्मणान् पूजयेदिति बोद्धव्यम् ।

न चिर वारयेद् गेहे हेम सप्रोक्षित बुध ।

तिष्ठद् भयावह यस्माच्छोकव्याविकर नृणाम् ।

सप्रोक्षितमुत्सृष्टम् ।

शीघ्रं परस्वीकरणाच्छ्रेय प्राप्नोति पुष्कलम् ॥६९॥

अनेन विधिना यस्तु तुलापुरुषमाचरेत् ।

प्रतिलोकाधिपस्थाने प्रतिमन्वन्तरं वसेत् ॥७०॥

विमानेनार्कवर्षेण किङ्किणीजालमालिना ।

पूज्यमानोऽप्सरोभिश्च ततो विष्णुपुरं व्रजेत् ।

कल्पकोटिशतं यावत् तस्मिन्लोके महीयते ॥७१॥

कर्मक्षयादिह पुनर्भुवि राजराजो

भूपालमौलिमणिरजितपादपीठ ।

श्रद्धान्वितो भवति यज्ञसहस्रयाजी

दीप्तप्रतापजितसर्वमहीपलोक ॥७२॥

यो दीयमानमपि पश्यति भङ्गियुक्तं

कालान्तरे स्मरति वाचयतीह लोके ।

यो वा शृणोति पठतीन्द्रसमानरूप

प्राप्नोति ⁴वामं स पुरन्दरदेवजुष्टम् ॥७३॥

1 I O पूर्वमर्घं निवेदयेत्

2 A omits the bracketed portion

3 I O मनुञ्चाच्च

4 A वासवपुरं परदेवजुष्टं, I O वामन-पुरन्दरदेवजुष्टं.

[अथ प्रयोगः । प्रथमदिनकृत्यम् ।]¹

अत्र यजमान समुपजाततुलापुरुषमहादानेच्छ प्रथम विष्णुशिवविनायकानां पूजार्थं गन्धपुष्पादिसामग्रीवस्त्रनैवेद्यानि ब्राह्मणार्चनार्थं गन्धमाल्यसामग्रीवस्त्राणि वृद्धिभ्रातृसामग्री² स्वस्तिवाचनार्थं गन्धमाल्यसामग्रीं सपटीकवासोयुगलय सुवर्णतोलकत्रयश्च तीर्थादिषु परिशोधिताया भूमौ चतुर्भद्रमण्डपघटनार्थं स्तम्भवशाचालादिक वेदीकुण्डघटनार्थं³ मिष्टका चूर्णश्च कुण्डपार्श्वस्थापनार्थं कुम्भचतुष्टयमृत्विजामष्टावासनानि होमार्थमष्टौ शोभनताम्रपात्राणि⁴ सुवचतुष्टयं⁵ सुक्चतुष्टयं तिलान् घृतञ्च कुश यथोप⁶योगेभ्यसमिदमिज्वालनकाष्ठ- [धूपपुष्पादिसामग्री⁷] वेदीस्थदेवपूजार्थं [द्वापञ्चाशत् वस्त्राणि⁸] पूजोचितसामग्रीश्च ब्रह्मशिव विष्णुप्रतिमात्रय मण्डपचालोपरि पूर्वादितिष्ठु दानार्थं पीतरक्कृष्णातिकृष्णश्चेतकृष्णहरितपञ्च- वर्णाश्च तरङ्गा दश पताका चालमध्यारोपणार्थं किङ्किणीयुक्तमुत्कृष्ट ध्वज द्वारचतुष्टया- लङ्करणार्थं मृत्तोलुम्बराश्वत्थवटानां⁹ तोरणचतुष्टयं मृन्मयान् शोभनानष्टौ कुम्भान् कुम्भ- मण्डनार्थं पुष्पमाल्यसामग्रीचन्दनवस्त्ररत्नानि तद्दूपनार्थं गुग्गुलुं कुम्भपूरणार्थं तीर्थ- जलञ्च¹⁰ सालपुल्लजीवचन्दनदेवदारुगाम्भारीविल्व¹¹ कदम्बबकुलानामन्यतमस्य सारदारुणा निर्मितं सप्तहस्तोच्छ्रित दढम् ऋजु उपरि हस्तमेकं परित्यज्य कृतच्छिद्रं¹² स्तम्भद्वयं तदारुमयी- मेव तुलाधारणसमर्था मध्यस्थितकटकामर्गला तदारुमयीं चतुर्हस्तायता दशाङ्गुलप्रस्तारा चतुरस्रा मध्यार्पितधारणसमर्थ¹³ बडिशकृतिलोहा मध्ये प्रान्तद्वये च सुवर्णपत्रवेष्टिता पार्श्वद्वयस्थलोहपाशद्वयलम्बमानभृद्वखलाष्टकनिबद्धार्धपद्द्वयां तुला तदलङ्करणार्थं माल्य- सामग्रीं चन्दन मौक्तिकप्रबालमालाञ्च¹⁴ तुलामध्यस्थापनार्थं सुवर्णपत्रनिर्मिता¹⁵ विष्णु- प्रतिमा चकलिलखनार्थं पञ्चवर्णतण्डुलपुरिण्डका चकालङ्करणार्थं¹⁶ पुष्पादिसामग्रीं तुलाया ऊर्ध्वस्थापनार्थं पञ्चवर्णं चन्द्रातप¹⁷ तद्दन्धनार्थं फलपुष्पसामग्रीञ्च¹⁸ गुरोर्चनार्थं

1 A and I O omit the brac
keted portion

2 I O. खलिक०

3 I, O ०मिष्टकाचूर्णञ्च

4 I O अ०

5 I O. विष्टर०

6 I O योगसमिद०

7 B and I O, ०व्यजनादिसामग्री

8 A विष्णुादि

9 I O ०वटान्

10 I O शाल०

11 I O ०कदम्बाञ्जनानाम्

12 I O वस्त्रिणा०

13 I O ०मालां

14 I O यन्निर्मित०

15 I O पुष्पार्जनसामग्री

16 I O तदूर्ध्वार्थं

17 I, O गुरोर्चरणार्थं

श्वेत सपटीकवासोयुग यथेष्टसुवर्णघटितकुरण्डलद्वय हैमयज्ञोपवीतकेयूरकरुण्डाभरणानि च ऋत्विजा वरणार्थम् अष्टो सितानि सपटीकवासोयुगानि यथेष्टसुवर्णघटितान्यष्टो [कुरण्डल-युगानि अष्टो]¹ हैमयज्ञसूत्राणि अष्टावक्त्रदानि अष्टौ करुण्डाभरणानि च जापकानाञ्च वरणार्थ-मभिमतसुवर्णघटिताङ्गुरीयकचतुष्टय वक्त्रस्थानचतुष्टयञ्च, गुरोर्ऋत्विजाञ्च मधुपर्कसामग्री, ²लोकपालावाहनार्थं पुष्पधूपादीनि³ वलयार्थं माषभङ्ग-⁴वलिसामग्रीम्, ऋत्विग्भ्योऽधिवासन-दक्षिणार्थमभिमतसुवर्ण⁵कृतकुरण्डलयुगाष्टक-हैमयज्ञसूत्राष्टक-हैमकटका [ष्टका]⁶ङ्गुरीयाष्टकानि, अष्टौ नानावर्णवक्त्र-स्थानानि, अष्टा पटीकम्बलोपधानसहिता शय्या, गुरवे दानार्थमेकत्विग्-देयसामग्रीतो द्विगुणद्रव्यघटिता कुरण्डलयुगादिमामग्रीं, द्विगुणसपटीकवक्त्र, द्विगुणद्रव्यरचि-तामुक्तरूपा शय्या, मन्थस्तिवाचनार्थं सपटीकवासीयुगत्रय सुवर्णतोलकत्रयञ्च⁸, माज्ञल्यार्थं⁹वाद्यादिसामग्रीम्, आत्ममरणार्थं यथेष्टमाभरणानि, धारणार्थं खड्ग¹⁰चर्ममयढाल सन्ना-हञ्च, हस्तद्वयवारणार्थमभिमतसुवर्ण-घटिते धर्मराज-सूर्यप्रतिमे, आत्मतुलनार्थं निर्मल सुवर्णं, गुरुत्विग्भ्यो दक्षिणार्थमभिमतोत्पत्तियोग्या भूमि यथेष्ट रत्नानि च, जापकदक्षि-णार्थं सुवर्णं, दीनानायादितर्पणार्थं¹¹यथेष्ट तण्डुलान् कपर्दकञ्च, ¹²शेषब्राह्मणत्रयवाच-नार्थं सपटीकवक्त्रयुगत्रय सुवर्णतोलकत्रयञ्च¹³ उत्पाद्य, सम्भृतसम्भारोऽयनाद्युक्त-समया]¹⁴नामन्यतमस्य पूर्वतरदिने कृतनित्यो घटिकाविकप्रहरत्रये हरिष्य भुङ्क्ताऽऽचम्य, शुचौ देशे उपविश्य पादौ प्रक्षाल्याऽऽचम्य, प्राङ्मुख उदङ्मुखो वा कृताञ्जलि —ॐसूर्यसोमयम-कालपञ्चभूतानि मत्स्यपुराणोक्त-तुलापुरुषमहादानकर्म कर्तुं श्वो मयोपवास कर्तव्य इति निवेदनं कृत्वा, ¹⁵गृहीतोदकपूर्णाताम्रपात्र उदङ्मुखः सङ्कल्पं कुर्यात् ।

तद् यथा—ॐमत्स्यपुराणोक्त तुलापुरुष-महादानकर्म कर्तुं श्वोऽहमुपवास करिष्ये । एव गुरुत्विग्जापका अपि सङ्कल्पं कुर्युः । तत्र निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोर्यथाक्रम तुलापुरुष-महादानकर्मणि गुरुकर्म कर्तुं, [ऋत्विक्कर्म कर्तुं,]¹⁶शान्तिकाध्यायजपकर्म कर्तुमिति च

1 I O omits the bracketed portion	9 I O वाचादि०
2 I O adds नव here	10 I O चर्ममयढालं
3 I O, पुष्पधूपी	11 I O यथेच्छ
4 I O omits वलि	12 I O शेषे०
5 I O omits कृत	13 A सुवर्णस्थानत्रयञ्च
6 I O omits the b p	14 A ञ्जादीना०
7 I O adds प्र here	15 I O गृहीतोदकपूर्णे
8 A सुवर्णस्थानत्रयञ्च	16 I O omits the bracketed portion

विशेष । एव सर्वेष्वेव वक्ष्यमाणमहादानेषु तुलापुरुषपदस्थाने हिरण्यगर्भादिपद प्रक्षिप्य निवेदन-सङ्कल्पौ कर्तव्यौ । एतावतैव सर्वेषां वक्ष्यमाण—महादानानां वाक्यानि सम्पद्यन्ते, अतस्तेषु न लिखितव्यानि ।

[द्वितीयादनकृत्यम् ।]^२

ततोऽपरदिने यजमान कृतनित्यक्रिय ॐ गोविन्दाय नम, ॐ उपापतये मम, ॐ विनायकाय नम इति वज्रादिना सम्पूज्य, भगवन् गोविन्द, भगवन्नुमापते, भगवन् विनायक, तुलापुरुष-महादानमखौ मया कर्तव्य, स निविन्न भवत्प्रसादात् सम्पद्यताम् इत्याशास्य प्रणाम्य, अभिमतसख्यब्राह्मणान् ब्रह्मादिभिरभ्यर्च्य तुलापुरुषमहादानमखौ मया कर्तव्य, तद्भवन्तो मामनुजानन्तु इति वदेत् । ततस्ते क्रियतामिति 'सहर्षं ब्रुयु । ततो यजमानो गृहीतोदक'पूर्णाताम्रपात्र उदङ्मुख सङ्कल्प कुर्यात् । तद्यथा ॐ मत्स्यपुराणोक्तं —तुलापुरुष-महादानकर्माह करिष्ये । ततो यथाविधि सगणाधिपमातृपूजापूर्वकं वृद्धिश्राद्धं कृत्वा, ब्राह्मणत्रयं वज्रकाञ्चनादिभिरभ्यर्च्य, तुलापुरुषमहादानकर्मणि पुण्याह भवन्तो ब्रुवन्त्विति वदेत् । 'पुण्याहमिति तैस्त्रिं प्रत्येकमुक्ते, स्वस्ति भवन्तो ब्रुवन्त्विति वदेत् । तैश्च 'त्रिं स्वस्तीत्युक्ते, ऋद्धिं भवन्तो ब्रुवन्त्विति वदेत् । ते च प्रत्येकम् ऋध्यतामिति त्रिब्रूयु । अत्रापि सर्वेष्वेव महादानेषु देवताब्राह्मणानुज्ञाभ्यर्चनदानसङ्कल्प-पुण्याहवाचनेषु तुला-पुरुषपदस्थाने तत्तन्महादाननामप्रक्षेप कर्तव्य । तत पूर्वशोधिताया भूमौ स्वहस्तेनोभयत षोडशारन्निमात्र द्वादशहस्त दशहस्त वा चतुर्भद्रानन^९मण्डपं कारयेत् । तन्मध्ये सप्तहस्ता [पञ्चहस्ता वा]^{१०} वेदीं कारयेत् । तस्याश्चतुर्दिश चत्वारि हस्तप्रमाणानि^{११}हस्तनिर्णानि चतुरस्राणि^{१२}सुरूपानि विस्तारो^{१३}च्छ्रायचतुरङ्गल-पूर्वोत्तरकोशावनत-सर्व^{१४}[समै^{१५}कदेशमेखला

1 I O लिखितानि, A लिखितव्य'

2 I O and A omit the bracketed portion

3 A सङ्कल्प

4 I O omits क

5 I O adds ॐ here

6 A and B omit it

7 I O omits च

8 I, O पुष्पाङ्गानि वाचनेषु

9 I O and A ॐभद्रासन०

10 I O omits it

11 A हस्तानिर्णानि, I O हस्तविहस्त

12 I O and A स्वरूपाणि

13 I O, ०च्छ्राय०

14 A omits the bracketed portion

15 I O समैक०

युतानि वितस्ति]दीर्घ-सप्ताङ्गलप्रस्तार-कूर्मपृष्ठोन्नतमध्याङ्गुलोच्छ्रित[¹प्रान्त-गजोष्ठ]सदृश-दीर्घ²[प्रणाल्योद्धोष्ठ]योनियुतानि पार्श्वस्था³अपल्लव-पिहितमुखैकैक-पूर्णकुम्भानि होतु-ब्रह्मोपवेशनार्थमासनद्वयद्वययुतानि होमार्थं घृताकृतिल-स्थापनार्थं प्रणीतास्थापनार्थञ्च शोभन-ताम्र⁴पालद्वयद्वययुतानि प्रत्येक⁵लुक्लुक् वसहितानि ब्रह्मोपवेशनार्थमेकैक-⁶विष्टरयुतानि ⁷पार्श्व-स्थापिततिल-घृत-धूप-पुष्पसामग्री-कुश-यथासम्भव⁸समिदभिज्ज्वालनार्थेन्धनादीनि ⁹कुण्डानि कारयेत् ।

वेद्या ईशानकोणे चापरा सर्वतोहस्तपरिमिता चतुरस्रा वक्ष्यमाणविनायकादिदेवार्चनाय वेदी कारयेत् । मण्डपचालोपरि ¹⁰पूर्वस्या ¹¹[पीताम्, आग्नेय्या रक्ता, याम्या] कृष्या, नैऋत्यामतिकृष्या, वारुण्या सिता, ¹²वायव्या कृष्याम्, उत्तरस्या हरिताम्, ऐशान्या पञ्चवणा, ¹³निऋतिवरुणयोर्मध्ये ¹⁴श्वेताम्, ¹⁵इन्द्रे शानयोर्मध्ये लोहिता पताका, मण्डपमध्यभागोपरि च किङ्किणीयुक्त¹⁶ ध्वज दद्यात् ।

मण्डपद्वारेषु पूर्वोदिकमेणु लक्ष्मोडुम्बराश्वत्थवटानाम्, अश्वत्थोडुम्बरलक्ष्मण्डाना वा तोरण-चतुष्टयम्, द्वारपार्श्वद्वयेषु च पुष्पमालालङ्कृतं ¹⁷चन्दनप्रोक्षितं ¹⁸धूपितं वस्त्रवेष्टितप्रोवम् अभिमतपञ्च¹⁹रत्नगर्भं पूर्णकुम्भद्वयद्वय दद्यात् ।

एतच्च सर्वमहा²⁰दानसाधारणम् ।

²¹[तत प्रधान]वेदीमध्ये हस्तद्वयमित-खातद्वय कृत्वा, तत्र²²यथोक्त तोरणमारोप्य, तत्रोक्त²³प्रकारघटिता तुलामवलम्ब्य, पुष्पमाला²⁴भिश्चन्दनेन मुक्ताप्रवालमालया

1 A पान्ने गजोष्ठ	13 I O नैऋतिवरुणयोर्मध्ये, A नैऋतिवरुणमध्ये
2 I O प्रणाल्योद्धोष्ठ and A प्रणाल्योद्धोष्ठ	14 A च त
3 A स्थ for रथास	15 A ऐन्द्रे शानमध्ये
4 I O and A पालद्वययुतानि	16 A omits युक्त
5 A omits लुक्लुक्	17 A चन्दनप्रोक्षित, I O चन्दनाप्रोक्षित
6 I O बिस्तर	18 A omits it
7 A होमाय before this	19 A दान for रत्न
8 A यथासम्भव	20 A omits महा
9 A omits it	21 A omits the bracketed portion
10 I O पूर्वत	22 I O omits it
11 A omits the bracketed portion	23 A omits प्रकार
12 I O वायव्या	24 A ऽदि चन्दनेन

चालङ्कुर्यात् । तुलातलभागमध्ये यथोक्तविष्णु¹[प्रतिमा पृष्ठनिहित]-गुग्गुलुपिण्डा कृत्वाऽऽरोपयेत् । तुलोपरि च²यथोक्त बहुफलपुष्पमाला चन्द्रातप वितस्य बध्नीयात् । तुलाधोभुभागे³[यथोक्त 'चक्र' लिखित्वा⁵पुष्पैरवकिरेत् ।

एव सर्वमनुष्ठान कृत्वा,] गुरुभृत्विजो जापकाश्च वरणार्थापरकल्पितवस्त्रालङ्कारैर्य⁶यायथ मभ्यर्च्य, प्रथम गुरु दक्षिणजालुनि⁷विधृत्य ⁸वरयेत् । ॐअद्यामु⁹सगोत्रम् अमुक वेदामुक¹⁰शाखाव्यायिनम् अमुकदेवशर्माणम् अस्मिस्तुलापुरुषमहादानकर्मणि गुरुकर्म कर्तुं त्वामहं गृणे । ११¹¹भृतोऽस्मीति¹²प्रतिवचनम् । ततो यजमानो ¹³[यथाविहित कर्म कुर्विति वदेत् । ॐ यथाज्ञानं करवाणीति] गुरु । ऋत्विग्जापकानां¹⁴ वरणो वरणवाक्ये गुरुकर्म कर्तुमिति स्थाने ¹⁵ऋत्विक्कर्म ¹⁶कर्तुं शान्तिकाध्यायजपकर्म कर्तुमिति यथाक्रम निवेशो विशेषः । ततो गुरवे ऋत्विग्न्यो¹⁷जापकेभ्यश्च यथाशाख मधुपर्कं दद्यात् ।

¹⁸ततो गुरुत्विग्न्यजमानजापका उपवसेयुः । एतदपि ¹⁹चन्द्रातपबन्धनाद्युपवासान्त कर्म सर्वमहादानसाधारणम् । ²⁰[वरणवाक्ये तु] तुलापुरुषपदस्थाने तत्तन्महादानपदप्रक्षेप कर्तव्यः ।

²¹तृतीयदिनकृत्यम् ।

²²[अपरेद्युश्च कृतनित्य] पूर्वादिङ्गणेषु ऋग्यजु सामार्थर्व²³क्रमेण एको होता ²⁴अपरो ब्रह्मेति ब्राह्मणद्वय नियुक्त ²⁵स्वस्वगृह्योक्तविधिना अग्न्युपसमाधानं कुर्यात् । जापकाश्च

1 I O प्रतिमापृष्ठनिहित	13 A omits the bracketed portion
2 A यथोक्त	14 A omits न
3 A omits the bracketed portion	15 A नैच्छलिककर्म
4 I O omits it	16 I O कर्तुं
5 I O पुष्पैरवकिरेत्	17 I O and A omit it
6 A यथामभ्यर्च्य	18 A omits it
7 B and I O दक्षिणजालुनि	19 A चन्द्रातपवदना०
8 A वरणवाक्ये	20 I O वरणवाक्ये and A वरण
9 A गौत्र for सगोत्रम्	21 I O and A omit it
10 A omits मुक	22 A अपरेद्युश्च कृतनित्यकृत्य
11 A and I O omit it	23 A adds महादान before this
12 A गुरुवदेत्	24 A अपर
	25 I O स्वस्वगृह्योक्त०

ऋग्वेदादि^१क्रमेण पूर्वादिद्वारेषुपविश्य शान्तिकाध्याय जपेयु । शान्तिकाध्यायश्च 'शं न इन्द्रामी भवतामवोभि'रिति पञ्चदशर्चं ^२शान्तिसूक्तमृगवेदे । 'ऋच वाचमि'रिति शान्तिकाध्यायो ^३यजुर्वेदे । 'कया नश्चित' इति तृथञ्च सामवेदे । 'श नो देवी'—'श न इन्द्रामी' इति द्वे द्वे करिडके, 'सम्मावात' इतथक्, 'शान्ता यौ'रिति ^४कण्डिकेति शान्तिगणोऽथर्ववेदे ।

गुरुश्च कृतनित्य पूर्वाभिमुख ^५कृतार्च्यपाल स्वल्पवेदिकायाम् उत्तरादिक्रमेण यवपुष्प सिततरण्डुलानामन्य^७तमेन विनायकादिनवग्रहपूजार्थं प्रथमां दशपुजिकापङ्क्तिं, दशदिक् ^८पालपूजार्थञ्च वेदुथपान्तेषु ^९स्वखदिक्रमेण दशपुजिका, ग्रहपूजा^{१०}-पङ्क्त्यधो वस्त्रकपूजार्थं द्वितीयाभष्ट^{११}-पुजिकापङ्क्तिः, ^{१२}[तदधो द्वादशादित्यपूजार्थं ^{१३}तृतीया द्वादशपुजिकापङ्क्तिः] तदधो सप्तमरुद्रणपूजार्थं चतुर्थी सप्तपुजिकापङ्क्तिः, तदधो ब्रह्मविष्णुशिवाणां प्रतिमा-^{१४}लयारोपणम्, अर्कवनस्पत्यो पूजार्थं पुजिकाद्वयञ्च कृत्वा, प्रथमपङ्क्तावुत्तरादिक्रमेण एत एत सविनायका नवग्रहा इत्यावाह्य—विनायकमारोपयामि, आदित्यमारोपयामि, सोममारोपयामि, अङ्गारकमारोपयामि, बुधमारोपयामि, बृहस्पतिमारोपयामि, शुक्रमारोपयामि, शनैश्वर-मारोपयामि, राहुमारोपयामि, केतुमारोपयामि इत्यारोप्य, ^{१५}[एत एत लोकपाला] इत्यावाह्य—यथादिक्रमम् इन्द्रमारोपयामि, अग्निमारोपयामि, यममारोपयामि, निऋतिमारो-पयामि, वरुणमारोपयामि, वायुमारोपयामि, सोममारोपयामि, ईशानमारोपयामि, अनन्त-मारोपयामि, ब्रह्माण्डमारोपयामि इत्यारोप्य, ^{१६}एत एत वसव इत्यावाह्य, द्वितीयपङ्क्तौ—^{१७}आपमारोपयामि, ध्रुवमारोपयामि, सोममारोपयामि, ^{१८}धरमारोपयामि, अनिलमारोपयामि, ^{१९}अनलमारोपयामि, प्रत्युषमारोपयामि, ^{२०}प्रभासमारोपयामि इत्यारोप्य, एत एत आदित्या

1 A कने	11 I O पुजिकापङ्क्तिः, A पुजिकापुष्प
2 A आन्तिकसुक्तं ऋग्वेदे	12 I O omits the bracketed portion
3 I O यजुर्वेदे	13 A तृतीयाया
4 A सम्माभिः, I O झेष्मावात	14 I O नुरुपा fo1 नद्या
5 I O कण्डिका ॥ इति, A शान्ति-कुण्डिका । इति	15 A दिक्पाला fo1 the bracketed portion
6 I O and A कृतार्च्यपाल	16 A omits it
7 I O अन्यमेन	17 A धपमारोपयामि
8 A omits पाल	18 A आपमारोपयामि
9 A स्व and I O पूर्व fo1 स्वस्व	19 I O omits it
10 A षपत्ताया, I O षपय्यी	20 A omits it

इत्यावाह्य, तृतीयपङ्क्तौ—इन्द्रमारोपयामि, धातारमारोपयामि, भगमारोपयामि, पूषण-
मारोपयामि, मित्रमारोपयामि, वरुणमारोपयामि, अर्यमणमारोपयामि, अशुमारोपयामि,
विवस्वन्तमारोपयामि, त्वष्टारमारोपयामि,¹[सवितारमारोपयामि, विष्णुमारोपयामि] इत्यारोप्य,
एत एत मरुद्गणा इत्यावाह्य, चतुर्थपङ्क्तौ—आवहमारोपयामि, प्रवहमारोपयामि²[उद्वह-
मारोपयामि, सवहमारोपयामि, ³विवहमारोपयामि]⁴परावहमारोपयामि, ⁵परिवहमारो-
पयामि ⁶इत्यारोप्य, एत एत ब्रह्माच्युतेशार्कवनस्पतय⁷ ⁸इत्यावाह्य, ⁹प्रतिमात्रये—
ब्रह्माणमारोपयामि, अच्युतमारोपयामि, ईशमारोपयामि इत्यारोप्य, तत्पार्श्वस्थपुञ्जिकाद्वये
¹⁰अर्कमारोपयामि, वनस्पतिमारोपयामि ¹¹[इत्यारोपयेत् । ततो विनायकाय] आदित्याय
सोमाय अङ्गारकाय बुधाय बृहस्पतये शुक्राय शनैश्चराय राहवे केतवे, इन्द्राय अग्नये ¹²यमाय
¹³निर्ऋतये वरुणाय वायवे सोमाय ईशानाय अनन्ताय ब्रह्मणे, ¹⁴[आपाय ध्रुवाय सोमाय
वराय अनिलाय अनलाय प्रत्युषाय प्रभासाय, इन्द्राय धाले भगाय पूषणे मित्राय वरुणाय
अर्यमणे अशवे विवस्वते त्वष्ट्रे ¹⁵सविते विष्णावे, आवहाय प्रवहाय ¹⁶उद्वहाय सवहाय
विवहाय परावहाय परिवहाय, ब्रह्मणे,] अच्युताय, ईशाय, अर्काय, वनस्पतये इति प्रत्येक-
मुच्चार्य—एतत् पाथ नम इति क्रमादेकैकश पाथ सर्वेभ्यो दत्त्वा, तथा एषोऽर्धो नम
¹⁷इत्यर्धं, ¹⁸[तथैव एतदाचमनीयं नम इत्याचमीय], तथैव ¹⁹एतद्वस्त नम इति वस्त, तथैव
एष गन्धो नम इति गन्ध, ²⁰[तथैव एतत् पुष्प नम इति पुष्प], ²¹[तथैव एष धूपो

1 A omits the bracketed por-
tion

2 A विवस्वन्तमारोपयामि त्वष्टारमारोपयामि
for the bracketed portion

3 I O वह्

4 I O omits it

5 A omits it

6 A इत्यावाह्य

7 A रवनस्पतयारोपयामि

8 A इत्यारोप्य

9 A प्रतिमात्रये

10 A अर्कं

11 A [इत्यारोप्य एतादतविनायकाय for
the bracketed portion

12 A omits it

13 A नैऋतये, I O निर्ऋताय

14 A omits the bracketed por-
tion

15 I O सविते

16 I O उद्वहाय

17 A इत्यर्धं

18 A तथैवमाचमनीयं for the brac-
keted portion

19 A वस्त

20 A एतत् पुष्प नम for the brac-
keted portion

21 A एष धूपो नम for the bracke-
ted portion

नम इति धूपं], तथैव एष दीपो नम इति दीप, तथैव एतन्नैवेद्य नम इति नैवेद्य [तथैव एतत्ताम्बूल नम इति ताम्बूल]¹ दद्यात् । एव पूजा समापयेत् ।

ततो होतार प्रतिमन्त्रमे²कावृत्त्या³आभ्य एव देवताभ्यो धृताकृतिलाहुतीर्षु । तथाच मन्त्रा । विनायकस्य—ऋग्वेदयजुर्वेदयो गणाणां त्वेति, सामवेदे आ⁴[तू न]इति, अथर्ववेदे⁵[गणानां त्वा] गणपतिमिति । सूर्यस्य—ऋग्वेदयजुर्वेदयो आ कृष्णेनेति, सामवेदे⁷[ब्रह्महो असीति,] अथर्ववेदे⁸ आदित्य नावमिति । सोमस्य—ऋग्वेदे आ प्यायस्वेति, यजुर्वेदे इम देवा इति, सामवेदे आ प्यायस्वेति, अथर्ववेदे¹⁰यद्राजानमिति । अङ्गारकस्य—ऋग्यजु सामवेदेषु अग्निमूर्द्धेति, अथर्ववेदे¹¹[त्वया मन्य]इति । बुधस्य—ऋग्वेदे अग्ने विवस्वदुषम इति, यजुर्वेदे उद् बुभ्यस्वेति, सामवेदे अग्ने विवस्वदुषम इति, अथर्ववेदे¹²दर्शोऽसीति । बृहस्पते—ऋग्वेदे बृहस्पते परि दीयेति, यजुर्वेदे बृहस्पते¹³[अतियदर्थ इति,] ¹⁴[सामवेदे बृहस्पते परि दीयेति,] अथर्ववेदे बृहस्पतिर्न इति । शुक्रस्य—ऋग्वेदे शुक्रन्ते अन्यदिति,¹⁵ यजुर्वेदे¹⁶[अन्नात् परिश्रुत इति,] सामवेदे शुक्रन्ते अन्यदिति, अथर्ववेदे¹⁷येनावपदिति । शनैश्वरस्य—¹⁸ऋग्वजु सामवेदेषु शन्नो देवीरिति, अथर्ववेदे प्राणाय नम इति । राहो—ऋग्वेदे कया नश्चित इति, यजुर्वेदे कारुणात् कारुणादिति, सामवेदे कया नश्चित इति, अथर्ववेदे¹⁹राहू राजानमिति । केतो—केतु कृत्वन्निति वेदचतुष्टयेऽपि । इन्द्रस्य—ऋग्वेदयजुर्वेदयो²⁰तातारमिन्द्रमिति, सामवेदे त्वामिद्धि²¹ हवामह²² इति, अथर्ववेदे²³[इन्द्रस्य बाहू इति] । अग्ने—ऋग्वेदे अग्निं दूत

1 A omits the bracketed portion	12 A वशोशीति
2 A ०नेकाहत्या, I O ०नेकाहत्या	13 I O अति अदर्थे and A विवदर्थेति
3 I O and A आद्य	14 A omits the bracketed portion
4 I O नून, A तुन	15 'A अन्वदि
5 I O गणपते and A गणपतये	16 I O अन्ना परिश्रुतमिति
6 A गणपति	17 I O येनावदिति
7 I O विस्महो अगौति and A विस्महा अगौति	18 A ऋक्सामयजुसु
8 A adds इय after it	19 A राहू, I O बाहू
9 A मस्य	20 A तातारमिति
10 A अग्रजानमिति	21 I O and A त्वामिद्धि
11 I O त्वा मात्वा and A इय मत्वा	22 A हवाम
	23 I O इन्द्रस्य बाहू इति and A इन्द्रबाहुरिति

वृषीमह इति, यजुर्वेदे त्व नो अग्ने ¹[त्व देवेति,] ²सामवेदे अग्नि दूत वृषीमह³ इति, अथर्ववेदे अग्नेर्मन्व⁴ इति । यमस्य—ऋग्वेदे असि यम इति, यजुर्वेदे⁵[सुगं तु पन्था-मिति,] सामवेदे नाके सुपर्णमिति, अथर्ववेदे यमो नो ⁶गातुमिति । निऋते—ऋग्वेदे ⁷वेत्या हि निऋतीनामिति, यजुर्वेदे ⁸असुन्वन्तमयजमानमिति, सामवेदे ⁹वेत्या हि निऋतीनामिति, अथर्ववेदे ¹⁰अपेत एत्विति । वरुणस्य—ऋग्वेदे ¹¹[वरुण वो रिशाद-समिति,] यजुर्वेदे¹²[तत्त्वा यामीति,] सामवेदे घृतवती भुवनानामिति, अथर्ववेदे उदुत्तम वरुणेति । वायो—ऋग्वेदे वात ¹³[आ वात्विति,] यजुर्वेदे आ ¹⁴[नो नियुङ्गिरिति,] सामवेदे वात आ वात्विति, अथर्ववेदे वायो सवितुरिति । सोमस्य—ऋग्वेदे ¹⁵कविदङ्ग नमसा ये इति, यजुर्वेदे वय सोमेति, सामवेदे सोम राजान वरुणमिति, अथर्ववेदे ¹⁶[सोदक्रामत् सा वनस्पतीनिति] । ¹⁷[ईशानस्य—ऋग्वेदे ईशाना ¹⁸वार्याणामिति, यजुर्वेदे तमीशानमिति, सामवेदे¹⁹[आत्वा सोमस्येति] अथर्ववेदे तस्मै ²⁰[सर्वेभ्य ईशानस्येति] । ²¹अनन्तस्य—ऋग्वेदे ऋङ्को²²नाम सर्प इति, यजुर्वेदे नमोऽस्तु²³सर्पेभ्य इति, सामवेदे या ²⁴सन्ध्या समधत्तेति, अथर्ववेदे²⁵अनन्त विततमिति] । ब्रह्मण—ऋग्वेदे ब्रह्मा देवानामिति, यजुर्वेदे आ ब्रह्मन्निति, सामाथर्वयो ब्रह्म²⁶जज्ञानमिति । वसूनाम्—ऋग्वेदे²⁷जमया अन्न वसव इति, यजुर्वेदे वसन्तेन ऋतुनेति, सामवेदे ²⁸[लोकद्वारमित्याद्य

1 I O इति for the bracketed portion	16 I O सोदद्रासस इति and A सोमक्रामन्ती वनस्पतिरिति
2 A सामवेदेऽ	17 A reads the bracketed portion a little below after some repetition of matter
3 A वृषीम	18 I O वापीणामिति
4 I O अग्नेर्मन्व, A अग्नेर्मन्व	19 I O अभित्वाश्वनोऽनामा इति
5 I O सुगन्तु पन्थामिति and A सुगन्तुच्छामिति	20 I O सर्वे इति
6 I O and A गान्धमिति	21 I O अनन्तस्य ऋस्य
7 I O and A वर्षा	22 I O and A ऋङ्को
8 I O असन्ध्या, A असन्ध्या	23 I O नमोऽस्तु ते
9 I O वर्षा, A व	24 I O सत्त्वा, A the entire sentence as पापत्वा समाधत्तेति
10 I O आपत, A अपत	25 I O अथर्ववेदितमिति
11 I O वरुण वारिष्वादिमिति and A वरुण वारिष्वादिमिति	26 I O जज्ञानमिति, A जज्ञानमिति
12 A तमीषमिति	27 I O ऽस्तुया, A अप्सुया
13 A आवातु इति and I O वत्विति	28 I O लोकद्वारमिति for the bracketed portion
14 I O नोनियुक्तिरिति and A नोनियुक्तिरिति	
15 A कविदङ्ग नमसाय इति	

साम], अथर्ववेदे वसवस्त्वा 1 गायत्रेणेति । आदित्यानाम्—ऋग्वेदे यजुर्वेदयोः इमा गिर आदित्येभ्य इति, सामवेदे 2 [तत्त्वा यामीति], अथर्ववेदे 3 उदिद्बुदिहिति । मरुताम्—ऋग्वेदे आनिधुन्म 4 झिरिति, यजुर्वेदे 5 इहत्सास इति, सामवेदे गावश्चिद् 6 [चा समन्यव] इति, अथर्ववेदे मरुता 7 मन्व इति । ब्रह्मण—ऋग्वेदे ब्रह्म जज्ञानमिति, यजुर्वेदे आ ब्रह्मभिति, सामाथर्वयो ब्रह्म जज्ञानमिति । अच्युतस्य—ऋग्वेदे अतो देवा इति, यजुर्वेदसामवेदयो इद विष्णुरिति, अथर्ववेदे उरु 8 विष्णु इति । ईशस्य—ऋग्वेदे इमा रुद्रायेति, यजुर्वेदे मा 9 नस्तोक इति, सामवेदे आ वो 10 राजानमिति, अथर्ववेदे भवो दिवो भव इति । अर्कस्य—चित्त देवानामिति वेदचतुष्टयेऽपि । वनस्पते—ऋग्वेदे अत्र सृजा वनस्पत इति, यजुर्वेदे 11 अत्र हित्वा 12 स्वधितिरिति, सामवेदे नित्यस्तोत्रो वनस्पतिरिति, अथर्ववेदे 13 [सोदक्रामत् सा वनस्पतीनिति] ।] एव 14 होम समाप्य, सामवेदव्यतिरिक्ता 16 ऋत्विजो यथासम्भवमासामेव देवताना सूक्तानि जपेयु ।

तथा च सूक्तानि । ऋग्वेदे—आ 16 तु न इति विनायकसूक्त नवर्चम् । आदित्यस्य आदित्यानां 17 [मवसेत्यादि षड्च] सूक्तम् । त्व सोम प्र 18 चिकित इति सोमस्य तयोविशतृघच सूक्तम् । 19 समिधाग्नि 20 दुवस्यतेत्यङ्गारकस्य 21 त्रिशतृघच सूक्तम् । 22 उद् बुध्यध्वमिति बुधस्य द्वादशर्चं सूक्तम् । 23 यस्तस्तम्भेति बृहस्पतेरेकादशर्चं सूक्तम् । शुक्रन्ते अन्यदिति शुक्रस्य चतुष्क सूक्तम् । आपो हि ष्ठेति शनैश्वरस्य नवर्चं सूक्तम् । कया नश्वित इति राहो

1 I O and A गायत्रिणेति	14 I O हेम
2 I O उन्वयामीति and A उदुयामिति	15 A omits it
3 I O. and A उदिद्बुदिहिति	16 I O क०, A नूनमिति
4 I O अनभिरिति, A आनिधुन्म झिरिति	17 A मिसोपरिसन्धे for the bracketed portion
5 I O इहत्सास, A इहत्सारस	18 I O चिकित्, A चिकिति
6 I O व्यासमन्यव	19 I O समिधग्नि
7 I O ध्वज, A सन्व	20 I O दुरस्यते इति । अङ्गारकस्य, A वनस्पते इत्यङ्गारकस्य
8 I O. विष्णो इति, A विष्णोरिति	21 A त्रिशतृघच
9 I O नश्वित	22 I O उद् बुध्यध्वमिति, A उद् बुध्यध्वमिति
10 I O ची	23 A यस्तस्तम्भेति, I. O पयसातस्तम्भेति
11 I O and A अत्र	
12 I O सुधितिरिति, A अधितिरिति	
13 I O सोदक्रामसो वसस्पतीनिति A सोमक्रामसो वनस्पतेरिति	

पञ्चदशर्चं सूक्तम् । युञ्जन्ति ब्रह्ममिति केतोर्दशर्चं सूक्तम् । इन्द्रमिन्द्राथिन इति इन्द्रस्य दशर्चं सूक्तम् । ²[अग्नि सप्तमिति] अग्ने सप्तर्चं सूक्तम् । ³परेयिवासमिति यमस्य षोडशर्चं सूक्तम् । यस्यामितानीति निऋतेर्दशर्चं सूक्तम् । ⁴[मो षु] वरुणेति वरुणस्य पञ्चर्चं सूक्तम् । वात आ वात्विति वातस्य ⁷च्युच सूक्तम् । कुविदङ्ग⁸ नमसा य इति सोमस्य सप्तर्चं सूक्तम् । ⁹[आ नो भद्रा इति ¹⁰महेशानस्य दशर्चं सूक्तम् ।] ¹¹स्वप्न स्वप्राधिकरण ¹²[इत्यनन्तस्य पञ्चर्चं सूक्तम् । ऋजु¹³रिच्छस इति ब्रह्मणश्चतुष्क सूक्तम् । ¹⁴जगृभमा त] इति वसूनामष्टर्चं सूक्तम् । इमा गिर आदित्येभ्य इत्यादित्याना सप्तदशर्चं सूक्तम् । मरुतो ¹⁵[यस्य हि] च्ये इति ¹⁶मरुता दशर्चं सूक्तम् । ऋजुरि¹⁷च्छस इति ब्रह्मणश्चतुष्क सूक्तम् । सहस्रशीर्षा पुरुष इत्यच्युतस्य षोडशर्चं सूक्तम् । आ ¹⁸ते पितरि- तीशस्य ¹⁹पञ्चदशर्चं सूक्तम् । चित्त देवानामित्यर्कस्य ²⁰षड्च सूक्तम् । ²¹[युञ्जन्ति त्वामाभवर] इति वनस्पतेरेका²²दशर्चं सूक्तम् ।

यजुर्वेदे—आशु शिशान दति ²³शाक सूक्तम् । ²⁴अस्याजरास हत्याग्नेय सूक्तम् । ²⁵अषाढमिति सौम्य सूक्तम् । ²⁶रुद्राभ्यायरूप रौद्र सूक्तम् । सहस्रशीर्षेति वैष्णव सूक्तम् । [सामवेदे तु सूक्तानि न सन्त्येव]²⁷ ।

1 Both I O and A •सिद्धार्थिन	16 I O वायोर्दशर्चं
2 A अग्निरिति	17 I O •विष्णुस, A •रिषु स
3 I O परेयिवासमिति A परेपितर- मिति	18 I O तो
4 I O षोडश	19 A षड्चदशस्य before this
5 A यस्यामवागिति	20 A षडर्चं
6 I O गोषु, A गोस	21 A omits the bracketed por- tion
7 A अष्टर्चं	22 I O •कविश्चत्यूच
8 I. O कविदङ्ग, A कविदङ्ग	23 A शाक्त
9 I O सप्तर्चं सूक्त for the brac- keted portion	24 I O अस्याजरास, A अस्थ- जरास
10 A इशानस	25 I O आषाढमिति, A अषाष्ट इति
11 A स्वप्न स्वप्राधिकरण and I O omits स्वप्न	26 A रुद्राभ्यायजप
12 A omits the bracketed por- tion	27 A सामवेदे प्रकाशशिशान इति वरुणाणमिति हादशर्चं सूक्त सौम्यम् । वैष्णवी संहिता विष्णुसूक्तम् । रुद्रसंहिता रौद्र सूक्तम् ।
13 I O •विष्णुस	
14 I. O जगृभो न	
15 A यस्याहि and I O यस्याह	

अथर्ववेदे—^१गणपते गणपतिमिति विनायकसूक्तम् । ^२यद्राजानमिति सोमसूक्तम् ।
त्वया ^३मन्य इति भौमसूक्तम् । ^४दशोऽसीति ^५[बुधसूक्तमेकवर्चम्^६ । ^७यामाहुतिमिति
बृहस्पतिसूक्तम् । येना^८वर्षदिति शुक्रसूक्तम् । सहस्रबाहुरिति शनेश्वरसूक्तम् । ^९[राष्ट्र
राजानमिति] राहोरेकवर्चं सूक्तम् । ^{१०}[केतु कृणवमिति] ^{११}[केतोरेकवर्चं सूक्तम् ।] ^{१२}इन्द्रो
^{१३}जयातीति इन्द्रसूक्तम् । अग्ने^{१४}मन्व इति अभिसूक्तम् । ^{१५}यमस्य ^{१६}लोकादिति यमसूक्तम् ।
अपेत एत्विति निष्कृतिसूक्तम् । उदुत्तम बरुणेति वरुणसूक्तमेकवर्चम् । वायो सवित्रुरिति
वायुसूक्तम् । आ प्यायस्वेति सोमसूक्तम् । ओ^{१७}[अभो रुद्र इती]शानसूक्तम् । नमोऽस्तु
सर्पेभ्य इत्यनन्तसूक्तम् । ^{१८}ब्रह्मज्येष्ठा इति ब्रह्मसूक्तम् । अस्मिन्वसु नसव इति वसूना सूक्तम् ।
^{१९}[आय गौरित्यादित्याना] सूक्तम् । मरुता ^{२०}मन्व इति मरुता सूक्तम् । ब्रह्म ^{२१}जज्ञान-
मिति क्षीर ब्रह्मसूक्तम् । ^{२२}उरु विष्णो इत्यच्युतस्य^{२३} सूक्तमेकवर्चम् । ^{२४}[भवाशर्वो मन्वे
वामितीशसूक्तम् ।] यस्येदमा ^{२५}रज इत्यर्कसूक्तम् । ^{२६}ध्रुवस्तिष्ठेति वनस्पतिसूक्तम् ।

एव सूक्तजपानन्तर सर्वैर्त्विजो ^{२७}[यथायथ होमशेष] समापयेयु । ततो शुक्र कृत-

1 I O omits it	16 I O लोका इति , A लोक इति
2 A यद्राजानमिति	17 I O रुद्रो अघामिति and A
रुद्रा अघामिति
3 I O मन्यो , A मान्यथा	18 I O ब्रह्मज्येष्ठा , A ब्रह्मा०
4 A यज्ञोसीति	19 I O आय गौरित्यादित्याना and
A आयङ्गौरित्यादित्याना
5 A omits the bracketed por-
tion here and reads some
portion of it a little below	20 I O मन्व , A मधि
6 I O बुधसूक्तं	21 Both I O and A यज्ञान-
मिति
7 I O आहुतिमिति	22 I O तवो , A उरो
8 I O षवदिति	23 A इत्यच्युत
9 I O राजानमि	24 I O भवाशर्वो मन्वेवाहुति ईश
सूक्त and A भवाशर्वो मन्वे
वामितीशसूक्तं for the brac-
keted portion
10 I O omits the bracke-
ted portion	25 Both I O and A रुज
11 I O omits the bracketed
portion	26 I O ध्रुव०
12 A इन्द्र	27 A यथाशेषं
13 Both I O and A यजातीति	
14 I O सुंन्व,	
15 A नव	

नित्ययजमानसहित¹ पुष्पवृषौ माषभक्त्यादाय, तूर्येषु नदत्सु मण्डपाद् बहिर्निर्गल्य, खल-
द्विक्रमेण इन्द्रादिलीकपालान् प्रत्येक²मेह्येहीत्याद्युक्तमन्त्रैरावाह्य, आवाहनानन्तरमेव³ ॐ
इन्द्राय नम इत्यादि-प्रणवादिनामोऽन्तस्वनामन्त्रे प्रत्येक सम्पूज्य, तथैव प्रत्येक वलि दद्यात् ।

⁴तत शुचिस्थाने मण्डलिका कृत्वा, त्रैलोक्ये यानि⁵ भूतानीत्यादीनि पठित्वा,
त्रैलोक्यस्थेभ्य⁶ [स्थावरेभ्यो भूतेभ्यो] नम, ⁷[त्रैलोक्यस्थेभ्यश्चरेभ्यो भूतेभ्यो नम],
ब्रह्मणे नम, विष्णवे नम, शिवाय नम, देवेभ्यो नम, दानवेभ्यो नम, गन्धर्वेभ्यो नम,
यक्षेभ्यो नम, राक्षसेभ्यो नम, पन्नगेभ्यो नम, ऋषिभ्यो नम, मनुभ्यो नम, देवमातृभ्यो
नम, इति प्रत्येक सम्पूज्य, माषभक्तवलि दद्यात् ।

⁸तत ऋत्विग्भ्यो हैमकुण्डलसूतकटकङ्कुरीयकाणि⁹ विचित्राणि वामासि शय्या, एक-
त्विग् देयाच्च¹⁰ ¹¹द्विगुणद्रव्यघटिता कुण्डलादिसामग्रा, द्विगुण वस्त्र, द्विगुणद्रव्यकृताश्च¹²
शय्या गुरवे दद्यात् । तद् यथा—ॐ अथासुकासुकसगोत्रेभ्य अमुकासुरुवेदासुकासुकशाखा-
ध्यायिभ्य अमुकासुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्य कृतैतदधिवासनकर्मप्रतिष्ठार्थं दक्षिणा यथायथमेतानि
हैमकुण्डलयुग¹³-यज्ञोपवीत-कटकङ्कुरीयकाणि, ¹⁴[एतानि विचित्र]-वस्त्राणि, एताश्च शय्या
ददानि । ब्राह्मणा खस्तीति ब्रूयु । ततः प्रथमलिखितक्रमेण ब्राह्मणत्रय पुरयाहादिवाचन
कारयेत् ।

एतदपि ऋत्विगुपवेशनादि—मभ्यब्राह्मणवाचनान्त कर्म सर्वमहादानसाधारणम् । तत
ऋत्विजो मङ्गलगीतवाच¹⁵-घोषेषु सत्सु ¹⁶खलकुण्डसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन यजमान
ज्ञापयेयु ।

ततो यजमान¹⁷गुह्यमालयवन्नवर पुष्पाञ्जलिमादाय तुला वि प्रदक्षिणीकृत्य, नमस्त

- 1 I O कृतनित्ययजमानसहित A
कृतनित्यो यजमानसहित
2 I O ०मन्त्रेहीत्यादुक्त० and A
०मिन्द्रादुक्त०
3 I O omits ॐ
4 Both I O and A अत
5 Both I O and A भूतानि
इत्यादि
6 A स्थानेभ्यो
7 I O omits the bracke-
ted portion, A त्रैलोक्यस्थेभ्यो
भूतेभ्यो नम

- 8 A अत शुचिज्ञाता
9 A चिवाधि
10 A omits च
11 A इति for वि
12 A ०ज्ञता
13 A ०युत
14 I O च चित्र
15 I O adds गीत here
16 I O कुम्भ and A वस्त्रकुण्ड
for खलकुण्ड
17 A adds शुद्धमना after यजमान

इत्यादिभिरस्मात् 1[ससारसागरादित्यन्त-]मन्त्रैरामन्त्र्य, पुष्पाञ्जलिना चयेत् । तत पुन-
रपि तुला प्रदक्षिणीकृत्य, खड्गचर्म²-कवचधरो ³धृतसर्वालङ्कारो ⁴वामदक्षिणक्रमेण करद्वय
धृत⁵[हैमधर्मराजसूर्यप्रतिम उत्तरभागे तुलामारुह्य], पूर्वस्थापितहरिप्रतिमासुख पश्यन्
तिष्ठेत् । तत ऋत्विजो दक्षिणतुलाभागे सुवर्णमुत्कृष्ट यजमानसाम्यादधिक यथा भवति
तथा दद्यु । पुष्टिकामस्तु तथाविक दापयेत्, ⁶यथा सुवर्णावारस्य भूमिस्पर्शो भवति ।

ततस्तत्रैव क्षण स्थित्वा, नमस्त इत्यादि मन्त्रद्वय ⁷[पठेत् । ततोऽवतीर्थ, आत्मतुलित
सुवर्णं गुर्वृत्तिकप्रमुखनानाब्राह्मणोभ्य] उत्सृज्य दद्यात् । तद्यथा—⁸अथ यथासम्भव-
गोत्रनामभ्यो ⁹गुर्वृत्तिकप्रमुखब्राह्मणोभ्यो मतस्यपुराणोक्त-⁹तुलापुरुषदानफलप्राप्तिकामोऽहम् एत-
दुपकल्पितोपकरणालङ्कारसहितस्वशरीरतुलित पञ्चवर्णवितानसहित साधिकमति¹⁰[निर्मल¹¹
काञ्चनं ददानि । गुर्वृत्विज स्वस्तीत्युक्त्वा, सावित्री पठित्वा, सुवर्णमिदमग्निदेवतमित्युक्त्वा,]¹²
यथाशाख कामस्तुतिं ¹³पठेयु ।

ततो गुर्वृत्विग्भ्यो ग्राम रत्नानि च दक्षिणा दद्यात् । तद्यथा—¹⁴अथामुका-
मुकसगोत्रेभ्योऽमुकामुकवेदामुकामुकशाखाध्यायिभ्योऽमुकामुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्य कृतैतद्दान-
कर्मप्रतिष्ठार्थं ¹⁵दक्षिणामियदुत्पत्तियोग्या भूमिमेतानि च¹⁶ रत्नानि ददानि । प्रतिग्रहीतार
स्वस्तीत्युक्त्वा स्व स्व सुवर्णभाग प्रत्येक स्पृशेयु । वितानञ्च वाक्यमन्तरेण गुरवे प्रतिपादनीय,
गुर्वृत्तिकप्रमुखब्राह्मणोभ्यस्तदानासम्भवात् । एव गुर्वृत्तिकप्रमुखब्राह्मणदेयमहादानेषु सर्वेषु
बोद्धव्यम् । यद्वा आत्मतुलितसुवर्णस्यार्द्धं गुरवे अपरमर्द्धंमृत्विग्भ्यश्च¹⁷ दद्यात् । तत्र
दानवाक्ये—¹⁸अथामुकामुकसगोत्रेभ्योऽमुकामुक-¹⁸वेदामुकामुकशाखाध्यायिभ्योऽमुकामुकदेव-
शर्मभ्यो युष्मभ्य मतस्यपुराणोक्तभाग-¹⁹व्यवस्थया फलपुष्पोपशोभितपञ्चवर्णवितानकसहित-
मिति च ²⁰विशेष ।

1 A ससारदिपथैक	11 I O निर्धितं
2 I O क्लृताङ्गन for कवच	12 A omits the bracketed por-
tion
3 A वृत्सर्वाङ्गालङ्कारा	13 A पठेत्
4 Both I O and A omit वाम	14 A अथामुकशाखाध्यायिभ्योऽमुकदेव
शर्मभ्यो
5 A हैमतुलासमारुह्य for the brack-
eted portion	15 A दक्षिणामिद योग्या
6 A तथा	16 A omits च
7 A पठित्वा only for the bracke-
ted portion	17 I O omits च
8 A सर्वाङ्गिक	18 A वेदशाखाध्यायिभ्यो
9 A omits तुला	19 I O omits भाग
10 I O साधिकमिति, A साधिकमिति	20 A शेष

ततो जापकेभ्यो दक्षिणां दद्यात् । ¹ॐ अद्यामुकामुक्त्सगोलेभ्य अमुकामुकवेदामुकामुक-
शाखाव्यायिभ्य अमुकामुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्य कृतैतच्छान्तिकाध्यायजपरुर्मप्रतिष्ठार्थं दक्षिणा-
मेतत् कान्धन ददानि । जापका स्वस्तीति वदेयु ² । ततो यथासम्भव दानसमयोप³-स्थितान्
दीनानाथाश्च ⁴तरङ्गलकपर्दकादिभिस्तर्पयेत् । ततः ⁵पूर्ववद् ब्राह्मणत्रयं पुरयाहादिवाक्च-
कारयेत् । ततः शीघ्रं तत् सुवर्णं यथायथं विभज्य दद्यात् । ⁷[अत्र च दानवाक्ये] अमुक-
देशे अमुककाले इत्युक्तं⁸ [तत्तन्निमित्तोल्लेखं कर्तव्यं । एवञ्चावर्ता⁹न्तरेष्वपि यत्र देश
कालविशेषभ्रतिरस्ति, तत्रा-¹⁰मुकदेशे अमुककाले इति ¹¹तदुल्लेखं करणीयं ।

इति तुलापुरुषमहादान समाप्तम् ।]

1 A omits ॐ	7 I O अत्र दाने वाक्ये and A
तत्र दानवाक्ये
2 A वदेत्	8 A भिति only for the bracke-
ted portion
3 A स्थित	9 I O नां for तां
4 I O तद्वाच for तरङ्गल	10 I O omits अमुकदेशे
5 A पूर्व	11 I O उल्लेख
6 Both I O and A omit it	

तथा हिरण्यगर्भ¹महादानम् । (मत्स्यपुराणम्—२ १५ अ)

अथात सप्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमम् ।

नाम्ना हिरण्यगर्भाख्य महापातकनाशनम् ॥१॥

पुरण्य दिनमथासाद्य तुलापुरुषदानवत् ।

ऋत्विङ्मण्डपसम्भार भूषणाच्छादनादिकम् ॥२॥

कुर्यादुपोषितस्तद्वृक्षोक्तेशावाहन बुध ।

पुरण्याहवाचन कृत्वा तद्वत् कृत्वाधिवासनम् ॥३॥

तद्वदुपोषित — तुलापुरुषवद् शुट्ट्विग् जापकै सह कृतोपवासो यजमान इत्यर्थ ।

ब्राह्मण्यै^२ रचयेत् कुर्यड तपनीयमय शुभम् ।

द्रासप्तत्य-^३ङ्गुलोच्छ्राय हेमपङ्कज-^४गर्भवत् ॥४॥

हेमपङ्कजगर्भवदिति मन्थस्थापितसौवर्ण्यपद्ममित्यर्थ ।

लिभागहीन-^५[विस्तारमाज्य] क्षीराभिपूरितम् ।

दशान्नाणि सरन्नानि दात^६ [सूची तथैव] च ॥५॥

अभिपूरितम् एकदेशपूरितम्, 'अभिरभागे' (१।४।६१) इति पाणिनिसूत्र एवाभिश्चब्दस्यै-
कदेश-^७वाचित्वेन प्रसिद्धत्वात् । दशान्नाणि [अन्नाणीव अन्नाणि प्रधानफलसाधनानीत्यर्थ]^८

हेमनाल^९ सपिठक बहिरादित्यसयुतम् ।

तथैवा^{१०}वरण नामेरुपवीतश्च काञ्चनम् ॥६॥

[पिठक जातकोपवेशनार्थं पट्टकम्]^{११} । नामेरावरण—नाभ्याच्छादनार्थं
सुवर्णपत्रकृत^{१२} वल्लाकारम् ।

पार्श्वत स्थापयेत्तद्वद्धेमदण्डकमण्डलुम् ।

पद्माकार पिधान स्यात् समन्ताद्ङ्गुलाविक्रम् ॥७॥

1 A omits महा

2 I O आरयेत्

3 A omits त्य

4 I O adds गर्भंज before
गर्भवत्

5 A विमाञ्च

6 A श्चिस्त्वैव

7 A °वादित्वेन

8 A अन्नाणि अनीकास्त्राणि प्रधाना-
नीत्यर्थ , I O अन्नाणीव आस्त्राणि
प्रधानानीत्यर्थे

9 A सपिठक

10 I O °वरणाङ्गाभे°

11 A पिठक स्वरूपणी for the brac-
keted portion

12 I O °कृत

मुक्तावलीसमोपेत पद्मरागदलान्वितम् ।

तिलद्रोणोपरिगत वेदिमध्ये ततोऽर्चयेत् ॥२॥

अनेन ¹विधानेन अनुष्ठानकाले गर्भमुखाच्छादन कर्तव्यम्, अन्यत्र तद्विनियोगाश्रयणात् ।
पद्मरागदलान्वितम् उदकृष्ट-²माशिक्यखण्डान्वितम् ।

ततो मङ्गलशब्देन ब्रह्मघोष-³रवेण च ।

सर्वौषधुदक⁴स्नानस्नापितो वेदपुङ्गवै ॥६॥

सर्वौषधुदकमिति ⁵कुरङ्गसमीपस्थकुम्भजलव्यतिरिक्त सर्वौषधिमिश्रितं जलं, कुरङ्ग-
समीपस्थ⁶कुम्भजलविनियोगस्याग्रे 'चतुर्भिर् कलसै'रित्यादिना⁷ वक्ष्यमाणत्वात् ।

शुक्लमाल्याम्बरधर सर्वाभरणभूषित ।

⁸[इममुच्चारयेन्मन्त्र गृहीतकुसुमाञ्जलि ॥१०॥

नमो हिरण्यगर्भाय हिरण्यकवचाय च ।

सप्तलोकसुराध्यक्ष जगद्धात्रे नमो नमः] ॥११॥

भूर्लोकप्रमुखा लोकास्तव गर्भे व्यवस्थिता ।

ब्रह्मादयस्तथा देवा नमस्ते विश्वधारिणे ॥१२॥

नमस्ते भुवनाधार नमस्ते भुवनाश्रय⁹ ।

नमो हिरण्यगर्भाय ¹⁰गर्भे यस्य ¹¹[पितामह ॥१३॥

यतस्त्व ¹²सर्वभूतात्मा भूते भूते] व्यवस्थित ।

तस्मान्मामुद्धराशेषदु खससारसागरात् ॥१४॥

¹³एवमामन्त्रय तन्मध्यमाविश्यास्त उदङ्मुख ।

मुष्टिभ्यां परिसगृह्य धर्मराजचतुर्मुखौ ।

जातुमव्ये शिरः कृत्वा ¹⁴तिष्ठेदुच्छ्वासपञ्चकम् ॥१५॥

1 I O च विधानेन , A विधानेन

2 I O omits कृष्ट

3 I O वक्षेन

4 I O स्नानस्नापिति , A स्नाने
स्नापितौ

5 A कुण्डलः

6 I O. कुण्डः

7 I O omits ना

8 A omits the bracketed por-
tion

9 Both I O and A सुवनाश्रयः

10 I O ब्रह्मासीक

11 A omits the bracketed por-
tion

12 I O नरभूतात्मा

13 I O एवमासद्

14 A तिष्ठेदुच्छ्वासपञ्चकं, I. O तिष्ठे-
दुच्छ्वासपञ्चक

गर्भाधान पुंसवन सीमन्तोन्नयन तथा ।

कुर्युर्हिरण्यगर्भस्य ततस्ते द्विजपुङ्गवा ॥१६॥

[तत्तत्संस्कारानुष्ठानाभिध्यानं कृत्वा तत्तत्संस्कारप्रधानमन्त्रान् ^२पठेयुरित्यर्थः ।

गीतमङ्गलघोषेण गुरुत्थापयेत्ततः ।]^३

जातकर्मादिका कुर्युः क्रिया षोडश चापरा ॥१७॥

अत्रापि तत्तत्संस्काराभिध्यानं^४पूर्वकप्रधानमन्त्रपाठो बोद्धव्यः, संस्काराणां तदानीं^५ करणासम्भवात् ।

^६सूच्यादिकञ्च गुरवे दत्त्वा मन्त्रमिमं पठेत् ।

नमो हिरण्यगर्भाय ^८[ब्रह्मगर्भाय वै नमः ।

चराचरस्य जगतो गृहभूताय] वै नमः ॥१८॥

मात्राह जनितः^९ पूर्वं मर्त्यधर्मात्तम^{१०} ।

त्वद्गर्भसम्भवा^{११}देव दिव्यदेहो भवाम्यहम् ॥१९॥

चतुर्भिः कलसभूयस्ततस्ते द्विजपुङ्गवा ।

स्नानं कुर्युः प्रसन्नाङ्गा ^{१२}सर्वाभरणभूषिता ॥२०॥

कलसैरिति होमकुरण्डसमीपस्थैः । कुर्युः कारयेयुः ।

^{१३}देवस्य त्वेतिमन्त्रेण स्थितस्य कनकासने ।

अथ जातस्य तेऽङ्गानि ^{१४}अभिषेक्ष्यामहे वयम् ।

दिव्येनानेन वपुषा [चिरजीव]^{१५} सुखी भव ॥२१॥

कनकासने स्थितस्य ^{१६}कनकमयासनोपविष्टस्य । ^{१७}‘देवस्य त्वे’ति मन्त्रेण, ‘अथ जातस्य तेऽङ्गानि’ इत्यादि-^{१८}पुराणमन्त्रेण च स्नानं कारयेयुः ।

1 I O सखाचा for संस्कारा	10 A नरोत्तम and I O नरोत्तमा
2 I, O पठेदित्यर्थः	for ०नरोत्तम
3 A the bracketed portion as
तत्तत्संस्कारान् कन्यासुखाय यन्नत	11 A ०देव for ०देव
4 A ०धान०	12 B and I O प्रसन्नाङ्गा
5 I, O तदानीं	13 A देवस्य
6 A मात्स्यादिकरूप	14 I O, अभिषेक्ष्यामहे
7 A जपेत्	15 I, O चिरजीव for the bracketed portion
8 A the bracketed portion as
गर्भभूताय	16 A कनकासनी०
9 A जनितं	17 A omits it
	18 I, O, ०पूरण०

नतो हिरण्यगर्भ ¹त तेभ्यो दद्याद्विचक्षणं ।
 ते पूज्या सर्वभावेन ²बहवो वा तदाज्ञया ॥२२॥
³तत्तोपकरणं सर्वं गुरवे विनिवेदयेत् ।
 पादुक्रोपानहौ छत्र चामरासनभाजनम् ।

उपकरणमित्युपकरणात्वेन गुरवे देयमित्यर्थ ।

ग्राम वा विषय वापि यदन्य ⁴द्वयित भवेत् ॥२३॥
 अनेन विधिना यस्तु पुण्येऽहनि निवेदयेत् ।
 हिरण्यगर्भदानं स ब्रह्मलोके महीयते ॥२४॥
 'पुरेषु लोकपालानां प्रतिमन्वन्तर वसेत् ।
 ऋत्पक्रोडिशतं यावद् ब्रह्मलोके महीयते ॥२५॥
 ऋत्पक्रोडिशतं यावद् ब्रह्मलोके महीयते ॥२५॥
 ऋत्पक्रोडिशतं यावद् ब्रह्मलोके महीयते ॥२५॥
 ऋत्पक्रोडिशतं यावद् ब्रह्मलोके महीयते ॥२५॥
 रमरचमरमालावीज्यमानोऽप्सरोभि ।
 पितृशतमथ बन्धून् पुत्र ⁷-पौत्राननेका-
 नपि नरक ⁸-निमग्नस्तारयेदेक एव ॥२६॥
 इति पठति ⁹[य इत्थ] ¹⁰य शृणोतीह सम्यङ्
 मधुरिपुपुर-¹¹लोके पूज्यते सोऽपि सिद्धै ।
 मतिमपि च जनानां ¹²यो ददाति प्रियार्थं
 विबुधपतिजनानां नायक स्यादमोघम् ॥२७॥

प्रयोगः

अत्र यजमान ¹³ समुत्पन्नहिरण्यगर्भमहादानदानेच्छ ¹⁴ तुलापुरुषमहादानलिखित ¹⁵
 खड्गचर्म ¹⁶-मयढालसन्नाह तुलास्थापनीयहरिप्रतिमासहित-सालङ्कार-तुला-वामहस्तप्राङ्मुख्यप्रति

1 A omits it	bracketed portion
2 Corrected from M P and I O A बहुभगो	10 A omits it
3 A ततोपकरणं	11 A ०पुरा०
4 A भूषित for दयित	12 A जनानां
5 A दूरेषु	13 I O यजमान
6 A ०कलुक०	14 A ०महादानेषु
7 A ०पौत्रान्धिकानपि	15 A ०लिखित
8 A ०निमग्नस्तारकोदक	16 I O ०मयादृश० and A ०मयातन० for ०मयादाल०
9 Corrected from M P I O इत्थ and A यद् for the	

मा-बहि सर्वसम्भारम्, अधिकत्वेनाभिमत¹-शुद्धसुवर्णघटित खाङ्गुलेन ²द्वासप्तत्यङ्गुलो-
 च्छ्रायमुपर्यधोऽष्टचत्वारिंशदङ्गुलविस्तार सुदृढ³-तलकान्वित ⁴कुरण्ड, तन्मुखाच्छादनार्थं
 पद्माकार ⁵कुरण्डमुखवेष्टनेनाङ्गुलाविरुमुत्कृष्टमाणिक्यभूषित ⁶मुक्तास्रपिबभूषित सौवर्ण⁷
 पिधान, कुरण्डगर्भस्थापनार्थमभिमतपरिमाणसुवर्णघटित पद्म, कुरण्डपूरणार्थं घृत क्षीरञ्च⁸,
 कुरण्डपार्श्व-⁹स्थापनार्थमभिमतसुवर्णघटित-¹⁰[दात्र-सूची]-¹¹[कुश नाल]-कण्डोलिका,
 सौवर्ण-¹²पद्मोत्खाटितादित्यप्रतिमा, ¹³नाभ्याच्छादनार्थं ¹⁴[सौवर्णपद्म-¹⁵रचितवज्राकार,
 सौवर्णं यज्ञोपवीत, दण्ड, कमण्डलु, दात्राद्यलङ्करणार्थं रत्नानि च, कुरण्डाद्य स्थापनार्थं तिल-
 द्रोण यजमानप्रथमज्ञानार्थं तीर्थजल सर्वोषधिञ्च, वामकरधारणार्थं] हैमी¹⁶ चतुर्मुखब्रह्म-
 प्रतिमा¹⁷, गुरुदक्षिणार्थं काष्ठपादुकायुगोपानद्युग-¹⁸च्छन्नचामरासनभाजनानि चोत्पादयेत् ।
 ततस्तुलापुरुषोक्त-¹⁹समयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने यजमानगुर्वृत्विग् जापकास्तुलापुरुष²⁰ वद्ध-
 विष्यभोजनादिक कृत्वा, निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषपदस्थाने ²¹हिरण्य-गर्भपदं प्रक्षिप्य
 यथायथ निवेदनं सङ्कल्पञ्च कुर्युः । अपरदिने च²² यजमानस्तुलापुरुष-²³[वद्-गोविन्दा]-
 धाराधनादिमधुपर्कदानान्तं कर्म²⁴ गोविन्दाद्यभ्यर्चन-ब्राह्मणानुज्ञापन-²⁵दानसङ्कल्प-पुरयाहादि-
 वाचन-वरणवाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने हिरण्यगर्भपदं प्रक्षिप्य कुर्यात् । ततो गुर्वृत्विग्-
²⁶[यजमानजापका उपवसेयु । अपरदिने] च कृतनित्यास्तुलापुरुषवदभिस्थापनादि मध्य-
 ब्राह्मणवाचनान्तं कर्म यथायथ कुर्युः । एवञ्च मध्यब्राह्मण-²⁷वाचनान्तं कर्म तुलापुरुष-

1 I O and A स्तदत् for घट	14 A omits the bracketed por-
portion
2 A द्वासप्तत्यङ्गुली०	15 I O पात्र for पत्र
3 I O ०तलिकाभित, A ०तुलिका-
न्वित	16 A क्षैमा, I O क्षेम
4 A omits it	17 I O ०प्रतिमा
5 A कण्ड	18 I O ०पानद्युग०, A ०पानह०
6 A omits it	19 A ०समानानावा० for ०समयाना०
7 A सौवर्णं	20 A ०पुरुषा०
8 A क्षीरं जरसामग्रीञ्च, B क्षीरा-
र्जनसामग्री, I O क्षीरार्जनसामग्रीञ्च	21 A हिरण्यगर्भ
9 A कुरण्डपात्र	22 I O omits it
10 A दात्रव्यधि for the bracketed
portion	23 A वद्धवेन्द्रा for the bracketed
portion
11 I O. कुरण्डजात्र and A कण्ड
for the bracketed portion	24 Both I O and A omit it
12 Both I O and A ०द्वटिता०	25 A ०जापक
13 I, O नाभ्याच्छादनाद्य	26 A यजमानाद्यपरे for the brac-
keted portion
	27 A ०वचनान्त

¹प्राक्कमनुसन्धानयानुष्ठातव्यम् । ²तत ऋत्विज ³सपिधान हेम -⁴कुण्डमानीय प्रधान-
वेदिकाया लिखितचक्रोपरि ⁵तिलद्रोण विकीर्य ⁶[तत्रारोपयेयु] । ⁷[कुण्डमध्ये हैम पद्म
निधाय] ⁸[यजमानोपवेशनयोग्य यथा भवति, तथा कुण्ड घृतक्षीराभ्या पूरयेयु । कुण्ड-
पार्श्वतश्च⁹ हैमानभिमतरन्नयुता¹⁰[न दात्र-] सूची नाल पिटक-बर्हि-रादित्यप्रतिमा-
¹¹नाभ्यावरण-यज्ञोपवीत-दण्डकमण्डलून् सस्थापयेयु ।] ततो यजमान स्वस्ववेदस्थाभि-
षेक¹² मन्त्रैः सर्वोषधिमिश्रजलेन¹³क्षपयेयु । तदा च मङ्गल-¹⁴[तुर्यवन्दि-]वोषान्
कारयेयु ।

¹⁵[ततो यजमान] शुक्लमाल्याम्बरधरो द्रुतसर्वालङ्कार पुष्पाञ्जलिमादाय 'नमो हिरण्य-
गर्भाये'त्यादि —'दु खससारसागरा'दित्यन्त-¹⁶मन्त्रैर्हिरण्यगर्भमामन्त्र्य पुष्पाञ्जलिनार्चयेत् ।
ततो दक्षिणकामेण हस्तद्वय-¹⁷द्रुतहैमधर्मराज-¹⁸चतुर्मुखप्रतिमो ¹⁹हिरण्यगर्भमन्त्र्य प्रविश्योद-
ङ्मुख उपविश्य जानुम यापितशिरा²⁰ ²¹उच्छ्वासपञ्चक यावत्तिष्ठेत् । तदा च²² ब्राह्मणा
पिधानेन ²³कुण्डमाच्छ्वाद्य हिरण्यगर्भस्य गर्भावानपुसवनसीमन्तोन्नयनसंस्कारानभिध्याय²⁴
स्वस्वगृह्योक्तास्तत्तत्संस्कारप्रधानमन्त्रान् पठेयु । ततो गुरुर्मङ्गलतूर्यगीतवन्दिघोषेषु सत्सु
²⁵हिरण्यगर्भस्थ यजमान करे ²⁶विष्टस्योत्थापयेत् । तत ²⁷[ऋत्विजो हिरण्यगर्भा-
निर्गतस्य] यजमानस्य संस्कारार्थं स्वस्वगृह्यविहितान् जातकर्मादिषोडशसंस्कारानभिध्याय
तत्तत्संस्कारप्रधानमन्त्रान् पठेयु ।

1 A ०गुन्ध०	14 A पूर्ववद् for the bracketed portion
2 A तत्र	15 A ततश्च
3 A सपिधादान	16 A सागरैत्यादि०
4 A कुण्डमानीय	17 I O ०इय
5 A तिलाद्रोण	18 I O ०हिरण्यगर्भप्रतिमो, A चतुर्मुखप्रतिमा
6 A तत्र for the bracketed portion	19 A हिरण्यमध्ये
7 I O omits the bracketed portion A गुडं लिङ् for it	20 I O ०धिर
8 I O omits the bracketed portion	21 I O उच्छ्वास०, A उच्छ्वास०
9 A कुण्डपार्श्वत	22 I O त्राच after this
10 A' द्वात्र for the bracketed portion	23 I O कुम्भ०
11 A भासायवरण	24 A omits ध्याय
12 Both I O and A omit षक	25 A हिरण्यस्य
13 I O ०जलकुम्भचतुष्टयेन	26 A विष्टस्योत्थापयेत्
	27 A reads the bracketed portion as ऋत्विक्हिरण्यगर्भावितस्य

सस्काराश्च षोडश ऋग्वेदे—जातकर्म नामकरण निष्क्रमणम् अन्नप्राशन चूडाकरणम् उपनयन त्रीणि वेदव्रतानि स्नान विवाह देवपितृमनुष्यभूतब्रह्मणा पञ्चमहायज्ञा । यजुर्वेदे तु नामकरण नास्ति, ¹चत्वारि वेदव्रतानीति ²विशेष । सामवेदे नामकरणमस्ति, अन्नप्राशन ³नास्तीति यजुर्वेदाद्विशेष । अथर्ववेदे—जातकर्म निष्क्रमणम् अन्नप्राशन गोदानम् उपनयन सावित्रीव्रत ⁴वेदव्रत सावित्रीव्रतविसर्जन ⁵वेदव्रतविसर्जन समावर्तन विवाह पञ्चमहायज्ञाश्चेति ।

ततो यजमान पूर्वोक्त दात्वादिक गुरवे प्रतिपादयेत् । ततो 'नमो हिरण्यगर्भाय ⁶ब्रह्मगर्भाय वै नम' इत्यादि मन्त्रद्वयं जपेत् । तत ऋत्विजो⁸ऽष्टौ वरणादिलब्धालङ्कारैरलङ्कृता कनकमयासनोपविष्ट यजमान 'देवस्य त्वे'ति वेदचतुष्टयस्थमन्त्रेण 'अथ जातस्य तेऽज्ञानो'त्यादिना च पुराणमन्त्रेण कुण्डसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन क्षपयेयु ।

ततो यजमान शुक्लमाल्याम्बरधरो वृतसर्वालङ्कारो गुर्वृत्विक्प्रमुखनानाब्राह्मणेभ्यो हिरण्य-⁹गर्भमुत्सृज्य दद्यात् । तद्यथा—¹⁰अथ यथासम्भवगोतृनामभ्यो गुर्वृत्विक्प्रमुखब्राह्मणेभ्यो मतस्यपुराणोक्तहिरण्यगर्भ-¹¹महादानदानफलप्राप्तिकामोऽहमेत¹² हिरण्यगर्भ¹³ ददानि । प्रतिप्रहीतार स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्री पठित्वा हिरण्यगर्भोऽय विष्णुदैवत' इत्युक्त्वा¹⁴ यथाशास्त्र कामस्तुति' पठेयु ।

ततो गुरवे पादुकोपानच्छत्रचामरामन-¹⁵भाजनप्रामान् दक्षिणा दद्यात् । तद्यथा—¹⁶अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमह दक्षिणामेतानि पादुकोपानच्छत्रचामरासनभाजनानि ¹⁷इयदुत्पत्तियोग्याश्च भूमि ददानि । स्वस्तीति गुरुर्वदेत् ।

¹⁸तत ऋत्विग्भ्यो दक्षिणादानम् । तद् यथा—¹⁹अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं

1 A चत्वारि, I O रत्नानि

2 I O शेष

3 A नास्ति

4 I O देवव्रत

5 I O इदं व्रतविसर्जन, A omits it

6 I O विश्वगर्भाय, A. गर्भभूताय

7 I O पठेत्

8 I O कृष्णा for ऽष्टौ

9 A omits गर्भं

10 A omits it

11 Both I, O and A omit महादान

12 A अज्ञानोमेत

13 A हिरण्य

14 I O अदैवतविरुद्धता

15 I O omits भाजन

16 A omits it

17 A' इयदुत्पत्तिः

18 A ततो

19 A omits it

युष्मभ्यमह दक्षिणा^१मियदुत्पत्तियोग्या भूमिम् एतानि च^२ रत्नानि ददानि । स्वस्तीति प्रत्येकमृत्विजो ब्रुयु । ततो गुर्दृत्विज स्व स्व सुवर्णभाग स्पृशेयु । यद्वा गुरवे हिरण्य-गर्भस्यार्द्धम् ऋत्विग्भ्यश्चार्द्धं दद्यात् । तत्र च—^३अद्यामुकामुकसगोत्रेभ्योऽमुकामुक-^४वेदामुकामुकराखा यायिभ्योऽमुकामुक-^५देवशर्मभ्यो युष्मभ्य मत्स्यपुराणोक्तभागव्यवस्थया तिलद्रोणारोपित^६ फल-[पुष्पोपशोभित पञ्चवर्ण]-^७वितानकसहितमिति च पूर्वदानवाक्याद्वि-शेष ।

ततो यजमानस्तुलापुरुष-^८वज्जापकेभ्यो दक्षिणादान दीनानाथादितर्पणं ब्राह्मणवाचनं^९ त्वरया यथायथ हिरण्यगर्भप्रतिपादनञ्च कुर्यात् ।

इति हिरण्यगर्भमहादान समाप्तम्^{१०} ।

- 1 A •मिद् यदुत्पत्तियोग्या
- 2 A omits it
- 3 A omits it
- 4 A omits वेदामुकामुक
- 5 I O omit- देव
- 6 I O •रोपिष्ण

- 7 A पुष्प for the bracketed portion
- 8 A •जापकेभ्यो
- 9 A कृत्वा
- 10 I O omits it

तथा ब्रह्माण्डमहादानम् । (मत्स्यपुराणम्—२७६अ)

अथात् सप्रवक्ष्यामि ब्रह्माण्डविधिमुत्तमम् ।

¹यच्छ्रेष्ठ सर्वदानानां महापातकनाशनम् ॥१॥

पुरय दिनमथासाद्य तुलापुरुषदानवत् ।

ऋत्विक्त्रण्डपसम्भारभूषणाच्छादनादिकम् ।

लोकेशावाहन तद्वद्विवासनक तथा ॥२॥

²कुर्याद्विशपलादूर्द्ध्वासहस्रा³ञ्च शक्ति ।

शकल⁴-द्वयसयुक्त ब्रह्माण्ड⁵ काञ्चन बुध ॥३॥

दिग्गजाष्टसमायुक्त षड्वेदाङ्गसमन्वितम् ।

⁶लोकपालाष्टकोपेत मध्यस्थितचतुर्मुखम् ।

शिवाच्युतार्कशिखरमुमालक्ष्मीसमन्वितम् ॥४॥

शिवाच्युतार्कशिखरम् ऊर्द्ध्वभागोत्खाटितशिवाच्युताकमूर्तिम्⁷ ।

वखादित्यमरुद्गर्भं महारत्नसमन्वितम् ।

वितस्तेरङ्गुलशत यावदायामविस्तरम् ॥५॥

वखादित्यमरुद्गर्भं गर्भोत्खाटितवखष्टरुद्वादशादित्य-सप्तमरुद्गणमूर्तिम्⁸ । महा-
रत्नसमन्वितम् उत्कृष्टरत्नसमन्वितम् । वितस्तेरङ्गुलशत यावदित्यनेन वितस्तेरारभ्याङ्गुल-
शत यावत् स्वेच्छया दैर्घ्यविस्ताराभ्यां ब्रह्माण्ड⁹कर्तव्यमित्यर्थः ।

कौषेयवस्त्रसवीत तिलद्रोणोपरि न्यसेत् ।

तथाष्टादशधान्यानि समन्तात्¹⁰ परिवारयेत् ॥६॥

अष्टादश¹¹[धान्यानि परिभाषोक्तानि ।

पूर्वेणानन्तशयन¹² प्रद्युम्न पूर्वदक्षिणे ।

प्रकृति दक्षिणे पार्श्वे सङ्कर्षणमत परम् ॥७॥

1 I O यथेच्छ

2 I O कुर्याद्विशपला०

3 A ०खा

4 A कलस०, I O कलश०

5 A ब्रह्माण्ड

6 A लोकपालो०

7 I O ०मूर्ति, A ०मूर्ति

8 I O ०मूर्ति

9 Both I O and A omit
कर्तव्यम

10 I O परिकल्पयेत्

11 A omits the bracketed por-
tion

12 A ०शायिन

¹[अनन्तशयन जलशायिनम् ।]

पश्चिमे चतुरो वेदाननिरुद्धमत परम् ।

²[अभिमुत्तरतो हैम वासुदेवमत]परम् ॥८॥

समन्तात् ³गुडपीठस्थानर्चयेत् काञ्चनान् बुध ।

स्थापयेद्वृक्षसवीतान् पूर्णकुम्भान् दशैव तु ॥९॥

काञ्चनान् काञ्चनपत्तोत्खाटितान् ।

दशैव धेनवो देया ⁴सहैमाम्बरदोहना ।

पादुकोपानहच्छ्रवणामरासनदर्पणैः ।

भक्ष्य- 'भोज्यान्नदीपेक्षुफलमाल्यानुलेपनैः ॥१०॥

भक्ष्य पिष्टक मूलञ्च, फलस्य 'स्वशब्दोपात्तत्वात् । ⁷एतैश्च पादुकादिभिः सहित' दश धेनवो देया पार्श्वतः स्थाप्या इत्यथ ।

⁸होमाधिवासनान्ते च स्नापितो वेदपुङ्गवै ।

इममुच्चारयेन्मन्त्रं लिधा कृत्वा प्रदक्षिणाम् ॥११॥

⁹होमाधिवासनान्ते इति ¹⁰पूर्वमेव देवतारोपणरूपस्याधिवासनस्योक्तत्वाद्धिरण्यगर्भादिषु तथा दर्शनाच्च होम लोकापलाद्यावाहनपूजा-¹¹[पर्यन्त समाप्याधिवासन] देयद्रव्यस्य वेद्युप-¹²रिस्थापनम् । ततः स्नापितो मन्त्र पठेदिति सम्बन्धो बोद्धव्यः ।

नमोऽस्तु विश्वेश्वर विश्वधाम

जगत्सवित्ते भगवन्नमस्ते ।

¹³सप्तर्षिलोकाभरभूतलेश

¹⁴गर्भेण सार्द्धं वितराभि-¹⁵रक्षाम् ॥१२॥

1 A अनन्त शायिनं for the bracketed portion

2 I O अतः for the bracketed portion

3 I O पीठस्थानमञ्चयेत्, A पीठस्थानान्चयेत्

4 I O सहैमाम्बरदोहना, A ऋत्विग्भ्यं सुदोहना

5 Corrected from M P A' B and I O भोजन for भोज्यान्न

6 A मूलशब्दोपात्त इति

7 A तैश्च

8 A होमादि०

9 A होमादि०

10 A पूर्व only

11 Both I O and A पर्यन्त-श्रयाधिवासन for the bracketed portion

12 A omits रि

13 Both I O and A सप्तर्षि-लोकासनभूतलेश

14 I O adds गर्भेण before this

15 A चि for वि

ये दुःखितास्ते सुखिनो भवन्तु
¹प्रयान्तु पापानि चराचराणाम् ।
²त्वदानशस्त्राहतपातकाना
 ब्रह्माण्डदोषा प्रलयं ब्रजन्तु ॥१३॥
 एव ³प्रणम्यामरविश्वगर्भं
 दद्याद्दिजेभ्यो दशधा विभज्य ।
⁴भागद्वयं तत्र गुरोः प्रकल्प्य
 समं भजेच्छेषमतः क्रमेण ॥१४॥
 स्वल्पेषु होमं गुरुरेकं एव
 कुर्यादथैकामिधिधानयुक्तया⁵ ।
 स एव ⁶सम्पूज्यतमोऽल्पवित्तै-
 र्यथोक्तवस्त्राभरणादिकेन ॥१५॥

स्वल्पेषु प्रचुरदानासमर्थेषु दातृषु सतस्रु गुरुरेकं एव पूजनीयम् ।

इत्थं य एतदखिलं पुरुषोऽत्र कुर्यात्
 ब्रह्माण्डदानमधिगम्य महद्भिमानम् ।
⁷निर्धृतकल्मष-विशुद्ध[तनुर्मुंरारे]⁸-
 रानन्दकृत् पदमुपैति सहाप्सरोभि⁹ ॥१६॥
 सन्तारयेत् पितृपितामहपुत्रपोत्र-
¹⁰बन्धुप्रियातिथिकल-¹¹शताष्टकं स ।
 ब्रह्माण्डदान-¹²शकलीकृतपातकौष-
 मानन्दयेच्च जननीकुलमप्यशेषम् ॥१७॥
 इति पठति श्रयोति वा य एव
 सुरभवनेषु गृहेषु धार्मिकाणाम् ।

1 I O omits it

2 A दुर्गान्ब्रह्माहृत०

3 A प्रणम्यमेवविश्वगर्भं

4 A भागद्वय

5 A ०युग्मा

6 A पूज्यच्च तमाल्पवित्ते०

7 A निर्धृत०

8 A अक्षरान् for the bracketed portion

9 A सहप्सरोभि

10 A भातृ०

11 A ०अष्टाष्टक

12 Both I O and A ०सकली०

मतिमपि च ददाति ¹मोदतेऽसा-

²वमरपतेर्भवने सहाप्सरोभि ॥१८॥

प्रयोग

अत्र यजमान समुपजातब्रह्माण्डमहादानदानेच्छस्तुलापुरुषमहादानलिखित खट्वगचर्ममय-
ढाल³सन्नाह—तुलाम्यापनीयहरिप्रतिमा—⁴[सालङ्कारतुला]—हस्तग्राह्यप्रतिमा—वहि सर्व-
सम्भारम्, अधिरुत्वेन विशतिसहस्रपलेभ्य ऊर्द्धं सहस्रपलावधि अभिमतकाञ्च[नघटित]⁵,
देर्ध्यप्रस्ताराभ्या⁶ वितस्तिमारभ्याङ्गुलशतपर्यन्तम्, सम्पुटमेलनीयखण्डद्वयरूपम्,⁷ अन्तरुत्-
खाटितचतुर्मुखब्रह्म-⁸वखण्डरुद्वादशादित्य-⁹सप्तमरुद्राणप्रतिमा, वहि खखदिकूकमोत-
खाटितैरावतादि-¹⁰ दिग्गजाष्टकेन्द्रादिलोरुपालप्रतिमम्, अभिमत-¹¹ स्थानपटकुचतखाटित
शिक्षारूपनिरुक्कच्छन्दोज्योतिषव्याकरणरूप-वेदाङ्गषट्कप्रतिमम्, उपरिखण्डोर्द्ध-¹²भागोत्-
खाटित-शिवाच्युतार्कमालक्ष्मीप्रतिमम्, अभीष्टोत्कृष्टरत्नखचित ब्रह्माण्ड , ब्रह्माण्ड ¹³[पूर्वादि-
दिग्ब]स्थापनार्थ काञ्चनान्तरविरचितपत्रोत्खाटित-जलशायि प्रद्युम्न-प्रकृति-सङ्कर्षण-वेदचतु-
ष्टयानिरुद्धाम्निवासुदेवप्रतिमा जलशाय्यादिप्रतिमास्थापनार्थमष्टौ गुडपिरण्डान्, ब्रह्माण्डा-
च्छादनार्थ कोषकारतन्तु¹⁴-निर्मित वस्त्र, ब्रह्माण्डस्थापनार्थ तिलद्रोण, ब्रह्माण्ड-¹⁵पार्श्व-
स्थापनार्थमष्टादश¹⁶[धान्यानि, दश]कुम्भान्, तद्वेष्टनार्थ ¹⁷दश वस्त्राणि, ब्रह्माण्डपार्श्व-¹⁸-
स्थापनार्थ दश धेनू, तदलङ्करणार्थ दश हैमशृङ्गयुगवस्त्राणि, उपदोहनार्थ दशकास्यपात्राणि,
ब्रह्माण्ड ¹⁹पार्श्वस्थापनार्थञ्च काष्ठमथपद्मदुकुयुगोपानद्युगच्छत्रचामरासनदर्पणपिष्टकसामग्र्यन्न-
सामग्री-²⁰ लुफलमूलमाल्यानुलेपनसामग्रीरुत्पादयेत् । ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य

1 I O omits मोदतेऽ	12 I O भागात्खाटित, A
2 Both I O and A वमर०	भागात्खाटित
3 I O मयत्वेन सह तुला and
मयातुल for मयढाल	13 A' reads the bracketed por-
tion as पूर्व दिशि
4 A साक्षा	14 A' न्तु for तन्तु
5 I O omits the bracketed
portion	15 Both I O and A omit
पार्श्व
6 A दैर्घ्यप्रस्ताभरा	16 A omits the bracketed por-
tion
7 A इयम	17 A अष्टादश
8 I O सुष्टक and A षट्	18 I O omits पार्श्व
9 I O omits सप्त	19 I O omits पार्श्व
10 A omits दि	20 I O adds दीपसामग्री after
this
11 A स्थापन०	

पूर्वतरदिने यजमान-¹गुर्वृत्विग्जापकास्तुलापुरुषवद्विष्यभोजनादिक² कृत्वा, निवेदनसङ्कल्प-
वाक्ययोस्तुलापुरुषपदस्थाने ब्रह्माण्डपदं प्रक्षिप्य यथायथ निवेदन सङ्कल्पं कुर्युः । ततोऽ-
परदिने यजमानस्तुला³पुरुषवद गोविन्दाद्याराधनादि-मधुपर्कदानान्त⁴ कर्म⁵ गोविन्दाद्य⁶र्चन-
ब्राह्मणानुज्ञापन⁷-दानसङ्कल्प-पुरयाहादिवाचन-⁸वरणवाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने ब्रह्माण्डपदं
प्रक्षिप्य कुर्यात् । ततो गुर्वृत्विग् यजमानजापका उपवसेयुः । अपरदिने च कृतनित्या⁹-
स्तुलापुरुषवदभिस्थापनादि-मध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म यथायथ कुर्युः । एवञ्च मध्यब्राह्मण-
वाचनान्तं कर्म तुलापुरुषग्रन्थमनुसन्धायातुष्टातव्यम् । तत ऋत्विज पूर्वघटित यथोक्तरूप
सम्पुटमिलित-¹⁰शकलद्वयनिर्मितं ब्रह्माण्डमानीय, प्रधानवेद्या लिखितचक्रोपरि तिलद्रोण
विकीर्य, ¹¹तदुपरि स्थापयित्वा, कौषेयवस्त्रेणाच्छाद्य, ब्रह्माण्डस्य ¹²सर्वपाशर्वेष्वष्टादशधान्यानि
आरोपयेयुः । ततो ब्रह्माण्डस्य पूर्वादिक्रमेण गुड-¹³पिण्डानामुपरि पूर्वोक्त-¹⁴जलशाध्यादि-
प्रतिमा स्थापयेयुः । गुरुश्च ता¹⁵ क्रमेणैव प्रणवादिचतुर्थ्यन्तेन नमोऽन्तेन खनाममन्त्रेण
प्रत्येकं पूजयेत् । तत ऋत्विजो ब्रह्माण्डपाशर्वे¹⁶ वस्त्रवेष्टितग्रीवान् दश पूर्णकुम्भान्, ¹⁷हेम-
श्रीर्वस्त्राच्छादिता सकास्यदोहना दश धेनू, पादुकाद्युपकरणश्चा¹⁸रोपयेयुः । ततो मङ्गल-
गीतवाद्यवन्दिषोषेषु सतसु कुरण्डसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन यजमानं ज्ञापयेयुः ।

ततो यजमान शुक्लमाल्याम्बरधरो वृत्तसर्वालङ्कार पुष्पाञ्जलिमादाय ब्रह्माण्डं त्रि-
प्रदक्षिणीकृत्य 'नमोऽस्तु विश्वेश्वरे'त्यादि मन्त्रद्वयं पठित्वा पुष्पाञ्जलिनाभ्यर्च्य प्रणम्य
¹⁹गुर्वृत्विग्भ्यो दद्यात् । ²⁰[तद् यथा—²⁰] अथासुकासुरुसगोलेभ्योऽसुकासुकवेदासुका-
सुकशाखाध्यायिभ्योऽसुकासुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्य मत्स्यपुराणोक्तं ब्रह्माण्डमहादान-²¹दानफल-
प्राप्तिकामोऽहं मत्स्यपुराणोक्तभागव्यवस्थया ²²तन्महारत्नभूषितं कौषे²³-यवस्त्रसवीतं तिल-

1 I O यजमान	14 A °जलशयादि° I O °क्रमे-
2 Both I O and A °भोजनादि	शर्यादि°
3 I O पुरुषवद and A पुरुषपदवद	15 I O भाव
4 A °दानाचरणान्तं	16 A °पाश्व
5 Both I O and A omit it	17 A °हेमवस्त्राच्छादितान्
6 A °भयञ्च न	18 A omits च
7 A °स्थापन	19 A °ऋत्विग्भ्यो
8 A वरण twice	20 A omits the bracketed por-
tion
9 A कृतनित्यकृत्य°	21 A omits दान
10 Both I O and A °सकल°	22 A एतं सहा°
11 Both I O and A तन्नीपरि	23 I O adds सहा before वस्त्र
12 I O °सव्यपाश्वं अष्टादश धान्यानि	
13 I O °पिष्टा°	

द्रोणस्थापितमष्टादशधान्यसहित गुडपीठस्थकाञ्चनानन्तशयन^१-प्रदन्न-प्रकृति-सङ्कर्षण-वेद-
चतुष्टयानिरुद्धाभि वांसुदेव-प्रतिमासहित वस्त्रसवीतपूर्णकुम्भदशक^२-हेमशृङ्गवस्त्राच्छादित-
सकास्य^३-दोहनबेलुदशक^४-सहित पादुकोपानच्छत्रचामरासनदर्पणभक्ष्यभोजनदीपेक्षुमाल्यफला-
जुल्लोपन-पुष्पफलोपशोभित-^५पञ्चवर्ण-वितानकसहित ब्रह्माण्ड ददानि ।

प्रतिग्रहीतार स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा, ब्रह्माण्डमिदं विष्णुदैवतमित्युक्त्वा यथाशास्त्र
कामस्तुति पठेयुः^६ । ततश्च^७ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमहं दक्षिणामियदुत्पत्ति
योग्या भूमिमेतानि च रत्नानि ददानि, प्रतिग्रहीतार स्वस्तीत्युक्त्वा ब्रह्माण्डं स्पृशेयुः । ततस्तुला-
पुरुषवज्रापकेभ्यो दक्षिणादानं दीनानाथादितर्पणं पुरयाहादिवाचनञ्च^८ [कृत्वा, ब्रह्माण्ड]
दशधा विभज्य, भागद्वयं गुरवे, ऋत्विग्भ्यश्चाष्टौ भागान् त्वरया प्रतिपादयेत् । यथोक्तस्वल्प-
ब्रह्माण्डदाने तु^९ गुरवेकाग्निवत्^{१०} सर्वम् ऋत्विगादिकर्तव्यं स्वगृह्योक्तविधिना शान्तिकाध्याय-
जपवद्दि^{११} कुर्यात् ।^{१२} जापकान्तु^{१३} पूर्ववदेव कार्या । कुशमयश्च ब्रह्मा कार्यं । तदा
च यजमानो गुरवे^{१४} तत्^{१५} [सर्वं महादानं] सम्प्रदानैकवचनोहेन दद्यात् ।

इति ब्रह्माण्डमहादानं^{१६} समाप्तम्^{१७} ।

1 A प्राचिन

2 A दश

3 A omits दोहन

4 A दश

5 I O ०७७०

6 A पठेत्

7 A omits the bracketed portion

8 I O गुरवेवैकाग्निवत् A गुरवे-
काग्निवत्

9 A सर्व

10 I O शान्तिकाध्यायं च, A शान्ति-
काध्यायं जप वद्दि.

11 A जापकान्तु, I O वाजकान्तु

12 A सर्वव्राट्

13 A omits it

14 A reads the b p as सर्वमहा-
दान

15 A ब्रह्माण्डदानमाहारात्

16 I O omits it

तथा कल्पपादपमहादानम् । (मत्स्यपुराणम्—२७७ अ)

कल्पपादपदानाख्यमत परमनुत्तमम् ।

महादानं प्रवक्ष्यामि सर्वपातकनाशनम् ॥१॥

पुरण्य दिनमथासाद्य तुलापुरुषदानवत् ।

पुरयाहवाचनं कृत्वा लोकेशावाहनं तथा ॥२॥

ऋत्विक्काण्डपसम्भारभूषणाच्छादनादिकम् ।

ऋश्चनं कारयेद्भुजं नानाफलसमन्वितम् ॥३॥

नानाविहगवस्त्राणि भूषणानि च कारयेत् ।

शक्तितस्त्रिपलाद्दूर्ध्मा^१-सहस्रात् प्रकल्पयेत् ॥४॥

अर्द्धं^२ कल्पितं सुवर्णस्थं कारयेत् कल्पपादपम् ।

गुडप्रस्थोपरिष्ठाच्च^३ सितवस्त्रयुगावृतम् ।

अर्द्धं^४ कल्पितं यावदुपात्तसुवर्णस्यार्द्धेन निर्मितम् ।

ब्रह्मविष्णुशिवोपेतं पञ्चशाखं समास्करम् ॥५॥

कामदेवमधस्ताच्च सकललं प्रकल्पयेत् ।

सन्तानं^५ पूर्वतस्तद्वत्^६ तुरीयाशेन कल्पयेत् ।

मन्दारं दक्षिणे पार्श्वे श्रिया सार्द्धं^७ धृतोपरि ॥६॥

सन्तानं^५ पूर्वतस्तद्वदिति^८ गुडप्रस्थस्थं सितवस्त्रयुगावृतमित्यर्थं । कामदेवमधस्ताच्चचेति सन्तानवृक्षस्याधस्तात् सकललं कामदेव प्रकल्पयेदिति योजना^९, मन्दारादिषु एकैकदेवता-सम्बन्धश्रुते ।

पश्चिमे पारिभद्रन्तु^{१०} सावित्र्या सह जीरके ।

सुरभीसयुतं तद्वत्^{११} तिलेषु हरिचन्दनम् ।

तृतीयाशेन कुर्वीत सौम्येन फलसयुतम् ॥७॥

1 I O °सा°

2 A °कथम्

3 A वक्षित°

4 A °कस

5 A पूर्ववत् for पूर्वत

6 I O बहुव्रीजाशेन

7 A पूर्ववत् तद्वत् कृति

8 A गुडप्रस्थ

9 A योजना

10 I O पारिभद्रन्तु M P पारिजा-
तन्तु

11 A तत्तु

कौषेयवस्त्रस्युक्तानिह्युमाल्यफलान्वितान् ।

तुतीयाशेन मन्तानघटनावस्थितस्रुवर्णतृतीयभागेन । साम्येन उत्तर¹ दिग्भागेन ।

तथाष्ट² पूर्णरुलसान् पादुकासनभाजनान्³ ॥५॥

दीपि⁴कोपानहच्छदचामरासनसयुतम् ।

पादुकासनभाजनान् पादुकासनभाजनसहितानित्यर्थ । आसनपद चात्र कलसावस्थानो-
चितासनपर, चामरामनसयुतमिति⁵ पुनरासनपदश्रवणात् ।

फलपक्षियुत तद्वदुपरिष्टा⁶[द् वितानकम् ।]

तथाष्टादशधान्यानि समन्तात् परिकल्पयेत् ॥६॥

होमाभिवासनान्ते तु ह्यापितो वेदपुङ्गवैः ।

त्रि प्रदक्षिणामावृत्य मन्त्रमेतमुदीरयेत् ॥१०॥

नमस्ते कल्पवृक्षाय चिन्तितार्थप्रदायिने⁷ ।

विश्वम्भराय देवाय नमस्ते विश्वमूर्त्तये⁸ ॥११॥

यस्मात्स्व⁹मेव विश्वात्मा ब्रह्मा स्थाणुर्दिवाकर ।

¹⁰मूर्त्तामूर्त्तं पर बीजमत पाहि सनातन ॥१२॥

त्वमेवाभ्युत्सर्वस्वमनन्तपुरुषोऽव्यय ।

सन्तानाद्यैरुपेत. सन्¹¹ पाहि ससारसागरात् ॥१३॥

एवमामन्त्र्य त ¹²दद्यात् गुरवे कल्पपादपम् ।

चतुर्भ्यश्चापि ऋत्विग्भ्य सन्तानादीनि कल्पयेत् ॥१४॥

एतेन चत्वार ¹³एवत्विज. कर्तव्या, कुशमयाश्चत्वारो ब्रह्मण इत्युक्त ¹⁴भवति ।

खल्पेष्वेकामिवत् कुर्याद् ¹⁵गुरवेवाभिपूजित ।

न वित्तशाठ्य कुर्वीत न च विस्मयवान् भवेत्¹⁶ ॥१५॥

1 I O ऋत्विभागेन

2 A तथा

3 A षभाजान

4 A दीप०

5 A omits इति

6 A तित्ताना and I O तित्ताना
for the bracketed portion

7 Corrected from M P A
चिन्तितानमप्रदायक, B चित्तिभासु
प्रदाय ते, I O चिन्तितार्थप्रदाय च

8 A ऋत्विने

9 A ऋत्विने, I O ऋत्विने

10 Both I O and A मूर्त्तामूर्त्तं पर

11 I O स

12 A विद्याद्

13 I O एव चत्विज, A एवद्विज

14 A सम्भवति

15 A गुरवेवाभिपूजित I O गुरवे
वात्तिपूजित, M P गुरवे चाभि
पूजनम्

16 A नर

¹ [न च विस्मयवान्] इयन्मया दत्तमिति नाहङ्कारवान् भवेदित्यर्थः ।

अनेन विधिना यस्तु [प्रदद्यात् कल्पपादपम्]² ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो सोऽश्वमेधफल लभेत् ॥१९॥

³[अप्सरोभि परिश्रुत] सिद्धचारणकिन्नरै ।

भृतान् भव्याश्च मनुजास्तारयेदात्मसन्मितान् ॥१७॥

स्तूयमानो दिव पृष्ठे पुत्रपौत्रप्रपौत्रवान् ।

विमानेनार्कवर्णेन विष्णुलोक स गच्छति ॥१८॥

दिवि कल्पशत तिष्ठेद्राजराज्यो भवेत्तत ।

⁴नारायण-बलोपेतो नारायणपरायण ।

नारायणकथासक्तो⁵ नारायणपुर ब्रजेन् ॥१८॥

यो वा पठेत् ⁶कनककल्पतरुप्रदान

यो वा श्रयोति पुरुषोऽल्पधन स्मरेद् वा ।

सोऽपीन्द्रलोकमधिगम्य सहाप्सरोभि-

र्मन्वन्तर वसति पापविमुक्तदेह ॥२०॥

प्रयोग

अत्र यजमान समुपजातकल्पपादप-⁷महादानदानेच्छस्तुलापुरुषलिखित खड्गचर्म-⁸मयढाल-सन्नाहतुलास्थायहरिप्रति⁹ [मा-सालङ्कारतुला-हस्तग्राह्य-प्रतिम-]ऋत्विक्चतुष्टय-¹⁰वरणदक्षिणा-सामग्रीवहि सर्वसम्भारम्, अविस्त्वेन पलत्रयादूर्द्ध्वं सहस्रपलावधि यथेष्टं काञ्चन-मुपादाय तस्यार्द्धेन ¹¹कल्पपादपमपराद्धेन समभागेन सन्तान ¹²[मन्दार पारिभद्र] हरि-चन्दनम् एव पञ्च तरुन् पञ्चशाखान् सौवर्णानानाफलपक्षि-हैमपलनिर्मितानेकवस्त्राकारसहितान्

1 Both I O and A omit the bracketed portion

2 Supplied from M P A, B and I O महादान निवेद्येत्

3 A reads the bracketed portion as अप्सरोभि परिश्रुत

4 I O नारायणोवलोपेती, A नारायणोवलोपेता

5 Both I O and A मन्तो

6 A कल्पतरुप्रदाना, M P सकल-कल्पः

7 A ऽदानस्थानेषु

8 I O मयार्जन and A मयाञ्जन for मयदाण

9 A omits the bracketed portion

10 A ऽवरणादिः

11 I O कल्पपादमपरार्द्धेन, A कल्प-पादपराद्धेन

12 I O reads the bracketed portion as मन्दारपरिभद्र

केयूरकुण्डलाद्यभिमतालङ्कारभूषितान्, एषामाच्छादनार्थं श्वेतवज्रयुगपञ्चक तरुणा¹मध-
स्थापनार्थम् गुडप्रस्थद्वय, प्रत्येकं ²[प्रस्थपरिमितान् पालस्थ]-घृतजीरकं-³तिलाश्च⁴, -कल्पतृष्णाध-
स्थापनार्थम् अभीष्टसुवर्णान्तरं-⁵पत्नोत्-⁶खाटिता ब्रह्मविष्णु ⁷शिवभास्करप्रतिमा, यथोक्तक्रम-
तरुचतुष्टयाध स्थापनार्थम् अभिमतसुवर्णान्तरपत्नोत्खाटिता सरति-कामदेव-लक्ष्मी साविली-
सुरभिप्रतिमाश्च⁸, कल्पतरु-⁹पार्श्वस्थापनार्थम् ¹⁰[अष्टौ कुम्भान् तदध स्थापनार्थं] कुशादि-
निर्मितासनाष्टकं, कुम्भाच्छादनार्थं कौषेयवज्राष्टक, कुम्भपार्श्वस्थापनार्थम् ¹¹इन्दुदण्डाष्टक
पुष्पमास्या-¹²ष्टकसामग्री यथेष्टफलाष्टक पादुकायुगाष्टक कास्यभाजनाष्टकञ्च, कल्पतरुपार्श्व-
र्षणार्थं दीपिकोपानदयुगच्छत्रचामरा-¹³सनाष्टादशधान्यानि चोत्पादयेत् ।

ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने यजमानशुर्वृत्विग्जापका तुलापुरुषव-
द्भविष्यभोजनादिक कृत्वा, निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषपदस्थाने ¹⁴कल्पपादपद प्रक्षिप्य
यथायथ निवेदन सङ्कल्पञ्च कुर्यु ।

ततोऽपरदिने यजमानस्तुलापुरुषवद् गोविन्दा ¹⁵धाराधनादि मधुपर्कदानान्त कर्म¹⁶ गोविन्दा-
द्यभ्यर्चन-ब्राह्मणानुज्ञापन-दानसङ्कल्प-पुण्याहादिवाचन-वरणवाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने ¹⁷कल्प-
पादपद प्रक्षिप्य कुर्यात् । ततो शुर्वृत्विग् यजमानजापका उपवसेयु ।

अपरदिने च कृतनित्यास्तुलापुरुषवदग्निस्थापना¹⁸[दि-मध्यब्राह्मणवाचना]न्त कर्म यथा-
यथ कुर्यु । एवञ्च मध्यब्राह्मणवाचनान्त कर्म तुलापुरुषग्रन्थमनुसन्धाय अनुष्ठातव्यम् । तत
ऋत्विज कल्पतरुमानीय प्रधानवेद्या लिखितचक्रमध्ये गुडप्रस्थ दत्त्वा ¹⁹तदुपरि स्थापयेयु ।
ततस्तस्यागो गुडप्रस्थोपरि पङ्क्तिरमेण सुवर्णं-²⁰पत्नोत्खाटिता ब्रह्मविष्णुशिव-²¹भास्करप्रतिमा

1 I O ०भव०, A ०भर०

2 Both I O and A प्रस्थपरि-
मिताश्चात्र for the bracketed
portion

3 I O ०घृतीरक०

4 A तिळा

5 I O ०न्तर

6 A पात्नोत्०, I O यत्नोत्०

7 A ०शिववाङ्मतार्कप्रतिमा

8 I () ०प्रतिमा

9 I O ०पाश्च

10 Both I O and A {omit
the bracketed portion

11 A इन्दुकाष्टक

12 Both I O and A ०भाळा०

13 Both I O and A omit
सना

14 A कल्पपादपद्

15 I O omits न्द

16 I O and A omit it

17 A कल्पपादपद्

18 A omits the bracketed por-
tion

19 A परि

20 I O ०यत्नोत्०

21 A ०शिव०

स्थापयेयु । ¹तत्पूर्वतोऽधस्तादारोपित-सरतिकामदेवप्रतिम ^३[गुडप्रस्थोपरि सन्तान, कल्पतरुदक्षिणतोऽध समारोपितलक्ष्मीप्रतिम धृतप्रस्थोपरि मन्दार, ^३[कल्पतरुपश्चिमत अध -] समारोपितसावित्रीप्रतिम जीरकप्रस्थोपरि पारिभद्र, ^४[कल्पतरुत्तरत अध -]समारोपित-सुरभिप्रतिम] तिलप्रस्थोपरि ^५हरिचन्दनञ्चारोपयेयु । सर्वाश्च वृक्षान् प्रत्येक ^६सितवल्गुयुगेना-च्छादयेयु । ^७[अष्टासु च दिक्षु] प्रत्येक कौषेयवल्गाच्छादिनान् इक्षुदण्डफलान्वितान् माल्यालङ्कृतान् अथै ^८पूर्णाकुम्भान् पार्श्वारोपितपादुकायुगभाजनासनेष्वारोप्य, कल्पतरुपार्श्वे ^९पूर्वोक्तदीपिका-^{१०}शुपकरणमारोपयेयु ।

^{११}ततो मङ्गलतूर्यगीत-^{१२}वन्दिघोषेषु सत्सु ऋत्विजः कुराडसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन यजमानं ज्ञापयेयु । ततो यजमान शुक्लमाल्याम्बरधरो धृतसर्वालङ्कार पुष्पाञ्जलिमादाय कल्पपादप ^{१३}ति ^{१४}प्रदक्षिणीकृत्य, 'नमस्ते कल्पवृक्षाये'त्यादि 'पाहि ससारसागरा'दित्यन्त-मन्वान् पठित्वा, पुष्पाञ्जलिनाभ्यर्च्य शुद्धैर्त्विग्भ्यो यथायथ दद्यात् ।

ॐ अथामुकामुकसगोत्रेभ्य अमुकामुकवेदामुकामुकशाखाभ्यायिभ्य अमुकामुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्य मत्स्यपुराणोक्तकल्पपादपमहादान^{१५}-दानफलप्राप्तिकामोऽह मत्स्यपुराणोक्तभागव्यव-स्थया एत गुडप्रस्थारोपित सौवर्णब्रह्मविष्णुशिवभास्कर-^{१६}[प्रतिमासितवल्गुयुगान्वित गुडप्रस्था-रोपितसौवर्णसरतिकामदेवप्रतिमासितवल्गुयुगान्वितसौवर्णसन्तानसंहत धृतप्रस्थारोपितसौवर्ण-लक्ष्मीप्रतिमासितवल्गुयुगान्वितसौवर्णमन्दारसहित जीरकप्रस्थारोपितसौवर्णसावित्री-]प्रतिमा-सितवल्गुयुगान्वितसौवर्ण-^{१७}पारिभद्रसहित तिलप्रस्थारोपितसौवर्णसुरभिप्रतिमासितवल्गुयुगान्वितसौवर्णहरिचन्दनसहित कौषेयवल्ग-^{१८}युगवेष्टितप्रीवेक्षुमाल्यफलान्वित-कुशासनस्थ^{१९}-

1 I O omits तत्	10 I O has a lacuna here,
2 A omits the bracketed por-
tion	A च्
3 I O कल्पतरु for the bra-
cketed portion	11 A omits it
4 I O कल्पतरु	12 I O वाच्य for वन्दि
5 'A omits हरि	13 A omits it
6 A' प्रत्येक	14 A प्रदक्षिणीकृत्य
7 I O अष्टासु दिक्षु, A अष्टादिक्षु	15 A' omits दानफल
8 A omits पूर्ण	16 A omits the bracketed por-
tion
9 A पार्श्व	17 A सन्तान before this
	18 I O omits युग
	19 A omits च्

-पादुकायुगलास्यभाजनयुत-पूर्णकुम्भाष्ट^१-[दीपिकोपानद्]^२-युगच्छत्रचामरासन--^३फलमालययुत-पञ्चवर्णवितानकाष्टादशधान्ययुत^४कल्पपादप ददानि ।

^५प्रतिग्रहीतार स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्री पठित्वा यथायथम् 'अमुकपादपोऽयं 'विष्णु-
दैवत' इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुति पठेयुः । ततो दक्षिणादानम् । ॐ अथ कृतैतद्दान-
प्रतिग्रार्थं युष्मभ्यमहं दक्षिणामियदुत्पत्तियोग्या भूमिम् एतानि च^७ रत्नानि ददानि ।
प्रतिग्रहीतार स्वस्तीत्युक्त्वा प्रत्येकं^८ [तरुन् मूलेषु] स्पृशेयुः । ततो यजमानस्तुलापुरुष-
वज्रापकेभ्यो दक्षिणादानं दोनानाथादितर्पणं^९ ब्राह्मणवाचनञ्च कुर्यात् । ततः कल्पपादप^{१०}
गुरवे, ^{१०}[सन्तानकादीश्च चतुरो] वृक्षान् ^{११}ऋग्वेद्यादिक्रमेण चतुर्भ्यं ऋत्विग्भ्यो निवेदयेत् ।
^{१२}[स्वल्पकल्पपादपदाने तु] ^{१३}गुरुरेकामिवत् स्वगृह्योक्तविधिना सर्वं ब्रह्माण्डदानवत् कुर्यात् ।

इति कल्पपादपमहादान समाप्तम् ।

1 A omits क

2 A पादुकापानद् for the bracketed portion

3 A omits फल

4 A कल्पपादमहादानमहं

5 A गृहीतार

6 Both I O and A विष्णुदैवत-
मित्युक्त्वा

7 A omits it

8 A तरुमूलेषु for the bracketed
portion

9 Both I O and A कल्पपाद-
पुरुष

10 Both I O and A read the
bracketed portion as सन्तान-
कादीश्चतुरो

11 A ऋग्वेदादि.

12 I O. स्वल्पकल्पपादपदानेषु and A
स्वल्पपादपदाने तु

13 I O गुरुरेकामिवत्

तथा गोसहस्रमहादानम् । (मतस्यपुराणम्—२७८ अ)

अथात सम्प्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमम् ।

गोसहस्रप्रदानाख्य सर्वपापहर परम् ॥१॥

पुरया तिथिमथासाद्य युग^१-मन्वन्तरादिकाम् ।

^२पयोत्रतस्त्रिरात्र स्यादेकरात्रमथापि वा ॥२॥

दानदिनात् पूर्वत्रिरात्र दुग्धमात्रमाहार कुर्यात्, अशक्तावेकरात्रमित्युन्नेयम् ।

लोकेशावाहन कुर्यात्तुलापुसषदानवत् ।

पुरयाहवाचन तद्वद्धोमकार्यन्तथैव च ॥३॥

ऋत्विक्त्रण्डपसम्भारभूषणाच्छादनादिकम् ।

वृष लक्षणसयुक्त वेदिमध्येऽधिवासयेत् ॥४॥

वृषलक्षणश्च विष्णुधर्मोत्तर उक्तम्, तद् यथा—

^३[तस्या सुत] परीक्षेत ^४वृष^५ लक्षणान्वितम् ।

उन्नतस्कन्धककुद^६-मृजुलाङ्गलकम्बलम् ॥५॥

महाफटितटस्कन्ध वैदूर्यमणिलोचनम् ।

प्रबालशफशृङ्गाग्र सुदीर्घबलवालविम् ॥६॥

नवाष्टादशसह्यैर्वा तीक्ष्णाग्रै^७ दर्शनै शुभै ।

मल्लिकाक्षश्च ^८मोक्षव्यो गृहेऽपि धनवान्यद ॥७॥

तथा(वि व १।१४६।४७-५५)—

^९मोक्षव्यानाश्च ^{१०}धूर्याणा भूयो वक्ष्यामि लक्षणम् ।

^{१०}स्वस्तिकाकारशृङ्गाश्च मेघौघसदृशस्वनाः ॥८॥

1 A' ०मन्तरादिक

2 I O, A and M P पयोत्रत'
त्रिरात्र

3 A तस्माद् वृष for the bracketed
portion

4 A वृषत्र'

5 A omits च

6 A ०दृश्यने'

7 I O योक्तव्य', A योक्तव्य

8 I O and A योक्तव्यानाश्च

9 I O कार्यणा, A and V D

कार्यणा

10 A स्वस्तिकाकारशृङ्गाया

महाप्रमाणाश्च तथा मत्तमातङ्गगामिन ।
¹महोरस्का महोत्साहा² महाबलपराक्रमा ॥६॥
 शिर कर्णौ ललाटश्च वालधिश्चरणानि च³ ।
⁴नेत्रपार्श्वे च कृष्णानि शस्यन्ते चन्द्रमस्त्विष⁵ ।
 श्वेतान्येतानि शस्यन्ते कृष्णस्य तु विशेषत ॥१०॥
 भूमौ कर्षति लाङ्गूल प्रलम्बस्थूल⁶-वालधि ।
 पुरस्ता⁷-दुन्नतो नीच⁸ पृष्ठतश्च प्रशस्यते ॥११॥
 शक्लिध्वजपताकाभा येषा⁹ राजिर्विराजते ।
 अनङ्गाहस्तु¹⁰ ते धन्या वित्तजीवजयावहा ॥१२॥
 प्रदक्षिण¹¹ निवर्तन्ते स्वय¹²[ये विनिवर्तिता] ।
 समुन्नत¹³-शरोप्रीवा धन्यास्ते यूथवर्धना ॥१३॥
 रक्तशृङ्गाग्रनयन¹⁴ श्वेनवर्णो भवेद् यदि ।
 शफै¹⁵ प्रबालसदृशैर्नास्ति¹⁶ धन्यतरस्तत ॥१४॥
 एते धूर्या¹⁷ प्रयत्नेन¹⁸ मोक्षव्या यदि वा वृषा ।
 धारिताश्च तथा¹⁹ मुक्ता धनधान्यविवर्धना ॥१५॥ इति ।
 [गोसहस्राद्विनिष्कृष्य गवा दशकमेव वा ।]²⁰
 गोसहस्र बहि कुर्याद् वल्लमाल्यविभूषितम् ॥१६॥

गोसहस्राद् विनिष्कृष्येति²¹ [गोसहस्रात् पृथक्कृत्य], एतेन दशाधिक गोसहस्रमुत्पाद्य
 'गोसहस्र' बहि कुर्यादिति श्रुते ।

1 I O महोवचा, A महारोचा	12 A ¹ परिनिवर्तिता for the bracketed portion
2 A महोत्साहो V D महोच्छ्र सा	13 I O समुन्नत
3 A वा	14 A यन for नयन.
4 I O नेत्रे पार्श्वे	15 I O, प्रधान.
5 Both I O and A चन्द्रमस्त्विष	16 A धान्यवतस्तत
6 A ०स्तूल०	17 I O धार्या, A ¹ धार्या, V D धन्या
7 I O ०दुद्यतो, A ०लम्बतो, V D ०न्न तथा	18 Both I O and A योक्तव्या
8 Both I O and A नील०	19 I O युक्ता
9 A रजिं and I O बावि for राजि	20 M P omits the bracketed portion
10 A अनङ्गाहस्त, I O ¹ अनङ्गाहाश्च	21 A reads the bracketed portion as गोसहस्राष्टयकलस
11 A प्रदक्षिण	

सुवर्णशृङ्गाभरणं रौप्यपादसमन्वितम् ।

अन्त ¹प्रवेश्य दशक वल्लमाल्यैस्तु पूजयेत् ॥१७॥

सुवर्णशृङ्गाभरणं सुवर्णशृङ्गं सुवर्णाभरणञ्च । एतदाभरणं ²गोसहस्रस्यैव, गोदशके
'अन्त ³प्रवेश्ये'⁴[त्यादिना अ]लङ्कारान्तरश्रुते । ⁵अन्त प्रवेश्य मण्डपाभ्यन्तर ⁶प्रवेशयेत्यर्थ ।

सुवर्णाघसिद्धका⁷-युक्तं ताम्रदोहनकान्वितम् ।

सुवर्णातिलकोपेत हेमपट्टैरलङ्कृतम् ॥१८॥

कौषेयवल्लसवीत माल्यगन्धसमन्वितम् ।

⁸[नानारत्नमयै शृङ्गैश्चामरैश्चोपशोभितम् ।

पादुकोपानहच्छत्रभाजनासनसयुतम् ॥१९॥]⁹

गवा दशकमध्ये स्यात् ¹⁰काञ्चनो नन्दिकेश्वर ।

कौषेयवल्लसंवीतो नानारत्नसमन्वित ॥२०॥

¹¹लवणद्रोणशिखरे माल्येक्षुफलसयुत ।

कुर्यात् पलशताद्दूर्ध्वं सर्वमेतदशेषत ॥२१॥

शक्तितः पलसाहस्र¹²-त्रितय यावदेव तु ।

सर्वमेतदिति नन्दिकेश्वरदशोत्तरगोसहस्रसौवर्णालङ्कारादिकम् ।

गोशतेऽपि दशाशेन सर्वमेतत् समाचरेत् ॥२२॥

पुरयकालं समासाद्य गीतमङ्गलनि खनै ।

¹³गोशतेऽपि दर्शाशेनेति गोसहस्रे यदुक्तं तस्य सर्वस्य ¹⁴दशमाशेन ।

सर्वौषध्युदक¹⁵-स्नानज्ञापितो वेदपुङ्गवैः ।

इममुच्चारयेन्मन्त्रं गृहीतकुसुमाञ्जलि ॥२३॥

1 A पुरेख

2 I O गोसहस्रैव

3 I O तु

4 A ति नाना for the bracketed portion

5 I O अत

6 A मण्डपाभ्यन्तर

7 A षटिका०

8 I O हेममरवयुतै, M P_ हेमरवमयै

9 A' omits the bracketed portion

10 I O कोचनो

11 A मवण०

12 I O षसाहस्र

13 A omits it

14 Both I O and A' दशाशेन

15 A स for दक

नमो वो विश्वमूर्तिभ्यो विश्वमातृभ्य एव च ।
 लोकाधि-^१वासिनीभ्यश्च रोहिणीभ्यो नमो नम ॥२४॥
^२[गवामङ्गेषु तिष्ठन्ति] भुवनान्यैकविंशति ।
 ब्रह्मादयस्तथा देवा रोहिण्य ^३पान्तु मातर ॥२५॥
 गावो ममाग्रत सन्तु गाव पृष्ठत एव च ।
 गाव शिरसि मे नित्यं गवा मध्ये वसाम्यहम् ॥२६॥
 यस्मात्त्व वृषरूपेण धर्म एव सनातन ।
^४[अष्टमूर्तेरधिष्ठानमत पाहि सनातन ॥२७॥]
 इत्यामन्त्य ततो दद्याद् गुरवे नन्दिकेश्वरम् ।
^५[सर्वोपकरणोपेत गोयुगञ्च विचक्षण ॥२८॥

सर्वोपकरणोपेतमिति ^६छत्वाद्युपकरणसहित नन्दिकेश्वर,] गोयुगञ्च पादुकाद्युपकरण-
 सहितमित्यर्थ ।

ऋत्विग्भ्यो '[धेनुमेकैका दशकाद्] विनिवेदयेत् ।
 गवा शतमथैकैक ^७'तद्व' वाथ विंशतिम् ॥२९॥
 दश पञ्चाथ वा दद्यादन्येभ्यस्तदनुज्ञया ।
^८नैका बहुभ्यो दातव्या यतो दोषकरी भवेत् ॥३०॥

अत्र ^{१०}सर्वत्र ऋत्विग्देयगवीभ्यो^{११} द्वियुगा गावो गुरवे देया , ^{१२}ऋत्विग्देयैरुधेनुतो
 'गोयुगञ्च^{१३} विचक्षण ' इत्यनेन गुरवे द्वियुगागवीदानश्रुते । शतार्धादिदाने त्वन्येभ्योऽपि
 गुर्वृत्विगनुज्ञया देया ।

बह्वथस्त्वेकस्य दातव्या ^{१४}धीमतारोग्यवृद्धये ।

पयोव्रत पुनस्तिष्ठेदेकाह ^{१५}गोसहस्रद ॥३१॥

1 A' वासनीभ्यश्च, I O वासवीभ्यश्च	8 A तद्द्वु
2 A गवा मार्गप्रतिष्ठन्ति for the bracketed portion	9 A नैको
3 A सन्न	10 A सन्न
4 A' omits the bracketed portion	11 I O गवीभ्योऽपि
5 A omits the bracketed portion	12 I O ऋत्विग्देयैक, A' ऋत्विग्देयैक
6 I O वषाटाप	13 A गोयुतञ्च
7 A reads the bracketed portion as धेनुमेकैक दश वा	14 Corrected from M P A B and I O श्रीमदारोग्य
	15 A देकाहन्तु सहस्रद

गोसहस्र दत्त्वा तद्दिने दुग्धमावाहारो भवेदित्यर्थ ।

श्रावयेच्छृणुयाद्वापि महादानानुकीर्तनम् ।

तद्दिने ब्रह्मचारी स्याद् य इच्छेद् विपुला श्रियम् ॥३२॥

तद्दिने च ^१महादानग्रन्थं शृणुयात्, ^२[अन्यन्यपि श्रावयेत् ।] ^३यदा विपुलश्रीकामो भवति, तदा तद्दिने ब्रह्मचर्यमाचरेदित्यर्थ ।

अनेन विधिना यस्तु गोसहस्रप्रदो भवेत् ।

सर्वपापविनिर्मुक्तं सिद्धचारणसेवितं ॥३३॥

विमानेनार्कवर्णेन किङ्किनीजालमालिना ।

सर्वेषां लोकाभ्यानां ^४[लोके सम्पूज्यते] सुरैः ॥३४॥

प्रतिमन्वन्तरं तिष्ठेत् पुत्रपौत्रसमन्वितः ।

सप्तलोकानतिक्रम्य ततः शिवपुरं व्रजेत् ॥३५॥

शतमेकोत्तरं तद्वत् पितृणां ^५तारयेद् बुधः ।

मातामहानां तद्वच्च पुत्रपौत्रसमन्वितम् ^६ ॥३६॥

यावत् ^७कल्पशतं तिष्ठेद्वाजराजो भवेत् पुनः ।

अश्वमेधशतं कुर्याच्छिवध्यानपरायणः ।

वैष्णवं योगमास्थाय ततो मुच्येत बन्धनात् ॥३७॥

^८पितरश्चाभिनन्दन्ति ^९[गोसहस्रप्रदं सुतम् ^{१०} ।

^{११}अपि स्यात् ^{१२}स्वकुलेऽस्माकं पुत्रो दौहित एव वा ॥३८॥

गोसहस्रप्रदो भूत्वा ^{१३}[नरकादुद्धरिष्यति ॥

तस्य कर्मकरो वा स्यादपि द्रष्टा तथैव च ।

ससारसागरादस्माद् योऽस्मान् सन्तारयिष्यति ॥३९॥

1 A महादानविधियर्थ

2 I O omits the bracketed portion

3 A. तदा

4 A. लोकेऽपि पूज्यते for the bracketed portion

5 A' तारयेद् बुधः

6 A and M P समन्वित

7 A कल्पशतं

8 A पितरश्चापि नन्दन्ति

9 A. गोदाने only for the bracketed portion

10 I O सुतम्

11 Corrected from M P A B and I O अस्य

12 I O स्वकुले

13 A नरस्य सु only for the bracketed portion

इति पठति य एतद् गोसहस्रप्रदान
 सुर-]भवनमुपेत सस्मरेद् वाथ पश्येत् ।
 अनुभवति मुद ¹[वा मुच्यमानो] निकाम
 प्रहतकलुषभाव सोऽपि यातीन्द्रलोकम् ॥४०॥

प्रयोग*

अत्र यजमान समुत्पन्नगोसहस्रमहादानदानेच्छ-²स्तुलापुरुषलिखित खड्गचर्म-³मयढाल-
 सन्नाह-तुला⁴-स्थापनीयहरिप्रतिमा-⁵सालङ्कारतुला हस्तमाद्य-⁶प्रतिमाबहि ⁷सर्व सम्भारम्,
 अधिकस्त्वेन दशाधिका सहस्र गास्तथोक्तलक्षणयुत वृषमेक, ⁸गोदशरुद्र-⁹[पूजार्थ प्रत्येक
 वस्त] पूजोपकरणञ्च, पलशतोपरिपलसहस्रत्रयपर्यन्ताभिमतसुवर्णघटितानि ¹⁰यथेच्छनाना-
¹¹रत्नालङ्कृतनन्दिकेश्वर, [गोदशकालङ्करणार्थ घण्टिका¹²-तिलक-ललाटपट्टाभिमत¹³-रत्न-
 खचितशृङ्ग¹⁴-युगानाञ्च दश स्थानानि]¹⁵ गोसहस्रालङ्करणार्थ शृङ्ग¹⁶-युगाभीष्टतिलकाद्य-
 लङ्काराणा सहस्र स्थानानि, तथा गोदशकालङ्कारार्थ ताम्रदोहन-क्रोषकारतन्तुकर्पटचामराणा
 दश स्थानानि नन्दिकेश्वर-दशोत्तरगो-¹⁷[सहस्रवृषाणा] पूजार्थम् ¹⁸अलङ्करणार्थञ्च बहुतर-
 गन्धमाल्यसामग्री, ¹⁹गोदशरुद्रार्थस्थापनार्थञ्च काष्ठमय-²⁰पादुकायुगोपानदूयुगच्छत्रकास्य-
 भाजनासनाना ²¹दश स्थानानि, गोसहस्रालङ्करणार्थ वज्रयुगसहस्रम् अभीष्टपरिमाणुरौयखुर-
 चतुष्कसहस्रञ्च, नन्दिकेश्वरालङ्करणार्थ कौषेयवस्त, नन्दिकेश्वरारोपणार्थ लवण-²²[द्रोणं तत्]-

1 Corrected from M P I O
वा वाच्यमानो and A' वाच्यमानो for
the bracketed portion	12 I O गोदशकालङ्करणाद्यघण्टिका
2 A omits दानेच्छ	13 I O omits त
3 I O मयाञ्चन, A मयाचन for
मयढाल	14 I O शृङ्ग
4 Both I O and A' add पुरुष
after तुला	15 A' गोदशकालङ्करणार्थदशसहस्रघण्टिका
शृङ्गयुगानि for the bracketed
portion
5 A omits सालङ्कार	16 I O शृङ्ग
6 A तुलाबहि	17 A सहस्राणा for the bracketed
portion
7 A omits सर्व	18 A अलङ्कारार्थञ्च
8 I O गोदक०	19 A गोदश०
9 A omits the bracketed por-
tion	20 A' omits पादुका
10 I O यथेष्ट०	21 A omits दश
11 A omits रत्ना	22 A द्रोणवत for the bracketed
portion

पार्श्वस्थापनार्थमिच्छु यथेष्ट फलानि, यजमानज्ञानार्थं^१सर्वौषधिञ्चोत्पाद्य, तुलापुरुषोक्त^२ समयानामन्यतमस्य^३पूर्वचतुर्थदिने प्रातः कृतनित्यो यजमान शुचिर्गृहीतोदक^४-पूर्णाताम्रपात्र उदङ्मुख सङ्कल्पयेत् ।

ॐ मतस्यपुराणोक्तगोसहस्रमहादानकर्म^५[कर्तुम् अथादिदिनचतुष्टय] गोसहस्रमहादान प्राच्योदीच्याङ्ग^६भूत दुग्धमात्राहारमह^७ करिष्ये । अशक्तौ तु^८[दानपूर्वदिन एव^९ पयोत्रतो भवेत् । तदा] पूर्वदिन एव प्रातः सङ्कल्प^{१०} । वाक्ये^{११}च^{१२}दिनचतुष्टयपदस्थाने दिनद्वय मिति निवेशो विशेष । शुद्धत्विग्जापकास्तु दानदिनपूर्वतरदिने तुलापुरुषवद् हविष्यभोजनादि कृत्वा, निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषपदस्थाने गोसहस्र^{१३}-पद प्रक्षिप्य यथायथ निवेदन सङ्कल्पञ्च^{१४}कुर्युः । अपरदिने यजमान तुलापुरुषवद् गोविन्दाद्याराधनादि-मधुपर्कदानान्त गोविन्दा-^{१५}धर्वेन ब्राह्मणानुज्ञापन-^{१६}दानसङ्कल्प-पुरयाहादिवाचन-वरणवाक्येषु^{१७} तुलापुरुषपद-स्थाने गोसहस्रपद प्रक्षिप्य कुर्यात् । ततो शुद्धत्विग्जापका^{१८}[उपवसेयुः, यजमानस्तु क्षीर]-^{१९}मात्राहारो भवेत् । अपरदिने^{२०}[कृतनित्या यजमानादयः]-स्तुलापुरुष^{२१}[वदमिस्थापनादि मध्यब्राह्मणवाचनान्त] कर्म यथायथ कुर्युः । एवञ्च मध्यब्राह्मणवाचनान्त कर्म तुलापुरुष-^{२२}-ग्रन्थमनुसन्धाय^{२३}सर्वैतानुष्ठानव्यम् ।

1 A सर्वौषधिकादुद्भवविष्यति तस्य करो वा स्थादपि द्रष्टा तथेव च । सस रसागरा-दस्मान् समविष्यति । इति पठति य एतद्-गोसहस्रप्रदान । अधिक	12 A स चतुष्टयस्थाने
2 A omits ऋ	13 A omits स
3 A omits पूर्व	14 I O कुर्यात्
4 I O omits क	15 A ०यम्यञ्चन
5 A स च चतुष्टय for the bracketed portion	16 I O omits दान
6 A ०तुर्छ	17 A omits तु
7 A omits चह	18 A स्तुलादुग्ध for the bracketed portion
8 A पूर्वदिने पयोत्रत्रस्रदा for the bracketed portion	19 I O माहारो
9 I O omits एव	20 A कृतनित्यो यजमान for the bracketed portion
10 Both I O and A सङ्कल्प	21 A वदादि मध्यब्राह्मणवाचन for the bracketed portion
11 I O omits it, A तु	22 A ०यहनमनुसन्धाय, I O ०यम्यञ्चन
	23 A omits सर्वत्र

तत ऋत्विज पूर्वघटित नन्दिकेश्वर-¹[मानोय, दशाधिक गोसहस्र सवृषञ्चनाय्य, वृष प्रवान]-वेद्या लिखितचक्रोपरि स्थापयित्वा तत्पार्श्वे लवणद्रोण-²राशिमारोप्य, तदुपरि³[नन्दिकेश्वरमारोप्य, कौषेयवस्त्रेणाच्छाद्य, तत्पार्श्वे माल्येक्षुफलानि यथेच्छमारोपयेयु]। तत⁴[पूर्वानीतदशाधिक]-गोसहस्राद् गोदशकमुत्कृष्ट पृथक् कृत्वा, ⁵गोसहस्र ⁶[मण्डपबहि वल्लमाल्यसौवर्ण] शृङ्गतिलकाद्यभिमताभरणौ रौप्यखुरैश्चालङ्कारयेयु⁷। गोदशकन्तु मण्डप प्रवेश्य नन्दिकेश्वरवेष्टनेन स्थापयेयु ⁸उक्तालङ्कारैश्चालङ्कारयेयु । तत्पार्श्वे चोक्तपादुकाद्युपकरणानि स्थापयेयु । ततो यजमानस्तद्गोदशकम् अभीष्टवल्लमाल्यादिभि पूजयेत् । तत ऋत्विजो ⁹[मङ्गलगीततूर्यवन्दिघोषेषु सत्सु], कुण्डसमीपस्थ-¹⁰[कुम्भचतुष्टयजल सर्वोषधिभिश्च कृत्वा, तेन] यजमानं ज्ञापयेयु ।

ततो यजमान शुक्लमाल्याम्बरधरो ¹¹धृतसर्वालङ्कार पुष्पाञ्जलिमादाय 'नमो वो विश्व-मूर्तिभ्य' इत्यादि—'पाहि सनातन' इत्यन्त-मन्वान् पठित्वा, दश गा प्रदक्षिणीकृत्य पुष्पाञ्जलिना चयित्वा, गोसहस्र वृष नन्दिकेश्वरञ्च गन्धमाल्यादिभिरभ्यर्च्य गुर्वृत्तिकप्रमुखब्राह्मणेभ्यो दद्यात् । ¹²[तद् यथा—७५] अथ यथासम्भवगोत्रनामभ्यो गुर्वृत्तिकप्रमुखब्राह्मणेभ्यो मत्स्यपुराणोक्तगोसहस्रमहादान¹³-दानफलप्राप्तिकामोऽह मत्स्यपुराणोक्तभागव्यवस्थया ¹⁴एता वृषकाञ्चन- ¹⁵रत्नालङ्कृत-लवणद्रोणशिखारोपित-कौषेयवस्त्राच्छादित-¹⁶[फलमाल्येक्षुसहित-नन्दिकेश्वरसहित-सौवर्णघण्टिका-तिलक-ललाटपट्ट रत्नखनितशृङ्गयुगालङ्कृत-कौषेयवस्त्राच्छादित-माल्यगन्धसमन्वित-चामरोपशोमित-पार्श्वन्यस्त] पादुकायुगोपानद्द्युग-च्छत-भाजनासन-¹⁷गो-दशकसहिता ¹⁸वल्लमाल्यभूषिता सुवर्णशृङ्गा सुवर्णभरणा रौप्यपादा सहस्र गा ददानि ।

1 A दानाय दशाधिक मङ्गा for the bracketed portion	10 A कुम्भचतुष्टयस्यसर्वोषधिमिश्रजलेन for the bracketed portion
2 A omits राशि	11 A परिहितालङ्कार
3 A नन्दिकेश्वर यथेष्टमारोपयेयु for the bracketed portion	12 A omits the bracketed portion
4 A पूर्वोक्त for the bracketed portion	13 A omits दान
5 I O गोसहस्र	14 A एतद्
6 A सुवर्ण only for the bracketed portion	15 A omits रत्न
7 A ंकारियु, I O ंकारियु	16 A omits the bracketed portion
8 A अलङ्कारे०	17 A गोदश०
9 A' मङ्गलतूर्यघोषेषु for the bracketed portion	18 A वल्लाणि माल्यभूषिता

प्रतिग्रहीतार स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्री पठित्वा 'गाव एता रुद्रदेवता' इत्युक्त्वा, यथाशास्त्र कामस्तुति पठेयु । ततो गुरवे ऋत्विग्भ्यश्च दक्षिणा दद्यात् । तद् यथा—७३ अथ कृतै- तदानकर्मप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमह दक्षिणाभियदुत्पत्तियोग्या भूमिमेतानि रत्नानि च^१ ददानि । ब्राह्मणा स्वस्तीत्युक्त्वा यथायथ गा पुच्छेषु गृह्णीयु । यद्वा गुर्त्विग्भ्य एव दद्यात् । तत्र दानवाक्ये ॐ अद्यामुकसगोत्रैभ्योऽमुकामुकवेदासुकामुकशाखाध्यायिभ्योऽसुकामुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यं फलपुष्पोपशोभितपञ्चवर्णवितानकसहिता इति च^२ निवेशो विशेषः । तत्र च सोप- करणानन्दिकेश्वरसहित गोयुग^३ गोशतद्वयश्च गुरवे देयम् । ^४[शेषे ऋत्विजा समो विभाग ।] ततो यजमानस्तुलापुरुषवज्जापकेभ्यो दक्षिणादान, दीनानाथादितर्पण, पुरयाहादिवाचनम्, उक्तक्रमेण ब्राह्मणेभ्यो विभज्य गोसहस्रप्रतिपादनञ्च कुर्यात् । ततस्तद्दिन बन्धुसहितो महा- दानविधिग्रन्थ श्रुत्वा दुग्धमात्राहारस्तिष्ठेत् । विपुलश्रीकाम-^५[स्तु तद्दिन] ब्रह्मचर्यमाचरेत् । नन्दिकेश्वरसहितगो-^६शतदाने तु गोदशकस्थाने गौरैका, पूर्वघटितनन्दिकेश्वरालङ्कारादि- सुवर्णदशमभागसुवर्णेन नन्दिकेश्वरालङ्कारादिघटनम् । तदा ^७च ^८मण्डपाभ्यन्तरप्रवेशिताया गुरैकत्वेन विभागासम्भवात् ^९'स्वल्पैष्विति पूर्वोत्तरदानयो श्रुते, अस्य ^{१०}सन्दशपाठाच्च गुरुरेव ब्रह्माण्डदानवत् ^{११}सर्वं कुर्यात् ।

इति गोसहस्रमहादान ^{१२}समाप्तम् ।

1 I O च before रत्नानि	6 A ०सहस्रदाने
2 A omits it	7 A omits it
3 I O गोयुग	8 A मण्डपास्थान्तरप्रवेश
4 A omits the bracketed por-
tion	9 I O स्वल्पैष्विति
5 A स्तुतिकद्दिन	10 A सहस्रपाठाच्च
	11 A omits it
	12 I O omits it

अथ कामधेनुमहादानम् । (मत्स्यपुराणम्—२७६ अ०)

अथात सप्रवक्ष्यामि ¹ [कामधेनुविधि परम्]

सर्वकामफल नृणां महापातकनाशनम् ॥१॥

लोकेशावाहन तद्वद्धोमकर्माधिवासनम् ।

तुलापुरुषवत् कार्यं ² कुराडमण्डपवेदिकम् ॥२॥

खल्पेष्वेकामित्रवत् ³ कुर्याद् गुरुरेव समाहित ।

काञ्चनस्यातिशुद्धस्य ⁴ [धेनुं वत्सञ्च] कारयेत् ॥३॥

⁵ [धेनु वत्सञ्चेल्यनेन] वेन्वर्योपात्तस्रुवर्णो नैव ⁶ स्वेच्छया ⁷ वत्सकल्पनमुक्तम् ।

उत्तमा पलसाहस्रा ⁸ तदर्धेन तु मध्यमा ।

कनीयसी तदर्धेन कामधेनु प्रकीर्तिता ॥४॥

शक्तिस्त्रिपलाद्द्वर्द्धं मशक्कोऽपीह कारयेत् ।

वेद्या कृष्याजिन न्यस्य गुडप्रस्थसमन्वितम् ॥५॥

⁹ [न्यसेदुपरि ता धेनु महारत्नैरलङ्कृताम् ।]

¹⁰ कुम्भाष्टकसमोपेता ¹¹ नानाफलसमन्विताम् ॥६॥

महारत्नैरुत्कृष्टरत्नैः ।

तथाष्टादशधान्यानि समन्तात् परिकल्पयेत् ।

इक्षु ¹² दण्डाष्टक ¹³ तद्वन्नानाफलसमन्वितम् ।

भाजन चासन तद्वत्ताम्रदोहनकं तथा ॥७॥

1 A कामधेनुपरापर for the bracketed portion

2 A कुराड मण्डपवेदिक

3 A कार्यं

4 A वेनोर्वैतसञ्च

5 A धेनोर्वैतसञ्चेल्यनेन

6 A स्वेच्छया

7 A वत्सकल्पन कुर्यात् युक्त, I O

वत्सकल्पयुक्त

8 A साहस्री

9 A omits the bracketed portion

10 I O. कुम्भाष्टके

11 A नारायणसमन्वितं

12 A दण्डाष्टक

13 A तद्वत् नारायणसमन्वित

कौषेयवल्गुद्वय-[सप्रयुक्ता¹
दीपातपत्राभरणाभिरामाम्² ।
सचामरा³ कुरङ्गलिनी⁴ सघण्टा⁵
⁶गायत्रिका-पादुक-रौप्यपादाम्⁷ ॥८॥]⁸

⁹गायत्रिका अक्षमाला ।

रसैश्च सर्वे परितोऽभिजुष्टा¹⁰
हरिद्रया पुष्पफलैरनेके ।
अजाजि-¹¹कुस्तुम्बुरुशर्कराभि-
र्वितानकञ्चोपरि पञ्चवर्णम् ॥९॥

रसै सर्वैरिति लवणादिभि षड्भि । अजाजी [जीरकः¹² । कुस्तुम्बुरु
धान्याकम्¹³ ।

ज्ञातस्ततो मङ्गलवेदघोषै
प्रदक्षिणीकृत्य सपुष्पहस्त ।]¹⁴
आवाहयेत्ता गुडधेनुमन्त्रै¹⁵-
द्विजाय दद्यादथ दर्भपाणि ॥१०॥

बहुतरमतस्यपुराणपुस्तकेषु गुडधेनुमन्त्रैरिति पाठदर्शनात् गुडधेनूक्त-‘या लक्ष्मी’रित्यादि
¹⁶[मन्त्रपाठोऽत्रत्य]मन्त्रपाठश्चात्र कर्तव्य । द्विजाय दद्यादिति श्रुते ¹⁷कृतस्त्वैव कामधेनुर्गुरवे
देया, ऋत्विग्भ्यस्तु दक्षिणामात्रम्¹⁸ ।

1 I O ०सप्रयुक्ता	10 Both I O and A ०जुष्टा
2 I O ०भरणातिवासा	11 A कस्युङ्गुत्
3 I O सचामरा	12 I O जीरकं
4 I O कुरङ्गलिनी	13 I O धान्याक
5 I O सघण्टा	14 A रक्त only for the brack-
leted portion
6 I O गायत्रिका	15 A' ०शब्दैः, M P गुडधेनुमन्त्रैः
7 I O रौप्यपादा	16 Both I O and A omit the
bracketed portion
8 A reads the bracketed por-
tion as सयुक्तानिषीसघण्टा मासति
का पादुका रौप्यपादाद	17 Both I O and A कृतवैव
9 I O गान्तिका, A मासति	18 I O ०मात्राद्, A ०मात्रत्वे

• ^१त्व सर्वदेवगण-^२ [मन्दिरमङ्गभृता
 विश्वेश्वरि त्रिपथ] गोदधिपर्वतानाम् ।
^३त्वदान-^४शस्त्रशकलीकृतपातकौष
 प्राप्तोऽस्मि निर्वृतिमतीव परान्नमामि ॥११॥
 लोके यथेप्सित-^५फलानुविधायिनी त्वा-
 मासाद्य को हि [भवदु खमुपैति मर्त्य]^६ ।
 ससारदु खशमनाय [यतस्त्र काम]^७
 त्वा कामधेनुमिति देवगणा वदन्ति ॥१२॥
 आमन्त्र्य शीलकुल^८-रूपगुणान्विताय
 विप्राय य कनकधेनुमिमा प्रदद्यात् ।
 प्राप्नोति धाम स पुरन्दरदेव^९-जुष्ट
 कन्यागणौ परिद्वृत^{१०} पदमिन्दुमौले^{११} ॥१३॥

प्रयोग

अत्र यजमान समुपजात^{१२}-कामधेनुमहा^{१३}-दानदानेच्छस्तुलापुरुषलिखितं खड्ग्वर्मे^{१४}-मय-
 ढालसन्नाह-तुलास्थापनीयहरिप्रतिमा-सालङ्कारतुला^{१५}-हस्तप्राह्यप्रतिमावहि^{१६} सर्वै-^{१७}सम्भारम्,
 अधिकत्वेन सुवर्णपलसहस्रनिर्मिता^{१८}-सुत्तमा—सुवर्णपलशतपञ्चकनिर्मिता मध्यमां—सुवर्णसार्द्ध-
 पलशतद्वयनिर्मिता कनीयसीम्—^{१९}अशक्तौ पलत्रयाद्दु^{२०} यथाशक्नुयथापन्नसुवर्ण-^{२०}[घटिताम्

1 Both I O and A' omit it	12 I O °जाता°
2 A omits the bracketed portion	13 A दाने for दानदानेच्छ
3 A तदान, I O त्व न	14 I O मयार्जन and A मयादन्न for मयदाद्य
4 A omits शस्त्र	15 I O °तुल
5 A फलाविधिनी,	16 I O °शस्त्रप्रतिमावहि, A °प्राप्त प्रतिमाहि
6 A ततवदुमुपैतिमर्थ	17 A °सम्भावनावधिकत्वेन
7 I O यत सकाम, A' तनुप्रकाशे	18 A' °निर्मित
8 A °कल°	19 अशक्तौ
9 A धाम for देव	20 A घटितस्वतःकृष्य for the bracketed portion
10 I O and M P परिद्वृत	
11 A °मिन्दुमौले	

उत्कृष्ट] रत्नालङ्कता ¹[मवत्सा धेनु], धेन्वस्थापनार्थं कृष्णाजिन गुडप्रस्थञ्च, ²धेन्वलङ्कर-
णार्थं ³यथेष्टसुवर्णघटितचन्द्रतिलक-ललाटपट्टिका कुण्डलयुग-⁴घण्टा-रौप्यखुर-⁵[चतुष्टय-
स्फाटिकाच्च] माला-चामराणि, धेन्वाच्छादनार्थं कौषेयवस्त्रयुग, धेनुपार्श्वस्थापनार्थं
'कुम्भाष्टकालिप्रचुरनाना-⁶फलाष्टादशधान्येक्षुदण्डाष्टक-⁷कास्यभाजनासन-⁸ताम्रदोहन-⁹दीप-
सामग्री च्छलपाडुकायुगानि, धेन्वग्रतः स्थापनार्थं मधुरादिरसषट्क हरिद्रानानाविध-¹⁰पुष्पार्हण-
सामग्री जीरक-धान्याक-शर्कराश्चोत्पादयेत् ।

ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने गुरुत्विग्यजमानजापका तुलापुरुष
वद्धविष्यभोजनादिकं कृत्वा, निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषपदस्थाने हिरण्यकामधेनुपद
प्रक्षिप्य निवेदनं सङ्कल्पञ्च ¹¹कुर्यात् । अपरदिने ¹²च यजमानस्तुलापुरुषवद्गोविन्दाधा-
राधनादि-¹³मधुपर्कदानान्तं गोविन्दा-¹⁴धर्चन-ब्राह्मणानुज्ञापनं दानसङ्कल्पपुराणाहादिवाचन-
वरण-वाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने हिरण्यकामधेनुपदं प्रक्षिप्य कुर्यात् । ततो गुरुत्विग्यजमान-
जापका उपवसेयुः ।

अपरदिने च कृतनित्या ¹⁵स्तुलापुरुष-¹⁶वदग्निस्थापनादिमध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म यथायथ
कुर्यात् । एवञ्च मध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म तुलापुरुष-¹⁷ग्रन्थमनुसन्धानानुष्ठानव्यम् । तत
ऋत्विजः सवत्सा धेनुं प्रधान-¹⁸वेदीमध्यलिखितचक्रोपरि कृष्णाजिनमास्तीर्य तदुपरि गुडप्रस्थ
निधाय तत्रारोप्य, पूर्वोक्तालङ्कारैरलङ्कृत्य, कौषेयवस्त्रयुगेनाच्छाद्य, धेनुपार्श्वे ¹⁹पूर्वकुम्भाष्टक
²⁰[नानाविधफलानि अष्टादशधान्यानि] ²¹बहुनानाविधफलमिक्षुदण्डाष्टकं कास्यभाजन-

1 A omits the bracketed por-
tion	10 I O omits it
2 A धेनुवलङ्करणार्थं	11 A वरणास्तं
3 A यथेष्टं	12 A द्वाभ्याम्
4 I O चण्डा	13 A कृतनित्यं
5 I O चतुष्पाटिकाच्च A चतु-
स्फाटिकाच्च	14 A omits च
6 I O adds कृष्णाजिन before
this	15 A वदुः
7 A omits फला	16 A omits वेदी
8 I O पुष्पार्हणं	17 I O omits पूर्णं, A च before
पूर्णं
9 A कुर्यात्	18 I O नानाविधधान्यानि for the
bracketed portion
	19 I O वदुः, A रत्नं

¹पिठिका ताम्रदोहन दीप-च्छत्र-पादुका²-युगान्यारोपयेयु । धेन्वप्रतक्ष³ मधुरादिरसषट्कं हरिद्रा⁴ नानाविधपुष्पाणि⁵ नानाविधफलानि⁶[जीरक धान्याक शर्कराश्च स्थापयेयु ।

ततो]⁷मङ्गलगीतवाद्यवन्दिषेषु⁸सतसु कुरडसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन खखवेदोक्ताभि-
⁹षेचनिकमन्त्रैर्यजमान ज्ञापयेयु । ततो यजमान शुक्लमाल्याम्बरधरो धृतसर्वालङ्कार
कुशहस्त पुष्पाञ्जलिमादाय¹⁰[कामधेनु प्रदक्षिणीकृत्य] 'या लक्ष्मा'रित्यादि¹¹[मन्त्रै 'त्व
सर्वदेवगणे'त्यादि-] 'देवगणा वदन्ती'¹²[त्यन्त मन्त्राभ्याञ्चामन्त्र्य] ¹³पुष्पाञ्जलिनाभ्यर्च्य गुरवे
दयात् । तद् यथा—ॐ अद्यामुकसगोत्राय अमुकवेदामुकशाखाभ्यायिने अमुकदेवशर्मणे
तुभ्य मतस्यपुराणोक्तहिरण्यकामवेनुमहादानदान¹⁴-फलप्राप्तिकामोऽहम् एतां कृष्णाजिन-
न्यस्तगुडप्रस्थारोपितामुतकृष्टरत्नसौवर्णचन्द्रतिलकललाटपट्ट-कुरडलयुग घटा रोप्यखुर-स्फाटिका-
क्षमाला चामरालङ्कृता ¹⁵कौषेयवस्त्रयुगाच्छादिता ¹⁶[पूर्णकुम्भाष्टक-नानाफलाष्टादशधान्य-
फलसहितेनुदण्डाष्टक कास्यभाजनासन-ताम्रदोहन-दीपच्छत्र-पादुकायुग सर्वरस-हरिद्रा-नाना-
विध पुष्प-फल-जीरक-धान्याक-शर्करायुता] पञ्चवर्ण-वितानकसहिता ¹⁷सवतसा हिरण्य¹⁸-
कामधेनु ददानि । गुरु खस्तोत्युक्त्वा सावित्री पठित्वा 'हिरण्यकामवेनुरिय विष्णुदेवते'त्युक्त्वा
यथाशास्त्र कामस्तुति पठेत् । ततो गुरुर्वृत्विग्भ्यो दक्षिणा दयात् । ॐ अथ कृतैतद्दान-
¹⁹[कर्मप्रतिष्ठार्थं शुष्मभ्यमह] दक्षिणाम् ²⁰इयदुत्पत्तियोग्या भूमिमेतानि च रत्नानि ददानि ।
खस्तीति ब्राह्मणा व्रूयु । गुरुस्तु ²¹खस्त्रयनन्तर ²²[धेनु पुच्छे] गृह्णीयात् । ततो यजमान-

1 A पठिका	13 I O प्रदक्षिणीकृत्य before this
and A reads this as कामधेनु
2 I O, पादुक	पुष्पाञ्जलिना संयुज्य
3 A धेनुप्रतक्ष	14 A omits one दान
4 Both I O and A हरिद्रा	15 A omits it
5 A नानाविधपुष्पाणि सामग्री	16 I O omits the bracketed
portion
6 A omits it	17 A सवाससा
7 A जीरकधान्याकशर्कराश्चारीय for
the bracketed portion	18 A omits हिरण्य
8 A omits it	19 A omits the bracketed
portion
9 I O 'षेचनमन्त्रै'.	20 A इमास्तुत्पत्तिः
10 I, O omits the bracketed
portion	21 I O खस्त्रयनन्तर
11 A omits the bracketed por-
tion	22 A धेनुपुच्छ for the bracketed
portion
12 I O लत्रमन्त्राभ्याञ्चामन्त्र and
A लन्त पठित्वा for the brac-
keted portion	

स्तुलापुरुषवज्जापकेभ्यो दक्षिणा दत्त्वा दीनानाथादीस्तर्पयित्वा ब्राह्मण-^१स्वस्तिवाचनञ्च कृत्वा,
त्वरया^२[गुरवे कामधेनु प्रतिपादयेत्] । पलत्रयादृद्ध^३ यथाशक्ति स्वल्पमहा-^४दानदाने तु
^५गुरुरेव स्वगृह्योक्तविधिना ^६सर्वं ब्रह्माण्डवत् कुर्यात् ।

इति हिरण्यकामधेनुमहादान ^७समाप्तम् ।

1 Both I O and A omit स्वस्ति

2 F O कामधेनु दापयेत् for the bracketed portion

3 A omits दान

4 Both I O and A गुरवे

5 A omits it

6 I O omits it

[तथा हिरण्याश्वमहादानम् ।]¹ (मतस्यपुराणम्—२६०अ)

अथात सप्रवक्ष्यामि हिरण्याश्वविधि परम् ।
यस्य प्रसादाद् भुवने अनन्त^३ फलमश्नुते ॥१॥
पुरया तिथिमथासाद्य कृत्वा ब्राह्मणवाचनम् ।
लोकेशावाहन कुर्यात् तुलापुरुषदानवत् ॥२॥
ऋत्विङ्मण्डप^४-सम्भारभूषणाच्छादनादिकम् ।
खल्पेष्वे^५[कामिवत् कुर्याद्धेम]-वाजिमख बुध ॥३॥
स्थापयेद्वेदिमध्ये तु कृष्णाजिन^६ तिलोपरि ।
कौषेयवस्त्रसवीतं कारयेद्धेमवाजिनम् ॥४॥
शक्तिस्त्रिपलाद्दुर्मासहस्रपलाद् बुध ।
पादुकोपानहच्छलचामरासन^७-भाजनै ॥५॥

उपेतमिति सम्बन्धः ।

पूर्णकुम्भाष्ट^८[कोपेत माल्येक्षु]-फलसयुतम् ।
शय्या सोपस्करा तद्वद्धेममार्तण्डसयुताम् ॥६॥

सोपस्करा^९मशकवारणी-^{१०}[गोण्डूक-दीपिका-पीठ-पादुकाव्यजनादिकलोक-प्रसिद्धोपकरणा-
न्विताम् ।]^{११}

ततः सवाषधिलानलापितो वेदपुङ्गवैः ।
इममुच्चारयेन्मन्त्र^{१२} गृहीतकुसुमाजलि ॥७॥
नमस्ते सर्वदेवेश वेदाहरणलम्पट ।
वाजिरूपेण मामस्मात् पाहि ससारसागरात् ॥८॥

1 A omits the bracketed portion	7 I O चामरासन०
2 I O भवने, A गुणवान्	8 A कौषेयमाल्य for the bracketed portion
3 A अनन्त, M P चानन्त	9 A omits it
4 A ०मण्डल०	10 A गण्डूक
5 A व च कुर्यात्तु विदं for the bracketed portion	11 I O and B गण्डूकादियुता for the bracketed portion
6 I. O and M P कृष्णाजिन	12 A ०मन्त्र

त्वमेव सप्तधा भूत्वा छन्दोरूपेण भास्करम्^१ ।
 यस्माद् आमयसे^२ लोकानत पाहि सनातन^३ ॥६॥
 एवमुच्चार्य गुरवे तमश्व प्रतिपादयेत् ।
 दत्त्वा पापक्षयाद्भानोर्लोकमाप्नोति शाश्वतम् ॥१०॥
 गोभिर्विभवत सर्वा^४ नृत्विजश्चापि पूजयेत् ।
 सर्वश्चा^५ ल्योपकरण गुरवे विनिवेदयेत् ॥११॥

^६अल्योपकरणम् अश्वोपकरणम्, निरुक्ते अश्ववाचित्वेना-^७ ल्यशब्दस्योक्ते ।

सर्वं शय्यादिकं^८ दत्त्वा भुञ्जीतातैलमेव हि ।

पुराणश्रवणं तद्वत् कारयेद्भोजनादिकम् ॥१२॥

पुराणश्रवणं मतस्यपुराणादिश्रवणम् । भोजनादिकं^९ [ब्राह्मणभोजनं वस्त्रदानादिकञ्च ।]

इमं हिरण्याश्वविधिं करोति यः

पुरयः समासाद्य दिवं नरेन्द्र^{१०} ।

विमुक्तपापं स पुर मुरारेः^{११}

प्राप्नोति सिद्धै^{१२} रभिपूजित सन् ॥१३॥

इति पठति य इत्थं हेमवाजिप्रदानं

सकलकलुषमुक्तं^{१३} [सोऽश्वयुक्तेन भूय ।

कनकमयवि] मानेनार्कलोकं^{१४} [प्रयात-

स्त्रिदश]-पतिवधूभिः पूज्यते योऽथ पश्येत् ॥१४॥

यो वा श्रूयति पुरुषोऽल्पधनः स्मरेद्वा

हेमाश्वदानमभिनन्दयतीह लोके ।

1 A भास्कर, M P भास्कर

2 I O आमययत्, A आमयसे, M P
आमयसे

3 A सनातन

4 A नृत्विजश्चापि

5 A द्यौ and I O रौ for द्यौ

6 Both I O and A आद्योपकरणम्

7 I O ल्यशब्दस्योक्ते, A ल्यशब्द-
स्वीकृतत्वात्

8 I. O omits it

9 Both I O and A ब्राह्मण-
भोजनादिकं वस्त्रादिकञ्च for the
bracketed portion

10 I O नरेन्द्र, A नरेन्द्र

11 Both I O and A मुरारे

12 A सिद्धै

13 A omits the bracketed por-
tion

14 A and M P, प्रयाति त्रिदश for
the bracketed portion

सोऽपि प्रयाति ^१हतकल्मषशुद्धदेह
स्थानं पुरन्दर-^२महेश्वरलोकलुष्टम् ॥

प्रयोग

अत्र यजमान समुपजातहिरण्याश्वमहा-^३दानदानेच्छ ^४तुलापुरुषलिखित खड्ग-चर्म-^५मय-
बालसन्नाह-^६तुलास्थापनीयहरिप्रतिमा--सालङ्कारतुला-हस्तप्राद्यदेवताप्रतिमा--ऋत्विगदक्षिणाबहि
सर्वसम्भारम्, अधिकत्वेन ^७पलत्रयाद्द् ^८पलसहस्रावभ्यभीष्टमुवर्णेन घटितमरव, तदध ^९-
स्थापनार्थं कृष्णाजिन तिलाश्व, ^{१०}अश्वच्छादनार्थं ^{११}कौशेयवस्त्रम्, ^{१२}अश्वपार्श्वस्थापनार्थं
^{१३}पादुकायुगोपानदयुग-च्छल-चामरासन-^{१४}कास्यभाजन-^{१५}[कृष्माष्टकेज्जुफलानि, यथोपकल्पितो-
पस्करयुता] शय्या, तत ऊर्द्धं स्थापनार्थं यथेष्ट-^{१६}हेम-^{१७}पत्नोत्खाटितसूर्यप्रतिमा प्रचुर-^{१८}मात्या-
र्जनसामग्रीम्, ऋत्विग्भ्यो दक्षिणार्थमभिमत्सख्या गा, यजमान-ज्ञपनार्थं सर्वौषधि-^{१९}स्रोत-
पादयेत् ।

ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने गुर्वृत्विग्यजमानजापकास्तुलापुरुषव-
द्धविष्यभोजनादि^{२०} कृत्वा, निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषपदस्थाने हिरण्याश्वपद प्रक्षिप्य
निवेदन सङ्कल्पञ्च कुर्यु । अपरदिने च यजमानः पूर्ववद् गोविन्दाधाराधनादि मधुपर्क-
^{२१}[दानान्त कर्म] गोविन्दाद्यभ्यर्चन^{२२}-ब्राह्मणानुज्ञापन^{२३}-दानसङ्कल्प-पुण्याहादिवाचन-वरण-
वाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने हिरण्याश्वपद ^{२४}प्रक्षिप्य कुर्यात् । ततो गुर्वृत्विग्यजमानजापका
उपवसेयु । अपरदिने च तुलापुरुष-^{२५}वदग्निस्थापनादि मध्यब्राह्मण-^{२६}वाचनान्त कर्म यथायथ
^{२७}कुर्यु । एवञ्च मध्यब्राह्मणवाचनान्त कर्म तुलापुरुषग्रन्थमनुसन्धाय अनुष्ठातव्यम् ।

1 I O कृत०	15 A सोपस्करव्युत्ता for the brack-
eted portion
2 A स for षष्टेश्वर	16 A यथेच्छ०
3 Both I O and A' omit दान	17 I. O यन्तीत्खाटित, A परीखोचित
4 A ०दानेषु	18 A मास्यसामग्री
5 I O ०भयाद्वन, A ०भयाच्छत्र	19 I O ०उचोपधाहृष्टेद्
6 I O स, A' सुखप्रदेष for तुला	20 A ०दिक
7 Both I O and A सर्व०	21 A दानादिवरवान्त for the brack-
eted portion
8 A पत्रयाद्द्	22 I O ०भयर्जन
9 A तदध०	23 A ०ज्ञापना
10 Both I O and A आच्छादनार्थं	24 I O पक्षिप्य
11 I O कौशेयवस्त्र	25 A omits व
12 A omits अश्व	26 A वचनान्त
13 A पादुकोपानदयुग	27 I O omits it
14 A omits कास्य	

तत ऋत्विजो¹ हिरण्याश्व प्रधानवेद्या लिखितचक्रोपरि कृष्णाजिनमास्तीर्य तदुपरि² तिलान् दत्त्वा तवारोप्य कौषेयवस्त्रेषाच्छादयेयु ।³ अश्वपार्श्वे च काष्ठमयपादुकायुगोपानद्रुयुग्-
च्छत्⁴ चामरासन-कास्यभाजन-पूर्णकुम्भाष्टकेन्दुयष्टि-यथेच्छफलमाल्यानि, अभीष्टदारुमयखट्वा-
स्तीर्ण-कम्बल-⁵[पटोत्तलिकादिरूपा] ⁶[गरुडोपवान-मशकवारणो]-⁷[दीपिका पीठ-पादुका-व्यजन]-
सहिताम् उपरिदत्तसौवर्णमार्तरण्डप्रतिमाश्च⁸ शय्या स्थापयेयु । तत कुण्डसमीपस्थ-
कुम्भचतुष्टयजलं सर्वौषधिमिश्र कृत्वा, तेन तूर्यगीतवन्दिषोषेषु ⁹सत्सु यजमानं ज्ञापयेयु ।
ततो यजमानं शुक्रमाल्याम्बरधरो वृतसर्वालङ्कार पुष्पाञ्जलिमादाय अश्वं प्रदक्षिणीकृत्य
'नमस्ते सर्व-¹⁰देवेशे'त्यादि—'पाहि ¹¹सनातने'त्यन्तमन्त्राभ्यामामन्त्र्य पुष्पाञ्जलिनाभ्यर्च्य
गुरवे दद्यात् । तद् यथा—¹²ॐ अद्यामुकसगोत्राय अमुक-¹³वेदामुकशाखाभ्यायिने अमुक-
देवशर्मणे तुभ्य मत्स्यपुराणोक्तहिरण्याश्वमहादान-¹⁴दानफलप्राप्तिकामोऽहम् एत कृष्णाजिन-
न्यस्ततिलोपरिस्थापित कौषेयवस्त्राच्छादित पादुको-¹⁵पानच्छत्त्रचामरासनभाजन-¹⁶पूर्णकुम्भाष्ट-
केन्दुफलमाल्य-यथोप-¹⁷कल्पितोपस्करसहितोर्द्ध्वन्यस्तसौवर्णमार्तरण्ड-¹⁸प्रतिमाशय्या-पञ्चवर्णवितान-
नकसहितं हिरण्याश्वं ददानि ।

गुरुं स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा 'हिरण्याश्वोऽयं विष्णुदेवत' इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं
कामस्तुतिं पठेत् । ततो गुरवे दक्षिणां दद्यात् । ॐ अथ कृतैतदानप्रतिप्रार्थं ¹⁹तुभ्यमहं
दक्षिणामियदुत्पत्तियोग्या भूमिमेतानि च²⁰ रत्नानि ददानि । गुरुं स्वस्तीत्युक्त्वा अश्वं²¹ ²²कर्णौ
गृह्णीयात् । तत ऋत्विग्भ्यो दक्षिणां दद्यात् । तद् यथा—ॐ अद्यामुकामुकसगोत्रेभ्योऽ-
मुकामुकवेदामुकामुकशाखाभ्यायिभ्योऽमुकामुकदेवशर्मभ्यो गुष्मभ्य ²³हिरण्याश्वमहादानकर्मणि

1 A ऋत्विजा	12 A omits it
2 A तातिष्ठान	13 A वेद् for वैद्वासुक
3 A अथपार्श्वे	14 A omits दान
4 A चामर	15 A परि for पान
5 A पङ्कखिकादिकारूप for the bracketed portion	16 I O omits पूर्ण
6 I O गरुडक and A गेरुडक for the bracketed portion	17 I O कल्पितोपस्कर०
7 B omits the bracketed portion	18 A omits प्रतिमा
8 A प्रतिमा	19 A omits it
9 A omits it	20 I O omits it
10 Both I O and A देवेभ्य	21 I O अथ
11 I O ससारमन्त्रागराद्विबन्धमन्त्रै-
स्त्वामन्त्र, A ससारमन्त्रै स्वामन्त्र	22 A omits it
	23 I O हिरण्याश्वदानकर्मणि, A
महादानकर्मणि

कृतकर्मप्रतिष्ठार्थं दक्षिणा-¹मेता गा ददानि । ऋत्विज स्वस्तीति प्रत्येकं ब्रुयुः । ततो यजमानस्तुलापुरुषवज्जापकेभ्यो दक्षिणादान² दीनानाथादितर्पणं ब्राह्मणवाचन त्वरया हिरण्यश्वप्रतिपादनश्च³ कुर्यात् । ततः [पुराणश्रवणं कृत्वा]⁴ अभिमतसख्यान् ब्राह्मणान् भोजयित्वा [वह्नादिनाभ्यर्चय स्वयम् अतैल भुञ्जीत]⁵ । स्वल्पमहादाने तु ⁶गुरुरेव सर्वं ⁷ब्रह्माऽदानवत् कुर्यात् ।

इति हिरण्यश्वमहादानं समाप्तम् ।

1 A ०मेतानि गां, I O ०मेता गां

2 I O दक्षिणा दद्यात्

3 I O ०प्रतिपादन

4 A पुराणश्रवणं कुर्यात् for the bracketed portion

5 A वस्त्राणि दद्यात् for the bracketed portion

6 A गुरुरे, I O गुरुरे च

7 A ब्रह्माऽदानवत्

8 I O omits it

¹तथा हिरण्याश्वरथमहादानम् । (मतस्यपुराणम्— २८१ अ)

अथात. सम्प्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमम् ।

पुण्यमश्वरथ नाम महापातकनाशनम् ॥१॥

पुण्य दिनमथासाद्य कृत्वा ब्राह्मण-चनम् ।

लोकेशावाहनं कुर्यात्तुलापुरुषदानवत् ॥२॥

²ऋत्विष्मण्डपसम्भारभूषणाच्छादनादिकम् ।

कृष्णाजिने³ तिलान् कृत्वा काञ्चन⁴ स्थापयेद्रथम् ॥३॥

सप्ताश्व चतुरश्व वा चतुश्चक्र सुकूवरम् ।

⁵इन्द्रनीलेन कुम्भेन ध्वजरूपेण सयुतम् ॥४॥

कूवरो युगबन्धनदण्ड । इन्द्रनीलेन इन्द्रनीलसहितेन ध्वजरूपेण ध्वजाकारेण⁶ कुम्भेन,
यद्वा इन्द्रनीलनिर्मितेनैव⁷ कुम्भेनेत्यर्थ ।

लोकपालाष्टकोपेत पद्मरागदलान्वितम् ।

चत्वार⁸ पूर्णकलसा धान्यान्यष्टादशैव तु ॥५॥

पद्मरागदलान्वित पद्मरागखण्डयुक्तम् । चत्वार पूर्णकलसा स्थाप्या । अष्टादश
धान्यानि च पार्श्वे त⁹ स्थापनीयानि ।

कौषेयवस्त्रसयुक्तमुपरिष्ठाद्वितानकम् ।

माल्येक्षुफलसंयुक्त पुरुषेण समन्वितम् ॥६॥

¹⁰[पुरुषेण सौवर्ण]-पुरुषेण सहित रथमित्यर्थ ।

यो यद्भक्त पुमान् कुर्यात् स तन्नाम्नाधिवासनम् ।

¹¹छत्रचामरकौषेयवस्त्रोपानहपादुकाः ॥७॥

यो यद्भक्त स पुरुष-¹²स्तत्तत्प्रतिमारूप ¹³रथ आरोपयेदित्यर्थ ।

1 A' omits it

2 A. ऋत्विष्य ङप for ऋत्विष्मण्डप

3 A' कृष्णाजिन

4 I O काञ्चने

5 M P, I O and A इन्द्रनीलेन

6 Both I O and A omit it

7 A. निश्चितेन

8 A चत्वार

9 A स्थापनीयानि

10 I' O omits the bracketed
portion

11 A युष्य०

12 A. षड्वत्प्रतिरूप

13 A रथमारोपयेदित्यर्थ

गोभिर्विभवत सार्द्धं दद्याच्च शयना-¹सनम् ।

²[आ भारा] त्तिपलादृङ् शक्ति कारयेच्छुभम् ॥८॥

³[आ भारात्] पलसहस्रद्वयं यावत् ।

⁴अश्वष्टकेन सयुक्तं चतुर्भिरथ वाजिभि ।

द्वाभ्यामथ युतं ⁵कुर्या⁶द्धेमसिहध्वजान्वितम् ॥९॥

अनेन उक्तसंख्यानामन्यत⁷मसंख्यया ⁸प्रत्यक्षाश्वयुक्तं रथ⁹ परिकल्पितापरहेमसिह-
ध्वजान्वितञ्च कुर्यादित्यर्थः ।

चकरत्नावभौ तस्य तुरगस्थावथाश्विनौ ।

पुरणकालं ततः प्राप्य पूर्ववत् स्नापितो द्विजै¹⁰ ॥१०॥

द्वि प्रदक्षिणमावृत्य गृहीतकुसुमाञ्जलि ।

शुक्लमाल्याम्बरो¹¹ ¹²दद्यादिस मन्त्रमुदीरयन् ॥११॥

नमो नम पापविनाशनाय

विश्वात्मने वेदतुरङ्गमाय ।

धाम्नामधीशाय भवाभवाय

पापौघदावानल देहि शान्तिम् ॥१२॥

¹³वस्त्रष्टकादित्यमरुद्गणानां

त्वमेव धाता परम निधानम् ।

¹⁴यतस्ततो मे हृदयं ¹⁵प्रयातु

¹⁶धर्मै¹⁷ कतानत्वमचौघनाशात् ॥१३॥

- 1 Both I O and अथन
2 Both I O and A अभावा for
the bracketed portion
3 Both I O and A अभावात्
4 A अश्वष्टकेन
5 Both I O and A दद्यात्
6 A कुर्यात्
7 I O अथनया संख्यया, A अथन-
पलसंख्यया
8 I O युक्तं again before this

- 9 A रथौ
10 A द्विज
11 A' अश्वरथौ
12 A दद्यात्
13 I, O वस्त्रष्टका, A वस्त्रष्टका
14 Both I O and A यतस्ततो
15 A प्रयातु
16 A धर्मैकतानत्वम् I O धर्मैक-
तामत्वम्

इति तुरगरथप्रदानमेतद्
 भवभयसूदनमत्र य करोति ।
 स कलुषपटलैर्विसुक्तदेह
 परमुपैति पद पिनाकपाशे ॥१४॥
 देदीप्यमान^१-वपुषा विजितप्रभाव-
 माक्रम्य मण्डलम-^२खण्डितचण्डभानो ।
^३सिद्धाङ्गनानयन-^४षट्पदपीयमान
^५वक्राम्बुजोऽम्बुजभवेन चिर सहास्ते ॥१५॥
 इति पठति^६ शृणोति वा य एतत्
^७कनकतुरङ्गरथप्रदानमस्मिन् ।
 न स नरकपुर व्रजेन् कदाचि
 न्नरकरिपोर्भवन प्रयाति भूय ॥१६॥

प्रयोग

अत्र यजमान समुपजातहिरण्याश्वरथमहादान^८-दानेच्छस्तुलापुरुषलिखित^९ रण्डगर्भ-
^{१०}मयढाल-सन्नाह--^{११}तुलास्थापनीयहरिप्रतिमा--सालङ्कारतुला-हस्तप्राह्यदेवताप्रतिमा-यथोक्त-
 वितानबहि सर्व सम्भारम्, अधिकत्वेन पलत्रयाद्भू^{१२} पलसहस्रद्वयपर्यन्तम् अभिमतपरिमाण-
 सुवर्णचटित सप्ताश्व चतुरश्व वा ^{१२}चतुश्चक्र शोभन-^{१३}कूवरम् एकपार्श्व^{१४}-न्यस्तेन्द्रनील
 खचित^{१५}-हैम^{१६}कुम्भयुक्ताप्रध्वजम् अपरपार्श्वन्यस्तहैमसिह्युक्ताप्रध्वज पद्मरागाख्यमाणिक्या-
 लङ्कृत^{१७} स्वखदिक्रमोत्खाटितेन्द्रादिलोकपालप्रतिमाष्टक^{१८} ^{१९}रथ, तदग्रचक्रद्वयपार्श्व-^{२०}रोपणार्थं

1 I O omits नान	10 I. O मयार्जन and A मयातुन्न
2 Corrected from M P I O
०खण्डसचखडभानो, A ०खण्डसचखड-
भानो.	for मयढाल
3 A सिद्धाङ्गना०	11 I O सुला०
4 A ०षट्पद०	12 A अतुश्चक्र
5 A वक्राम्बुजा०	13 I O ०कूवर
6 A ^१ परति	14 A ०पार्श्व
7 A कनकतुरगरथप्रदानमस्मि	15 A omits खचित
8 A दा for दान	16 A ०कुम्भयुक्ताप्रध्वजन
9 Both I. O and A ०लिखित	17 A ०ङ्कृत
	18 A चक्र
	19 A प्रथम
	20 I O ०पार्श्व०

सुवर्ण-¹पत्नोत्खाटि-²[ताश्चारुडाशिवनी]-कुमारप्रतिमाद्वय-³रथमध्यारोपणार्थम् अभिमतसुवर्ण-
⁴घटितेष्टदेवताप्रतिमा रथारोपणार्थं कृष्णाजिच्च तिलाश्च, रथपार्श्वस्थापनार्थं कलसचतुष्टयम्
 अष्टादशधान्यानि बहुविधमाल्यसामग्रीम् ⁵इक्षु फलानि छत्र-चामर-कौषेयवस्त्रोपानत्पादुका-
 युगानि ⁶यथेच्छनिर्मित शयनीयम् आसनञ्च, [यथाशक्ति गा] यथाशक्ति ⁸[अष्टौ ⁹[चतुरो द्वौ]
 वा स्वरुपाश्वान्.] रथोद्धर्मण्डपबन्धनार्थं कौषेयवस्त्रसमुक्त यथोक्त वितानकञ्चोत्पादयेत् ।
 ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने यजमान-गुर्वृत्विग्-जापकास्तुलापुरुषवद्धविष्य-
 भोजनादि-¹⁰ कृत्वा, निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषपदस्थाने हिरण्याश्वरथपद प्रक्षिप्य यथा-
 यथ निवेदन सङ्कल्पञ्च कुर्युः । अपरदिने च यजमानस्तुलापुरुषवद् गोविन्दाद्याराधनादि-
 मधुपर्कदानान्त कर्म, गोविन्दाभ्यर्चन-ब्राह्मणानुज्ञापन-दानसङ्कल्प-पुरायाहादिवाचन वरणावाक्येषु
 तुलापुरुषपदस्थाने हिरण्याश्व-¹¹रथपद प्रक्षिप्य कुर्यात् । ततो गुर्वृत्विग्यजमानजापका
 उपवसेयुः । अपरदिने च कृतनित्या-¹²स्तुलापुरुषवदभिस्थापनादि मध्यब्राह्मणवाचनान्त कर्म
 यथायथ कुर्युः । एवञ्च मध्यब्राह्मणवाचनान्त कर्म तुलापुरुषग्रन्थमनुसन्धाय अनुष्ठानव्ययम् ।

तत ऋत्विज प्रवानवेशा लिखितचक्रोपरि कृष्णाजिनमास्तीर्य तत्र तिलान् दत्त्वा तदुपरि
¹³रथमारोप्य तन्मध्ये ¹⁴घटितेष्टदेवताप्रतिमारोप्य, अग्रचक्र-¹⁵द्वयसन्निधावशिवनी-¹⁶कुमार-
¹⁷वारोप्य, उपरि छत्र विधृत्य, अध पादुकोपानद्दुगे दत्त्वा, रथपार्श्वे ¹⁸[चामरमारोप्य,
 कौषेयवासोमाल्यै रथमलङ्कृत्य, रथपार्श्वे पूर्णकुम्भचतुष्टयमष्टादशधान्यानि फलानीक्षुदण्ड
 शय्यामासन गा उक्तसंख्यानानामन्यतमसंख्यमश्वञ्च] स्थापयेयुः । ततो मङ्गलगीतवाद्यवन्दि-
 चोषेषु सत्सु यजमान कुरण्डसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन स्नापयेयुः । ततो यजमान ¹⁹शुक्ल-

1 I. O. ०यन्नीत्०

2 A' तश्चारुड for the bracketed portion

3 A omits it

4 A. ०घटितामीष्टदैवतप्रतिमा, I O ०घटितेष्टदैवताप्रमा

5 A इक्षु

6 I O यथेष्ट०

7 I O omits the bracketed portion

8 A अलङ्करणानि for the bracketed portion

9 I O omits the bracketed portion

10 A ०भोजनादिक

11 A omits रथ

12 A कृतनिल०

13 A/ रथ चमारोप्य

14 A घटित for घटितेष्ट

15 I O omits इच

16 A omits नी

17 A omits वा

18 A omits the bracketed portion

19 A' omits शुक्ल

माल्याम्बरधरो धृतसर्वालङ्कार पुष्पाञ्जलिमादाय रथं त्रि^१ प्रदक्षिणीकृत्य 'नमो नम पाप-
^२विनाशनाथे'त्यादि मन्त्रद्वयं पठित्वा, पुष्पाञ्जलिनाभ्यर्च्यं गुर्वृत्तिक-प्रमुखनानाब्राह्मणोभ्य
 उत्सृज्य दद्यात् । ^३[तद् यथा—] ॐ अथ यथासम्भवगोत्रनामभ्यो^४ गुर्वृत्तिक-
 प्रमुखब्राह्मणोभ्यो मत्स्यपुराणोक्त-हिरण्याश्वरथ^५-महादान^६दानफल-प्राप्तिकामोऽहम् एत
 कृष्णाजिनन्यस्तितिलारोपितं ^७[हैमाश्वारूढाश्विनी]-कुमारद्वयसहित ^८[सौवर्णा-^९मुकप्रतिमा-
 न्वित छत्रचामरकौषेयवस्त्रपादुकायुगोपानद्युगमाल्यपूर्णकुम्भचतुष्टयाष्टादशधान्यकौषेयवस्त्रसयुक्त-
 वितानकेतु^{१०}-फलेयद्^{११}वीशयना^{१२}सनेयदश्वसहित] हिरण्याश्वरथं ददानि ।

ततो गुर्वृत्विजं स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा 'हिरण्याश्वरथोऽयं विष्णुदैवत' इत्युक्त्वा
 यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेयुः । ततो यजमानो ^{१३}गुर्वृत्विग्भ्यो दक्षिणां दद्यात् । तद् यथा
 — ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमहं दक्षिणामियदुत्पत्तियोग्या भूमिमेतानि च रत्नानि
^{१४}ददानि । गुर्वृत्विजं स्वस्तीत्युक्त्वा ^{१०}प्रत्येकं स्व स्व सुवर्णभागं स्पृशेयुः । यद्वा गुर्वृत्विग्भ्य
 एव दद्यात् । तद्दानवाक्ये ॐ अद्यामुकामुकसगोत्रोभ्योऽमुकामुकवेदामुकामुकशास्त्राध्यायिभ्यो-
 ऽमुकामुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यमिति, मत्स्यपुराणीय तुलापुरुषोक्तभागव्यवस्थयेति च विशेषः ।
 ततस्तुलापुरुषवज्जापकेभ्यो दक्षिणादानं दीनानाथादि-^{१६}प्रीणान् ब्राह्मणवाचनं त्वरया यथायथं
 हिरण्याश्वरथप्रतिपादनञ्च कुर्यात् ।

इति हिरण्याश्वरथमहादानं ^{१७}समाप्तम् ।

1 A omits it	9 I O ०कक०
2 I O ०विनाशनाथेत्यादि	10 I O ०षु
3 A omits the bracketed portion	11 I O च for इ
4 I O omits अग्रे	12 I O ०सनहिरण्याश्वरथसहितं
5 A omits रथ	13 A ऋत्विग्भ्यो
6 A omits दान	14 A च
7 A हैमाश्वरूढात् for the bracketed portion	15 A omits it
8 A omits the bracketed portion	16 A ०तर्पणं
	17 I O omits it

¹तथा हेमहस्तिरथमहादानम् । (मत्स्यपुराणम्—२८२ अः)

अथात् सप्रवक्ष्यामि हेमहस्तिरथं शुभम् ।
यस्य प्रदानाद्भुवन वैष्णव याति वै नर ॥१॥
²पुरया तिथिमथासाद्य [तुलापुरुषदानवत् ।
विप्रवाचनक]³ कुर्यात्लोकेशावाहन बुध ।
ऋत्विभ्यरुडपसम्भारभूषणाच्छादनादिकम् ॥२॥
⁴अत्राप्युपोषितस्तद्वद्वाङ्मणौ सह ⁵शोभनम् ।
कुर्यात् पुष्परथाकार काञ्चन मण्णभूषणम् ॥३॥
वलभीभिर्विचित्राभिश्चतुश्चक्रसमन्वितम् ।

⁶[पुष्परथाकार क्रीडारथाकारम् । वलभीभि चतुष्पार्श्वस्थितोद्द्विशीर्षकमशीर्षकाकाराभिः । विचित्राभि विविधरूपाभिः]

लोकपालाष्टकोपेत ⁷[ब्रह्मार्कशिवसयुतम् ॥४॥
मध्ये नारायणोपेत] लक्ष्मीपुष्टिसमन्वितम् ।
कृष्णाजिने⁸ तिलद्रोण कृत्वा ⁹सस्थापयेद्रथम् ॥५॥
तथाष्टादशधान्यानि भाजनासन-¹⁰चन्दनैः ।

सहितानीति शेषः ।

दीपिकोपानहच्छत दर्पण पादुकान्वितम् ॥६॥
ध्वजे तु गरुड कुर्यात् ¹¹कूवराभ्रे विनायकम् ।
¹²[नानाफलसमायुक्तमुपरिष्ठाद्वितानकम् ॥७॥

1 A अथ

2 I O पुरया तिथि समासाद्य, A
पुरया तिथि अथासाद्य

3 A कृत्वा ब्राह्मणवाचन । तुलापुरुष-
वत् for the bracketed portion

4 I O तत्रा०

5 A भोजन

6 A omits the bracketed por-
tion

7 A omits the bracketed por-
tion

8 A कृष्णाजिन

9 I O सस्थापयेत् इत्

10 A चन्दनै

11 A कूवराभ्रे

12 A omits the bracketed por-
tion

कौषेय^१ पञ्चवर्णाञ्च ^२अम्लानकुसुमान्वितम् ।]
 चतुर्भिः कलसैः सार्द्धं गोभिरष्टाभिरन्वितम् ॥८॥
 चतुर्भिर्हेममातङ्गैर्मुक्तादामविभूषितम्^३ ।
 स्वरूपतः करिभ्याञ्च युक्तं कृत्वा निवेदयेत् ॥९॥
 कुर्यात् पञ्चपलाद्दूर्ध्वं-^४[मा भाराच्चापि] शक्तिम् ।

अष्टवीश्वरान् सुलभतरकरिणो बहुसुवर्णाज्जनासमर्थान् प्रतीद ^५पाञ्चपलिकं महादान-
 मुन्नेयम् ।

^६[ततो मङ्गलशब्देन] ज्ञापितो वेदपुङ्गवै ॥१०॥

त्रिः प्रदक्षिणामावृत्य गृहीतकुसुमाञ्जलि ।

इममुच्चारयन्मन्त्रं ब्राह्मणेभ्यो ^७निवेदयेत् ॥११॥

नमो नमः ^८शङ्करपद्मजार्क-

लोकेशविद्याधरवासुदेवै ।

त्वसेव्यसे वेदपुरायण्यङ्ग-

तेजोमयस्यन्दनपाहि तस्मात् ॥१२॥

^{१०}यत्तत् पद परमशुद्धतममुरारे-

रानन्दहेतुगुणरूपविमुक्तमन्त्र ।

योगैकमानसदृशो मुनयः समाधौ

पश्यन्ति तत् त्वमसि नाथ ^{११}रथेऽधिरूढ ॥१३॥

यस्मात्त्वमेव भवसागर-^{१२}सप्तताना-

मानन्दभाण्ड-^{१३}भूतमध्वरपानपात्रम् ।

तस्माद्घौघशमनेन कुरु प्रसाद

चामीकरेभरथमाधवसम्प्रदानात् ॥१४॥

1 I O कौशेय

2 I O सुम्लानं

3 A °विभूषितै

4 A नभावाद्पि and M P न
 भाराद्पि for the bracketed
 portion

5 I O पञ्चपलिकं, A पञ्चपलिक

6 A ततश्च नानाशब्देन for the
 bracketed portion

7 I O A and M P °रथेभ्यः

8 A निवेदन

9 A omits शङ्कर

10 I O तत्तत्

11 I O रथाधिरूढ, M P रथाधि-
 रूढ

12 I O सप्ततानां

13 A °इतं

इत्थं प्रणम्य कनकभरथप्रदान
 य कारयेत् सकलपापविमुक्तदेह ।
 विद्याधरामरसुनीन्द्रगणाभिजुष्ट¹
 प्राप्नोत्यसौ पदमतीन्द्रियमिन्दुमौले ॥१५॥
 कृतदुरितवितानां² सुलसद्वहिजाल-
 व्यतिकरकृतदाहोद्वेगभाजोऽपि बन्धून् ।
 नयति च पितृपुत्रान्³ रौरवादप्यशेषात्
 कृतगजरथदानं शाश्वत⁴ सन्न विष्णो ॥

प्रयोग

अत्र यजमान समुत्पन्नहेमहस्तिरथ⁵ [महादानदानेच्छ] स्तुलापुरुषलिखित⁶ खड्ग-चर्ममय-
 ढाल⁷-सन्नाह-तुलास्थापनीयहरिप्रतिमा सालङ्कारतुला-हस्तप्राह्व-देवताप्रतिमा-यथोक्तवितानबहि
 सर्वं सम्भारम्, अधिकत्वेन पलपञ्चकाद्भू⁸ ⁸पलसहस्रद्वयपर्यन्तम् अभिमतपरिमाणसुवर्णघटित
 संप्राप्तोचितसंस्थाना⁹ न्नादिसामग्रीशून्य चतुश्चक्रम् अभिमततरङ्गखचित ध्वजा-¹⁰प्रारोपित-
 सौवर्णगरुड कूचराप्रारोपितसौवर्णविनायक प्रान्तेषु विविधसौवर्णपद्मावलीविचित्राभि-¹¹रुद्ध-
 द्विपञ्चकमशीर्षकाकृतिभिर्वलभीभि-¹²र्वेष्टितम् अप्रारोपितहैमहस्तिचतुष्टय खखदिक्रमोत्खाटिते-
 न्द्रादिलोकपाल-¹³प्रतिमाष्टकम् अभिमत-¹⁴पङ्क्तुयत्खाटितब्रह्मार्कशिवप्रतिम रथ, रथालङ्कार-
 गार्थं मुक्ताहार, रथमध्यारोपणार्थं सुवर्णान्तर-¹⁵पत्रोत्खाटिता लक्ष्मी-¹⁶[पुष्टिसहिता नारायण-
 प्रतिमा, रथारोपणार्थं कृष्णाजिन तिलद्रोणञ्च,¹⁷अग्रस्थापनार्थं हैमहस्तिचतुष्टय¹⁸, सम्मुखस्थाप-

1 A °जुष्ट	10 I O या for था
2 I O. °सुलसद्वहिजाल° A' °नन्द-
सलाङ्गजाल°	11 A °रुद्ध° विपक्ष°
3 I O °उत्पाद, A °पूराद	12 I O °वर्णभीतिभि°, A omits it
4 A' सन्न	13 I O प्रतिमाष्टकाभिमत°
5 A माहादान for the bracke-
ted portion	14 I O पङ्क्तोत्°
6 A °लिखित	15 I O यन्त्रोत्खाटिता, A पातोत्-
खाटित
7 I, O मयाङ्ग and A मयाङ्ग
for मयाङ्ग	16 A प्रपञ्चयुत only for the
bracketed portion
8 A पलपञ्च for पल	17 I O अग्रस्थापित
9 I O °हृदि, A °हृदिता for
°हृदि	18 I O °चतुष्टय

नार्थं ^१स्वरूपहस्तिद्वय, रथपार्श्वस्थापनार्थम् अष्टादशधान्य-कास्यभाजनासनं चन्दन दीपसामग्री-
च्छत्र-दर्पण पादुकायुगोपानद्वयुग कुम्भचतुष्टयगवाष्टकानि, रथोर्द्ध्वमण्डपबन्धनार्थं कौषेयवस्त्रमय
वर्णपञ्चम-^२युक्त] वितानक, तदलङ्करणार्थम् अस्नानपुष्पमाल्यसामग्री विविधफलानि चोत्-
पादयेत् ।

ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने यजमानशुद्धित्विग जापकास्तुलापुरुष-
वद्धविष्यभोजनादि^३ कृत्वा, निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषपदस्थाने हेमहस्तिरथ-^४पद
^५निवेश्य ^६[यथायथ निवेदन सङ्कल्पञ्च] कुर्युः । अपरदिने च यजमानस्तुलापुरुषवद
गोविन्दाधाराधनादि मधुपर्कदानान्त गोविन्दाद्यभ्यर्चन^७-ब्राह्मणानुज्ञापन-दानसङ्कल्प-पुरयाहादि-
^८[वाचन वरण]वाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने हेमहस्तिरथपद निवेश्य कुर्यात् । ततो शुद्धित्विग-
यजमानजापका उपवसेयुः । अपरदिने च^९ कृतनित्यास्तुलापुरुषवदभिस्थापनादि मध्यब्राह्मण-
वाचनान्त कर्म यथायथ कुर्युः । एवञ्च मध्यब्राह्मणवाचनान्त कर्म तुलापुरुषग्रन्थमनुसन्धाय
अनुष्ठानव्यम् ।

तत ऋत्विजः प्रधानवेद्या लिखितचक्रोपरि कृष्णाजिनमास्तीर्य तदुपरि तिलद्रोणा विकीर्य,
तत्र रथमारोप्य मुक्ताहारे-^{१०}शालङ्कृत्य, रथमध्ये लक्ष्मीपुष्टिसहिता नारायणप्रतिमामारोपयेयुः ^{११} ।
^{१२}रथाग्रतश्च ^{१३}हेमहस्तिचतुष्टय पङ्क्त्यारोप्य ^{१४}तत्पुरतः ^{१५}स्वरूपहस्तिद्वयमारोपयेयुः । रथपार्श्वे
^{१६}चाष्टादशधान्य कास्यभाजनासन-चन्दन-दीपोपानद्वयुग-काष्ठमयपादुकायुगच्छत्रदर्पणकुम्भचतु-
ष्टयगवाष्टकानि ^{१७}यथाशोभं स्थापयेयुः । ततो मङ्गलगीतवाद्यवन्दिघोषेषु सत्सु ^{१८}कुराडसमीपस्थ-
कुम्भचतुष्टयजलेन ^{१९}यजमानं स्नपयेयुः । ततो यजमानं शुक्कमाल्याम्बरधरो धृतसर्वालङ्कार
पुष्पाञ्जलिमादाय रथं त्रिं प्रदक्षिणीकृत्य 'नमो नम' इत्यादि—'माधव सम्प्रदाना'दित्यन्त-

1 I O स्वरूप०	9 A omits it
2 I O ०सुक्त	10 A ०शाखाशङ्कृत्य
3 A ०भोजनादिक	11 A ०मारोपयेत्
4 A महादान between रथ and पद	12 A omits it
5 A प्रक्षिप्य	13 A हेम०
6 A सङ्कल्प only for the bracketed portion	14 I O एतत् पुरतः
7 I O ०भर्जन	15 I O स्वरूपहस्तिद्वय०, A स्वरूपहस्तिद्वय०
8 A omits the bracketed portion	16 A अष्टादशधान्यानि
	17 A यथाशक्ति
	18 A कुराडचतुष्टय for कुराड
	19 A omits it

¹मन्त्रैरामन्त्र्य, पुष्पाञ्जलिनाभ्यर्च्यं प्रणम्य गुर्वृत्विक्प्रमुख-ब्राह्मणोभ्य उत्सृज्य दद्यात् । ²[तद यथा] ³ॐ अथ यथासम्भवगोतनाम-गुर्वृत्विक्-प्रमुखब्राह्मणोभ्यो मत्स्यपुराणोक्तहेमहस्ति-⁴रथमहादानदानफलप्राप्तिकामोऽहम् एत कृष्णाजिनन्यस्ततिलद्रोणा⁵-रोपितं ⁶स्वरूपहस्तिद्वय-युक्त मुक्तादाभोपशोभित ⁷लक्ष्मीपुष्टिसहितनारायणान्वितम् अष्टादशधान्य-कास्य-⁸भाजनासन-चन्दन-दीपोपानदयुगच्छलदर्पणपादुकायुग--विविधफलसमायुक्ताम्लानकुसुमान्वित--⁹वितानक-कुम्भ-चतुष्टयगवाष्टकसहित ¹⁰हेमहस्तिरथ ददानि । गुर्वृत्विजः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्री पठित्वा 'हेमहस्तिरथोऽय विष्णुदैवत' इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुति पठेयु । ततो यजमानो गुर्वृत्विग्भ्यो दक्षिणा दद्यात् । तद् यथा—¹¹ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमह दक्षिणामियदुत्पत्ति योग्या भूमिमेतानि च¹² रत्नानि ददानि । गुर्वृत्विज प्रत्येक स्वस्तीत्युक्त्वा स्व स्व सुवर्णभाग स्पृशेयु । यद्वा गुर्वृत्विग्भ्य एव दद्यात् । ¹³तत् ॐ अद्यामुकामुक-सगोत्रेभ्योऽमुकामुक-¹⁴वेदामुकामुकशास्त्राध्यायिभ्योऽमुकामुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यमिति मत्स्यपुराणीय-तुलापुरुषभाग-व्यवस्थयेति च पूर्वदानवाक्ये विशेष । ततो यजमानस्तुलापुरुषवज्जापकेभ्यो दक्षिणादान दीनानाथादितर्पणं ब्राह्मणवाचनं त्वरया यथायथ हेमहस्तिरथ ¹⁵प्रतिपादनञ्च कुर्यात् ।

इति हेमहस्तिरथमहादान ¹⁵समाप्तम् ।

1 A मन्त्रैरामन्त्र्य	9 A कनक
2 I O omits it	10 A ॐ
3 A omits it	11 A च after रत्नानि
4 I O omits रथ	12 A तत्
5 A ॐद्रोण०	13 A वेद for वेदामुकामुक
6 I O सुवर्ण०	14 A प्रकृति for प्रति
7 A लक्ष्मीपुष्टिसहित only	15 I O omits it
8 A ०भाजनचामर०	

¹तथा पञ्चलाङ्गलकमहादानम् । (मत्स्यपुराणम्— २८३ अ)

अथात सप्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमम् ।

पञ्चलाङ्गलक नाम महापातकनाशनम् ॥१॥

पुरया तिथिमथासाद्य युगादिप्रहणादिकाम् ।

भूमिदान नरो दद्यात् पञ्चलाङ्गलकान्वितम् ॥२॥

² [खेट वा खर्वट] वापि ग्राम³ वा शस्यशालिनम् ।

निवर्तनशत वापि ⁴ [तदर्द्ध वापि] शक्ति ॥३॥

⁵ खर्वटो ग्रामशतद्वयप्रधानभूतो ग्राम । क्रोशैरुविस्तारो ग्राम ⁶ [खेट इति प्रमिद्ध] ।

निवर्तनपरिमाण⁷-श्चातैव वक्ष्यते ।

सारदारुमयान् कृत्वा हलान् पञ्च ⁸ विलक्षणान् ।

सर्वोपकरणैर्युक्तानन्यान् ⁹ [पञ्च च काञ्चनान्] ॥४॥

सारदारुमयान् तुलापुरुषोक्तशालादिदारुप्रभवान् । सर्वोपकरणैर्युक्तान् ¹⁰ ईशायुग-
योक्ता¹¹-दिभिर्दारु-¹² [मयै काञ्चन] मयैश्च ¹³ [यथाक्रम युक्तानित्यर्थ] ।

वृषान् लक्षणसयुक्तान्¹⁴ दशैव तु धुरन्धरान् ।

सुवर्णशृङ्गाभरणान्¹⁵ ¹⁶ मुक्तालङ्गलभूषितान् ॥५॥

लक्षणसयुक्तान् गोसहस्र-¹⁷ महादानोक्तलक्षणोपेतान् । सुवर्णशृङ्गाभरणान् सुवर्णशृङ्गान्,
सौवर्णश्रैवेयरुललाटपट्ट- [चन्द्ररूपालङ्कारयुक्तान् ।

1 I O अथा

2 I O खेटकखर्वटक, A कवटा खटका
and M P खर्वट खेटक for
the bracketed portion

3 I O ग्राम्य

4 A तदर्द्धवापि for the bracketed
portion

5 Both I- O and A खर्वटो

6 A खेट and I O प्रसिद्ध for
the bracketed portion

7 A omits परिमाण

8 A and M P विषक्षण

9 A पञ्चककानवा for the brac-
keted portion

10 A omits ईश

11 A योक्ता

12 A omits the bracketed por-
tion

13 A reads the bracketed por-
tion as यथाक्रमयुक्तानित्यर्थ

14 A लक्षणसयुक्ता

15 I O श्रृङ्गाभरणा

16 A युक्तालङ्गलभूषितान्

17 A omits सहस्र

रौप्यपादाग्रतिलकान् रक्तकौषेय] ¹-भूषणान् ।

स्रग्दामचन्दनयुतान् शालायामधिवासयेत् ॥६॥

रौप्यपादाग्रतिलकान् रौप्यपादाग्रान् रौप्यतिलकानित्यर्थ । शालाया दानमण्डपे,
²चतुष्पत्तादीनामप्य-³[यर्वेदे शालात्वश्रुते] । तथा च ⁴['या द्विपत्ता चतुष्पत्ता षट्-
पत्ता या निमीयते' (अथर्व ६।३।२१)] इत्यादि ° 'शालाभिधायको मन्त्र ।

पर्जन्यादित्स्वरद्वेभ्य पायस निर्वपेच्चरम् ।

एकस्मिन्नेव कुरण्डे तु ⁷[गुर्यस्मे निवेदयेत्] ॥७॥

गुर्यस्मै निवेदयेदिति यमृत्वज⁸ °गुरादिशति स कुर्यादित्यर्थ ।

¹⁰पालाशा समिधस्तद्वदाज्य कृष्णतिलास्तथा ।

तुलापुरुषवत् कुर्याल्लोकेशावाहन बुध ॥८॥

तद्वदिति पालाश¹¹-समिदाज्यकृष्णतिलान् पर्जन्यादित्स्वरद्वेभ्यो जुहुयादित्यर्थ ।

ततो मङ्गलशब्देन शुक्लमाल्या-[म्बरो बुध ।]¹²

मङ्गलशब्देन ज्ञातः शुक्लमाल्याम्बरधर¹³ इत्यर्थ ।

¹⁴आह्वय द्विजदाम्पत्य हेमसूत्राङ्गुरीयकै ।

कौषेयवस्त्रकटकैर्मणिभि¹⁵-श्वाभिपूजयेत् ॥९॥

द्विजदाम्पत्य पत्नीसहित गुरुमेवेत्यर्थ ।

शय्या सोपस्करा तद्वद्वेत्तुमेकां पयस्त्रिणीम् ।

तथाष्टादशधान्यानि समन्तादधिवासयेत् ॥१०॥

सोपस्करा गण्डकूदिसहिताम् ।

1 A ताच्चादि शेष for the bracketed portion	7 A omits the bracketed portion
2 I O चत् पत्ता० A चतुष्का०	8 A यद्यत्किञ्च
3 A reads the bracketed portion as यद्विष्णवत्त्वश्रुतिः	9 A गुरुरद्विषति
4 Corrected from A V I O पार्थिपत्ता चत् पत्ता यो निमीयत and द्विपत्ता चत् पत्ताम्वा परिमीयत for the bracketed portion	10 A पालाशा, I O पलाशाः
5 Both I O and A इत्यादि °	11 A पाला०
6 A शलाभिधान	12 A म्बरधर इति for the bracketed portion
	13 Both I O and A omit धर
	14 A आह्वय
	15 A ष्वाभिः

तत [प्रदक्षिण कृत्वा]¹ गृहीतकुसुमाञ्जलि ।

इमसुच्चारयेन्मन्त्रमथ सर्वं निवेदयेत् ॥११॥

²[सर्वं निवेदयेत्] गुरवे सर्वं निवेदयेदित्यर्थं, तस्यैव प्रक्रान्तत्वात् ।

यस्मा-³हेवगणा सर्वे⁴ [स्थावराणि चराणि]⁵ च ।

धुरन्धराङ्गे तिष्ठन्ति तस्माद्भक्तिं ⁶शिवेऽस्तु मे ॥१२॥

यस्माच्च भूमिदानस्य कला नार्हन्ति षोडशीम् ।

⁷दानान्यन्यानि मे भक्तिधर्म एव ददा⁸ भवेत् ॥१३॥

दशहेन समहस्तेन त्रिशदृण्डा ⁹निवर्तनम् ।

त्रिभागहीन गोचर्ममानमाह प्रजापति ॥१४॥

¹⁰मानेनानेन यो दद्या-¹¹निवर्तनशतं बुध ।

विधिनानेन तस्याशु क्षीयते पापसहति ¹² ॥१५॥

तदर्द्धमथवा दद्यादपि गोचर्ममात्रकम् ।

¹³[भवनस्थानमात्र वा] सोऽपि पापै प्रमुच्यते ॥१६॥

यावन्ति ¹⁴लाङ्गलकमार्गमुखाणि भूमै-

र्भासाम्पत्तेर्दुहितुरङ्ग-¹⁵जरोमकाणि ।

[तावन्ति शङ्करपुरे]¹⁶ स समा हि तिष्ठेद्

भूमिप्रदानमिह यं कुरुते मनुष्य ॥१७॥

गन्धर्वकिन्नरसुरासुरसिद्ध-¹⁷सचै-

राघूतचामरमुपेत्य महद्विमानम् ।

1 A कृत्य, M P. प्रदक्षिणीकृत्य	11 A त्रि for त्रि
2 A omits the bracketed portion	12 A ०सहति
3 A दे for हे	13 Corrected from M P A तन्नून स्थानमात्रञ्च and I O भवनस्थानमवा for the b p
4 A सर्वे	14 Corrected from M P I O लाङ्गलकमार्गमुखाणि, A लाङ्गलमुखे सुखानि
5 A चराणि स्थावराणि for the bracketed portion	15 A ०थानलीकानि
6 A शिवाशु मे	16 A reads the bracketed portion as भवन्ति शङ्करपुरादे शङ्करपुरे
7 A दानान्यदि	17 A तिसिन्धु for सिद्ध
8 A ददो	
9 A' निवर्तन	
10 I O, मानेन	

सम्पूज्यते पितृपितामह-¹बन्धुयुक्त

शम्भो पुर व्रजति चामरनायक सन् ॥१८॥

²[नेन्द्रत्वमप्यधिगत क्षयमभ्युपैति]

गोभूमिलाङ्गलधुरन्धरसम्प्रदानात् ।

तस्मादघौघपटलक्षयकारि भूमे-

र्दान विधेय-³मतिभूमिभवाभावाय ॥१९॥

प्रयोग

⁴अत्र यजमान समुत्पन्न-पञ्चलाङ्गलक-⁵महादानदानेच्छ-⁶स्तुलापुरुषलिखित खड्ग-
चर्म-⁷मयढाल-सन्नाह-⁸तुलास्थापनीयहरिप्रतिमा-सालङ्कारतुला⁹-हस्तग्राह्य-¹⁰देवताप्रतिमाबहि
सर्व सम्भारम्, अधिकत्वेन ¹¹[यथोक्त-खेट-खर्वट]-ग्राम-निवर्तनादीनामन्यतमा¹² भूमि, तथा
सारदारुमयानि ईशा-दण्डयोक्ता¹³-द्युपकरणान्वितानि पञ्च लाङ्गलानि, सौवर्णानि च¹⁴ सोप
करणानि पञ्च ¹⁵हलानि, यथोक्तलक्षणान् दश वृषान्, तदलङ्कारार्थं सुवर्णशृङ्गयुग¹⁶-दशक,
सौवर्णचन्द्रप्रैवेयकललाटपट्टदशक, मुक्ताहाराश्च¹⁷ दश, रौप्यं¹⁸ खुरचतुष्कदशक, ¹⁹[तिलक-
दशकञ्च, दश] पुष्पमाल्यसामग्रीं²⁰ चन्दनञ्च, वृषाच्छादनार्थं रक्तकौषेयवस्त्रदशकञ्च, पञ्चलाङ्गल-
पार्श्वस्थापनार्थं यथेच्छखट्वास्तीर्णकम्बल-²¹[पटोत्तलिकारूपा गण्डोपधान²²-मशकवारणी]-सहिता
शय्या, बहुक्षीरा वेनुमष्टादशधान्यानि च, ²³सपत्नीकगुरुपूजार्थं ²⁴हेमयज्ञोपवीताङ्गुरीयक²⁵-

1 A संघ for बन्धु	13 A ०योक्ता०
2 A reads the bracketed por-
tion as मन्त्रद्वयमप्यधिकगतक्षय-
स्वपैति	14 A omits it
3 B ०मभिभूति०, I O ०मभिभूति०,
M P. ०भिति भूमिभवाभावाय	15 A बाङ्गलानि
4 I O तत्र	16 A omits द्युग
5 I O ०बाङ्गल०	17 I O मुक्ताहाराश्च
6 A धू for च्	18 A रौप्य
7 I O मयाङ्गन and A मयाङ्गन
for मयढाल	19 A omits the bracketed por-
tion
8 A ०सुखा०	20 Both I O and A ०सान्नी
9 A ०सुखा I O omits it	21 A ०पट्टुल्लिकापरिगेतुपधानदीपिका-
पौठपाङ्काव्यजन for the brac-
keted portion
10 Both I O and A omit देवता	22 I O गण्डोपधाना
11 A यथोक्ता खट कर्कट for the
bracketed portion	23 A सापरुनैक०
12 A ०तमरूपा	24 A adds यथेच्छ here
	25 I O ०क्षीयक

वलय-मुक्ताहार-कौषेयवस्त्राणि, ¹होमार्थपायसचरुसाधनार्थं ²धान्यमुदूखल ³मुषल ⁴सूर्प
चरुस्थाली दुग्धसामग्री ⁵लौहयन्त्रिका ⁶पालाशसमिध कृष्णतिलान् घृतञ्चोत्पादयेत् ।

ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने गुरुत्वियजमानजापकास्तुलापुरुषव
द्विविध्यभोजनादिकं कृत्वा, निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषपदस्थाने पञ्चलाङ्गलकपद निवेश्य
[निवेदन⁸ सङ्कल्पञ्च]⁹ कुर्युः । अपरदिने च¹⁰ यजमान पूर्ववद् ¹¹गोविन्दाधाराधनादि
मधुपर्कदानान्तं कर्म गोविन्दाद्य-¹²[भ्यर्चनं ब्राह्मणानु]-ज्ञापन-दानसङ्कल्प-पुरण्याहादिवाचनवरण-
वाक्ये-¹³[सु त्रुला]-पुरुषपदस्थाने पञ्चलाङ्गलकपद निवेश्य कुर्यात् । ततो गुरुत्वियजमानजापका
उपवसेयुः । अपरदिने च कृतमित्या ऋत्विजस्तुलापुरुषवदग्नि-¹⁴[स्थापनं स्वस्व]कुरण्डे¹⁵
कुर्युः । ततो ¹⁶[गुरुत्वियजमानादिशति स] स्वगृह्योक्तविधिना ¹⁷स्वकुरण्डे पायसचरु
¹⁸साधयेत् । ततो गुरुत्वियजमानजापकास्तुलापुरुषवद्¹⁹ वनस्पतिहोमान्तं कर्म यथायथ
कुर्युः । ततश्चरुसाधयिता ऋत्विक् पर्जन्यादित्यरुद्रेभ्य स्वगृह्यविधिना—²⁰ॐ²¹ पर्जन्याय
स्वाहा, ²²आदित्याय स्वाहा, ²³रुद्राय स्वाहेति पायसचरुहोमं कृत्वा, तथैव
²⁴पालाशसमिद्धोममाज्यहोमं ²⁵कृष्णतिलहोमं च कुर्यात् । ततो गुरुत्वियजमान-
जापकास्तुलापुरुषवन्मध्यब्राह्मण-²⁶वाचनान्तं कर्म यथायथ कुर्युः । तत ऋत्विजो दारुमयानि

1 A. होमाद्य	14 A. स्थापनादिनेषु for the bracketed portion
2 A. वाद्येषु for धान्य	15 Both I O and A कुरण्डेषु
3 A. omits it	16 I O the reads bracketed portion as गुरुत्वियजमानसहितं स्व
4 A. सूर्प	17 A. कुरण्डे
5 A. लौहयन्त्रिकां	18 A. स्थापयेत्
6 A. पालाशसमिध, I O पलाशसमिध	19 A. omits वद्
7 A. घृताञ्चोपपादयेत्	20 Both I, O, and A omit it
8 I O निवेदन	21 Both I O and A omit it
9 A. omits the bracketed portion	22 Both I O and A omit it
10 A. omits it	23 A. पालाशः, I O पलाशः
11 A. गोम for गो	24 I O ०होम
12 I O reads the bracketed portion as भयर्चनं ब्राह्मणार्थं	25 A. कृत्वा for कृष्य
13 A. omits the bracketed portion	26 I O ०वाचनार्थं

पञ्च, ¹हैमानि च पञ्च लाङ्गलानि प्रधानवेद्यां लिखितचक्रोपरि स्थापयित्वा², तत् ³[पार्श्वे च] वृषान् यथोक्तालङ्कारैरलङ्कृत्य स्थापयित्वा, यथोक्तशय्या⁴ धेनुमष्टादश धान्यानि च स्थापयेयुः ।

ततो मङ्गलगीतवाद्यवन्दिघोषेषु सत्सु कुराडसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन ⁵[ज्ञापयेयुर्यज-मानम् । ततो] यजमानो वृत्तशुक्रमात्याम्बरो⁶ घृतसर्वालङ्कार सपत्नीक गुरुमाहूर्ध्व यथायथम्-⁷[लोक्ता]-लङ्कारैरलङ्कृत्य गृहीतपुष्पाञ्जलिर्लाङ्गलानि प्रदक्षिणीकृत्य, ⁸'यस्माद्देवगणा' इत्यादिमन्त्राभ्यामामन्त्र्य पुष्पाञ्जलिनाभ्यर्च्य यथोक्तोपकरणसहिता⁹ भूमिं तस्मै दद्यात् । तद् यथा—¹⁰ अद्यामुकसगोत्राय अमुकवेदामुकशाखाभ्यायिने अमुकदेवशर्मणे¹⁰ तुभ्य मत्स्यपुराणोक्तपञ्चलाङ्गल¹¹-महादान-¹²दानफलप्राप्तिकामोऽहं हैम-¹³[शुक्र हैमभूषण]-¹⁴मुक्ताभूषित-¹⁵[लाङ्गल-रूप्यपाद-रूप्यतिलक¹⁶-स्रग्दामालङ्कृत-रक्तकौषेयाच्छादितवृषदशक-सहितसोपस्करशय्या-धेनुवष्टादशधान्य सोपकरण-¹⁷सारदारुमय]-लाङ्गलपञ्चक सोपकरणकाञ्चन-मयलाङ्गल¹⁸[पञ्चक-फल]-पुष्पोपशोभित¹⁹-पञ्चवर्णवितानकसहिताम् अमुकरूपा प्रियदत्ता भूमिं ददानि । गुरु स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्री पठित्वा, 'भूमिर्विष्णुदैवते'त्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततो गुरुर्विष्णुभ्यो दक्षिणां दद्यात् । ²⁰ अथ कृतैतत्-²¹कर्मप्रतिष्ठार्थं ²²युष्मभ्यमहं दक्षिणा-²³मेतामियदुत्पत्तियोग्या भूमिमेतानि च रत्नानि ददानि । स्वस्तीति ²⁴ब्राह्मणा

1 I O ह्येमानि A हैमयानि	13 I O वृषभ for the bracketed portion
2 I O स्थापयिता	14 A युक्तभूमि for मुक्ताभूषित
3 A पार्श्वे only for the bracketed portion	15 A omits the bracketed portion
4 Both I O and A •अष्टया	16 I O •तिलक
5 I O omits the bracketed portion	17 I O सस्व for सार
6 A •म्बरो I O •म्बरधरो	18 A पञ्चकसन्वित for the bracketed portion
7 I O लोक्ता, A omits the bracketed portion	19 I O •शोभित
8 A तस्याः	20 A दान for कर्म
9 I, O •सहिता	21 A युष्मभ्यमहं
10 I O omits शर्मणे	22 I O omits एताम्, A इनाम् for एताभिरहं
11 A •लाङ्गलः	23 A omits it
12 A omits दान	

ब्रूयु । ततो यजमानस्तुलापुरुष-¹वज्रापकेभ्यो दक्षिणादान दीनानाथादितर्पण ब्राह्मण-
वाचनञ्च कुर्यात् । ततस्त्वरया तद्भूमि²-प्रतिपादन कुर्यात् । गुरुस्तु³[स्वभूमि प्रदक्षिणी-
कुर्यात्] ।

⁴[इति पञ्चलाङ्गलकमहादान समाप्तम्] ।

1 A omits व

2 I O तभूमि०

3 A भूमिप्रदक्षिणीं कुर्यात् for the
bracketed portion

I O इति पञ्चलाङ्गलकमहादानं
and A पञ्चलाङ्गलकमहादान समाप्त
for the bracketed portion

तथा धरामहादानम् । (मतस्यपुराणम्—२८४ अ)

अथात सम्प्रवक्ष्यामि धरादानमनुत्तमम् ।

पापक्षयकरं नृणाममङ्गल्य^१-विनाशनम् ॥१॥

कारयेत् पृथिवीं हैमी^२ जम्बुद्वीपानुकारिणीम् ।

^३[मर्यादापर्वतवती मध्ये मेरुसमन्विताम्^४] ॥२॥

मर्यादापर्वतवतीमित्यादिना जम्बुद्वीपानुकरणमेव कथितम् । मर्यादा-^५पर्वताश्च हिमव
द्वेसकूट-^६निषधमाल्यव ^७द्वन्धमादननीलश्वेतशृङ्गथाख्या विष्णुपुराणोक्ता ^८ ।

लोकपालाष्टकोपेता नववर्षसमन्विताम्^९ ।

नदीनद-^{१०}शतोपेता सप्तसागरवेष्टिताम् ॥३॥

नववर्षाणि ^{११}[वा मेरु] ^{१२}वेष्टयित्वा स्थित इलावृत , ^{१३}[मेरो पूर्वतो] भद्राश्च , ^{१४}[मेरो
पश्चिमत] केतुमाल , ^{१५}मेरुदक्षिणतो हरिवर्ष , हरिवर्षदक्षिणत किम्पुरुष , किम्पुरुषदक्षिणतो
भारत , मेरोरुत्तरे रम्यकं , रम्यकोत्तरतो हिरण्यमय , हिरण्यमयोत्त-^{१६}[रत उत्तरकुरव] । एतानि^{१७}
नव वर्षाणि पृथिव्यामुत्खाटयेदित्यर्थं । सप्तसागराश्च लवणोज्जुसुरासर्पिर्दधिदुग्धाम्बुमया ।

महारजसमाकीर्णा वसुरुद्रार्कसंयुताम् ।

हेम्र पलसहस्रेण तदर्धेनाथ शङ्कित ॥४॥

शतत्रयेण वा कुर्याद्दिशतेन शतेन वा ।

कुर्यात् पञ्चपलादूर्द्धमशक्नोऽपि ^{१८}विचक्षण ॥५॥

1 I O ०मङ्गल०

2 A हैमी

3 I O omits the bracketed
portion

4 A^१ ०समन्वित

5 A ०पर्वदाथ, I O ०पर्वदा

6 A निषध०

7 A ङ्ग for ङ्ग

8 A ०क्त

9 I O ०समन्विता.

10 M P ०सतोपेता

11 A omits the bracketed por-
tion and reads a long irrele-
vant matter here

12 I O बोष्टत्वा

13 A पूर्वत^१ only for the b p

14 A मेरो पार्श्वगत^१ for the b p

15 A मेरु दक्षिणतो

16 A रेतो कुरव for the b p

17 A adds च after this

18 I O विचक्षणाः

पलपञ्च-¹कादूर्द्ध ²पलसहस्रान्तमित्यर्थ ।

तुलापुरुषवत् कुर्यान्नोक्तेशावाहन बुध ।

अश्वत्थिण्यण्डप-³सम्भारभूषणाच्छादनादिकम् ॥६॥

वेद्या कृष्णाजिनं कृत्वा [तिलानुपरि ⁴विन्यसेत् ।]⁵

तथाष्टादशधान्यानि ⁶[रसाश्च लवणादिकान्] ॥७॥

तथाष्टौ ⁷पूर्वाकलसान् समन्तात् ⁸परिवारयेत् ।

⁹[वितानकञ्च कौषेय] फलानि विविधानि च ॥८॥

समन्तादिति ¹⁰यथाविधिनियोगस्थानम् ।

¹¹तथाशुकानि रम्याणि श्रीखण्डशकलानि¹² च ।

¹³इत्येव ¹⁴रचयित्वा ¹⁵तामधिवासनपूर्वकम् ॥९॥

शुक्लमाल्याम्बरधरः शुक्लाभरणाभूषण ¹⁶ ।

शुक्लाभरण सुक्कारजत-¹⁷कपूरमयम् ।

प्रदक्षिण्य तत कृत्वा गृहीतकुष्ठमाञ्जलि ॥१०॥

पुण्यकालमथासाद्य मन्त्रानेतानुदीरयेत् ।

नमस्ते ¹⁸सर्वदेवाना त्वमेव भवनं यत् ॥११॥

धात्री च¹⁹ सर्वभूतानामत पाहि वसुन्धरे²⁰ ।

[वसु²¹ धारयसे यस्माद्बसु चातीव निर्मलम्]²² ॥१२॥

1 A omits का	11 I O तथा शुक्लाणि
2 I O पलत्रयपर्यन्तमित्यर्थः	12 A ०सकलानि
3 I. O ०सङ्कार०	13 I O इत्येव
4 A' वेद्ययेत्	14 M. P कारयित्वा
5 M P reads the b p as
तिलानानुपरि ऋसेत्	15 A तु for ता
6 Corrected from M P, I O
and A' रसाश्च लवणादय	16 M P ०भूषित
7 I. O पूर्वाकलसान्	17 I O ०कपूर०
8 M P परिकल्पयेत्	18 A ०देवनां
9 I O वितानञ्च सकौषेय for the
b p	19 I O धात्रीव
10 A' यथायोग कुर्यात्	20 A वसुन्धरा
	21 I O वसु
	22 A omits the bracketed por-
tion

धसुन्धरा ततो जाता तस्मात् पाहि ¹भयादलम् ।
 चतुर्मुखोऽपि ²नो गच्छेद् यस्मादन्त ³तवाचले ॥१३॥
 अनन्तायै ⁴नमस्तस्मात् पाहि संसार-⁵सागरात् ।
 त्वमेव लक्ष्मीर्गोविन्दे⁶ शिवे गौरीति ⁷सस्थिता ॥१४॥
 गायत्री ब्रह्मया पार्श्वे ज्योत्स्ना चन्द्रे रवौ प्रभा ।
 बुद्धिर्बृहस्पतौ ख्याता मेघा ⁸मुनिषु सस्थिता ॥१५॥
 विश्व व्याप्य स्थिता यस्मात्ततो विश्वम्भरा मता ।
⁹वृत्ति स्थिति क्षमा क्षीणी¹⁰ पृथ्वी वसुमती रसा ॥१६॥
 एताभिर्मुर्त्तिभि पाहि ¹¹देवि ससारसागरात् ।
¹²एवमुच्चार्य ता देवी ब्राह्मण्योभ्यो निवेदयेत् ॥१७॥
 ब्राह्मण्योभ्यो गुर्वृत्विग्भ्य ।
¹³[धरार्थ वा] चतुर्भाग गुरवे प्रतिपादयेत् ।
¹⁴शेषञ्चैवाथ ऋत्विग्भ्य प्रण्यपत्य विसर्जयेत् ॥१८॥
¹⁵[प्रतिपत्य विसर्जयेदिति] ब्राह्मणान् प्रण्यपत्य विसर्जयेदित्यर्थ ।
 अनेन विधिना यस्तु दद्याद्धेम-¹⁶[धरा बुध] ।
 पुण्यकाले तु सप्राम्ने स पद याति वैष्णवम् ॥१९॥
 विमानेनार्कवयोनं किङ्किणीजालमालिना ।
 नारायणपुर गत्वा कल्पत्रयमथा-¹⁷वसेत् ।
 पितृपुत्र-¹⁸प्रपोत्ताश्च¹⁹ तारयेदेकविंशतिम् ॥२०॥
 इति पठति य इत्थ य शृणोति प्रसङ्गा-
 दपि कलुषवितानैर्मुक्त्²⁰-देह समन्तात् ।

1 A तथादम

2 A नागच्छेद्

3 I O बलाचले

4 I O नमस्तस्मात्

5 I O ऽन्ताधयात्, M P ऽकहमात्

6 A ऽन्दो

7 M P चास्थिता

8 Corrected for M P I O

स्त्रानिष्ठ, A इय

9 I O वृत्ति

10 I O क्षीणी

11 A देवी

12 I O एवमुच्चार्य

13 A धरार्थ for the b p

14 A सायञ्चैवाथ

15 A omits the b p

16 A धरान्तर and M P धरा श्रमान्
for the b, p

17 A ऽवसत्

18 A' omits प्र

19 M P reads the whole word
as पितृन् पुत्राश्च पौत्राश्च

20 I O ऽकहमात्

दिव-¹ममरवधूमिर्थाति ²सप्रार्थ्यमानः

पदममरसहस्रैः सेवित ³चन्द्रमौले ॥२१॥

प्रयोग

अत्र यजमान समुपजातधरामहादानदानेच्छस्तुलापुरुषलिखित⁴-खड्गचर्म⁵मयडालसन्नाह-
तुला--⁶स्थापनीयहरिप्रतिमा--सालङ्कारतुला-हस्तप्राह्यप्रतिमा--यजमानार्थ-⁷हैमालङ्कार-यथोक्त-
वितानबहि सम्भार-⁸मधिकत्वेन पलपञ्चकाद्भू⁹पलशतैक-पलशतद्वय-पलशतत्रय पलशत-
पञ्चक पलसहस्राणां यथा-¹⁰शक्त्यन्यतमपरिमाणेन सुवर्णेन घटिता मण्डलाकृति¹¹ बहिरुत्-
¹¹खाटित-सान्तराल-सप्तसागराकार-वलयसप्तक-वेष्टिता मध्ये पूर्वपश्चिमायतरेखापटकेन
समभागसप्तकविभक्ता कृत्वा मध्यभागश्च पूर्वपश्चिमायत-¹²रेखाद्वयसलमदक्षिणोत्तरायतरेखा-
द्वयेन ¹³समं भागत्रय कृत्वा मध्यभागमध्ये ¹⁴पृथ्व्यप्र ¹⁵खखदिगुत्खाटितेन्द्रादिलोक-
¹⁶पालाष्टकवेष्टितशिरस ¹⁷[यथेच्छस्थान-प्रत्युत्खाटित]-वखड्गैकादशरुद्रद्वादशादित्य पद्मव-
राटाकृति-¹⁸मुन्नत मेरु निर्माय मेरु-¹⁹पूर्वपश्चिमरेखयोर्यथाक्रमरेखायत²⁰ मेरो किञ्चिद-
²¹वनत²²माल्यवन्त गन्धमादनश्च पर्वताकृति निर्माय मेरोर्दक्षिणोत्तररेखा-²³[द्वये रेखायत]
मेरु²⁴-समानोच्छ्राय यथाक्रमं नील निषधञ्च पर्वताकारं ²⁵घटयित्वा नीलदक्षिणरेखा-
द्वये यथाक्रम रेखायत ²⁶[नीलात् किञ्चिदवनत] ²⁷हेमकूटं हिमवन्तञ्च घटयेत् ।

1 I. O. मनवधूमिर्थाति	15 I O खड्गस्तुलापटकेन्द्रादि, A सुसुदि दि०
2 M P सप्रार्थ्यमानो, I O सचाप्य-मानः	16 I O. पालान्तक०, A पालाश-ष्टका०
3 Corrected from M P I. O चन्द्रमौलि, A चन्द्रमौलिः	17 I O reads the bracketed portion as सुखेच्छस्थानपटकाखाटित
4 Both I O and A लिखित	18 I O ससुप्त
5 Both I O and A मयाञ्ज	19 I O omits पूर्व
6 I O पापनीय for स्थापनीय	20 A यथाक्रम रेखायता
7 A हेमा०	21 A न्तरित
8 I O समानमानकत्वेन	22 I O माल्यवता
9 I O पलशतत्रय घतपञ्चकपल-सहस्राणा and A पलशतद्वयपलशत-द्वयपलशतैकपलशतपञ्चपलसहस्राणा	23 A reads द्वय for the bracketed portion
10 A शक्ति अभिनत०	24 I O समानोक्त
11 I O पाटित	25 A घटित्वा
12 I O खेरा०	26 A reads नीलाकिञ्चिदवनन्तर for the bracketed portion
13 A omits it	27 A हिमकूट again after this, I O हेमकूट
14 I O पृथ्व्य, A पृथ्व्य	

१[निषधोत्तररेखाद्वये यथाक्रम रेखायत निषधात् किञ्चिदवनत^२ श्वेत शृङ्गिणञ्च पर्वताकार घटयेत् ।] एवञ्च ३[नवान्तरालैर्नववर्ष^४-विभागवती] ५जम्बुद्वीपानुकारिणी तत्तत्स्थानरेखोत्खाटित-^६बहुतरसरिन्नदाकारा यथेच्छोत्कृष्टरत्नचिता पृथ्वी^७ तदा-रोपणार्थं कृष्णाजिन तिलाश्च पृथ्वीमण्डलोद्ध्वन्धनार्थं^८ कौषेयवस्त्रसहित पञ्चवर्णा-वितानक पृथ्वीपार्श्वस्थापनार्थमष्टादशधान्य^९-लवणादिरसपट्क-^{१०}पूर्णाकुम्भाष्टक नानाफल^{११}-^{१२}नानाविधोत्कृष्टवस्त्राणि यथेष्ट चन्दनखण्डाश्च, यजमानार्थं यथेष्ट मुक्कारजतकमूर्-निर्मिताल^{१३}-ङ्काराश्चोत्पादयेत् । ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने गुर्वृत्विग्-यजमानजापकास्तुलापुरुषवद्धविष्यभोजनादिक कृत्वा निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषपद-स्थाने^{१४} धरापद^{१५} निवेश्य यथायथ निवेदन^{१६} सङ्कल्पञ्च कुर्युः । अपरदिने च यजमान-स्तुलापुरुषवद् गोविन्दाद्याराधनादि-मधुपर्कदानान्त कर्म^{१७}गोविन्दाभ्यर्चन-ब्राह्मणानुज्ञापन-दानसङ्कल्प-पुण्याहवाचन-वरणवाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने धरापद निवेश्य कुर्यात् । ततो गुर्वृत्विग् यजमानजापका^{१८} उपवसेयुः । अपरदिने च कृतनित्यास्तुलापुरुषवदभिस्थापनादि-मध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म यथायथ कुर्युः । एवञ्च हविष्यादिमध्यब्राह्मणवाचनान्त कर्म तुलापुरुषग्रन्थ-^{१९}मनुसन्धायानुष्ठातव्यम् । तत ऋत्विज पृथ्वी लिखितचक्रोपरि कृष्णा-जिनमास्तीर्य तत्र तिलान् दत्त्वा तदुपरि समारोपयेयुः । पृथ्वीपार्श्वे चाष्टादशधान्य-रसपट्कपूर्णाकुम्भाष्टक-नानाफल-नानाविधोत्कृष्टवस्त्रत्रय चन्दनखण्डलयाणि चारोपयेयुः । ततो मङ्गलगतवाद्यवन्दिघोषेषु सत्सु कुरण्डसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन^{२०}यजमानं जपयेयुः । यज-

1 I O omits the bracketed portion

2 A किञ्चिद्वत

3 A reads the bracketed portion as नवधा नववर्षाणि भावती and inserts a long matter of the next chapter between नवधा and नववर्षाणि

4 I. O. वर्षां

5 I O जम्बुद्वीपार्थकारिणी

6 I O. षड्वतर

7 I O पृथ्वी, A पृथिवी

8 Both I O and A वन्धनार्थं

9 A भान्धे, I O प्राण्य

10 Both I O and A omit पूर्ण

11 I O नानाफलदा

12 A नामौषधीत्कृष्टं

13 A ङ्काराश्चोत्पादयेत्, I O. ङ्कारा-सुत्पादयेत्

14 I O. ष्याजेन

15 I O. धरासुत

16 I O निवेदन

17 A गोविन्दाद्यभार्थं, I O गोविन्दा-भार्थं

18 I O. क्तासुक्ता

19 I O. षसुब्राह्मणानुष्ठात

20 I O. omits it

मानस्तु शुक्लमाल्याम्बरधरो ^१धृतशुक्लसर्वाङ्गालङ्कार पुष्पाञ्जलिमादाय पृथ्वी प्रदक्षिणीकृत्य
 'नमस्ते सर्वदेवाना'मित्यादि 'देवि संसारसागरा'दित्यन्तमन्त्रैरामन्त्र्य पुष्पाञ्जलिनाभ्यर्च्य ^२गुर्वृ-
 त्विग्भ्यो दद्यात् । तद् यथा—ॐ अद्यामुकामुकसगोत्रेभ्योऽमुकामुक ^३वेदामुकामुकशाखा-
 ध्यायिभ्योऽमुकामुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्य मत्स्यपुराणोक्तधरामहादानदानफलप्राप्तिकामोऽह
 मत्स्यपुराणोक्तभागव्यवस्थयैता ^४कृष्णाजिनन्यस्ततिलोपरि ^५स्थापितामष्टादशधान्यरसषट्क-
 पूर्णाकुम्भाष्टककौषेयवज्रान्वितपञ्चवर्णावितानकबहुविधफलोत्कृष्टवस्त्रयचन्दनखण्डान्विता जम्बु-
 द्वीपानुकारिणी धरां ददानि । प्रतिप्रहीतार स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्री पठित्वा धरेय
 विष्णुदेवतेत्युक्त्वा यथाशाख ^६कामस्तुति पठेयुः । तत ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं
 दक्षिणामियदुत्पत्तियोग्या भूमिमेतानि च ^७रत्नानि ददानि । स्वस्तीति ब्राह्मणा प्रत्येक-
 मुक्त्वा पृथ्वी प्रदक्षिणीकुर्युः । ततो यजमानस्तुलापुरुषवज्रापकेभ्यो दक्षिणादान दीना-
 नाथादितर्पणं पुरषाहवाचनं कृत्वा त्वरया पृथ्वी विभज्य यथायथ प्रतिपादयेत् ।

इति धरामहादानं समाप्तम् ।

1 A धृतसर्वाङ्गालङ्कार

2 Both I O and A omit वेदा-
सुकामुक

3 A reads एतां just before this
word

4 I O ०द्विलोपरि

5 I. O. स्थापयितामष्टा°, A स्थापि-
ताष्टा°

6 I O यथायथ

7 I O वर, A' reads च after
रत्नानि

8 I. O omits it

तथा विश्वचक्रमहादानम् । (मत्स्यपुराणम्—२८५अ)

अथात सम्प्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमम् ।
 विश्वचक्रमिति ख्यात महापातकनाशनम् ॥१॥
 तपनीयस्य शुद्धस्य ^१विश्वचक्रन्तु कारयेत् ।
 श्रेष्ठ पलसहस्रेण तदर्धेन तु मध्यमम् ॥२॥
 तस्यार्धेन कनिष्ठ ^२ स्याद्विश्वचक्रमुदाहृतम् ।
 अन्यद्विशपलाद्दुग्धं मशक्नोऽपि निवेदयेत् ॥३॥
 षोडशार ततश्चक्र ^३भ्रमन्नेभ्यश्चावृतम् ।

^४[भ्रमन्नेभ्यश्चावृतमिति समभागसान्तरालाष्टवेष्टनचक्रनिर्गतशल्याप्राकृतिनेभ्यश्चावेष्टितम् ।]

नाभिपद्मे स्थित विष्णु योगारूढं चतुर्भुजम् ॥४॥

^५शखचक्रेऽस्य पार्श्वे तु देव्यष्टकसमावृतम् ।

नाभिपद्मे ^७चक्रमध्य-^६-स्थिताष्टदलपद्मे । देव्यष्टकञ्च विमलोत्कषिणी^९ज्ञाना ^{१०}क्रिया
 योगा ^{११}प्रहरी सत्या ^{१२}ईशानीति ।

द्वितीयावरणे तद्वत् पूर्व-^{१३}[तो जलशायिनम्] ॥५॥

अतिशुर्वुर्वेशिष्ठश्च ^{१४}ब्रह्मा ^{१५}कश्यप एव च ।

मत्स्य कूर्मो वराहश्च नरसिंहोऽथ वामन ॥६॥

1 M P विषुवादिषु

2 I O करिष्य

3 Corrected from M P A
 अभिनेष्यकावृत, I O अभिनेस्य-
 टकावृत

4 I O reads the bracketed
 portion as समभागसान्तरालाष्टवेष्टनच
 क्रनिर्गत शल्याप्राकृतिनेभ्यश्चावेष्टित,
 while A as इतमिति समभाग-
 न्तरालाष्टवेष्टनचक्रवद्विर्निर्गत शल्याप्राकृति-
 नेभ्यश्चावेष्टित

5 I O योगारूढ

6 A ०च क्रस्य

7 A ०पद्म

8 I O ०मद्य०

9 I O ०कर्षणा०

10 I O जाना

11 I O प्रची

12 I O प्रशानीति, A ईशानेति

13 I O भोजनशास्त्रिन for the
 bracketed portion

14 Corrected from M P Both
 I O and A ब्रह्म

15 A कश्यप

रामो रामश्च कृष्णश्च बुद्धः कल्कीति च क्रमात् ।

तृतीयावरणो गौरी मातृभिर्वसुभि-¹र्युता ॥७॥

चतुर्थे द्वादशादित्या वेदाश्चत्वार एव च ।

मातरश्च ब्रह्माणी माहेश्वरी कौमारी वैष्णवी वाराही इन्द्राणी ^३[रुद्राणीति सप्त] ।
वसव आदित्याश्च तुलापुरुषोक्ता । वेदा प्रसिद्धा ।

पञ्चमे पञ्चभूतानि रुद्राश्चैकादशैव तु ॥८॥

लोकपालाष्टक ^३षष्ठे दिङ्मातृनास्तथैव च^४ ।

पञ्चभूतानि प्रसिद्धानि । रुद्राश्च अजैकपात्^५ अद्विभ्रं^६ विरूपाक्ष रैवत^७ बहु-
रूप ^८त्र्यम्बक सुरेश्वर ^९सावित्र ^{१०}जयन्त पिनाकी अपराजित । लोकपालाष्टक दिङ्-
मातृनाष्टकञ्च प्रसिद्धम् ।

सप्तमेऽस्त्राणि सर्वाणि मङ्गलानि च कारयेत् ॥९॥

अन्तरान्तरतो^{११} देवान् विन्यसेदष्टमे पुनः ।

अस्त्राणि ^{१२}बहुनि ^{१३}शक्तिर्देवैः खड्ग पाश ध्वज गदा शूलमिति । मङ्गलाष्टकञ्च
सिंह ^{१४}त्रष गज कलस व्यजन वैजयन्ती मेरी दीपश्चेति । अन्तरान्तरतो^{१५} देवानित्या-
दिना ^{१६}अन्यानिपि देवान् खेच्छ्या अष्टमावरणान्तरालेषु विन्यसेदित्यर्थः । तत्र च विना-
यकनवग्रह-स्कन्ददक्षिणीकुमार-^{१७}सागर-लक्ष्मी गङ्गायमुना^{१८}-निवेश ^{१९}[प्रायश उक्त] ।

तुलापुरुषव-^{२०}च्छेष समन्तात् परिकल्पयेत् ॥१०॥

ऋत्विष्यस्यैवपसम्भार-भूषणाच्छादनादिकम् ।

विश्वचक्रं तत कुर्व्यात् कृष्याजिनतिलोपरि ॥११॥

तथाष्टादश धान्यानि ^{२१}[रसाक्ष लवणादिकान्] ।

पूर्णाङ्गमाष्टकञ्चैव वस्त्राणि विविधानि च ॥१२॥

1 I O ०र्ष ता	12 A वज्र
2 A रुद्राणी सप्त and I. O रुद्रा-
नीति कास for the bracketed
portion	13 Both I O and A अक्षिदृष्ट
3 A तद्वत्	14 I O चूप
4 A तु	15 I O omits लो
5 A अजैकपाद	16 I O तावपि
6 I O. अद्विभ्रं	17 A ष०
7 I O adds हर after this	18 A गङ्गायमुनाया
8 I O तासुक	19 I O प्रायशीत, A प्रायशीत युक्त
9 A सावित्र, I O सावित्र	20 I O ष्वेय
10 I O जयन्त	21 Corrected from M P Both
I O and A रसाक्ष लवणादय,
for the bracketed portion
11 I O. अन्तरान्तराष्टौ	

भास्येक्षुफलरत्नानि वितानञ्चापि ¹कल्पयेत् ।
 ततो मङ्गलशब्देन ज्ञात शुक्लाम्बरो गृही ।
 होमाधिवासनान्ते ²तु गृहीतकुसुमाञ्जलि ॥१३॥
 इममुच्चारयेन्मन्त्रं लि' कृत्वा तु प्रदक्षिणाम् ।
 नमो ³विश्वमयायेति विश्वचक्रात्मने नम ॥१४॥
 परमानन्दरूपी⁴ त्व पाहि न पापकर्दमात् ।
⁵तेजोमयमिदं यस्मात्⁶[सदा पश्यन्ति योगिन ॥१५॥
⁷[दयितं लिगुणातीत] विश्वचक्रं नमाम्यहम् ।
 वासुदेवे स्थितं चक्रं चक्रमध्ये तु माधव⁸ ॥१६॥
 अन्योन्याधाररूपेण प्रणमामि ⁹स्थिताविह ।
 विश्वचक्रमिदं यस्मात्¹⁰ सर्वपापहर¹¹ हरे¹² ॥१७॥
¹³[आयुधञ्चापि वासश्च भवादुद्धर मामत] ।
¹⁴[इत्यामन्त्र्य तु¹⁴ यो] दद्याद्विश्वचक्रं विमत्सर ॥१८॥
 विशुक्तं सर्वपापेभ्यो विष्णुलोके महीयते ।
 वैकुण्ठलोकमासाद्य चतुर्बाहु सनातनः ॥१९॥
 सेव्यतेऽप्सरसा ¹⁵सङ्घैस्तिष्ठेत् कल्पशततयम्¹⁶ ।
 प्रणमेद्वाथ यः कृत्वा विश्वचक्रं दिने दिने ।
 तस्यायुर्वर्धते नित्यं लक्ष्मीश्च विपुला भवेत् ॥२०॥

1 M P कारयेत्

2 M P, वै

3 A विश्वमयायेति

4 I, O. ०५प

5 I O तेभ्यो गवामिदं

6 A' omits the bracketed portion

7 M, P, reads इति तत्र गुणातीत for the bracketed portion

8 I O माधव

9 I O चितानिह

10 A' सर्वपापोपह

11 M P परम्

12 I O reads the bracketed portion as स्वाम्बरञ्चापि नामस्य भवादुद्धरमागत.

13 I O reads b p as एकमिला ततो

14 M P च

15 I O सर्वे तिष्ठेत्

16 A ०५य

इति सकलजगत्सुराधि¹-वास वितरति ²यस्तपनीयषोडशारम्
हरि-³भवनमुपागत स ⁴सिद्धैश्चिर-[मुपगम्य⁵ नमस्यते]⁶ ⁷[शिरोभि ॥२१॥
⁸अशुभदर्शनता प्रयाति] शत्रोर्मदनसुदर्शनताञ्च ⁹कामिनीभ्य ।
¹⁰[स सु]-दर्शनकेशवानुरूपः ¹¹कनकसुदर्शनदानदायपाप ॥२२॥
कृतशुद्धुरितानि ¹²षोडशारप्रवितरण¹³-प्रवराकृतिर्मुखारे ।
अभिभवति भवोद्भवन्ति भोत्या भवमभितो ¹⁴भुवने भयानि भूय ॥२३॥

प्रयोग

अत्र यजमान समुपजातविश्वचक्रमहादानदानेच्छस्तुलापुरुषलिखित¹⁵-खड्गचर्ममय-
ढाल¹⁶-सन्नाह-तुलास्थापनीयहरिप्रतिमा-सालङ्कारतुलाहस्तप्राह्यप्रतिमाबहि सर्वसम्भारमधिकत्वेन
यथेच्छमुत्तम¹⁷ सुवर्णपलसहस्रेण मध्यम पलशतपञ्चकेन¹⁸ कनिष्ठ सार्द्धपलशतद्वयेन विशति-
सहस्रपलाद्दु¹⁹[यथाशक्त्युपपत्त-सुवर्ण]²⁰--घटिताष्टदल-²¹पूर्वादिकमोत्खाटित विमलाद्यष्टशक्ति
सहित मध्योत्खाटित-²²यथोक्तविष्णुप्रतिम पद्म कृत्वा ²³पद्मस्य समन्ताद्दु²⁴षोडशदसिद्धका-
²⁵युत²⁶समभागसान्तरालाष्टकुण्डलवेष्टित बहिर्निर्गत-²⁷शल्याप्रा कृतिनेम्यष्टकयुक्त द्वितीयावरस्य-
मुपरि²⁸[कुण्डलावच्छिन्नासु षोडशसु कोटिकासु]²⁹पूर्वादिकमोत्खाटित-जलशाय्यादिषोडशदेवता-
प्रतिम तृतीयावरणे तथैव³⁰ पूर्वादि³¹-क्रमकोटि³²-कोत्खाटितगौर्यादिषोडशदेवताप्रतिम चतुर्थी-

1 I O रि for धि	16 Both I O and A नयाच्छत्र
2 Corrected from M P I O
यतपनीय०, A यः पनीयसोडशारै	for मयच्छत्र
3 I O भवनादुपागत	17 I O चक्रुत्तम
4 A सिद्ध०	18 I O लैन
5 M P नभिगम्य	19 A यथाशक्त्युपपत्ते खवन for the
b p
6 A reads the bracketed por-
tion as मधिगमस्यते	20 I O पूर्वादिभि
7 I O. reads the bracketed
portion as प्रयेति सायुक्तदर्शनता	21 I O omits यथोक्त
8 M P शुभदर्शनता	22 A omits it
9 I O काखिनीभ्य	23 I O. चक्रुय
10 I O सच for the b p	24 A' समभा for समभाग
11 I O. कनकसुदर्शनस पाप	25 I O. शय्या, चास्त्रातिनेष्टयेयु.
12 I O षोडशार्थि०	26 I O एवरसोद्धर
13 M P एतरस्ये	27 I O reads the bracketed
portion as कुण्डलावच्छिन्नार्थे षोडशसु
काष्ठिकार्थे
14 Corrected from M, P Both
I O and A' भवने	28 I O, तर्हैन
15 Both I O and A ओखित	29 I O पूर्वाभि०
	30 A omits कोटि

वरणे ^१पूर्वाधिकमश्रेष्ठिकोत्खाटित द्वादशादित्य-^२वेदचतुष्टयप्रतिमं पञ्चमावरणे पूर्वाधिकम
कोष्ठिकोत्खाटित-पञ्चमहाभूतादि^३-षोडशप्रतिम षष्ठावरणे पूर्वाधिकमकोष्ठिकोत्खाटितलोरु-
पालादिषोडशप्रतिम सप्तमावरणे पूर्वाधिकमकोष्ठिकोत्खाटिता-^४[ब्राह्मक-मङ्गलाष्टकाकारम् अष्ट
मावरणे पूर्वाधिकम-कोष्ठिकोत्खाटित]^५-विनायकादिदेवताप्रतिमाषोडशक चक्र चक्रारोपणार्थं
कृष्णाजिन तिलाश्च ^६चक्रालङ्कारार्थं माल्यसामग्रीं यथेष्ट रत्नानि नानाविधवस्त्रयश्च चक्रपार्श्व-
स्थापनार्थमष्टादशधान्य-लवणादिरसषट्क-कुम्भाष्टकेलुफलानि ऊर्द्धं बन्धनार्थं यथेच्छ वितान
श्चोत्पादयेत् । ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने गुरुत्विग्यजमानजापकास्तुला-
पुरुषवद्धविष्यभोजनादिक कृत्वा निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषवदस्थाने विश्वचक्रपद प्रक्षिप्य
निवेदन सङ्कल्पश्च कुर्यु । अपरदिने च ^७यजमानस्तुलापुरुषवद्गोविन्दाद्याराधनादि-मनुष्य-
^८[दानान्त कर्म] ^९गोविन्दाद्यभ्यर्चन-^{१०}ब्राह्मणानुज्ञापन-दानसङ्कल्प-पुरयाहादिवाचन-वरण-
वाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने विश्वचक्रपद प्रक्षिप्य कुर्यात् । ततो गुरुत्विग्यजमानजापका उप-
वसेयु । अपरदिने च कृतनित्यास्तुलापुरुषवदभिस्थापनादि-मध्यब्राह्मणवाचनान्त ^{११}कर्म यथायथ
कुर्यु । एवञ्च मध्यब्राह्मणवाचनान्त ^{१२}कर्म तुलापुरुषग्रन्थमनुसन्धायातुष्टातन्यम् । तत ऋत्विज-
श्चक्रं वेदीमध्ये लिखितचक्रोपरि कृष्णाजिनमास्तीर्य्य तत्र वितानं दत्त्वा तत्वारोप्य वस्त्रमाल्येरल-
कृत्य चक्रपार्श्वेऽष्टादशधान्यानि लवणादिरसषट्क-^{१३}पूर्णकुम्भाष्टकमिन्दुदण्डान् फलानि चारोप्य
मङ्गलगीतवाद्यवन्दोषेषु सत्सु कुरण्डसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन यजमान स्नपयेयु । ततो
यजमान शुक्लमाल्याम्बरधरो^{१४} धृतसर्वा-^{१५}ज्ञालङ्कार पुष्पाञ्जलिमादाय चक्रं त्रि प्रदक्षिणीकृत्य
'नमो ^{१६}विश्वमयाये'स्वादि^{१७}['भवाद्बुद्धर मामत' इत्यन्त]-मन्वैरामन्थ्य गुरुत्विकप्रमुखब्राह्मणेभ्य
उत्सृज्य दद्यात् । तद् यथा—ॐ अथ यथासम्भवगोतनाम-गुरुत्विकप्रमुखब्राह्मणेभ्यो मत्स्य-
पुरायोक्त विश्वचक्र-^{१८}महादान-दानफलप्राप्तिसामोऽहमेतत् कृष्णाजिनन्यस्ततिलारोपितमाल्य

1 I O पूर्वाङ्कन०

2 I O देव०

3 A ०भूतानि

4 I O स्थाष्टक०

5 A पञ्चमहा for the bracketed
portion

6 I O चक्रालङ्कारार्थं

7 A omits it

8 A दानान्त for the b p

9 I, O गोविन्दाद्यभ्यर्चन, A गोविन्दा-
भ्यश्च न

10 I O ब्राह्मणार्थज्ञापन

11 A omits it

12 A omits it

13 I O पूर्वं for पूष

14 A शुक्लमाल्याम्बर

15 A omits इति

16 A विश्वमयेत्यादि

17 A reads भवाद्बुद्धर मामतः इति for
and I O omits, the brac-
keted portion

18 A omits महादान

^१रत्नानाविधवज्राष्टा^२--दशधान्य रसषट्कपूर्णकुम्भाष्टकेन्दुदण्ड^३--फलवितानसहित विश्वचक्र ददानि । गुर्वृत्विज खस्तीत्युक्त्वा साविली पठित्वा विश्वचक्रमिदं विष्णुदेवतमित्युक्त्वा यथाशास्त्र कामस्तुति पठेयु । ततो यजमानो गुर्वृत्विग्भ्यो दक्षिणा दद्यात् । तद् यथा—ॐ अथ कृतै- तद्दानप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमह दक्षिणामि-^४यदुत्पत्तियोग्या भूमिमेतानि च^५ रत्नानि ददानि । गुर्वृत्विज प्रत्येक खस्तीत्युक्त्वा स्व स्व भाग स्पृशेयु । यद्वा गुर्वृत्विग्भ्य एव दद्यात् । ^६तत्र ॐ अद्यामुकमगोत्रेभ्योऽमुकामुकत्रेदामुकामुकशाखाध्यायिभ्यो-^७ [ऽमुकामुकदेवगर्भेभ्यो युष्मभ्य- मिति मतस्यपुराणोयतुलापुरुषोक्तभागव्यवस्थयेति च पूर्वदानवाक्याद्विशेष । ततस्तुलपुरुष- वज्रापकेभ्यो] दक्षिणादान दीनानाथादिर्नर्ण ब्राह्मणवाचन यथायथ त्वरया विश्वचक्रप्रति- पादनञ्च कुर्यात् ।

इति विश्वचक्रमहादानं समाप्तम् ।

1 A वज्र०

2 A' omits ष्टा

3 A omits दण्ड

4 A ०साहृ० for ०वद्०

5 A' omits it

6 I. O omits it

7 A omits the bracketed portion

8 I O omits it

तथा महाकल्पलतामहादानम् । (मतस्यपुराणम्—२८६ अ)

अथात सप्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमम् ।

महाकल्पलता^१नाम ^२पातकावलिनाशनम् ॥१॥

पुरया तियिमथासाद्य कृत्वा ब्राह्मणवाचनम् ।

ऋत्विङ्मण्डपसम्भारभूषणाच्छादनादिकम् ॥२॥

तुलापुरुषवत् कुर्यात्त्र्योक्तेशावाहन बुध ।

चामीकरमयी कुर्याद्दश कल्पलता शुभा ॥३॥

नानापुष्पफलोपेता ^३नानाशुकविभूषिता ।

विद्याधरसुपर्णा मिथुनैरुपशोभिता ॥४॥

^४सुपर्णानां किन्नराणाम् ।

^५द्वारानादित्सुभि सिद्धै फलानि च ^६विहङ्गमै ।

लोकमानानु-^७सारिण्य कर्तव्या-^८स्तासु देवता ॥५॥

लोकपालानुसारिण्य इति लोकपालसमानाः ^९कर्तव्या ।

ब्राह्मीमनन्तशक्तिश्च लवणस्योपरि न्यसेत् ।

अधस्ता^{१०}-कृतयोर्मध्ये ^{११}[महाखड्गधरे शुभे ॥६॥

^{१२}पद्मशङ्खकरे] इति क्वचित् पाठ ।

1 Corrected from M P I O

लता, A लता

2 I O पातकावलिनाशनम्, M P

महापातकनाशनम्

3 A: नामाशुक्तं

4 I O अपर्णाना

5 A: द्वारादिभि चोभि, M P पुष्पाद्यादि०

6 I O विहङ्गमा

7 A ०सारिण्य, M P ०कारिण्य

8 Corrected from M P I O

०ष्टासु, A' ०स्तासु

9 I O कृतव, A कृत

10 Corrected from M P I O

०स्तयो०, A' ०स्त इयो०

11 I O पद्मखड्ग तथा शङ्ख करेण for the bracketed portion

12 M P reads this for महाखड्ग धरे, just above, which is hinted at here

^१[इभासनस्था तु गुडे] पूर्वत कुलिशायुधा ।

रजनीसस्थिताग्नेयी^२ लुवपाणिरथा-^३नले ॥७॥

रजनी^४हरिद्रा ।

^५[याम्ये च] महिषारूढा गदिनी तरडुलोपरि ।

^६[घृते तु नैऋती स्थाग्या] सखड्गा^७दक्षिणापरे ॥८॥

^८[दक्षिणापरे नेऋत्याम् ।]

वारुणे^९वारुणी क्षीरे^{१०}सर्पस्था नागपाशिनी ।

पताकिनी च वायव्ये^{११}भृगस्था शर्करोपरि ॥९॥

सौम्या तिलेषु सस्थाप्या^{१२}[शङ्खिनी निधि] सस्थिता ।

माहेश्वरी^{१३}वृषगता नवनीते^{१४}तु शूलिनी ॥१०॥

मौलिन्यो^{१५}वरदास्तद्वत् कर्तव्या बालकान्विता^{१६} ।

^{१७}शक्र्या पञ्चपलाद्दुर्भासहस्तात् प्रकल्पयेत् ॥११॥

मौलिन्यो^{१८} ^{१९}[सुकुटान्विताः, वरदा प्रसन्नमूर्त्य ,] बालकान्विता^{२०} क्रोडनिहित^{२१}-
पुत्रका । ^{२२}[एतेन क्रोडनिविष्टवाम]-कर-^{२३}विद्वत्पुत्रका दक्षिणहस्तविद्वत्^{२४}-यथोक्तशस्त्रा प्रसन्न-

1 Corrected from M. P I O
इत्यासनस्ततश्च and A स्वर्णासनस्था
माहेश्वर for the bracketed por-
tion	10 M P भवराधा
2 M P ०प्रायी	11 I O तृणस्था
3 Corrected from M P I O
०जने, A ०चला	12 Corrected from M P I O
शङ्खेन निधि and A कौशिकी दिशि for
the b p
4 I O हरिता	13 M P वृषारूढा
5 Corrected from M P I O
याम्येन and A यस्यात् for the
bracketed portion	14 M P विद्युलिनी
6 Corrected from M P I O
घृतेन नेऋतास्तास्था and A नैऋत्या
चनिस्थाप्या for the bracketed
portion	15 I O मौलिन्या
7 A च घृतोपरि	16 I O बालकाधिना
8 A omits the bracketed por-
tion	17 I O उक्ता
9 I O वारुण	18 I O मौलिन्या
	19 A सुकुटावद्य. for the b p
	20 I O बालकाधिना.
	21 I O ०निहत०
	22 I O एतेनोदविशिष्टकाम for the
b p
	23 A घृतपुत्रिका
	24 I O घृत for विद्वत्

मूर्तयो ^१बद्धमुकुटा सवाहना घटनीया । अनुकृवाहनानान्तु ^२ब्राह्मयाग्नेयीनैर्ऋतीनान्तु
^३तत्तल्लोकपालवाहनान्येव ^४वाहनानि लोकपालानुसारिण्य इति श्रुते । तेन^५ हसाह्वा
 ब्राह्मी छागारूढा आग्नेयी^६ [नराह्वा नैर्ऋती घटनीया] । अनन्तस्य ^७[तु क्वचिद्वाहना-
 दर्शनात्] अनन्तशक्तिर्वाहनशून्यैव कर्तव्या ।

सर्वासामुपरि^८स्थाप्य पञ्चवर्णं वितानकम् ।

धेनवो दशकुम्भाश्च वल्ल ^९युग्मानि चैव हि ॥१२॥

मध्यमे द्वे तु ^{१०}गुरवे ऋत्विग्भ्योऽ^{११}न्यास्तथैव च ।

ततो मङ्गलशब्देन ज्ञात शुक्लाम्बरो बुध ।

क्षि प्रदक्षिणमावृत्य मन्त्रमेत-^{१२}मुदीरयेत् ॥१३॥

नमो नम पापविनाशिनीभ्यो ब्रह्माण्ड-^{१३}[लोकेश्वरपालिनीभ्य ।

आशासिताधिक्यफलप्रदाभ्यो] दिग्भ्यस्तथा कल्पलतावधूभ्य ॥१४॥

इति सकल-^{१४}दिग्ङ्गनाप्रदान भवभयसुदनकारि य करोति ।

अभिमतफलदे स ^{१५}नाकलोके वसति ^{१६}[पितामहवत्सराणि ^{१७}त्रिंशत् ॥१५॥

त्रितृ-] शतमथ तारयेद्भवाब्धेर्गुरु^{१८}-दुरितौघविघातशुद्धदेह^{१९} ।

सुरपति-^{२०}वनितासहस्रसधै ^{२१}परिवृतमम्बु-^{२२}रहोद्भवाभि-^{२३}वन्द्य ॥१६॥

1 A बद्धमुकुटा	13 A reads the bracketed por-
tion as पुण्य फलीप्रदेश्यो
2 I O द्वाचान्वे योनैक्य ताना	14 A द्विता for दिग्ङ्गना
3 A तल्लोकपालाख	15 M P नागलोके
4 I O वाहनादि	16 A omits the bracketed por-
tion
5 I O तैव	17 I O त्रिंशत्
6 I O नरयानारूढा निर्ऋती for the
bracketed portion	18 M P. भव for गुरु
7 I O मुकुटिल वाहनादर्शनात् for
the b p	19 I O ०देह
8 A ०ष्टा, I O ०ष्टात्र	20 A वसिष्ठ for वनिता
9 Corrected from M P
I O ०युष्मादि, A ०पुष्पाणि	21 M P ०सख्यै
10 A omits it	22 M P ०जससदाभिः
11 A ०यस्यैकैक्यानि	23 Corrected from M P I O
०गन्ध, A ०वएवञ्च
12 A ०तत् for सु	

¹[इति विधानमिदं ²दिगङ्गानाम् कनक] -कल्पलताविनिवेदने ।
पठति य स्मरतीह ³तथेच्छते ⁴स पदमेति पुरन्दरसेवितम् ॥१७॥

प्रयोग

अत्र यजमान समुपजातमहाकल्पलतामहादानम्।नेच्छस्तुलापुरुषलिखितस्त्रुगचर्ममय-
डाल⁵ सनाह-तुलास्थापनीयहरिप्रतिमा-⁶सालङ्कारतुला-हस्तग्राह्यप्रतिमा--बहि सर्वसम्भारमधिक-
त्वेन ⁷[पलपञ्चकादृङ् पलसहस्रावधि] यथेच्छहेमनिर्मिता स्थानस्थानघटितविद्यावर किन्नर-
मिथुन⁸-सिद्धगणा ⁹पञ्चवागनिर्मितयथेच्छाकृति-¹⁰[पुष्पफल-¹¹प्रहृणार्थिपक्षिण] सिद्धहस्ता-
सङ्कयथेच्छसख्यमुक्ताहारसहिता नानाविध-¹²चिन्तालङ्कारादिवस्त्रोपशोभिता दशलता तासामध-
स्था नार्थं ¹³यथेच्छहैम-¹⁴पद्मोत्प्लाविता यथोक्तरूपा ¹⁵ब्राह्मणादिदशप्रतिमा तदारोपणार्थं
लवणगुडहरिद्रातण्डुलघृतक्षीर-¹⁶शर्करातिल-¹⁷नवनीतानि ¹⁸लतापार्श्वस्थापनार्थं वेनुदशक
¹⁹[कुम्भदशरुं ²⁰वज्रयुगदशरुभ्योत्पादयेत्] । ²¹ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य
पूर्वतरदिने शुद्धित्वग्यजमानजापकास्तुलापुरुषवद्धविष्यभोजनादिक कृत्वा निवेदनसङ्कल्प-
वाक्ययोस्तुलापुरुषपदस्थाने महाकल्पलतापद निवेश्य ²²निवेदन सङ्कल्पञ्च कुर्यु । अपरदिने च
यजमान पूर्ववद्गोविन्दाद्याराधनादि मधुपर्कदानान्त²³ कर्म गोविन्दा-²⁴द्यभ्यर्चन-²⁵[ब्राह्मणा-
नुज्ञापन -⁶दानसङ्कल्प]-पुरयाहादिवाचन-वरणवाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने महाकल्पलतापद

1 A' omits the bracketed portion	13 A omits the whole word
2 Corrected from M P I O चदिङ्गना	14 I O वन्तो for पत्नी
3 I O तथेषु है	15 A ब्राह्मणादिभ, I O द्राव्यादि
4 A omits it	16 I O चौराजैनसामर्थी for चौर
5 Both I O and A' ०नयाच्छत्र०	17 I O' नल for तिल
6 A omits सा	18 I O लतत् for लता
7 A omits the bracketed portion	19 A omits the bracketed portion
8 A मित्यन	20 I, O वर्ष०
9 A पञ्चवागनिर्मिताद्य०, I O पञ्चवागनिर्मित०	21 A adds यजमान between तत and तुलापुरुषोक्त०
10 A omits the bracketed portion	22 I O निवेदन
11 I O ग्रहणोद्य for ग्रहणाधि	23 I O ०दानान्त
12 I, O चित्तनेवादि for चिदानन्तादि	24 I O ०द्यभ्यर्चन, A ०भ्यर्चन
	25 A ब्राह्मण for the bracketed portion
	26 I O omits it

प्रक्षिप्य कुर्यात् । ततो गु^३त्विग्यजमानजापका उपवसेयु । अपरदिने च कृतनित्यास्तुला-
पुरुषवदभिस्थापनादिमध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म यथायथ कुर्यु । एवञ्च मध्यब्राह्मणवाचनान्तं^१
कर्म तुलापुरुषग्रन्थमनुसन्धानानुप्रातव्यम् । ^२[तत ऋत्विज] प्रधानवेद्या लिखितचक्रोपरि
लताना मध्यात् पूर्वादि-^३दिक्कमेणाष्टौ लता समारोप्य लतामण्डलमध्ये लताद्वयश्चारोप्य
^४[तदधो लवण दत्त्वा तत्र ब्राह्मीमनन्तशक्तिश्चारोप्य] पूर्वादिदिक्कमारोपिता-^५ष्टलताव क्रमेण
गुडादिद्रव्याणि दत्त्वा तेषु क्रमात् कुलिशायुवादिशक्तिप्रतिमा ^६[समारोपयेयु । लतापाश्वे
दशधेनू पूर्ण]-कुम्भदशक दशवज्रयुगानि च स्थापयेयु । ततो मङ्गलगीत-^७वाद्यवन्दिघोषेषु
सत्रसु कु डसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन ^८यजमान ज्ञापयेयुः । ततो यजमान शुक्लमाल्याम्बर-
धरो वृतसर्वालङ्कार पुष्पाञ्जलिमादाय लताञ्चि प्रदक्षिणीकृत्य 'नमो नम पाप-^९विनाशिनीभ्य'
इत्यादि ^{१०}[मन्त्र पठित्वा] पुष्पाञ्जलिनाभ्यर्च्य ^{११}गुर्वृत्विग्भ्यो दद्यात् । तद् यथा—ॐ
अधामुक्सगोत्तेभ्योऽसुकामु रुवेदासुकामु रुशाखाध्यायिभ्योऽसुकामु रुदेवशर्मभ्यो युष्मभ्य ^{१२}मतस्य-
पुराणोक्त-कल्पलतामहादानदानफलप्राप्तिकामोऽह मतस्यपुराणोक्त-^{१३}भागव्यवस्थयेता लवण-
गुडहरिद्रातण्डुलघृतक्षीर^{१४}-शर्करातिल^{१५}-नवनीतार्पित सौवर्णब्रह्मानन्त-^{१६}[कुलिशायुधाम्रियम
निर्ऋति]-वरुणवायुसोममहेश्वरशक्तिप्रतिमासहिता पञ्च-^{१७}वर्ण-वितानक-धेनुदशक कुम्भ-
दशक^{१८}-वज्रयुगदशकान्विता^{१९} दशकल्पलता ददानि । प्रतिग्रहीतार स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्री
पठेयु । ततो गुरु कल्पलतेय^{२०} विष्णुदैवतेति^{२१} ब्रूयात्^{२२} । ^{२३}ऋत्विजस्तु प्रत्येक ^{२४}कल्पलतैषा

1 A' वाचन	12 A omits मतस्य क्त
2 A omits the bracketed portion	13 I O adds कृत before भाग
3 I O omits दिक्	14 I O 'क्षीर, A omits it
4 A omits the bracketed portion	15 I O 'ति, A omits it
5 I O 'स्तुलताञ्चक्रमेण	16 A omits the bracketed portion and reads irrelevant matter of ten lines here
6 A यथायोग्य देनुपूर्वे for the bracketed portion	17 A रत्न
7 A omits वाद्य	18 I O omits कुम्भदशक
8 A omits it	19 I O 'सिता
9 A 'विनाशनाय	20 I O कल्पलते
10 A मन्त्रे ष for the bracketed portion	21 I O 'दैवते इति
11 A ऋत्विग्भ्यो	22 A ब्रूयु
	23 A, प्रति before this
	24 A कल्पलतैषा

विष्णुदैवतेति ब्रूयु । ततो यथाशाख कामस्तुति पठेयु । तत ७^१ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं
युष्मभ्यमह दक्षिणा-^१मियद्दुत्पत्तियोग्या ^२भूमिमेतानि च रत्नानि ददानि । ब्राह्मणा-
^३स्वस्तीत्युक्त्वा ^४[प्रत्येक कल्पलता] स्पृशेयु । ततस्तुलापुरुषवज्रापकेभ्यो दक्षिणादान^५
दीनानायादितर्पणं ब्राह्मणवाचन त्वरया कल्पलताना^६ यथायथ ^७प्रतिपादनञ्च ^८कुर्यात् ।

इति ^{१०}महाकल्पलतामहादान ^{११}समाप्तम् ।

1 A ०निर्मा उत्पत्ति०

2 A omits भूमिम्

3 I O स्वस्तीति

4 I O प्रत्येककल्पलता and A' कल्प-
लता for the bracketed por-
tion

5 A omits दान

6 A कल्पलता

7 A omits it

8 A प्रतिपादनञ्च, I O पादनञ्च

9 A कुर्यात्

10 A कल्पलतामहादान

11 I O omits it

तथा सप्तसागरमहादानम् । (मतस्यपुराणम्—२६७ अ)

अथात् सम्प्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमम् ।
सप्तसागरक नाम ¹सर्वपापविनाशनम् ॥१॥
पुराय दिनमथासाथ कृत्वा ब्राह्मणवाचनम् ।
तुलापुरुषवत् कुर्यात्केशवाहन बुध ॥२॥
ऋत्विङ्मण्डपसम्भारभूषणाच्छादनादिकम् ।
कारयेत् सप्त कुण्डानि काञ्चनानि विचक्षण ॥३॥
प्रादेशमात्राणि तथारत्नि²-मात्राणि वा³ पुनः ।
कुर्यात् सप्तपलाद्दु मा सहस्राच्च शक्ति ॥४॥
सस्थाप्यानि च सर्वाणि कृष्णाजिनतिलोपरि ।
प्रथम ⁴पूरयेत् कुण्ड लवणेन विचक्षण ॥५॥
द्वितीय ⁵पयसा तद्वत्तृतीय सर्पिषा ⁶बुध ।
चतुर्थ तु⁷ गुडेनैव ⁸[दध्ना पञ्चममेव तु] ॥६॥
षष्ठ शर्करया तद्वत् सप्तम तीर्थवारिणा ।
स्थापयेत्तत्र⁹-⁹[स्यान्तर्ब्रह्माण] काञ्चन शुभम् ॥७॥
केशव क्षीरमध्ये तु घृतमध्ये महेश्वरम् ।
भास्कर गुडमध्ये तु ¹⁰[दधिमध्ये ¹¹निशाधिपम्] ॥८॥
¹²शर्कराया न्यसेत्क्षुभी जलमध्ये तु पार्वतीम् ।
सर्वेषु सर्वरत्नानि धान्यानि च समन्तत ॥९॥

1 I O महापापविनाशन, M P सर्व-
पापप्रणाशनम्

2 A' वक्ति for रत्नि

3 M P वै

4 I O पूजयेत्

5 A पायसापूर्ण for पयसा तद्वत्

6 M P पुन

7 A च

8 M. P. दध्ना पञ्चममेव च and A

दन्वा दत्ता च पञ्चम for the bracke-
ted portion

9 A स्थाने ब्रह्मण and M P स्थ तु
ब्रह्माण for the bracketed por-
tion

10 A omits the b p

11 Corrected from M P I O

नराधिप

12 A सर्पिणि तु

तुलापुरुषवच्छेष-^१मत्तापि परिकल्पयेत् ।

ततो वारुणहोमान्ते क्षापितो वेदपुङ्गवै ॥१०॥

त्वि प्रदक्षिणामावृत्य मन्त्रानेतानुदीरयेत् ।

ततो वारुणहोमान्त इति पददर्शनाद्विनायकादिदेवताहोमानन्तर^२ चतुर्ष्वपि कुण्डेषु वारुणमन्त्रेण ^३वरुणायैकाहुतिर्देया ।

नमो व सर्व-^४सिन्धूनामाधारेभ्य सनातना ।

जन्तूना प्राणदेभ्यश्च समुद्रेभ्यो नम नम ॥११॥

क्षीरोदकाज्य^५ दधिमाधुर^६-लावणोक्षुसारासृतेन भुवनत्रयजीवसधान् ।

^७आनन्दयन्ति वसुभिश्च यतो भवन्तस्तस्मान्ममाप्यघविघातमल ^८विदध्वम् ॥१२॥

यस्मात् ^९समस्तभुवनेषु भवन्त एव तीर्थासारासुर-^{१०}सुबद्धमणिप्रदानम् ।

^{११}पापक्षयासृतविलेपनभूषणाय^{१२} ^{१३}लोकस्य बिभ्रति तदस्तु ममापि लक्ष्मी ॥१३॥

इति ददाति ^{१४}रसासृतसयुताञ्छुचिरविस्मयवानिह सागरान् ।

अमलकाञ्चनरत्न^{१५}-भयानसौ पदमुपैति ^{१६}हरेरमराञ्जित ॥१४॥

सकलपाप^{१७}-विघातविराजित^{१८} पितृपितामहपुत्र-^{१९}शतत्रयम् ।

नरकलोकसमाकुलमप्यल^{२०} ऋटिति ^{२१}नयत्यसौ शिवमन्दिरम् ॥१५॥

1 I O ०मन्त्रादि	12 I O ०भूषणेधि
2 A ०होमान्तर	13 A कस्य
3 A वरुणयाहुतिर्देया	14 Corrected from M. P I O
4 M P ०भूताना०	रसानरसयुधि०, A रसानरसयुतान्
5 Corrected from M P I O,	युधि०
सु and A' न् for च्य	15 M P वर्षे for रत्न
6 Corrected from M P I O	16 Corrected from M P I O
and A माधव	हरेरमलाहत, A हरेरमाहत.
7 A आदीपयन्ति	17 A omits पाप
8 I O विधध्व, M P दिशन्तु	18 M. P ०विघातविराजितः
9 A सप्तभुवनेषु	19 M P ०कलकान्
10 Corrected from M P I O	20 M P ०सप्य
सुगन्धमणिप्रभावा, A गणार्थमणिप्रभान्	21 I O, रज्जुमसौ, A नीतुरसौ, M P
11 Corrected from M P I O,	सौऽपि मथेत
पापक्षयाञ्चर०, A ०क्षयाञ्च०	

अत्र यजमान समुपजातसप्तसागरमहादान-¹दानेच्छस्तुलापुरुषलिखित-खड्गचर्म-²मय-
 ढालसन्नाह-तुला³-स्थापनीयहरिप्रतिमा-सालङ्कारतुला--हस्तप्राद्यदेवताबहि सर्वसम्भारमधिकत्वेन
 सप्तपलादुद्ध⁴ पलसहस्रावधि यथेच्छसुवर्णघटितान् सप्तोभयत प्रादेशमात्रान्⁴ रत्निमात्रान्⁵
 वा कुण्डाकारान्⁶ सागरान् तदवस्थापनार्थं कृष्णाजिनानि तिलाश्च कुण्डसप्तकपूरणार्थं लवणा
 क्षीर⁷ दधि घृत गुड⁸ शर्करा तीर्थोदकञ्च कुण्डमध्यस्थापनार्थं यथेच्छसुवर्ण-⁹पत्रोत्खाटिता
 [ब्रह्मकेशवमहेश्वरादित्येन्द्रलक्ष्मीपार्वतीप्रतिमा सर्वरत्न-¹⁰घटितलोकसप्तकञ्च कुण्डपार्श्व-
 स्थापनार्थमष्टादशधान्यानि चोत्पादयेत् । ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने
 गुर्वृत्विग् यजमानजापकास्तुलापुरुषवद्¹¹-विष्यभोजनादिक कृत्वा निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुला-
 पुरुषपदस्थाने सप्तसम्पद निवेश्य निवेदन¹² सङ्कल्पञ्च कुर्यु । अपरदिने च यजमानस्तुला-
 पुरुष-¹³वद्गोविन्दा-¹⁴धाराधनादि मधुपर्कदानान्त कर्म गोविन्दाद्यभ्यर्चन¹⁵-ब्राह्मणानुज्ञापन-
 दानसङ्कल्प पुण्याहादिवाचन-वरणवाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने सप्तसागरपद निवेश्य कुर्यात् ।
 ततो गुर्वृत्विग् यजमानजापका उपवसेयु । अपरदिने च¹⁶ कृतनित्यक्रियास्तुलापुरुष-¹⁷[वदमि-
 स्थापनादि]मध्यब्राह्मणवाचनान्त कर्म¹⁸ यथायथ कुर्यु । तत्र च वनस्पतिहोमान्ते तुला-
 पुरुषोक्तमन्त्रेण एकाहुत्या वरुणाय होमोऽधिकः । एवञ्च मध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म तुला-
 पुरुषग्रन्थमनुसन्धायानुष्ठानव्यम् । तत्र ऋत्विज सप्तकुण्डानि प्रधानवेदीमध्यलिखित-¹⁹चक्रो-
 परि कृष्णाजिनान्यास्तीर्य तत्र तिलान् दत्त्वा तत्तारोप्य लवणादिभि क्रमेण पूरयित्वा सर्व-
 रत्नपूर्वोक्तब्रह्मकेशवादिप्रतिमा-²⁰सप्तकगर्भाणि कृत्वा कुण्डपार्श्वेष्वष्टादशधान्यानि²¹ स्थापयेयु ।
 ततो मङ्गलगीतवाद्यवन्दिघोषेषु सत्सु कुण्डसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन यजमान ज्ञापयेयु ।
 ततो यजमान शुक्लमाल्याम्बरो धृतसर्वालङ्कार पुष्पाञ्जलिमादाय सागरान् त्रि प्रदक्षिणीकृत्य

1 A omits दानेच्छ	11 A इ for वद्
2 Both I O and A मयाच्छन्न	12 I O निवेदन
3 A खुलापुरुष for तुला	13 A omits च
4 I O प्रादेशमात्रा	14 I O omits चा
5 I O रत्निमात्राणां, A रत्निमात्राञ्च	15 I O ०मर्थेन
6 A omits it	16 A omits च
7 I O क्षीराजैनसामयी	17 A दधिस्थापनार्थं for the b, p
8 Both I O and A शकरा	18 A यथा
9 I O ०पत्रोत्खाटिता, A ०पत्रोत्-
खाटित	19 I O ०चक्राकार
10 I O पोडलिका for घटितलोक	20 A ०सप्त०
	21 A ०रत्नानि

‘नमो व’ सर्वसिन्धुना’मित्यादि-¹ [‘तदस्तु ममापि लक्ष्मी’रित्यन्त]-मन्त्रैरभिमन्त्र्य पुष्पाञ्जलि-
नाभ्यर्च्य]² गुर्वृत्विक्प्रमुखब्राह्मणेभ्य उत्सृज्य दद्यात् । तद् यथा—³ अथ यथासम्भव-
गोतनाम-⁴ गुर्वृत्विक्प्रमुखब्राह्मणेभ्यो मतस्यपुराणोक्त-सप्तसागरमहादानदानफलप्राप्तिकामोऽह-
मेतान् कृष्णाजिनन्यस्ततिला⁴-रोपितान् लवणक्षीरसर्पिगु⁵ षडधिशर्करातीर्थोदकपूरितान् सर्वैरज-
गर्मान् मन्थस्थितसौवर्णब्रह्मकेशवमहेश्वरादित्येन्द्रलक्ष्मीपार्वतीप्रतिमानष्टादशधान्यपञ्चवर्णा-⁵ वितान-
नकसहितान् सप्तसागरान् ददानि । गुर्वृत्विज स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्री पठित्वा सप्तसागरा
एते विष्णुदैवता इत्युक्त्वा यथाशास्त्र कामस्तुतिं पठेयु । ततो गुर्वृत्विग्भ्यो दक्षिणादानम् ।
तद् यथा—⁶ अथ कृतैतदानकर्मप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमह दक्षिणामियदुत्पत्तियोग्या भूमिमेतानि
च⁶ रत्नानि ददानि । गुर्वृत्विज स्वस्तीत्युक्त्वा स्व स्व भाग सृशेयु । गुर्वृत्विग्भ्य एव
वा दद्यात् । तत्र दानवाक्येऽमुकामुकसगोत्रेभ्योऽमुकामुक-⁷ वेदामुकामुकशाखाध्यायिभ्योऽमुक-
मुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यमिति मतस्यपुराणोक्तभागव्यवस्थयेति ⁸ [च विशेष] । ततस्तुला
पुरुषवज्जापकेभ्यो दक्षिणादान दीनानाथादितर्पण ब्राह्मणवाचन त्वरया यथायथ सप्तसागर-
प्रतिपादनञ्च कुर्यात् ।

इति सप्तसागर ⁹ महादान ¹⁰ समाप्तम् ।

1 A तन्नोक्त for the bracketed portion, I O ततोस्तु etc

2 A reads the bracketed portion within the chap viz महाकल्पखतानमहादानम्

3 A ऋत्विक्प्रमुखः

4 A ऋत्विक्प्रमुखः

5 I O वितानः

6 I O omits it

7 A omits वेदामुकामुक

8 A विशेष for the bracketed portion

9 A दान for महादान

10 I O omits it

¹तथा रत्नधेनुमहादानम् । (मत्स्यपुराणम्—२८८ अ)

अथात सम्प्रवक्ष्यामि ²महादानमनुत्तमम् ।

³[रत्नधेनुरिति ख्यात] गोलोकफलद वृणाम् ॥१॥

पुरय दिनमथासाद्य तुलापुरुषदानवत् ।

लोकेशावाहन कृत्वा ततो धेनु प्रकल्पयेत् ॥२॥

भूमौ कृष्णाजिन ⁴कृत्वा लवणद्रोणसयुतम् ।

धेनु रत्नमयी कुर्यात् सङ्कल्प्य ⁵ विधिपूर्वकम् ॥३॥

⁶सङ्कल्प्य विधिपूर्वकमिति ⁷यथोक्त ⁸तत्तदवयवरचना लवणोपरि ⁹लेखया कृत्वेत्यर्थ ।

स्थापयेत् पद्मरागाणामेकाशीति ¹⁰मुखे बुध ।

पुष्परागशत तद्बद्धोण्याया परिकल्पयेत् ॥४॥

ललाटे हेमतिलक मुक्ताफलशत दशो ।

भ्र युगे विद्रुमशत शुक्ली कर्णाद्वये ¹¹स्मृते ॥५॥

काञ्चनानि च शृङ्गाणि शिरो ¹²वज्रशतात्मकम् ।

ग्रीवाया नेत्र-¹³पटक ¹⁴गोमेदकशतान्वितम् ॥६॥

शृङ्गाणीति बहुवचन वत्सशृङ्गापेक्षम् ¹⁵ ।

इन्द्रनीलशत पृष्ठे वैदूर्यशत-¹⁶पार्श्वके ।

स्फाटिकैरुदर ¹⁷कार्य्य सौगन्धिक-¹⁸शत कटिम् ॥७॥

1 A अथ	11 A स्पृशेत्
2 A महादानमनुत्तमदानमनुत्तम	12 A रज for वज्र
3 M P रत्नधेनुरिति विख्यात for the bracketed portion	13 A ०सटक, M P ०पटक
4 I O हत्वा	14 A गोमेदकशतकाण्डित
5 A सङ्कल्प	15 A ०पेक्षया
6 A सङ्कल्प	16 Corrected from M P Both I O and A ०पार्श्वकौ
7 I O यथोक्त	17 M P तद्वत्
8 A तत्तदवयवरचन	18 M P ०शतै
9 A लेखाया	
10 Corrected from M P Both I O and A शीति	

स्फाटिकैरिति शतसख्यै सख्याविशेषाकाङ्क्षाया शतसख्यसन्दशपाठात् ।

¹[खुरा हेममया] कार्य्या पुच्छ मुक्तावलीमयम् ।

सूर्यकान्तेन्दुकान्तौ च प्राणो कर्पूरचन्दने ॥८॥

अत्रेन्दु-²कान्तस्य सर्वथा प्राप्यभावात् ³अप्राप्तप्रतिनिधानेन शुद्धस्फाटिकग्रहणम् ।

कुङ्कुमानि च रोमाणि ⁴[रौप्य नाभिञ्च] कारयेत् ।

⁵[गारुत्मतशत तद्वदपाने परिकल्पयेत्] ।'६॥

⁶तथान्यानि च रत्नानि स्थापयेत् सर्वसन्धिषु ।

कुर्याच्छर्करया जिह्वा गोमयञ्च गुडात्मकम् ॥१०॥

गोमूत्रमाज्येन तथा दधि दुग्ध⁷ स्वरूपत ।

पुच्छाम्रे चामर दद्यात् समीपे ताम्रदोहनम् ॥११॥

कुराडलानि च हेमानि भूषणानि च शक्ति ।

कारयेदेवमेवन्तु चतुर्थांशेन वत्सकम् ॥१२॥

भूषणानि प्रैवेयकललाटपट्टघण्टिका ।

तथा ⁸धान्यानि सर्वाणि पादाक्षेज्जुमया ⁹शुभा ।

नानाफलानि सर्वाणि ¹⁰पञ्चवर्णं वितानकम् ॥१३॥

एव ¹¹विरचितां कृत्वा तद्वद्धोमाधिवासनम् ।

ऋत्विग्भ्यो दक्षिणा ¹²दद्याद्धेनुमा-¹³मन्त्र्य यत्नत ।

एव विरचिता होमाधिवासन कृत्वा विरचितामामन्त्र्य गुडधेनूक-¹⁴मन्त्रैरामन्त्र्य इदञ्चो-
दाहरेदिति ¹⁵वक्ष्यमाणेन सम्बन्ध ।

गुडधेनुवदावाह्य इदञ्चोदाहरेत्तत ॥१४॥

1 I O खुरो हेममय for the bracketed portion

2 I O न्न for न्दु

3 A अप्राप्यभावात्, I. O omits अप्राप्त and reads प्रतिनिधानेन only

4 A रौप्यनाभिञ्च and M P रौप्यनाभि च for the b p

5 Supplied from M, P A omits it, I O गवत्ततमत्तस्यइद-पाने etc

6 A तथापाने

7 M. P दधिदुग्धे

8 I. O omits वा

9 M. P स्वदा

10 A पञ्चवर्णं

11 A विरचिता, M P विरचन

12 I O कृत्वा for दद्यात्

13 M. P. ऽमन्त्रयेत्तत

14 I, O. ऽमन्त्रे only

15 I O वक्ष्यमाणे

त्व सर्वदेवगणधाम यत पठन्ति रुद्रेन्द्रचन्द्र¹-कमलासन²-वासुदेवा ।

तस्मात् समस्तभुवनत्रयदेहयुक्ता मा पाहि देवि भवसागरपीड्यमानम् ॥१५॥

आमन्त्र्य ³चैवमभित ⁴परित्यक्त्य भक्त्या दद्याद्दिजाय गुरवे जलपूर्विका ताम् ।

य पुरयभाप्य दिनमत्त कृतोपवास पापैर्विमुक्ततुरेति पद सुरारे ॥१६॥

इति सकलविधिज्ञो रत्नधेनुप्रदान वितरति स विमान प्राप्य ⁵देदीप्यमानम् ।

सकलकलुषमुक्तो बन्धुभि पुत्रपौत्रै ⁶स हि ⁷मदनसरूप ⁸स्थानमभ्येति शम्भो ॥१७॥

अत्र यजमान समुपजातरत्नधेनुमहा-⁹दानदानेच्छस्तुलापुरुषलिखितखड्गचर्म-¹⁰मयदाल-
सन्नाहतुलास्थापनीयहरिप्रतिमा-सालङ्कारतुला-हस्तप्राङ्गप्रतिमा-बहि सर्वसम्भारसविकत्वेन धेनु-
मुखनिर्माणाथमेकाशीति वत्समुखार्थञ्चैकविंशति पद्मरागरत्नानि धेनु-¹¹घोणार्थं पुष्परागशत
वत्स-¹²घोणार्थञ्च पञ्चविंशति पुष्परागाणि धेनुललाटार्थं यथेच्छहेम-¹³घटित तिलक वत्स-
ललाटार्थञ्च तच्चतुर्थभागहेममयतिलक धेनुनेत्रद्वयार्थं मुक्ताफलशत वत्सनेत्रद्वयार्थञ्च
¹⁴पञ्चविंशति मौक्तिकानि वेनुभ्रूयुगार्थं विद्रुमशत वत्सभ्रूयुगार्थञ्च पञ्च-
विंशति विद्रुमाणि धेनुकर्णद्वयार्थं बृहच्छुक्लिद्वय वत्सकर्णद्वयार्थञ्च स्वल्पशुक्लिद्वय वेनु-
शृङ्गार्थं यथेच्छहेमघटितं बृहच्छुक्लियुग वत्सशृङ्गार्थञ्च तच्चतुर्थभागहेममयशृङ्गयुग धेनु-
शिरोऽर्थं हीरकशत वत्सशिरोऽर्थञ्च¹⁵ ¹⁶पञ्चविंशति हीरकाणि धेनुप्रीवार्थं¹⁷ ¹⁸बृह-
न्नोत्पट गोमेदशतञ्च वत्सप्रीवार्थञ्च स्वल्पनेत्रपट ¹⁹पञ्चविंशति गोमेदरत्नानि वेनु-
पृष्ठार्थमिन्द्रनीलशत वत्सपृष्ठार्थञ्च²⁰ ²¹पञ्चविंशतिमिन्द्रनीलानि धेनुपार्ष्वद्वयार्थं वैदूर्य-
शत वत्सपार्ष्वद्वयार्थञ्च ²²पञ्चविंशतिवैदूर्यरत्नानि धेनूदरार्थं शत स्फाटिकखण्डान्
²³[वत्सोदरार्थञ्च तच्चतुर्थभागस्फाटिकखण्डान्] धेनुकन्धार्थं सौगन्धिकशत वत्सकन्धार्थञ्च²⁴

1 M P सूर्य for चन्द्र	13 A omits घटित
2 I O °धिप for °सन	14 A पञ्चविंशति, I O, विंशति
3 A चैवमभित., I O विधिमभित ,
M P चयमभित	15 I O °ध
4 Corrected from M P Both
I O and A परिवर्त्त	16 A विंशति
5 A तद्दीप्यमान	17 °धञ्च
6 Corrected from M P. Both
I O and A सह for स हि	18 A adds यथेच्छहेमघटित before
thus
7 A हसनखरूप	19 I O पञ्चविंशति, A पञ्चविंशतिञ्च
8 A स्थापन for स्थान	20 A °पृष्ठार्थ
9 A omits दान	21 A omits पञ्च
10 Both I O and A मयाच्छन्न	22 A omits पञ्च
11 I O °घोषचार्य	23 A omits the bracketed por-
tion
12 I O °घोषचार्यञ्च	24 A °कन्धार्थ

पञ्चविंशतिसौगन्धिकानि धेनुखुरार्थं यथेच्छहेमघटितखुरचतुष्कं¹ [वत्सखुरार्थञ्च तच्चतुर्थभागहेममय खुरचतुष्कं] धेनुपुच्छार्थं यथेच्छमुक्कानिर्मिता मुक्कावली वत्सपुच्छार्थञ्च² तच्चतुर्थीश-³निर्मिता मुक्कावली धेनुदक्षिणनासापुटार्थं यथेच्छकर्पूरसहित सूर्यकान्त धेनु-वामनासापुटार्थं यथेच्छचन्दनसहित⁴ विशुद्धस्फाटिकखण्ड वत्सदक्षिणनासापुटार्थञ्च⁵ धेनुचतुर्थीशचन्दन-सहित खल्प-⁶विशुद्धस्फाटिकखण्ड धेनुरोमार्थं यथेच्छकुङ्कुम वत्सरोमार्थञ्च तच्चतुर्थीश-कुङ्कुम धेनुनाभ्यर्थं यथेच्छराजतचक्रिका वत्सनाभ्यर्थञ्च तच्चतुर्थीश¹⁰-राजत¹¹-चक्रिका¹² धेनु-पानार्थं मरकतशत¹³ वत्सपानार्थञ्च पञ्चविंशतिमरकतानि¹⁴ [धेनुगात्रसन्ध्यर्थं यथेच्छोक्क-व्यतिरिक्तरत्नानि वत्साङ्गसन्ध्यर्थञ्च तच्चतुर्थीशरत्नानि]¹⁵ [धेनुजिह्वार्थं यथेच्छशर्करा वत्सजिह्वार्थञ्च तच्चतुर्थीशशर्करा] धेनुगोमयार्थं यथेच्छ¹⁶ गुड वत्सगोमयार्थं तच्चतुर्थीश-गुड धेनुमूत्रार्थं¹⁷ यथेच्छ घृत¹⁸ वत्समूत्रार्थञ्च तच्चतुर्थीश घृत धेनुवर्ध वत्सार्थञ्च बृहत्खल्प¹⁹ दधिस्थानद्वय दुग्धार्जनसामग्रीञ्च धेनुपुच्छाप्रार्थं यथेच्छ चामर वत्सपुच्छा-प्रार्थञ्च खल्पचामर धेनुवर्ध यथेच्छताम्रदोहन²⁰ [वत्सार्थञ्च खल्पताम्रदोहन] धेनु-लङ्कारार्थं²¹ यथेच्छहेमघटित²² कुरण्डलयुग प्रवैयक ललाटपट्टिका²³ घण्टिकाञ्च²⁴ वत्सा-लङ्कारार्थञ्च²⁵ तच्चतुर्थीशहेमनिर्मित²⁶ कुरण्डलयुग प्रवैयकाथलङ्करणाञ्च धेनुपादार्थं

1 A omits the bracketed por-
tion

2 A ०पुच्छार्थं

3 A omits निर्मिता

4 A चतु०

5 A' ०पुटार्थं

6 I O धेनु for धेनुवर्ध

7 A चल्प०

8 A ०पुटार्थं

9 A omits वि

10 'A omits म

11 I O ०रजत०

12 I O धेनु अपानार्थ, A धेनु
पानार्थं

13 A वत्सपानार्थञ्च

14 A omits the bracketed por-
tion

15 A reads the bracketed por-
tion as लभयो जिह्वार्थं तथा शर्करा

16 Both I O and A' omit it

17 I O धेनुगोमूत्रार्थं

18 I O वत्सगोमूत्रार्थं

19 A omits दधिस्थानद्वय

20 A omits the bracketed por-
tion

21 A ०ङ्करणार्थं

22 A सुवर्णघटित

23 A' ०पट्टक

24 I O घण्टिकाञ्च

25 A ०ङ्करणार्थं

26 A चतुर्थीशहेमनिर्मित

¹बृहदिक्षुदरदचतुष्टय वत्सपादार्थञ्च खल्पेक्षुदरदचतुष्टय² ³सवत्सधेन्ववस्थानार्थं बृहत्-
खल्पकृष्णाजिनद्वय लवणद्रोण लवणाढकञ्च धेनुपार्श्वस्थापनार्थञ्चा⁴ ⁵ष्टादशधान्यानि
बहुनि च⁴ नानाफलान्युत्पादयेत् । ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने गुह्य-
त्विग्यजमानजापकास्तुलापुरुषवद्धविष्यभोजनादिक कृत्वा ⁵निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुष-
पदस्थाने रत्नधेनुपद निवेश्य यथायथ निवेदन⁶ सङ्कल्पञ्च कुर्युः । अपरदिने च⁷ यज-
मानस्तुलापुरुषवद्⁸ [गोविन्दाद्याराधनादि मधुपर्कदानान्त कर्म गोविन्दाद्यभ्यर्चन-ब्राह्मणानु-
ज्ञापन-दानसङ्कल्प-पुरयाहादि] वाचन-वरणावाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने रत्नधेनुपद प्रक्षिप्य
कुर्यात् । ततो गुह्यत्विग्यजमानजापका उपवासं कुर्युः । अपरदिने च कृतनित्यक्रिया-
स्तुलापुरुषवदभिस्थापनादिमध्य-⁹ब्राह्मणवाचनान्त कर्म यथायथ कुर्युः । एवञ्च मध्य-¹⁰ब्राह्मण-
वाचनान्त कर्म तुलापुरुषग्रन्थमनुसन्धायानुष्ठातव्यम् । ¹¹[तत ऋत्विज] प्रधानवेदीमध्ये
स्त्रिखितचक्रोपरि बृहत्कृष्णाजिनमास्तीर्य तदुपरि लवणद्रोण दत्त्वा तत्र रेखया धेन्वा-
कार प्राञ्जुखम् ¹²उदक्पादमालिख्य मुखस्थान¹³ एकाशीति पद्मरागरत्नानि घोषाया पुष्प-
रागशतं खलाटे हैमतिलकं नेत्रयोर्मुक्ताफलशत ¹⁴[अयुगे विद्रुमशत कर्पाद्वये शुक्लिद्वय
हैमकुण्डलद्वयञ्च शृङ्गयो काञ्चनयुगं शिरसि हीरकशत ग्रीवाया नेत्रपट गोमेदशतञ्च
शृष्टे इन्द्रनीलशत पार्श्वयो वैदूर्यशतम्] ¹⁵उदरे स्फाटिकखण्डान् कव्या ¹⁶नीलसौगन्धिक-
शत जङ्गास्थान इक्षुदरदचतुष्टय खुरस्थाने हैमखुरचतुष्क¹⁷ पुच्छे मुक्तावली पुच्छाग्रे चामर
दक्षिणनासापुटे सूर्यकान्तं कर्पूरञ्च वामनासापुटे ¹⁸शुविशुद्धस्फाटिकखण्ड चन्दनञ्च
रोमस्थाने कुङ्कुम नाभिस्थाने ¹⁹रजतचक्रिका अपानस्थाने मरकतशत सर्वाङ्गसन्धिषु

1 A इक्षुदरदचतुष्क

2 A' वत्सधेन्वस्थापनार्थं च

3 A च तुस्थापनार्थं । वमार्थञ्च

4 A omits च

5 A ब्राह्मणवाचन for निवेदन

6 Both I O_ and A निवेदन

7 A omits it

8 A reads the bracketed por-
tion as गोविन्दाद्यभ्यर्चनाराधानादि
वरणान्त कर्म समर्थ ब्राह्मणवाचन

9 I O ब्रह्म for ब्राह्मण

10 I O_ ब्रह्म०

11 A omits the bracketed por-
tion

12 I O उदक०, A omits it

13 A सुखास्थान

14 A omits the bracketed por-
tion

15 I O omits it

16 A omits नील

17 A ० चतुष्टय

18 A omits सु

19 A' रजतञ्च चक्रिका

¹यथेच्छरत्नानि जिह्वास्थाने शर्करा गोमयस्थाने गुड मूलस्थाने घृतम् ²आपीनसन्धिधौ ताम्र-
दोहनं स्वरूपतो दधि दुग्धञ्चारोपयेयु । ततो ³धेनु हैमग्रवैयकललाटपट्ट-⁴घण्टिकाभिरल-
कुर्यु । धेनुपार्श्वे चाष्टादशधान्यानि ⁵नानाफलानि चारोप्य धेनु ⁶पार्श्वस्तीर्णाकृष्णाजिन-
न्यस्त-लवणाढकोपरि धेनुनिर्माणकमेणैव सकलद्रव्य⁷ चतुर्थीशेन प्राह्मुखमुदक्पादञ्च वत्स
करूपयेयु । ततो मङ्गलगीत-⁸[वाद्यवन्दि]-घोषेषु सत्सु कुराडसमीपस्थ⁹-कुम्भचतुष्टयजलेन
यजमानं जपयेयु । ततो यजमानं शुक्रमाल्याम्बरधरो घृतसर्वालङ्कार पुष्पाञ्जलिमादाय रत्नधेनु
गुडधेनुकुर्यात्तन्नीरियादिमन्त्रैरत्नोक्तेन¹⁰ च ¹¹[त्व सर्वदेवगण धामेत्यादि]-मन्त्रेणाभिमन्त्र्य
प्रदक्षिणीकृत्य पुष्पाञ्जलिनाभ्यर्च्य गुरवे दद्यात् । तद्यथा-¹² अद्यासुकसगोत्रायामुक-¹³वेदा-
सुकशाखाध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्य मत्स्यपुराणोक्तरत्नधेनुमहादान-¹⁴दानफलप्राप्तिकामोऽह-
मेता कृष्णाजिनन्यस्त-द्रोणचतुर्थीशलवणान्यस्त-धेनुचतुर्थीश-पद्मरागमुख-पुष्परागघोण-हैमतिलक-
ललाट-मुक्ताफलनेत्रयुग-विद्रुमभ्रयुग-शुक्लिकर्णद्वय-हैमकुराडलालङ्कृत-काञ्चनशृङ्ग-वज्रशिरो-
नेत्र-¹⁵पटगोमेदग्नीवेन्द्रनीलपृष्ठ-वैदूर्यपार्श्वद्वय-स्फाटिकोदर-¹⁶नीलसौगन्धिककटि-हैमखरेज्जुपाद-
मुक्तावलीपुच्छ-¹⁷चामरपुच्छप्र-सकपूरसूर्यकान्तदक्षिणासापुट-सचन्दन-¹⁸विशुद्धस्फाटिकवाम-
नासापुट-कुङ्कुमरोमक-राजतनाभि-¹⁹भरकतापान-नानारत्नाङ्गसन्धि शर्कराजिह्व-गुडगोमयाज्यमूल-
ताम्रदोहानान्वित-दधिदुग्धसहित हैमग्रवैयक-²⁰ललाटपट्ट-²¹घण्टिकालङ्कृतवत्ससहिता²²कृष्णा-
जिनन्यस्तलवणाद्रोणोपरिस्थितामेकाशीतिपद्मरागमुखी पुष्परागशतघोणा हैमतिलकललाटा
मुक्ताफलशतनेत्रयुगा विद्रुमशत-²³भ्रूयुगा शुक्लिकर्णयुगा²⁴ हैमकुराडलालङ्कृता काञ्चनशृङ्गी

1 I O यथेच्छतररत्नानि, A यथेच्छ-
वत्नानि	12 A omits वेदासुक
2 A अपान०	13 Both I O and A omit दान
3 A धेनु, I O. omits it	14 A सुक्ताफल for पट
4 I O, ०खण्डिका०	15 I O omits नील
5 A omits it	16 A omits it
6 I O .पार्श्व०	17 I O परिशुद्ध०
7 I. O व for द्वय	18 A भरकतमीन
8 A वाचै for the b p	19 A reads ललाटपट्ट and places
it before धैवैयक
9 A omits कुङ्कुसमीपस्थ	20 I O ०खण्डिका०
10 ०लोके व	21 A ०वत्सहिता
11 I O तुर्यां शसर्वदेवगणभ्या इत्यादि
and A त्वा सर्वदेववानीत्यादि
for the b p	22 A omits झू
23 A omits युगा

हीरकशतशिरस नेत्रप्रदगोमेदशतप्रीवामिन्द्रनीलशतपृष्ठा वैदूर्यशतपार्श्वद्वया स्फाटिकशतोदरा नीलसौगन्धिकशतकटि ¹हैमखुरामिक्षुपादा मुक्तावलीपुच्छा ²चामरपुच्छाग्रा सकर्पूरसूर्यकान्त-दक्षिणासापुटा ³सचन्दन-⁴विशुद्धस्फाटिकवामनासापुटा कुङ्कमरोमिका राजतनाभि मरकतशता-पाना नानारत्नसर्वाङ्गसन्धि⁵ शर्कराजिह्वा गुडगोमयामाज्यमूत्रा ⁶ताम्रदोहान्विता दधिदुग्ध-सहिता हैमप्रैवेयकललाट ⁷पट्टषष्टिकालङ्कृतमष्टादशधान्य-⁸बहुविधफल-पञ्च-⁹वर्णवितानक-सहिता रत्नधेनु ददानि । गुरु स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्री पठित्वा रत्नधेनुरिरियं विष्णुदैवतेत्युक्त्वा यथा-शाख कामस्तुति पठेत् । ततो गुर्वृत्विग्भ्यो दक्षिणा दद्यात् । तद् यथा—ॐ अथ कृतैतदान¹⁰-कर्मप्रतिष्ठार्थं शुष्मभ्यमह दक्षिणामियदुत्पत्तियोग्या भूमिमेतानि ¹¹च रत्नानि ददानि । गुर्वृत्विज स्वस्तीति ब्रूयु । गुरुस्तु स्वस्त्यनन्तर धेनु पुच्छे गृह्णीयात् । ततस्तुलापुरुष-वज्रापकेभ्यो दक्षिणादान दीनानायादितर्पणं पुण्याहवाचन ¹²[त्वरया रत्नधेनुप्रतिपादनञ्च] कुर्यात् ।

इति रत्नधेनुमहादान ¹³समाप्तम् ।

1 I O हेम०

2 A चामरपुच्छाग्रा, I O चामर-प्रखण्डपुच्छाग्रा

3 A omits the whole word

4 I O ०गुह०

5 Both I O and A ०सन्धि

6 A omits ता

7 I O ०पट्टा षष्टिका०

8 A विविध०

9 A omits वर्षा

10 Both I O and A omit the word दान

11 A reads च after रत्नानि

12 A reads the b p as इवारत्न धेनुप्रतिदानञ्च

13 I O omits it

तथा महाभूतघटमहादानम् । (मतस्यपुराणम्—२८६ अ)

अथात सम्प्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमम् ।
महाभूतघट नाम महापातकनाशनम् ॥१॥
पुरया तिथिमथासाद्य कृत्वा ब्राह्मणवाचनम् ।
ऋत्विङ्मण्डपसम्भार-^१भूषणाच्छादनादिकम् ॥२॥
तुलापुरुषवत् कुर्यात्क्षोकेशावाहनादिकम् ।
कारयेत् काञ्चन कुम्भ ^२महारत्नचित बुध ॥३॥
प्रादेशादङ्गुलशत यावत् कुर्यात् प्रमाणत ।
क्षीराज्यपूरित तद्वत् कल्पवृक्षसमन्वितम् ॥४॥

तद्वदिति ^३काञ्चनम् ।

पद्मासनगतास्तत्र ^४ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ।
वराहेणोद्धृता तद्वत् कुर्यात् पृथ्वी सपङ्कजा ॥५॥

°[वराहेणोद्धृता तद्वदिति वराहवामकूर्परस्थिता सपङ्कजा]पद्महस्ताम् ।

[^६वरुणाञ्चासनगत काञ्चन मकरोपरि]^७ ।

^८हुताशन^९ मेषगत वायु ^९कृष्णमृगासनम् ॥६॥

^{१०}तथाकाशाधिप कुर्यान्मूषकस्थ विनायकम् ।

^{११}विन्यसेद्घटमध्ये तान् वेदपञ्चकसथुतान् ॥७॥

तथेति काञ्चनमित्यर्थ । आकाशाधिप विनायकमिति सम्बन्ध । एतेन पञ्च-

^{१२}महाभूतान्युक्तानि ।

1 A सुवना०

2 A ०रत्नविभ, M P ०रत्नाचित

3 A महारत्नचित काञ्चनमय-कल्प-
वृक्षान्वितमित्यर्थ

4 A ब्राह्म०

5 A omits the bracketed por-
tion

6 I O पक्ष०

7 A reads the bracketed por-
tion as वरुणाञ्चासन कमलोपरि

8 A कुगासन

9 Corrected from M P Both
I O and A कृतमृगासन

10 M P तथा कौशाधिप

11 M P विन्यस्य०

12 A omits महा

ऋग्वेदस्याक्षसूत्रं स्याद्यजुर्वेदस्य पङ्कजम् ।

सामवेदस्य वीणा स्याद्^१[वेणुं दक्षिणतो न्यसेत्] ॥८॥

अथर्ववेदस्य पुनः सुवसुवौ ^२कमलं करे ।

पुराणवेदो वरदः साक्षसूत्रकमण्डलुः ॥९॥

अथर्ववेदस्य दक्षिणे सुवसुवौ वामे पद्मम् । वरदः प्रसन्नमूर्तिः । एतेन सर्व एव^३
द्विभुजाः कार्याः ।

परितः सर्वधान्यानि चामरासनदर्पणम् ।

पादुकोपानहच्छत्रदीपिका-^४भूषणानि च ॥१०॥

भूषणानि प्रसिद्धानि ग्रैवेयकादीनि ।

शय्याञ्च जलकुम्भाञ्च^५ पञ्चवर्णवितानकम् ।

ह्नात्वाधिवासनान्ते तु मन्त्रमेतमुदीरयेत् ॥११॥

नमो वः सर्वदेवानामाधारेभ्यश्चराचरे ।

महाभूताधि^६-देवेभ्यः शान्तिरस्तु शिवं मम ॥१२॥

यस्मान्न किञ्चिदप्यस्ति महाभूतैर्विनाकृतम् ।

ब्रह्माण्डे सर्वभूतेषु तस्माच्छीरक्षयाऽस्तु मे ॥१३॥

इत्युच्चार्य्य महाभूतघटं यो विनिवेदयेत् ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः ^७स याति परमां गतिम् ॥१४॥

विमानेनार्कवर्णेन पितृबन्धुसमन्वितः ।

स्तूयमानो वरस्त्रीभिः पदमभ्येति ^८वैष्णवम् ॥१५॥

षोडशैतानि यः कुर्यान्महादानानि मानवः ।

न तस्य पुनरावृत्तिरिह लोकेऽभिजायते ॥१६॥

इति पठति य इत्थं वासुदेवस्य पार्श्वे

ससुतपितृकलत्रः संश्रयोतीह सम्यक् ।

1 Corrected from M. P. I. O.
धनुर्दक्षिणतो भवेत् and A धनुर्द-
क्षिणतो भवेत् for the bracketed
portion

2 A दक्षिणे

3 A ०भूषणेन

4 I. O. जलकुम्भाञ्च

5 Corrected from M. P. I. O.
नि and A द्वि for द्वि

6 Corrected from M. P. I. O.
and A प्रयाति

7 A 'शाश्वत'

¹मुररिपुभवने वा मन्दिरे ²वार्कलक्ष्म्यो-
रमरपुरवधूमिर्मोदते सोऽपि कल्पम् ॥१७॥

प्रयोग

अत्र यजमानः समुपजातमहाभूतघटमहादानदानेच्छस्तुलापुरुषलिखित-खड्गन्वर्ममयढाल³-
समाह-तुलास्थापनीयहरिप्रतिमा-सालङ्कारतुला-हस्तप्राङ्गप्रतिमा-बहि⁴सर्वसम्भारसधिकत्वेन प्रादे-
शाद्⁵मङ्गुल-शतमध्यमभिमतपरिमाण⁵-सुवर्णघटितमुत्कृष्टाभिमतरत्नखचित⁶[कुम्भ तन्मध्य-
स्थापनार्थ⁷ कल्पपादपमहादानोक्ताकृतिमभिमतपरिमाणहेमघटित]-कल्पतरु यथेच्छसुवर्ण-
⁷पत्नोत्खाटिता पूर्वोक्ताकारा ब्रह्मविष्णुमहेश्वरपृथ्वीवरुण-⁸हुताशनवायुविनायक-ऋग्यजु-
सामार्थ⁹-⁹पुराणप्रतिमा कुम्भपुरणार्थ¹⁰क्षीरार्जनसामग्री-¹¹माज्यञ्च घटपार्वस्थापनार्कमष्टा-
दशधान्यचामरासनदर्पणपादुकायुगोपानद्युग¹²-च्छत्रदीपिकाशय्या-¹³पूर्णाकुम्भाष्टकानि¹⁴[महा-
भूतघटालङ्कारार्थ¹⁵ यथेच्छं हैमप्रैवेयकायलङ्कारा]-श्वोत्पादयेत् । ततस्तुलापुरुषोक्तसमया-
¹⁶नामन्यतमस्य पूर्वतरदिने गृह¹⁷त्विग्यजमानजापकास्तुलापुरुषवद्विष्यभोजनादिक कृत्वा निवे-
दनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषपदस्थाने महाभूतघटपद प्रक्षिप्य यथायथ निवेदन सङ्कल्पञ्च कुर्यु ।
अपरदिने च यजमानस्तुलापुरुषवदशोविन्दाध्वाराधनादिमधुपर्कदानान्त कर्म गोविन्दाद्यभ्यर्चन¹⁸-
ब्राह्मणानुज्ञापन-दानसङ्कल्पपुष्यवाहादिवाचन-वरणवाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने महाभूतघटपद
¹⁷निवेश्य कुर्यात् । ततो ¹⁸गृह¹⁷त्विग्यजमानजापका उपवसेयु । अपरदिने च कृतनित्वा-
स्तुलापुरुषवदभिस्थापनादिमध्यब्राह्मणवाचनान्त कर्म यथायथ कुर्यु । एवञ्च मध्यब्राह्मण-
वाचनान्त कर्म तुलापुरुषप्रन्थमनुसन्धायानुष्ठातव्यम् । तत ऋत्विज प्रधानवेदीमध्ये लिखित-
चक्रोपरि महाभूतघटमारोप्य घृतक्षीराभ्या पूरयित्वा तन्मध्ये कल्पतरु यथोक्तदेवताप्रतिमाश्च
स्थापयित्वा कुम्भपार्ष्वे चाष्टादशधान्यचामरासनदर्पणपादुकायुगोपानद्युगच्छत्रदीपिकालङ्कार-

1 Corrected from M P I O
उर and A सुर for सुर	8 I O हुताशन, A कृताशन
2 A वार्कलक्ष्म्या अमर०, M P वार्क-
लक्ष्म्या लमर०	9 A वैद् for पुराण
3 Both I O and A मयाञ्चन
for मयढाल	10 A क्षीरार्चन०
4 A omits सर्व	11 A ०भाङ्गञ्च, I O ०वाङ्ग
5 A omits परिमाण, I O मभिमत
again after परिमाण	12 A omits युग
6 A omits the bracketed por-
tion	13 A omits पूर्ण
7 I O वन्नीत्०	14 A omits the b p.
	15 A omits ना
	16 I O ०भयजन
	17 A प्रक्षिप्य
	18 A ऋत्विग्०

यथेच्छनिर्मितशय्या-पूर्णाकुम्भाष्टकान्युपकल्पयेयु । ततो मङ्गलगीतवाद्यवन्दिघोषेषु ¹[सत्सु
 कुण्डसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन यजमानं जपयेयु । ततो यजमानं शुक्लमाख्याम्बरो धृतसर्वाल-
 ङ्कारः पुष्पाञ्जलिमादाय कुम्भं प्रदक्षिणीकृत्य 'नमो व सर्वदेवाना'मित्यादि 'श्रीरक्षयास्तु म'
 इत्यन्तमन्त्राभ्यामामन्त्र्य पुष्पाञ्जलिनाभ्यर्च्य गुर्वृत्त्विक्प्रमुखब्राह्मणेभ्यो उत्सृज्य दद्यात् । तद्
 यथा—ॐ अथ यथासम्भवगोल²-नामगुर्वृत्त्विक्प्रमुखब्राह्मणेभ्यो मत्स्यपुराणोक्त-महाभूतघट-
 महादानदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं क्षीराज्यपूरितं ³हैमकल्पवृक्षसमन्वितं सौवर्णब्रह्मविष्णुमहेश्वर-
 पृथ्वीवरुणहृताशनवायुविनायकवेदपञ्चकप्रतिमाष्टादशधान्यचामरासनदर्पणपादुकायुगोपानद्युग-
 च्छत्रदीपिकाभूषणशय्यापूर्णाकुम्भाष्टक-⁴पञ्चवर्णवितानकयुतं महाभूतघटं ददानि । ततो
 गुर्वृत्त्विजं स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्री पठित्वा महाभूतघटोऽयं विष्णुदैवत इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं काम-
 स्तुतिं पठेयु । ⁵[ततो गुरवे ऋत्विग्भ्यश्च दक्षिणा दद्यात् । तद् यथा—ॐ अथ कृतै-
 तदानप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमियदुत्पत्तियोग्या भूमिमेतानि च रत्नानि ददानि । गुर्वृत्त्विजं
 प्रत्येकं स्वस्तीत्युक्त्वा स्व स्व सुवर्णभागं स्पृशेयु ।] अथवा गुर्वृत्त्विग्भ्य एव महाभूतघटं
 दद्यात् । तत्र दानवाक्ये ॐ अद्यामुक्तामुक्तसगोत्रेभ्योऽमुक्तामुक्तेदासुक्तामुक्ताशास्त्राध्यायिभ्योऽ-
 मुक्तामुक्तेवशर्मभ्यो युष्मभ्यमिति मत्स्यपुराणोक्त-भागव्यवस्थयेति च विशेषः । ततस्तुला-
 पुरुषवज्रापकेभ्यो दक्षिणादानं दीनानाथादितर्पणं ब्राह्मणवाचनं त्वरया यथायथं महाभूतघट-
 प्रतिपादनञ्च कुर्यात् ।

⁶[इति महाभूतघटमहादान समाप्तम् ।]

इति महाराजाविराज-⁷[नि शङ्क-शङ्कर]-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे महा⁸-दानावर्त ॥

- 1 A प्रदक्षिणीकृत्य only for the bracketed portion
- 2 A वेद between गोत्र and नाम
- 3 A सरस्वते for वैश्व
- 4 I O पञ्चवितानवर्णयुत

- 5 A omits the bracketed portion
- 6 Both I O and A omit it
- 7 A नि शङ्करभुवनकथोक्ति for the bracketed portion
- 8 I O adds another दान here

अथ विष्णुदैवताचलदानावर्तः । (२)

अथाचलदानप्रशसा ।

मतस्यपुराणे (८३ अ) [नारद उवाच ।]¹

भगवन् श्रोतुमिच्छामि दानमाहात्म्यमुत्तमम् ।

यदक्षय परे लोके देवर्षिगणपूजिते² ॥१॥

उमापतिरुवाच ।

³[मिरो. प्रदान वक्ष्यामि दशधा मुनिसत्तम⁴ ।

यत्प्रदानान्नरो लोकानाप्नोति सुरपूजितान् ॥२॥

पुराणेषु च वेदेषु यज्ञेष्वायतनेषु च ।]

⁵[न तत्फलमधीतेषु] कृतेष्विह यदश्नुते ॥३॥

तस्माद्विधान⁶ वक्ष्यामि पर्वतानामनुक्रमात् ।

प्रथमो धान्यशैल स्याद्द्वितीयो लवणाचल ॥४॥

गुडाचलस्तृतीयस्तु चतुर्थो हेमपर्वतः ।

पञ्चमस्तिलशैल स्यात् षष्ठ कार्पासपर्वत ॥५॥

सप्तमो घृतशैलश्च रत्नशैलस्तथाष्टमः ।

राजतो नवम-⁷स्तद्दशम शर्कराचल ॥६॥

एतेनाचलप्रशसा-स्वरूपसकीर्तने⁸ ।

वक्ष्ये विधानमेतेषा यथा-⁹वदनुपूर्वश ।

अयने विष्णवे पुराये व्यतीपाते दिनक्षये ॥७॥

¹⁰शुक्लपक्षे तृतीयायामुपरागे शशिक्षये ।

त्रिवाहोत्सवयज्ञेषु द्वादश्यामथ वा पुन ॥८॥

1 Supplied from M P Both
I O and A omit the b p

2 M P. पूजित

3 A omits the bracketed por-
tion

4 - M P. अङ्गव

5 I O तत्फल समधीतेषु for the
b p

6 A. विधान

7 A omits स्त

8 A. संस्कारानेन च

9 A. चे for व

10 A. शुक्लाचय

शुक्लाया पञ्चदश्या वा पुण्यर्क्षे वा¹ विधानतः ।

धान्यशैलादयो देया यथाशास्त्र विधानत ॥६॥

शुक्लाया द्वादश्यामिति सम्बन्ध- । शशिक्षय इत्यभावास्याया भेदेनोपादानात् पञ्चदश्या-
²मित्यनेन पौर्णमासी-³प्राप्ति ।

⁴ [तीर्थे वायतने] वापि गोष्ठे वा भवनाङ्गने ।

एतेन कालदेशावुक्तौ ।

मण्डप कारयेद् भङ्गथा चतरस्रमुदङ्मुखम् ।

⁵ प्रागुदक्प्रवण तद्वत् प्राङ्मुख ⁶ वा ⁷ विधानत ॥१०॥

⁸ विधानत शिल्पशास्त्रविधानत ।

गोमये-⁹ नोपलिप्ताया भूमावास्तीर्थ्य वै कुशान् ।

तन्मध्ये पर्वत कुट्याद् विष्कम्भपर्वतान्वितम् ॥११॥

अथ धान्याचलदानम् ।

धान्यद्रोणसहस्रेण भवेद्गिरिरिहोत्तम ।

मध्यम पञ्चशतिक कनिष्ठ स्यात्त्रिभि¹⁰ शतै ॥१२॥

¹¹ द्रोणपरिमाणश्च परिभाषायामुक्तमनुसन्धेयम् ।

मेरुर्मेहा¹² -त्रीहिमयश्च¹³ मध्ये सुवर्णवृक्षलयसयुत स्यात् ।

पूर्वेण मुक्ताफलवज्रयुक्तो याम्येन गोमेदकपुष्परामै ॥१३॥

मध्ये ¹⁴ मूर्द्धभागमध्ये शर्कराचले मेरोरुपरीति वक्ष्यमाणत्वात् । वृक्षलयश्च मन्दारपारि-
जातकल्पपादपाख्यम् । हरिचन्दनसन्तानौ च मेरुपूर्वपश्चिमभागयोरारोपणीयौ शर्कराचले तथा
वक्ष्यमाणत्वात् ।

पश्चाच्च गारुत्मतनीलरत्नै¹⁵ सौम्येन वैदूर्यसरोजरागै ।

श्रीखण्डखण्डैरभित¹⁶ प्रवाललतान्वित शुक्तिशिलातल स्यात् ॥१४॥

1 A च

2 A ०भिति

3 A reads it with तीर्थे in the next line as प्राप्तिर्क्षीर्थे

4 M P reads the b p as तीर्थेव्यायतने

5 I O प्रागुदक्प्रवण

6 M P च

7 A धानत

8 A adds इति to this

9 A and M P नासु for क्षोप

10 Corrected from M P I O धनै, A धत

11 A धत द्रोणं

12 I O ०महान्

13 M P ०त्रीहिमयसु, A ०क्षेमवयस

14 A शृङ्ग०

15 Corrected from M P A सौम्येन, I O याम्येन

16 M P प्रवालैर्बताम्बित

प्रवासमुक्कान्वित इति क्वचित् पाठ ।

ब्रह्माथ¹ विष्णुर्भगवान् ²पुरारिर्दिवाकरोऽप्यत्र हिरण्यमय स्यात् ।

मूर्द्धन्यध ³-स्थानममत्सरेण कार्यन्त्वनेकैश्च⁴ पुनर्द्विजौघै ॥१५॥

⁵द्विजौघा ऋषिसघा पत्तिसघाश्च । ब्रह्मादिदेवगणोऽत्र ⁶मेरोमूर्द्धनि हिरण्यमय स्यात् ।
⁷तैस्मान्मूर्द्धन्यध स्थानममत्सरेण यजमानेनानेकैर्द्विजौघै सहित कार्यम् । 'मूर्द्धन्यवस्था
गतमत्सरेण कार्यास्त्वनेकेऽथ पुनर्द्विजौघा'⁸ इति ⁹क्वचित् पाठ । अस्यार्थ—ब्रह्मादयो
मूर्द्धन्यवस्थितय कार्या । ¹⁰मूर्द्धन्यवस्थेभ्यस्तेभ्योऽथानन्तर¹¹ द्विजौघा. कार्या इति ।
तदनयो पाठयोरर्थस्थानेन¹² कश्चिद्विशेष ।

चत्वारि शृङ्गाणि च राजतानि ¹³नितम्बभागेष्वपि राजत स्यात् ।

¹⁴तथेक्षु-¹⁵वशावृत्तकन्दरस्तु घृतोदकप्रसवणम्¹⁶ दिक्षु ॥१६॥

इक्षुरेव वश ¹⁷इक्षुवश, घृतमेवोदक घृतोदकम् ।

शुक्राम्बराराय¹⁸ म्बुधरावली स्यात् पूर्वेषा पीतानि च¹⁹ दक्षिणेन ।

वासासि पश्चादथ कर्बुराणि ²⁰रत्नानि चैवोत्तरतो ²¹घनानि ॥१७॥

रौप्यान्महेन्द्र-²²प्रसुखान्वाष्टौ सस्थाप्य लोकाधिपतीन् क्रमेण ।

नाना-²³[फलानि च] समन्तत स्यान्मनोरम ²⁴मास्यविलेपनम् ॥१८॥

क्रमेण स्वदिक्रमेण ।

1 I O ० च

2 Corrected from M P I O

पुरारि, A' चरारि

3 M P and I O च for च

4 I. O ० कश्च

5 A omits it

6 I O मेरौ मूर्द्धनि

7 A मूर्द्धन्यवस्थानं, I O, तस्मान्मूर्द्ध-
न्यवस्थानं

8 I O ० स्त्वनेकपुनर्द्विजौघा

9 A omits it

10 A मूर्द्धन्यवस्थितयः

11 A हिरण्यमया

12 A ० रसुष्ठानेन

13 Corrected from M P. A

तम्बं, I O धितम्बं

14 I O तद्विषुं

15 A वशावृत्तकन्दरस्तु

16 A' ० प्रसवणम्, M P, ० प्रसवणम् च

17 A omits it

18 I O च for च

19 I O च

20 I O वस्त्राणि

21 M P घनानि, A पत्तानि

22 Corrected from M, P A

० प्रसुखान्वाष्टौ, I O, ० विसुखान-
वाष्टौ

23 I, O. फलानि च and M P

फलानि च for the b p.

24 I O. मास्यं

१[वितानक चोपरि पञ्चवर्णा]-मम्लानपुष्पाभरणा सित वा^२ १.१६॥
 इत्थ निवेश्यामरशैल-^३[मग्रथ मेरोस्तु विष्कम्भ]-गिरीन् क्रमेण ।
 तुरीयभागेण ^४चतुर्दिशश्च सस्थापयेत् पुष्पविलेपनाढ्यान्^५ ॥२०॥
 प्रत्येक तुरीयभागेण विष्कम्भगिरीन् स्थापयेत् लवणाचले तथा दर्शनात् ।
 पूर्वेषु मन्दरमनेक-^६फलावलीभिर्युक्त यवै कनकभद्रकदम्बचिह्नम्^७ ।
 कामेन काञ्चनमयेन विराजमानमाकारयेत् कुमुदवल्गविलेपनाढ्यम्^८ ॥२१॥
 यवैर्मन्दरमाकारयेदिति ^९सम्बन्ध । कनक^{१०}-भद्रकदम्बचिह्न कनकमयस्वरूपकदम्बतरु
 चिह्नम् ।

क्षीरारुणोदसरसाऽथ^{११} वनेन चैव रौप्येण शक्तिघटितेन विराजमानम् ।
 क्षीरपूर्णरौप्यकुण्डरूपेणारुणोदसरसा रौप्येण च वनेन विराजमान मन्दरमिति सम्बन्ध ।
 याम्येन गन्धमादनोऽन्न^{१२} निवेशनीयो गोधूमसञ्चयमय कलधौतजम्बा^{१३} ॥२२॥
 हैमेन ^{१४}यज्ञपतिना घृतमानसेन वस्त्रैश्च राजतवनेन च सयुत स्यात् ॥२३॥
 कलधौतजम्बा सौवर्णजम्बुतरुणा सहित इत्यर्थ । अन्न च मानससरोऽपि घृतपूर्णरौप्य-
^{१५}[कुण्डरूपमन्यस्यैव सरसस्तथा दर्शनात्] ।
^{१६}पञ्चात्तिलाचलमनेकस्तुगन्धिपुष्पसौवर्णपिप्पलहिरण्यमयहसयुक्तम् ।
 आकारयेद्भजतपुष्पवनेन तद्बद्धन्नान्वित दधिसितीदसरस्तथा^{१७} ॥२४॥
 तद्वदिति सितोदसरोऽपि दधिपूर्णराजतकुण्डरूपमित्यर्थ ।

1 Corrected from M P A
वितानपरितानपरिपञ्चवर्णा and
I O वितानमत्रोपरिपञ्चवस्तु for
the b p.	8 I O ०य
2 M P च	9 I O समर्थ
3 Corrected from M P I O.
मध्यसतस्तुवैचम्बु and A वर्धमत्त-
स्तद्विन्म for the b p	10 Both I O and A omit it
4 I O चतुर्दश	11 Corrected from M P I O
०सरजाय, A ०गरसा च
5 Corrected from M P A
०टग, I O ०दान	12 I O ०मद्वोत्र, M P ०मद्वनच
6 Corrected from M, P A
फलावलीभिर्युक्ता, I. O ०चना-
वलीभिर्युक्ता	13 I O ०जम्बा, A ०धम्बा, M P
०युक्त
7 M P ०चिह्नं	14 Corrected from M P I O
यज्ञपतिना A यज्ञपतिना
	15 A reads the b p as कुण्डारु-
रूपमिति तथा पञ्चिनाया
	16 I O तथा । तिलाचल०
	17 I O ये for चै

सस्थाप्य त विपुलशैलमथोत्तरेण शैल^१सुपार्वमपि भाषमय सुवल्गम् ।
 पुष्पैश्च हैमवटपादप-^२[शेखर त]-माकारयेत् कनकधेनुविराजमानम् ॥२५॥
^३[माक्षीकभद्र]-सरसा च वनेन तद्भद्रौप्येण भास्वरवता च^४युत विधाय ।
 भास्वरवता दीप्तिमद्भृक्षसहितेन । एतावतोत्कृष्टरजत-^५युतत्व वनस्योक्तम् । अत्र च
 विष्णुभर्षवतस्थदेवताना मेरुसम्मुखतयाऽवस्थापनम्, शर्कराचले तथाभूतक्रमस्य वक्ष्यमाणत्वात् ।
 होमश्चतु-^७भिरेथ वेदपुराणविद्विर्दान्तैरनिन्धचरिताकृतिभिर्द्विजेन्द्रै ॥२६॥
 पूर्वेषु हस्त-^८मितमत्र विधाय कुरुङ्ग कार्यस्त्रिलैर्यववृतेन समितकुर्ये^९श्च ।
 रात्रौ-^९[च जागर] मनु-^{१०}द्धत^{११}गीततूर्यै^{१२}रावाहन च कथयामि शिलोच्चयानाम् ॥२७॥
 त्व सर्वदेव-^{१२}गणधाम^{१३}-निधे विरुद्धमस्मद्गृहेष्वमरपर्वत नाशयाशु ।
 जेम विधत्स्व^{१४}[कुरु शान्ति]-मनुत्त-^{१५}[मा न] सम्पूजित

परमभक्तिमता मयाद्रे^{१६} ॥२८॥

त्वमेव भगवानीशो ब्रह्मा विष्णुर्दिवाकर ।

मूर्तामूर्त पर^{१७}बोजमत पाहि^{१८}सनातन ॥२९॥

यस्मात्त्व लोकपालाना विश्वमूर्तेश्च मन्दिरम् ।

रुद्रादित्यवसूनाञ्च तस्मान्छान्ति प्रयच्छ मे ॥३०॥

यस्मादशून्यममरैर्नारीभिश्च^{१९}शिरस्तव ।

तस्मान्मामुद्धराशेषद्दु खससारसागरात् ॥३१॥

1 I O सुपासुमपि	10 Corrected from M P A
इत, I O. इत
2 I O शेषवस्तु for the b. p	11 Corrected from M P A
गीतवद्वै०, I O गीतसूर्ये०
3 Corrected from M P I O
साक्षीवभद्र and A मयक्षीक only
for the b p	12 A ०सुष०
4 I O सुव	13 I O ०वास०
5 M P निधाय	14 A गनच्छोषि for the b p
6 I O. ०षट्ठितल	15 Corrected from M P Both
I O and A' मयर्ष. for the
b p
7 I () ०द्विरेष	16 I O मयाद्रे, M P मया हि
8 Corrected from M P Both
I O and A सुख for मित	17 A' जीवमत
9 Corrected from M P A
प्रजागर and I. O च जागत
for the b p	18 I O सनातन
	19 A शिवस्तत and M. P शिवेन च

एवमभ्यर्च्य त मेरु मन्दर-[ञ्चापि पूजयेत्]¹ ।
 यस्माच्चैत्तरथेन त्व² [भद्राश्वेन च वर्षत] ।
 शोभसे मन्दर क्षिप्रमतस्तुष्टिकरो भव ॥३२॥
³यस्माच्चूडामणिर्जम्बुद्वीपे त्व गन्धमादन⁴ ।
 गन्धर्ववनशोभावानत कीर्तिर्दृढाऽस्तु मे ॥३३॥
 यस्मात्त्व केतु-⁵मालेन वैभ्राजेन वनेन च ।
 हिरण्यमयाश्वत्थशिखस्तस्मा-⁶स्तुष्टिर्ध्रुवाऽस्तु⁷ मे ॥३४॥
 उत्तरै कुरुभिर्यस्मात् सावित्रेण वनेन च ।
 सुपार्वं राजसे नित्यमत श्रीरक्षयाऽस्तु मे ॥३५॥
 एवमामन्त्र्य तान् सर्वान्⁸ [प्रभाते विमले पुन] ।
 ज्ञात्वाऽथ गुरवे दद्यान्मध्यम पर्वतोत्तमम् ॥३६॥
 विष्कम्भपर्वतान् दद्याद्विगभ्य क्रमशो⁹ मुने ।
¹⁰गाश्च दद्याच्चतुर्विंशत्यथवा¹¹ दश नारद¹² ॥३७॥
¹³[शक्तिं सप्त चाष्टौ वा पञ्च दद्यादशक्तिमान्] ।
 एका वा गुरवे दद्यात् कपिलाश्च पयस्विनीम् ॥३८॥
 अत्र चैक-¹⁴कपिलादान-¹⁵[पक्षे ऋत्विगभ्य] शक्तिं काश्चन दक्षिणा दद्यात् ।
 पर्वतानामशेषाणामेष एव विधि¹⁶ स्मृत ।
 त एव पूजने मन्त्रास्त एवोपस्करा स्मृता ॥३९॥

1 M P ऋचाभिपूजयेत्	10 A गास्तु
2 Corrected from M P I O
भद्राश्ववर्षेण च and A भद्राश्वेन च
शोभसे for the b p	11 Corrected from M P I O
•स्तुष्टिर्ध्रुवदद्यात्, A •स्तुष्टिर्ध्रुवदद्यात्
3 Corrected from M P I O
यस्माच्चूडामणिः, A •द्वीप	12 Corrected from M P I O
नारद, A omits it
4 A •मादन	13 A reads the b p as शक्तिः सप्त
चाष्टौ तथा पञ्च प्रदद्यादप्यशक्तिमान् and
M P reads it as नव सप्त तथाष्टौ
वा पञ्च दद्यादशक्तिमान्
5 I. O •मालेन	14 I O •कापिलः
6 A and M P उष्टि for तुष्टि	15 A पर for the b p
7 A •रथास्तु	16 A विधः
8 I. O प्रभातेर्विमलेन च for the
b p	
9 I. O वने	

ग्रहाणां लोकपालानां ब्रह्मादीनाञ्च सर्वदा ।
 स्वमन्त्रेषु १ सर्वत्र होम शैलेषु पठ्यते ॥४०॥
 उपवासी भवेन्नित्यमशक्नौ २ नक्तमिष्यते ।
 विधानं ३ सर्वशैलानां क्रमशः षष्ठ्यु नारद ।
 दानकाले च ये मन्त्रा पर्वतेषु ४ च यत् फलम् ॥४१॥
 अत्र ब्रह्म यत् प्रोक्तं ५ [मन्त्र प्राणा प्रकीर्तिता] ।
 [अभ्राह्मवन्ति भूतानि जगदन्नेन वर्तते ॥४२॥
 अन्नमेव ७ यतो लक्ष्मीरन्नमेव जनार्दन ।
 धान्यपर्वतरूपेण पाहि तस्मान्नगोत्तम ॥४३॥
 अनेन विधिना यस्तु दद्यात् ८ धान्यमय गिरिम् ।
 मन्वन्तररात साप्त देवल्लोके महीयते] ९ ॥४४॥
 अप्सरोगणगन्धर्वै राकीर्णैः विराजता ।
 विमानेन दिव पृष्ठमायाति १० मुनिसत्तम ।
 ११ कर्मक्षये राजराज्यमाप्नोतीह न सशय ॥४५॥

प्रयोग

अत्र दानदिने यथाशक्तितो ब्राह्मणोभ्यो भोजनदान स्वयमक्षर^{१२}-लवणभोजन ^{१३}पर्वतानां
 ब्राह्मण ^{१४}गृहप्रस्थापनञ्च शर्कराचले सर्वशैल^{१५}-साधारण्येन वक्ष्यमाणत्वाद्ब्रह्मनीयम् । अत्र
^{१६}चानुक्तमपि पुराणाद्वादिवाचन 'लोके च ^{१७}भूतिकर्मस्वेतदादीन्येव वाक्यानि स्युर्यथा पुराणाह
^{१८}स्वस्त्यद्धिमित्याप'स्तम्ब-(आप ध सू १।४।१३।६) वचनात् प्रथमत ^{१९}कर्तव्यम् । अत्र
 यजमान समुपजातधान्याचल दानेच्छ प्रथम वृद्धिश्राद्धसामग्रीं ब्राह्मणत्तय^{२०} स्वस्तिवाचनार्थ-

1 M P सर्वेषु	11 M. P धर्मक्षये
2 M. P शक्ये	12 P. O सुपक्षर for स्वयमक्षर
3 A' तव वक्ष्यामि	13 A पर्वता, I' O. सुपर्वता
4 I O omits it	14 A' गृहप्रस्थापनार्थ
5 I O ब्रह्मा	15 I O शैला
6 M P reads the b p as मन्त्रे	16 I O. चायुक्तमपि
प्राणा. प्रतिष्ठिताः	17 A दूतौकर्णार्थं तदागीमेव
7 M P ततो	18 Corrected from Āpastamba
8 I O गृहप्रस्थापन	I O स्वस्त्युह, A omits it
9 A omits the b p	19 I O क्षय
10 M P स्म निषेधित.	20 I O. मय

मभीष्टवस्त्रस्थानतय ¹काञ्चनलयञ्च, तीर्थादिषु परिशोधिताया ²भूमौ कर्तव्यधान्याचलावस्थानो
चितपरिमाण चतुरस्रैकद्वारमण्डपघटनार्थं स्तम्भवश ³चालादिक-⁴मेककुण्डघटनार्थमिष्टका-
चूर्णञ्च, होमार्थमष्टौ ताम्रपात्राणि चत्वार्यासनानि स्रुक्चतुष्टय स्रुवचतुष्टय ⁵विष्टरचतुष्टय ⁶प्रचुर-
कुशानिधम⁷-तिल-⁸यवघृतसमिदभि-ज्वालनार्थे-⁹न्धनानि ¹⁰च, गुर्वृत्विग्वरयार्थञ्चाभीष्टवस्त्रादि-
स्थानपञ्चक, गुर्वृत्विजा मधुपर्कसामप्रीपञ्चकञ्च, मेरुघटनार्थं परिभाषोक्तपरिमाणेन धान्यद्रोण-
सहस्र द्रोणशतपञ्चक द्रोणशततय वा, मेरुशिखरारोपणार्थं¹¹ पञ्चशाख बहुविधविहगवस्त्र
भूषणान्वितमभीष्टकाञ्चनघटित वृक्षपञ्चक, मेरोरुद्धं चतुर्दिगन्तरा¹²-रोपणार्थमभीष्टसख्य-¹³मुक्ता-
हीरक-गोमेद-पुष्पराग मरकत-¹⁴नीलवैदूर्यपद्मरागरत्नानि, मेरोरुष्ट-¹⁵दिगवस्थापनार्थमष्टौ चन्दन-
खण्डान् ¹⁶प्रवालमुक्तामाला शुक्लिखण्डाश्च¹⁷, मेरुशिखरमध्यारोपणार्थमभीष्टसुवर्ण-¹⁸पत्तोत्-
खादिता ब्रह्मविष्णुमहेश्वरादित्यप्रतिमा, तदध स्थापनार्थमभीष्टकाञ्चनघटितानृषीन् पक्षि-
संघाश्च¹⁹, मेरोरुद्धं स्थापनार्थमभीष्टरजतघटिताश्चतुरो गिरिशृङ्गाकारान्, मेरुनितम्बवेष्टनार्थ-
मभीष्टरजतघटिता ²⁰यन्त्रिका, ²¹मेरुनिम्नभागोपान्तवेष्टनार्थं ²²प्रचुरेक्षुतरुन्, मेरुपाश्वेषु
प्र-²³स्रवणार्थमभीष्टसख्यघृतकुम्भान्, मेरुचतुर्दिशि मेघमालानिर्माणार्थमभीष्टसख्यानि
शुक्लीत ²⁴[रत्नानावर्ण]वस्त्राणि, मेरोरुद्धं मष्टदिगारोपणार्थमभीष्टरजतघटितानष्टौ लोक-
पालान्, मेरुपाश्वारोपणार्थं फलानि प्रचुरतमो²⁵-तकृष्टमाल्यविलेपनसामग्री, मेरोरुपरि
बन्धनार्थं पञ्चवर्णं सित ²⁶वा वितान तदलङ्कारणार्थमम्लानमालार्जनसामग्री, मन्दरगन्ध-

1 A omits it	14 I O नीच०
2 I O परिशोधिताना	15 A ०दिकस्थापनाय०
3 I O ०वावा०	16 I O ०प्राखसुक्तावावा
4 A घटनादिचक्र for एककुण्ड	17 I. O च for च
5 A omits it	18 I O पात्रो०
6 A प्रचुरतर for प्रचुर	19 I O ०चाच
7 A omits च	20 A पत्रिका
8 A जल for यव	21 A मेरोरुपरिभागे वेष्टनाय
9 I O व for त्व	22 A इष्टवेक्षुवनानि
10 A omits it	23 Both I O and A ०त्र for च
11 A ०शिखरारोपणार्थं, I O ०शिखर-
मञ्जारोपणार्थं	24 I O नानावर्णरत्नानि for the
b p
12 I O न्वा for न्तरा	25 A ०तरो०
13 A ०युक्त०	26 A वारितान

मादन-विपुल-^१सुपार्श्वस्थ-पर्वतचतुष्टयघटनार्थं प्रत्येक मेरु-^२चतुर्थभागपरिमाणान् यवान् गोधूमान् तिलान् माषान्, विष्कम्भगिरिचतुष्टयोद्ध^३स्थापनार्थं यथेच्छसुवर्ण-^३पत्तोत्खाटितान् स्वरूपकदम्बजम्बुवटपिप्पलतरुन् कामदेव-^४सुरेश्वरहसधेन्वाकाराश्च, सरश्चतुष्टयार्थमभीष्ट-रूजतनिर्मिताश्चतुर कुण्डाकारान्, तत्पुरणार्थं क्षीरार्जनसामग्री घृतदधिमधूनि, वनचतुष्टयघटनार्थमभीष्टसख्यरजतनिर्म^५तोऽज्वलवर्णप्रचुरतरुन्, गिरिचतुष्टयालङ्करणार्थमभीष्टसख्यप्रचुर-वस्त्राणि, देवतासहिताचलपूजनार्थ^६ गन्धपुष्पादिसामग्री, 'दक्षिणार्थमुक्त्वा न्यतमसख्या धेनु, एककपिलादानपक्षे ^७ऋत्विग्दक्षिणार्थमभीष्टकाञ्चनं, ब्राह्मणतर्पणार्थं यथेष्टसख्यतरुणुल कपर्दकानुतपायोक्तसमयाना-^८मन्यतमस्य पूर्वतरदिने ^{१०}कृतनित्यकृत्यो ^{११}घटिकाधिकप्रहरतये हविष्य भुक्त्वाऽऽचम्य शुचौ देश^{१२} उपविश्य पादौ प्रक्षाल्याऽऽचम्य प्राङ्मुख उदङ्मुखो वा कृताञ्जलिं ^{१३}सूर्यं सोमो यम कालो महाभूतानि ^{१३}पञ्च मत्स्यपुराणोक्तधान्याचलदानकर्म ^{१४}[कतु^१सुपवासो मया कर्तव्य इति निवेदनं कृत्वा गृहीतोदपूर्णाताम्रपात्र उदङ्मुख सङ्कल्प कुर्यात् । तद्यथा—^{१५}अथ मत्स्यपुराणोक्तधान्याचलदानकर्म] कतु^१ श्वोऽहसुपवास करिष्ये । एव सर्वेष्वेव वक्ष्यमाणाचलेषु धान्याचलपदस्थाने ^{१६}च तत्तदचलनाम-^{१६}निवेशन-निवेदन-सङ्कल्पौ करणीयौ । ^{१७}[एतावतैव तेषां] ^{१८}वक्ष्यमाणाचलानां वाक्यानि ^{१९}निष्पद्यन्ते । ^{२०}[अतस्तानि न पश्चात्लिखितव्यानि] । ततो परदिने कृतनित्यो गृहीतोदपूर्णाताम्रपात्र उदङ्मुख सङ्कल्प कुर्यात् । तद्यथा^{२१} [ॐ अथ] मत्स्यपुराणोक्तधान्याचलदानकर्माह^{२२}

1 A omits सु	14 A omits the bracketed portion
2 A चतुष्टय for चतुर्थ	15 A omits it
3 I O •पूर्वोदखाटितान्	16 A omits it
4 A कुषिर for सुरेश्वर	17 I O reads the b p as एतावदेतेषां
5 A •ताज्वलवर्णप्रचुरतन्, I O •तार्थज्वलवस्तुप्रचुरतरुन्	18 I O वक्ष्यमाणाचलानां, A वक्ष्यमाना
6 A •पुरणार्थं	19 A सम्पद्यन्ते
7 I O दक्षिणार्थमुक्त्वा न्यतमसख्या, A दक्षिणार्थमुक्त्वा न्यतमसख्या	20 A पूर्वलिखितानि and I. O अतएव लिखितानि for the b p
8 I O विद्विद्विषार्थं•	21 I O. omits अथ and A omits the entire b, p
9 I. O •मन्यतमपूर्वदिने	22 I O omits च
10 A' कृतनित्यो	
11 A खाटिताधिक•	
12 I, O द्विभि	
13 I O reads it before महाभूतानि	

करिष्ये । ततो ^१यजमान यथाविधि सगणाधिपमातृपूजा वृद्धिश्राद्धञ्च कृत्वा ब्राह्मणत्वय^२
 वल्लकाशनादिभिरभ्यर्च्य धान्याचलदानकर्मणि पुण्याह भवन्तो ब्रुवन्त्विति वदेत् । पुण्याह-
 मिति प्रत्येक तैन्निरुक्ते स्तस्ति भवन्तो ब्रुवन्त्विति वदेत् । स्वस्तीति प्रत्येक तैन्निरुक्ते
 ऋद्धिं भवन्तो ब्रुवन्त्विति वदेत् । ते च ऋद्धयतामिति प्रत्येक त्रिब्रूयु । तत ^३कृतनित्याङ्ग
 गुर्वृत्विजोऽभीष्टवल्गादिदानपूर्वक ^४वरयेत् । ^५तत्र गुरुवरणवाक्यम् । ॐ अद्यामुकसगोल-
 ममुकवेदामुकशाखाभ्यायिनममुकदेवशर्मा-^६[णमस्मिन् धान्याचलदानकर्मणि] गुरुकर्म कर्तुं त्वा-
 मह वृणे । वृतोऽस्मीति गुरुर्वदेत् । यजमानस्तु यथोक्त कर्म कुर्विति वदेत् । '[कर-
 वाणीति गुरुर्वदेत् ।] तत-^७[स्तथैव ऋत्विजो व]-रयेत् । ^८[तद्यथा]—ॐ अद्यामुकामुक-
 सगोलानमुकामुकवेदामुकामुकशाखाभ्यायिनोऽमुकामुकदेवशर्माणोऽस्मिन् धान्याचलदानकर्मणि
 ऋत्विक्कर्म कर्तुं भवतोऽह वृणे । वृतोऽस्मीति प्रत्येक ब्राह्मणा वदेयु । यथाविहितं
 कर्म कुरुतेति यजमानो वदेत् । करवाणीति प्रत्येक ब्राह्मणा वदेयु । अत्र सङ्कल्प-
 पुण्याहादि^{१०}-वाचन-वरणवाक्यानि धान्याचलपदस्थाने तत्तदचलनाम^{११}-प्रक्षेपेण सर्वाचलान्व-
 यानि^{१२} भवन्ति । ततो यथाशाख वृतेभ्यो^{१३} मधुपर्क दद्यात् । तत पूर्वशोचिताया भूमौ
 यथोक्तमुदङ्मुख ^{१४}प्राङ्मुख वा मण्डप कारयित्वा तत्पूर्वभागे यथोक्तविस्तारोच्छ्राय चतुर-
 कुल पूर्वात्तरकोणावनत-^{१५}सर्वसमैकमेखलायुत-वितस्तिदीर्घ-सप्ताङ्गुलप्रस्तार^{१६}-कूर्मपृष्ठोन्नत-मध्या-
 ङ्गलोच्छ्रित-प्रान्तगजौष्ठसदृशदीर्घ-प्रमाणोद्ध-स्थयोनियुतं^{१७} कुर्यात् कारयित्वा पूर्वाजितहोमोप-
 करणानि कुर्यात्पश्चे स्थापयेत् । ततो मण्डपमध्ये गोमथोपलिप्ताया भूमौ कुशानास्तोर्य
 तन्मध्ये उक्तपरिमाणानामन्यतमपरिमाण वान्यराशिं कृत्वा तद्दूर्गमन्थभागे सौवर्णं वृक्षत्रय-
 मारोप्य ^{१८}तत्पूर्वपश्चा-^{१९}ङ्गागयोर्वृक्षद्वयमारोपयेत् । मेरो पूर्वभागेऽभीष्टसख्ये^{२०}मुक्ताहीरके^{२१}

1 Both I O. and A omit it	10 I O नि for दि
2 I O omits वष	11 A ०दान०, I O ०भास०
3 A कृतनित्या	12 I O ०वशाखीनि
4 I O कारयेत्	13 I O वृतेष्यो, A omits it
5 A अत्र	14 A omits it
6 I O omits the bracketed portion	15 A omits सर्व
7 I O करवाणीति गुरु and A omits the entire portion	16 A ०प्रस्तारान्
8 I O स्वैकरादिजो का for the b p	17 I O ०खनीङ्गन्नत
9 A omits the b p	18 I O कृत for तत्
	19 I O भा for इ
	20 I O ०सख्य
	21 I O ०हीरक

तथा दक्षिणाता¹ गोमेदपुष्परागौ तथा पश्चिमतो मरकतनीले² तथोत्तरतो वैदूर्यपद्मरागा-
 वारोप्य³ सर्वतश्चन्दनखण्डान् ⁴[प्रवालमुक्कामाला शुक्लिखण्डाश्चारोपयेत् । मेरोरुद्ध-
 भागे ब्रह्मविष्णुशिवादित्यप्रतिमा स्थापयित्वा तदधस्थाने ऋषीन्] पक्षिसघाश्चारोपयेत् ।
⁵मेरोरुद्धं चतुर्दिशि राजतश्चक्रचतुष्टयमारोप्य राजतयन्त्रिकाश्च⁶ मेरोरधोभागात् किञ्चिद्दुद्धं⁷
 मूथ⁷-भागवेष्टनेनारोप्य मेरुपाशर्वेष्विन्दु⁸ -वृक्षसमूहावृत्तान्निम्ब⁹-भागान् कृत्वा ¹⁰तदुपान्तेषु
 लम्बमाना घृतधारां दत्त्वा ¹¹पूर्वदिक्कमेरुगोक्रवस्त्रै¹²-भेदावली¹³ ¹⁴रचयेत् । मेरोरुद्धंश्च स्व-
 दिक्कमेरु लोकरपालानष्टवारोप्य¹⁵ सर्वतो नानाविधानि सुगन्धिपुष्पविलेपनानि चारोपयेत् ।
 ततो मेरोरुद्धं मण्डपभागे वितानक¹⁶-ममलानमाल्यालङ्कृत बध्नीयात् । एव मेरुमारोप्य तत्पूर्वतो
 मेरुद्रव्य-¹⁷चतुर्थभागेन ¹⁸[यवराशि कृत्वा तत्र नानाविधानि फलानि दत्त्वा यवराशेरुद्धं मध्य-
 भागे कदम्बवृक्ष पश्चिमाभिमुखी कामप्रतिमाश्चारोप्य प्रचुरपुष्पविलेपनानि दत्त्वा क्षीरपूर्णं राजत
¹⁹कुराड वनश्चारोपयेत् । मेरुदक्षिणतो मेरुद्रव्यचतुर्थभागेन] गोधूमराशि कृत्वा तदुपरि
 जम्बुवृक्ष-²⁰मुत्तराभिमुखी ²¹यक्षप्रतिमा घृतपूर्णं राजतकुराड²² वज्राणि राजतवनं प्रचुरं पुष्पं
 विलेपनश्चारोपयेत् । मेरो पश्चिमतो मेरुद्रव्य-²³चतुर्थभागेन तिलराशि कृत्वा तदुपरि प्रचुर
 सुगन्धि पुष्प पिप्पलतरु पूर्वाभिमुखीं हसप्रतिमा राजत वन वज्राणि दधिपूर्णं राजतकुम्भ
 विलेपनश्च प्रचुर स्थापयेत् । मेरोरुत्तरतो मेरुद्रव्यचतुर्थांशेन माषराशिसुतकृष्टवज्रान्वित
²⁴[प्रचुरपुष्पान्वित च] कृत्वा ²⁵माषराशयुद्धं भागे वटवृक्ष दक्षिणाभिमुखीं धेनुप्रतिमा मधुपूर्णं

1 A ०भागे	14 A चारोपयेत्
2 A ०नील	15 A भारोप्य for ०न य
3 I O ०रागामारोप्य, A ०वागोरा-
वोप्य	16 I O omits क
4 I. O omits the bracketed
portion	17 I O चतुष्टय for चतुर्ष
5 A वैदर्भं	18 I O omits the bracketed
portion
6 A ०पत्रिकाश्च	19 I O कुम्भ
7 A omits य	20 I O ०युतवाविशुद्धं
8 I O सु for श्विन्दु	21 A प्रतिमा
9 A ०श्विन् ० and I O. ०ना स्त्र ०
for ०श्वितम् ०	22 I. O ०कुम्भ
10 A तदुपरिपान्तेषु	23 I O ०चतुष्टय ०
11 A पूर्वादि for पूर्वदिक्	24 I O प्रचुरपुष्पान्वित and A
omits the entire b p
12 ० A ०नक्षत्र ०	25 I O माषराशयुद्धं भागे, A' सप्त-
प्रचुरपुष्पराशयुद्धं भागे
13 Both I O and A भेदावली	

राजत कुम्भ¹ वन विलेपनञ्च प्रचुरमारोपयेत् । ततो ²[यजमानस्तु 'त्व सर्वदेवगणधामे'त्यादि-
'दु खससारसागरा'दित्यन्तमन्त्रैर्मैरुमावाह्य गन्धपुष्पादिना सपूज्य 'यस्मा'दित्यादि 'श्रीरक्ष्या-
स्तु म' इत्यन्तमन्त्रैश्चतुर्भिश्चतुरो गिरीन् यथाक्रमं प्रत्येकमावाह्य सम्पूज्य एत एत मन्दार-
पारिजातकल्पवृक्षहरिचन्दनसन्तान-कदम्बजम्बुपिप्पलवटा इत्यावाह्य ॐ मन्दारमारोपयामि
³[ॐ पारिजातमारोपयामि ॐ कल्पवृक्षमारोपयामि ॐ हरिचन्दनमारोपयामि ॐ सन्तान^०
मारोपयामि ॐ कदम्बमारोपयामि ॐ जम्बुमारोपयामि ॐ पिप्पलमारोपयामि ॐ वट-
मारोपयामि] इत्यावाहारोपयेत् । ततो गुरुर्मण्डपैक]-देश 'उत्तरदिक्कमेण यवपुष्पसित⁴-
तण्डुलानामन्यतमेन ⁵पङ्क्तिमेण ⁷[एत एत आदित्यादि-]नवप्रहा⁸ इत्यावाह्य ⁹[ॐ
आदित्य-]मारोपयामि ॐ सोममारोपयामि ¹⁰[ॐ अन्नारकमारोपयामि] ॐ बुधमारोपयामि
ॐ बृहस्पतिमारोपयामि ॐ शुक्रमारोपयामि ॐ शनैश्चरमारोपयामि ॐ राहुमारोपयामि
ॐ केतुमारोपयामि इत्यारोपयेत् । तत ॐ उक्लस्थानस्थिता ¹¹ ¹²[प्रतिमानुप्रतिमनेत] एत
¹³इन्द्राद्योऽष्टौ लोकपाला इत्यावाह्य यथाक्रमम् ॐ इन्द्रमारोपयामि ॐ अग्निमारोपयामि
ॐ यममारोपयामि ॐ ¹⁴निर्ऋतिमारोपयामि ॐ वरुणमारोपयामि ॐ वायुमारोपयामि ॐ
कुबेरमारोपयामि ॐ ईशानमारोपयामीत्यारोप्य¹⁵, एत ¹⁶एत ब्रह्मविष्णुत्तिपुरारि¹⁷-दिवा-
करकामयक्षपतिहसधेनव¹⁸ इत्यावाह्य, यथाक्रमं ॐ ब्रह्माणमारोपयामि ॐ, विष्णुमारो-
पयामि ॐ ¹⁹त्तिपुरारिमारोपयामि ॐ दिवाकरमारोपयामि ॐ काममारोपयामि ॐ यक्ष-
पतिमारोपयामि ॐ हसमारोपयामि ॐ ²⁰धेनुमारोपयामि इत्यारोपयेत् । ततश्च ²¹[मन्दा-
राय पारिजाताय कल्पवृक्षाय हरिचन्दनाय सन्तानाय कदम्बाय ²²जम्बवे पिप्पलाय वटाय],

1 A कृष्ण	12 A' तत्र and I O प्रतिमानुप्रतिमनेत
2 I O यजमानो मण्डपैक for the	for the b p
b p	13 A इन्द्राद्यष्टौ
3 A omits the b p	14 A नैऋति०
4 A उत्तरदिक्कमेण	15 A omits इत्यारोप्य
5 I O •मित०	16 A एतद्ब्रह्म०
6 I O च पुञ्जिकापटपक्ति कृत्वा तत	17 I O •पुरारि०
7 I O एत एत आदि and A' तत्र तत्र	18 A शरभय
अदित्यादि for the b p.	19 I O पुरारि०
8 A •वृक्ष	20 A सुरभि०
9 A omits the b p.	21 I O omits the b p
10 A' omits the b p	22 A omits it
11 I O. •स्थित	

आदित्याय सोमाय ¹अङ्गारकाय बुधाय बृहस्पतये शुक्राय शनैश्वराय राहवे केतवे, इन्द्राय
अग्नये यमाय निम्नृतये वरुणाय वायवे ²कुबेराय ईशानाय, ब्रह्मणे विष्णवे ³तिपुरारये
दिवाकराय ⁴कामाय यक्षपतये हसाय ⁵धेनवे इति प्रत्येकमुच्चार्य एतत् पाद्य नम इति
नमादेकैकश पाद्य सर्वेभ्यो दत्त्वा ⁶तथैषोऽधो नम इत्यर्घ्यं तथैवैतदाचमनीय ⁷[नम
द्व्याचमनीयं] तथैवैतद्वस्त्र नम इति वस्त्र तथैवैष गन्धो नम इति गन्धं तथैवैतत् पुष्पं
नम इति ⁸[पुष्पं तथै]वैष धूपो नम इति धूप तथैवैष दीपो नम इति दीप तथैवैतन्नैवेद्य
[नम इति नैवेद्य] ⁹दद्यात्¹⁰ । ¹¹एव ¹²पूजा समापयेत् । तत ऋत्विजः कुराडे ऋग्वेदिना
¹³[खगृह्योक्तविधिनाग्न्युपसमावाने कृते] तन्न पूजित-¹⁴देवताभ्यः स्वस्व-¹⁵मन्त्रेण ¹⁶[प्रत्येकं
तिल]-यवघृतसमित्कुराडैकैकामाहुति दद्यु । मन्त्राश्च आदित्यस्य ऋग्वेदयजुर्वेदयो आ कृष्णो-
नेति, सामवेदे ¹⁷ब्रह्मणो असीति, अथर्ववेदे ¹⁸[आदित्य नावमिति] । सोमस्य ऋग्वेदे आप्या-
य-¹⁹स्वेति, ²⁰[यजुर्वेदे इम देवा इति, सामवेदे आ प्यायस्वेति,] अथर्ववेदे यद्राजानमिति ।
अङ्गारकस्य ऋग्यजु सामवेदेषु अभिमूर्द्धेति, अथर्ववेदे त्वया ²¹मन्य इति । बुधस्य ऋग्वेदे
अग्ने विवस्वदुषस इति, ²²[यजुर्वेदे उद्गृह्यस्वेति, सामवेदे अग्ने विवस्वदुषस इति, अथर्ववेदे
दर्शोऽसीति] । बृहस्पते ²³ऋग्वेदे बृहस्पते परि दीयेति, ²⁴यजुर्वेदे बृहस्पते²⁵[अतियदर्थ्यं]
इति, सामवेदे बृहस्पते परि²⁶दीयेति, अथर्ववेदे ²⁷बृहस्पतिर्न इति । शुक्रस्य ऋग्वेदे शुक्रन्ते
अन्यदिति, यजुर्वेदे अनात् परिश्रुत इति, सामवेदे ²⁸[शुक्रन्ते अन्यदिति] अथर्ववेदे येनाव-

1 I O मङ्गलाय	15 A ०मन्त्रैः
2 Both I O and A सोमाय	16 I O omits the b p
3 A त्रिपुराय, I O. कुरारये	17 A च मया
4 I O सोमाय	18 A आदित्याय नान इति for the b p
5 A सुरभवे	19 A ०स्त्री०
6 I O. एषो०	20 I O omits the b p
7 I O omits the b. p	21 A मान्वा, I O. मन्वी
8 A omits the b p	22 A reads the b. p as सामवेदे
दानासीति
9 A omits the b p	23 A omits it
¹⁰ I O omits it	24 I O दीपे इति
11 I O इति	25 A च for the b p.
12 A पूजा	26 I O. दीपिति
13 A reads the b p as अयुक्तविधि
नावाच्च तन्न	27 A बृहस्पते य
14 A' ०देव्य	28 A omits the b p

पदिति । शनैश्वरस्य ऋग्यजु सामवेदेषु शन्नो देवीरिति, अथर्ववेदे ¹प्राणाय नम इति ²[राहो ऋग्वेदे ³कया नश्चित इति, यजुर्वेदे कारुणात् कारुणादिति, सामवेदे कया नश्चित इति, अथर्ववेदे ⁴राहू राजानमिति ।] केतो 'वेदचतुष्टयेऽपि केतु कृणवन्निति । इन्द्रस्य ऋग्वेदयजुर्वेदयो वात रमिन्द्रमिति, सामवेदे इन्द्रायेन्दो ⁶मरुत्वत इति, अथर्ववेदे ⁷[इन्द्रस्य बाहू] इति । अग्ने ऋग्वेदे ⁸[अग्नि दूत] वृणीमह इति, यजुर्वेदे त्वन्नो अग्ने इति, सामवेदे अग्नि ⁹दूत ¹⁰वृणीमह इति, ¹¹[अथर्ववेदे अग्नेर्भन्व] इति । यमस्य ऋग्वेदे अस्ति यम इति, यजुर्वेदे सुगजु ¹²पन्थामिति, सामवेदे नाके सुपर्णमिति, अथर्ववेदे ¹³[यमो नो गातु]-मिति । ¹⁴[निर्ऋते ऋग्वेदे वेत्था हि निर्ऋतीनामिति, यजुर्वेदे असुन्वन्तमयजमानमिति, सामवेदे वेत्था हि निर्ऋतीनामिति, अथर्ववेदे अपेत एत्विति ।] वरुणस्य ऋग्वेदे वरुण वो ¹⁵रिशादसमिति, ¹⁶[यजुर्वेदे तत्त्वा यामीति,] सामवेदे घृतवती भुवनानामिति, अथर्ववेदे उदुत्तम वरुणेति । वायो ऋग्वेदे वात ¹⁷[आ वात्विति], यजुर्वेदे आ नो ¹⁸नियुङ्क्तिरिति, सामवेदे वात आ वात्विति, अथर्ववेदे वायो सवितुरिति । सोमस्य ऋग्वेदे ¹⁹कुविदङ्ग नमसा ये इति, यजुर्वेदे ²⁰[त्रय सोमेति], सामवेदे ²¹[सोमं राजान] वरुणमिति, अथर्ववेदे ²²सोदक्रामत् सेति । ईशानस्य ऋग्वेदे ईशाना ²³वार्य्याणामिति, यजुर्वेदे तमीशानमिति, सामवेदे आत्वा ²⁴सोमस्येति, अथर्ववेदे तस्मै ²⁵[सर्वेभ्य ईशानस्येति] । ब्रह्मणो वेद-

1 I O ब्राह्मणाय	14 A omits the b p
2 A omits the b p	15 A निसादमिति
3 I O कयाश्चित्	16 A omits the b p
4 I O राहू	17 I O बलिति
5 A reads this word after the next two words	18 A नियुङ्क्तिरिति, I O नियुङ्क्तिरिति
6 A वा मरुत्व	19 A इविदङ्गनमसायेति, I O इविदङ्गनमसायेति
7 A इन्द्राबाहुत for the b p	20 A reads the b p as सामवेद इति
8 A अग्निदूत and I. O अग्नि दूत for the b p	21 A reads the b p as सोम राजान
9 I O भूत	22 A सोदक्रामत्सेति, I O सोदक्रामत्सेति
10 A वृणीम	23 I O वायोणामिति
11 A reads the b p as यजुर्वेदे अग्निर्भन्व	24 A शूराणाङ्गम इति
12 A न	25 I O reads the b p as सर्वेभ्य ईशानस्येति
13 A reads the b p as आत्वा आगन्त	

चतुष्टयेऽपि ब्रह्म^१जज्ञानमिति । विष्णो ऋग्वेदे अतो देवा इति, यजुर्वेदसामवेदयो^२ इद विष्णुरिति, अथर्ववेदे^३ उरु विष्ण इति । शिवस्य ऋग्वेदे^४ [इमा रुद्रायेति], यजुर्वेदे मा नस्तोक इति, सामवेदे आ वो राजानमिति, अथर्ववेदे भवो^५ दिवो भव इति । दिवाकरस्य द्वेचतुष्टयेऽपि चित्र देवानामिति । कामस्य ऋग्वेदे कामस्तदभ्र^६ समवर्ततेति, यजुर्वेदे कोदा- दिति, सामवेदे काम^७ वेद ते नाम इति, अथर्ववेदे कामस्तदभ्र इति । यक्षपते ऋग्वेदे कुविदन्न नमसा ये इति, यजुर्वेदे वय सोमेति, सामवेदे^८ सोम राजान^९ वरुणमिति, अथर्ववेदे^{१०} सोद- कामत् से इति । हसस्य ऋग्वेदे हसा^{११} सुपर्णा इति, यजुर्वेदे हसः^{१२} शुचिषदिति, सामवेदे^{१३} प्र हसास इति, अथर्ववेदे^{१४} [परि धर्मेव सूर्यम्] इति । धेनो ऋग्वेदे^{१५} [आगारो अस्मिन्निति], यजुर्वेदे^{१६} [मावत परितावतामिति], सामवेदे^{१७} [गवा वृत सामेति], अथर्ववेदे प्रजापतिश्च परमेष्ठी^{१८} च ऋक्षे इति । ततो^{१९} रावौ^{२०} सुखभ्रव^{२१}-गीतवाचैर्जागरण^{२२} कुर्व्यात् । एतच्च^{२३} मण्डपकरणादिरात्रिजापरणान्त कर्म^{२४} सर्वशैलसाधारणम् । अपरशैलेषु^{२५} तु तत्- ह्वयेण शैलनिर्माणदेवतादिनिर्माणद्रव्यै^{२६} क्वचित् क्वचिद्विशेष । तच्च तलेव^{२७} वक्ष्यामः । ततः प्रभाते कृतमित्य^{२८} कृतमित्येभ्यो शुद्धत्विग्न्य^{२९} अन्न ब्रह्म^{३०} [पाहि तस्मा]-भ्रगोत्तमे- ल्यन्तमन्त्रा-^{३१} [भ्या मेरुमभि]-मन्त्र्य दद्यात् । तद् यथा—ॐ अद्यामुकसगोत्रेभ्योऽमुकामुकवेदा-

1. A यज्ञानमिति
2. A यजुर्वेदे सामवेदे च
3. I O तद्विष्णोरिति
4. A reads the b p. as इमे रुद्रायेति
5. A हि वो
6. I O ये for च
7. A वेदे च
8. I O सोम, A' सोमो
9. A omits वरुण
10. I O. सोदज्ञानयेति
11. A सोपरामिति
12. A शुचिषदिति
13. I O प्रहसा
14. A परिवामिति च सूर्ये for the b p.
15. I O आगाधो अस्मिन्निति for the b. p.
16. A गार उयागार इति चित्रमिति for the b n

17. A गवावृत साम for the b p
18. I O omits it
19. I O adds much irrelevant matter, extending over a line here
20. I O adds च here
21. I O •खव•
22. A •जागर
23. I O मण्डपकारादिरात्रि जागरान्त'
24. A omits सर्व
25. A omits it
26. I O क्वचि क्वचिद्विशेष
27. A वक्ष्यामः.
28. I O. कृतद्विप्रगो
29. A ल
30. I O and A. पावतोभा for the b p.
31. I O वामिति

मुकामुकशाखाभ्यायिभ्योऽमुकामुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्य मत्स्यपुराणोक्तधान्याचलदानफलप्राप्ति-
 कामोऽह मत्स्यपुराणोक्तभागव्यवस्थयै¹-त मन्दारपारिजातकल्पपादपहरिचन्दनसन्तानाख्यहैम-
 वृक्षपञ्चक-मुक्ताहीरकगोमेदपुष्परागमरकतनीलवैदूर्यपद्मरागश्रीखण्डप्रवालमुक्तामालान्वित शुक्ति-
 शिलातलं² सौवर्णब्रह्मविष्णु-³लिपुरारिदिवाकरद्विजौघ-राजतशृङ्गचतुष्टयान्वित⁴ [राजतयन्त्रिका]-
 वेष्टित⁵ नितम्बमिञ्जुवशावृतकन्दर घृतोदकप्रसवण विधिघनरचिताम्बुधरावली-राजतलोक-
 पालाष्टक⁶-नानाफलमाल्यविलेपनयुतमम्लानकुसुमान्वितवितानसहित हैमकदम्बवृक्ष- कामदेव
 कुसुम⁷ वल्लविलेपन-क्षीर-⁸पूर्णा राजतकुण्डलरुणोदसरो⁹-राजतचित्र¹⁰-रथवन-¹¹युतपत्रमयमन्दर-
 सहित हैमजम्बुवृक्ष-यक्षपति घृतपूर्णा राजतकुण्डमानससरो-वल्ल-¹²राजतगन्धर्ववनपुष्पविलेपना-
 न्वितगोधूममयगन्धमादनसहित हैमपिप्पलतरु-हसराजतवैभ्राजवनवल्लदधिपूर्णा राजतकुण्डलसितो-
 दसर पुष्पविलेपनान्वित तिलमयविपुला¹³ चलान्वित शोभनवल्लपुष्पहैमवटवृक्षधेनु-¹⁴मधुपूर्णा-
 राजतकुण्ड-¹⁵भद्रसरो-¹⁶राजत-साविलवनविलेपनयुक्त माषमयसुपार्ष्वसहित धान्याचल ददानि ।
 प्रतिग्रहीतार स्वस्तीत्युक्त्वा साविली पठित्वा धान्याचलोऽय विष्णुदैवत इत्युक्त्वा यथाशास्त्र
 कामस्तुति पठेयु । तत ॐ¹⁷ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमह दक्षिणामेता गां ददानि ।
 प्रतिग्रहीतार स्वस्तीत्युक्त्वा स्व स्व भाग स्पृशेयु । गुरवे¹⁸ त्वेककपिलादाने वाक्यम्-
¹⁹ ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमह दक्षिणामेता²⁰ कपिला गा ददानि । तदा²¹
 ऋत्विग्भ्यो दक्षिणा²² सुवर्णं दद्यात् । तद् यथा— ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमह
²³ दक्षिणामिदं सुवर्णं ददानि । स्वस्त्वादि-²⁴स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । ततो गुरुत्विग्भ्यो

1 Both I O and A थे	13 I O omits चला
2 A न सौवर्ण	14 A नष्ट
3 I O omits त्रि	15 A सरोज for भद्रसरो
4 I O राजकयन्त्रिका and A राजत-
पत्रिका for the b p	16 A राज
5 A omits नित	17 A omits it
6 I O षड्रक	18 A एक०
7 I O वल्लविलेपन	19 I O omits it
8 A adds कर्पूर here	20 I O omits it
9 A षसरोज	21 I O तदाह
10 A षचैत्र०	22 I O दक्षिणा
11 A दूतवन for युतपत्र	23 A omits it
12 A adds विलेपन here	24 I O omits it

¹भोज्यानि दत्त्वा तदनुज्ञया ²स्वयमक्षारलवण भुञ्जीत । अचलश्च³ यथाभागं शुर्वृत्विजा
गृहाण⁴ ⁵प्रस्थापयेत् । उपवासा⁶-समर्थस्तु पूर्वदिने⁷ नक्तं कृत्वा दद्यात् । तदा च पूर्वदिन⁸-
प्रातर्नक्त⁹-सङ्कल्पं कुर्यात् । तद् यथा—मतस्यपुराणोक्तधान्याचलदानकर्म कर्तुं यथाविधि
¹⁰नक्तं भोजनमहं करिष्ये । एतदपि वाक्यं धान्याचलपदस्थाने तत्तदचलनामप्रक्षेपेण सर्वा-
चलसाधारणम् ।

इति धान्याचलदानम् ।

- 1 I O भोजनादि
- 2 I O स्वयमक्षारलवण
- 3 I O अचल
- 4 I O गृह्णान्, A गृह्णाण
- 5 A स्थापयेत्

- 6 A स for सा
- 7 I O पूर्वदिने
- 8 A¹ adds एव after this
- 9 I O नक्तं
- 10 Both I O and A नक्तं

तथा लवणाचल-¹दानम् । (मत्स्थपुराणम्—=४ अ)

अथात सम्प्रवक्ष्यामि लवणाचलमुत्तमम् ।
यत्प्रदानान्नरो लोकमाप्नोति ²किन्नरैर्युतम् ॥१॥
उत्तम ³षोडशद्रोणै कर्तव्यो लवणाचल ।
मध्यम स्यात्तदर्धेन चतुर्भिरधम ⁴ स्मृत ॥२॥
वित्तहीनो यथाशक्त्या द्रोणाद्द्वन्द्वं कारयेत् ।
चतुर्थीशेन ⁵विष्कम्भपर्वतान् कारयेत् पृथक् ॥३॥
विधान पूर्ववत् कुर्याद्द्विधादीनाञ्च सर्वदा ।
तद्वद्धेमतनून् ⁶ सर्वान् लोकपालान्निवेशयेत् ॥४॥
सरासि कामदेवादीस्तद्व-⁷[ञ्चात्र निवेशयेत्⁸] ।

तद्वदिति प्रथा धान्याचले सरासि कामदेवादयश्च कृतास्तथा-⁹त्रापि कर्तव्या ।

कुर्याज्जागरमत्रापि¹⁰ दानमन्तान्निबोधत ॥५॥
सौभाग्यरससभृतो ¹¹यतोऽय लवणो रस ।
[तदात्मकत्वेन च मा ¹²रत्न पापान्नगोत्तम]¹³ ॥६॥
यस्मादन्नरसा सर्वे [नोत्कटा लवण]¹⁴ विना ।
प्रियञ्च शिवयोर्नित्य तस्माच्छान्ति प्रयच्छ मे ॥७॥

1 A महादानम्	8 A निवेद्येत्
2 A शिवसंयुत, M P लोकानाप्नोति
शिवसंयुतान्	9 A omits त्रा
3 Corrected from M P Both
I O and A षोडशद्रोण	10 M P °जागरण चापि
4 Corrected from M, P I O
°धर, A °चल	11 A चटे यतीऽय
5 A विष्कम्भ°	12 A पाहि
6 I O °द्वसतनून्, M P °च म-
नवान	13 M P reads the b p as
तदानकर्तृकत्वेन त्व मा पाहि
नगोत्तम
7 M P reads the b p as
द्वत्रापि कारयेत्	14 Corrected from M P A
लोकेश लवण and I O लोकेश
चाचलम् for the b p

विष्णुदेहसमुद्भूत यस्मादारोग्यवर्धनम् ।
तस्मात् पर्वतरूपेण पाहि ससारसागरात् ॥८॥
अनेन विधिना यस्तु दद्यात्तवणापर्वतम् ।
उमालोके वसेत् कल्पं ततो याति परा गतिम् ॥९॥

प्रयोग

¹अत्र षोडशभिरष्टाभिश्चतुर्भिवा लवणाद्रौ-²रशक्नौ त्वेक-³द्रोणादृङ्-⁴द्रोणचतुष्टयाभ्यन्तर
⁵शक्नयनुरूपलवणेन ⁶मेरु तच्चतुर्थ-⁷चतुर्थभागेन चतुरो ⁸विष्कम्भगिरीन् निर्माय, तेषु धान्या-
चलवत् सर्वमुपकरणं ⁹[मेरौ तु राजतलोकपालस्थाने] सौवर्णलोकपालानारोपयेत् । तत्र च
दानदिनपूर्वतरदिने ¹⁰निवेदनोपवाससङ्कल्प-¹¹वाक्ययोरपरदिने ¹²[च दान] सङ्कल्प-पुण्याहादि-
वाचन वरणावाक्येषु धान्याचलपदस्थाने लवणाचलपदनिवेशाद्वाक्यानि कृत्वा रात्रिजाग-
र्यान्त-¹³धान्याचललोक कर्म विधेयम् । ¹⁴तत प्रात कृतनित्येभ्यो गुर्वृत्विग्भ्य सौभाग्यरस-
सम्भूत इत्यादिमन्त्रैरामन्त्र्य लवणाचल दद्यात् । तत्र च धान्याचल-¹⁵दानवाक्ये राजतलोक-
पालाष्टकपदस्थाने सौवर्णलोकपालाष्टक-¹⁶पद यवमय-गोधूममय तिलमय-¹⁷माषमयपदस्थानेषु
लवणमयपद धान्याचलपदस्थाने लवणाचलपदञ्च दत्त्वा दानवाक्यं कुर्यात् । ¹⁸तत
खस्त्यादि-¹⁹ब्राह्मणगृह-²⁰प्रस्थापनान्तं कर्म धान्याचलग्रन्थेनैव कार्यम् ।

इति लवणाचल-²¹दानम् ।

1 I O अत्र	12 I O •जागरन्
2 A •स्त्रवायसक्तौ	13 A omits it •
3 A omits द्रोणादृङ्	14 A omits दान
4 I O अक्षराशु रूप , A अक्षराशु रूपे०	15 I O omits it
5 I O मेरु	16 A omits माषमय
6 I O •चतुर्भागेन	17 A omits it
7 I O omits विष्कम्भ	18 A खस्त्यादि स्त्रीकारान्त and
I O अष्टादि for खस्त्यादि
8 A reads the b p, as समारीप-
येत् । तत सन्वद्धनिर्माण	19 I O •प्रस्थानदानान्त , A स्थाप-
नाय
9 A सौवर्ण for नि स	20 A •महादान
10 I O omits वाक्य	21 A adds सम्पूर्ण here
11 A omits the b p	

¹तथा गुडाचलदानम् । (मतस्यपुराणम्—६५ अ)

²[अत पर प्रवक्ष्यामि] गुडपर्वतमुत्तमम् ।
यत्-³प्रदानान्नर ⁴स्वर्गमाप्नोति छुरपूजित ⁵ ॥१॥
उत्तमो दशभिर्भारैर्मध्यम पञ्चभिर्मत ।
⁶[त्रिभिर्भारै कनिष्ठ स्यात्तदर्धेनाल्पवित्तवान्] । २॥
⁷तद्वदामन्त्रण पुजा हैमवृक्ष-⁸सुरार्चनम् ।
विष्कम्भपर्वतास्तद्वत् सरासि वन-⁹देवता ॥३॥
¹⁰होम जागरण ¹¹तद्वस्त्रोक्तपालाधिवासनम् ।
वान्यपर्वतवत् कुर्यादिमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥४॥
यथा देवेषु ¹²विश्वात्मा प्रवरोऽय जनार्दन ।
सामवेदस्तु वेदाना ¹³[महादेवस्तु योगिनाम्] ॥५॥
¹⁴प्रणव ¹⁵सर्वमन्त्राणा नारीणा पार्वती यथा ।
तथा रसाना प्रवर सदैवेक्षुरसो मत ॥६॥
¹⁶मम तस्मात् परा लक्ष्मी [ददस्व ¹⁷गुडपर्वत] ¹⁸ ।
यस्मात् सौभाग्यदायिन्या¹⁹ भ्राता त्व गुडपर्वत ।
निवास-²⁰श्वापि पार्वत्यास्तास्मान्मा²¹ पाहि सर्वदा ॥७॥

1 A ततो	11 A कृत्वा for तद्वत्
2 A अद्यात् संप्रवक्ष्यामि for the
b p	12 I O विश्वास
3 I O प्रदान नर	13 A विश्वकर्मा च शिल्पिनां for the
b p
4 A स्वर्ग प्राप्नोति	14 I O प्रवर, M P प्रवण
5 M P पूजितम्	15 M P सर्वमन्त्राणा
6 A reads the b p as त्रिभिरर्वांग
—शक्ती तु साहभारिण्यैः	16 I O तम
7 A तदानमन्त्रेण	17 Both I O and A गुडपर्वतः
8 Corrected from M P I O
सुराभितान्, A ताराभितान्	18 M P reads the b p as
गुडपर्वतं देहि वै
9 A ०वै च	19 I O ०वै
10 M P होम, A रात्रि	20 Corrected from M P Both
I O and A ०श्राव
	21 M P ०च्छान्ति प्रयच्छ मे

अनेन विधिना यस्तु दद्याद् गुडमय गिरिम् ।
 पूज्यमान स गन्धर्वैर्गौरीलोके महीयते ।' ८॥
 'पुन कल्पशतान्ते' तु सप्तद्वीपाविपो भवेत् ।
 आयुरारोग्यसम्पन्न शत्रुभिश्चापराजित ॥६॥

प्रयोग

अत्र दशभिः पञ्चभिः^३स्त्रिभिर्वा गुडभारैरशक्नौ तु सार्द्धं गुडभारेण मेरु तच्चतुर्थं^४चतुर्थ-
 भागेन चतुरो विष्कम्भगिरिन्नि-^०[माय तेष्ु] धान्याचलवत् सर्वसुपकरणमारोपयेत् । ^६[तत्र
 च] दानदिनपूर्वतरदिने ^७निवेदनोपवाससङ्कल्पवाक्ययोरपरदिने ^८[च दान]-सङ्कल्पपुण्याह्यादि-
 वाचनवरणवाक्येषु धान्याचल-^९पदस्थाने गुडाचलपदनिवेशाद्वाक्यानि ^{१०}कृत्वा रात्रि-^{११}जाग-
 रणान्त धान्याचलोक्त कर्म विधेयम् । तत प्रात ^{१२}कृतनित्य कृतनित्येभ्यो गुरुत्विग्भ्यो
^{१३}यथादेवेष्वित्यादि-^{१४}मन्त्रैरामन्त्र्य गुडाचल दद्यात् । तत्र च धान्याचल ^{१५}दानवाक्ये यवमय-
 गोधूममय-तिलमय-^{१६}माषमयपदस्थानेषु गुडमयपदं धान्याचलपदस्थाने गुडाचलपदञ्च दत्त्वा
 दानवाक्यं कुर्यात् । तत स्वस्त्यादिब्राह्मणगृह-^{१७}प्रस्थापनान्त कर्म धान्याचलग्रन्थेनैव ऋग्र्थम् ।

इति गुडाचलदानम् ।

- 1 I O पुन twice M P तत
- 2 I O omits ले तु-
- 3 A omits स्त्रिभि
- 4 I O omits चतुर्थे
- 5 A मंयने for the b p
- 6 A तद्द् for the b p
- 7 A सोपवास०
- 8 A omits the b p
- 9 I O omits पद

- 10 A omits it
- 11 I O ०जागरान्त
- 12 A omits it
- 13 A यदा
- 14 A' ०मन्त्रे यामन्त्रा
- 15 A' ०ववाक्य' । किन्तु
- 16 A omits माषमय
- 17 A omits प्र

¹तथा सुवर्णाचलदानम् । (मतस्यपुराणम्—८६ अ)

अथ पापहर वक्ष्ये सुवर्णाच-²लमुत्तमम् ।
यस्य ³प्रदानाद्भवन ⁴वैरिञ्च याति मानव ॥१॥
उत्तम ⁵पलसाहस्रो मभ्यम ⁶पञ्चभि शतै ।
तदर्धेनाधम⁷-स्तद्वदल्पवित्तोऽपि शक्ति ।
दद्यादेक⁸-पलादूद्ध⁹ यथाशक्त्या विमत्सर ॥२॥
वान्यपर्वतवत् सर्वं विद् यान्मुनिपुङ्गव⁹ ।
विष्कम्भ ¹⁰शैलास्तद्वच्च ऋत्विग्भ्यः प्रतिपादयेत् ॥३॥
नमस्ते ब्रह्म ¹¹बीजाय ब्रह्मगर्भाय वै¹² नम ।
यस्मादनन्त-¹³फलदस्तस्मात् पाहि ¹⁴शिवाचल ॥४॥
यस्मादग्नेरपत्य¹⁵ त्व ¹⁶यस्मात् पुण्य ¹⁷जगत्पते ।
हेमपर्वतरूपेण तस्मात् पाहि नगोत्तम ॥५॥
अनेन विधिना यस्तु दद्यात् कनकपर्वतम् ।
स याति परम¹⁸ ब्रह्मलोकमानन्दकारकम् ।
तत्र कल्पशत ¹⁹[तिष्ठेत् ततो याति परा] गतिम् ॥६॥

1 A अथ	11 I O °राजाय
2 A omits ल	12 M P ले
3 Corrected from M P Both
I O and A प्रसादाद् भवन	13 Corrected from M P I O
°फलदस्तस्मात्, A °फलद तस्मात्
4 A वैष्णव	14 A प्रजायते, M P शिलोच्चय
5 A तत्र हासस्रो	15 I O °पत्न्य
6 I O पञ्चविंशतै	16 Corrected from M P I O
यस्माच्च लं, A यस्माद्ब्रह्म
7 Corrected from M P A
चल and I O वर for धन	17 Corrected from M P Both
I O and A जगत्पते
8 I O व for क	18 A लोक again after this ¹⁹
9 Corrected from M P Both
I O and A °पुङ्गव°	19 A reads the b p as स्थित्वा
प्रयाति परमा
10 M P °शैलास्तद्वच्च, A °शैलसहित	

प्रयोग

अत्र सहस्रेण पञ्चभिः शतैः सार्द्धशतद्वयेन वा सुवर्णापलानामशक्नो त्वेकपला-¹द्वयं² सार्धपलशतद्वयाभ्यन्तरं शक्यनुरूपसुवर्णेन मेरु तच्चतुर्थं-³चतुर्थभागेन चतुरो विष्कम्भ-⁴गिरीन् निर्माय तेषु धान्याचलवत् सर्वमुपकरणमारोपयेत् । तत्र च दानदिन-⁵पूर्वतरदिने "निवेदनोपवाससङ्कल्पवाक्ययोरपरदिने च दानसङ्कल्पपुण्याहादिवाचनवरणवाक्येषु धान्याचलपदस्थाने सुवर्णाचलपदनिवेशाद्वाक्यानि कृत्वा रात्रिजागरान्तं धान्याचलोक्तं कर्म विधेयम् । ततः प्रातः ⁶कृतनित्यः कृतनित्येभ्यो गुर्वृत्विग्भ्यो नमस्त इत्यादिमन्त्राभ्यामामन्त्र्य ⁷सुवर्णाचलं दद्यात् । तत्र च⁸ वान्याचल-⁹दानवाक्ये यवमय-गोधूममय-तिलमय-भाषमयपदस्थानेषु¹⁰ सुवर्णमयपदं धान्याचलपदस्थाने सुवर्णाचलपदञ्च दत्त्वा दानवाक्यं¹¹ कुर्यात् । ततः स्वस्यादिब्राह्मणगृह-¹²प्रस्थापनान्तं कर्म धान्याचलग्रन्थेनैव कार्थ्यम् ।

इति सुवर्णाचलदानम् ।

1 A ० विक्रमेन

2 A omits चतुर्थं

3 I O omits च

4 I O omits दिन

5 A सीपवास०

6 A omits it

7 I O चचल

8 A omits it

9 I O ०दानवाक्यैः, A ०वाक्यैः

10 I O, omits च

11 I O वाक्यानि

12 A omits प्र

तथा तिलाचलदानम् । (मत्स्यपुराणम्—२७ अ)

¹[अथात् सम्प्रवक्ष्यामि] तिलशैल विधानत ।
यत्-²प्रदानान्नरो याति विष्णुलोकमनुत्तमम्³ ॥१॥
उत्तमो दशभिर्द्रौणैर्मध्यम पञ्चभिर्मत⁴ ।
द्विभि कनिष्ठो विप्रेन्द्र तिलशैल प्रकीर्तित ॥२॥
⁵[पूर्ववच्चापर सर्व विष्कम्भपर्वतादिकम्] ।
दानमन्त्र⁶ प्रवक्ष्यामि यथावन्मुनिपुङ्गव⁷ ॥३॥
यस्मान्मधुववे⁸ विष्णोर्देहस्वेदसमुद्भवा ।
तिला कुशाश्च⁹ समिधस्तस्माच्छुभो भवन्त्वह ॥४॥
¹⁰हृदयकव्येषु यस्माच्च तिला एवाभिरक्ष्याम् ।
भवादुद्धर शैलेन्द्र तिलाचल नमोऽस्तु ते ॥५॥
इत्यामन्त्र्य च यो दद्यात्तिलाचलमनुत्तमम् ।
स वैष्णव¹¹ पद याति पुनरावृत्तिदुर्लभम् ॥६॥
¹²दीर्घायुष्यमवाप्नोति¹³[पुनरेत्य च मानव] ।
पितृभिर्देवगन्धर्वै¹⁴ पूज्यमानो दिव ब्रजेत् ॥७॥

प्रयोग

अत्र दशभि पञ्चभिर्द्विभिर्वा तिलद्रौणै¹⁵-मैरु¹⁶ तच्चतुर्थचतुर्थभागेन चतुरो विष्कम्भ-
गिरीन् निर्माय¹⁷ तेषु धान्याचलवत् सर्वमुपकरणमारोपयेत् । ¹⁸[तल च] दानदिनपूर्वतर-

1 M P reads the b p as
अत पर प्रवक्ष्यामि	9 M P माषाश्च तस्माच्छाक्यै
2 A प्रसादान्नरो	10 M P हृदय कव्येषु
3 M P सनातनम् for अनुत्तमम्	11 A वैष्णव
4 M P ०स्वत	12 A दीर्घायुष्यमवाप्नोति, I O दीर्घायु-
ष्यमवाप्नोति, M P दीर्घायुष्य
5 M P reads the b p as
पूर्ववच्चापरान् सर्वान् विष्कम्भानभितो
गिरीन्	13 M P पुत्रपौत्रैश्च मोदते for the
b p
6 I O दानमन्त्र, M P दानमन्त्रान्	14 A ०द्रौणे
7 A ०सत्तम	15 A omits तच्चतुर्थ
8 Connected from M P A'
०वाध, I O ०रवे	16 I O omits य
	17 I O तच्च for the b p

दिने निवेदनोपवाससङ्कल्पवाक्ययोरपरदिने च दानसङ्कल्पपुण्याहादिवाचनवरणवाक्येषु धान्या
चलपदस्थाने तिलाचलपदनिवेशाद्वाक्यानि कृत्वा ¹[रात्रिजागरणान्त धान्याचल्लोके] कर्म
विधेयम् । तत प्रात कृतनित्य कृतनित्येभ्यो गुवृत्तिरभ्यो ²[यस्मान्मधुवधे विष्णोरित्यादि]
म्न्त्राभ्यातामन्त्र ³तिलाचल दद्याम । ⁴तत्र च धान्याचलदानवाक्ये यव ⁵[मय-गोधूम-
मय-माषमय]-पदस्थानेषु तिलमयपद धान्याचलपदस्थाने तिलाचलपदञ्च ⁶दत्त्वा ⁷दानवाक्य
कुर्यात् । तत स्वस्त्यादिब्राह्मणगृहप्रस्थापनान्त कर्म धान्याचलग्रन्थेनैव ऋट्यम् ।

इति तिलाचलदानम् ।

1 I O रात्रिजागरण for the b p

2 ° A यष्मादित्यादि and I, O यष्माच्छ-
वधेरित्यादि for the b p

3 A तिल

4 A अत्र for तत्र च

5 A माषगोधूममय for the b p

6 A °पद

7 A वाक्य , I O वाक्यानि

ततः कार्पासाचलदानम् । (मत्स्यपुराणम्—८८ अ)

[अथात सम्प्रवक्ष्यामि कार्पासाचलमुत्तमम् ।
यत्प्रदानान्नरो नित्यमाप्नोति परम् पदम् ॥१॥]¹
कार्पास-²पर्वत दद्याद्विंशद्भारै³-रथोत्तम⁴ ।
दशभिर्मध्यमं प्रोक्तं कनिष्ठं पञ्चभिर्मत ।
भारियाल्पधनो दद्याद्विंशान्धविवर्जितं ॥२॥
वान्यपर्वतवत्⁵ [सर्वं विदध्यान्] सुनिपुञ्जवत्⁶ ।
प्रभातायान्तु शर्वर्या दद्याद्विदमुदीरयन् ॥३॥
⁷त्वमेवावरणं यस्मात्तोऽज्ञानमिह सर्वदा ।
⁸[कार्पासाचलं नस्तस्माद्] चौघध्वसनो भव ॥४॥
इति ⁹कार्पासशैलेन्द्रो यो ¹⁰दद्याच्छर्वसन्निधौ ।
रुद्रलोके वसेत् कल्पं ततो राजा भवेदिह ॥५॥

प्रयोगः

अत्र विशल्या दशभिः पञ्चभिर्वा कार्पासभारैरशक्तौ त्वेकभारेण मेरु तच्चतुर्थभागेन चतुरो विष्कम्भगिरीन् निर्माय तेषु धान्याचलवत् सर्वमुपकरणमारोपयेत् । तत्र च दानदिन-पूर्वतरदिने निवेदनोपवाससङ्कल्पवाक्ययोरपरदिने च सङ्कल्पपुरयाहादिवाचनवरणावाक्येषु धान्याचलपदस्थाने कार्पासाचलपदनिवेशाद्वाक्यानि कृत्वा रात्रिजागरणान्तं धान्याचल्लोकं कर्म विधेयम् । तत्र कृतनित्येभ्यो गुर्वृत्विभ्य'स्त्वमेवावरणं'मित्यादिमन्त्रेणाभिमन्त्र्य कार्पासाचलं दद्यात् । तत्र च धान्याचलवाक्ये यवमय-गोधूममय-माषमयपदस्थानेषु कार्पासमयपदस्थानेषु कार्पासाचलपदं दत्त्वा दानवाक्यं कुर्यात् । तत्र स्वस्त्यादिब्राह्मणगृह-प्रस्थापनान्तं कर्म धान्याचलग्रन्थेनैव कार्यम् ।

इति कार्पासाचलदानम् ।

1 Supplied from M P I O
and A omit the b p	6 I O and A' सुनिपुञ्जव
2 A and M P °पर्वतस्तदद्	7 I O लक्ष्मिवाचरण, A लक्ष्मि वारण
3 Corrected from M P I O
विश्रतावै०, A विश्रत्तावै०	8 A and M P कार्पासाद् नमस्तुभ्यम
the for b p
4 A and M P °रिद्धोत्तम	9 I O हास्याभि for कार्पास
5 I O सर्वभापाद्, M P सव-
भापाद्	10 I O and A द्वात् पर्वसन्निधौ

अथ घृताचलदानम् । (मत्स्यपुराणम्—८६ अ)

अथात सप्रवक्ष्यामि घृताचलमनुत्तमम् ।
१तेजोऽमृतमय दिव्य महापातकनाशनम् ॥१॥
विशत्या घृतकुम्भानामुत्तम २परिकीर्तित ।
दशभिर्मध्यम प्रोक्त पञ्चभिस्त्वधम ३ स्मृत ॥२॥
अल्पवित्तोऽपि कुर्वीत द्वाभ्यामिह विधानत ।
विष्कम्भपर्वतास्तद्वत् चतुर्भागेण कल्पयेत् ॥३॥

४कुम्भपरिमाण परिभाषोक्तमनुसन्धेयम् ।

५शालितण्डुलपात्राणि कुम्भोपरि निवेशयेत् ।
कारयेत् संहतानुच्चान् ६ यथाशोभ विधानत ॥४॥
७वेष्टयेच्छुक्लवासोभिरिन्दुदण्डफलादिकैः ।
धान्यपर्वतवच्छेष विधानमिह पठ्यते ॥५॥

फलादिकैरित्यादिशब्देन माल्यविलेपनयोर्ग्रहण धान्याचले ८तथोक्ते ।

अधिवासनपूर्वन्तु ९तद्वद्धोमसुरार्चनम् ।
प्रभातायान्तु शर्वर्या गुरवे १०विनिवेदयेत् ।
विष्कम्भपर्वतास्तद्वद्विगभ्य शान्तमानस ॥६॥
सयोगाद् घृतमुत्पन्न यस्मादमृततेजसो ।
तस्माद् घृताचिर्विश्वत्मा प्रीयतामन्न शङ्कर ॥७॥
यस्मात्तेजोमय ब्रह्म घृते तच्च व्यवस्थितम् ।
घृतपर्वतरूपेण [तस्मान्न पाहि भूधर]^{११} ॥८॥

1 I O तेभ्यो घृतमय

2 I O and M P स्वादुघृताचल
3 Corrected from M P I O
and A ०वर

4 I O जम्बुपरिमाण

5 Corrected from M P I O
साखि तरुण्डुलपात्राणि, A साखि-
तरुण्डुलपात्राणि

6 I O ०सुर्वीथ

7 A वेष्टयेच्छुक्लवासोभिः

8 I O तथोक्त

9 A तद्वद्धोमसुरार्चनम्

10 M P तन्निवेदयेत्

11 A तस्मान्न परि भूधर and M. P
तस्मात् त पाहि नोऽनिघ्नम् for the
b p

अनेन विधिना दद्याद् घृताचलमनुत्तमम् ।
 महापातकयुक्तोऽपि स लोक याति शाङ्करम् ॥६॥
 हससारसयुक्तेन किङ्किणीजालमालिना ।
 विमानेनाप्सरोभिश्च सिद्धविद्याधरैर्वृत ।
 विहरेत् पितृभि सार्द्धं यावदा-^१हृतसञ्जवम् ॥१०॥

प्रयोग

अत्र विशल्या दशभि पञ्चभिर्वा शालितण्डुलपूर्णापात्रपिहितमुखै शुक्लवस्त्रवेष्टितैर्घृतकुम्भै रशक्नौ तु द्वाभ्या तथा तद्घृतकुम्भाभ्या मेरुमिच्छुखण्डादिवेष्टित चतुर्थभागघृतपूर्णतथाभूत-
 घृतभागडैश्चतुरो विष्कम्भगिरीन् निर्माय तेषु धान्याचलवत् सर्वमुपकरणमारोपयेत् । तत्र दानदिनपूर्वतरदिने निवेदनोपवाससङ्कल्पवाक्ययोरपरदिने च दानसङ्कल्प पुण्याहादिवाचन वरणवाक्येषु धान्याचलपदस्थाने घृताचलपदनिवेशाद्वाक्यानि कृत्वा रात्रिजागरणान्त धान्या-
 चलोक्त कर्म विधेयम् । तत प्रात कृतनित्य 'सयोगाद्घृतमुत्पन्न'मित्यादिमन्त्राभ्यामभिमन्त्र्य कृतनित्येभ्यो गुर्त्रत्वग्भ्यो घृताचल दद्यात् । तत्र धान्याचल-^२दानवाक्ये यवमय-गोधूममय-
 तिलमय माषमयपदस्थानेषु शालितण्डुलपूर्णापाल-^३पिहिताननशुक्लवस्त्रवेष्टितघृतभण्डात्मकपद धान्याचलपदस्थाने शालितण्डुलपूर्णापात्रपिहितमुखशुक्लवस्त्रवेष्टितघृतकुम्भात्मकघृताचल-^४पदञ्च दत्त्वा दानवाक्य कुर्यात् । स्वस्त्यादिब्राह्मणग्रहप्रस्थापनान्त कर्म धान्याचलग्रन्थेनैव कार्यम् ।

इति घृताचलदानम्^५ ।

1 M. P. ०भू०

2 A omits दान

3 A पिहित for पिहितानन

4 A ०पद

5 A सप्त after this

[अथ रत्नाचलदानम् ।] (मत्स्यपुराणम्—६० अ)

अथात सप्रवक्ष्यामि रत्नाचलमनुत्तमम् ।
मुक्ताफलसहस्रेण पर्वत स्यादनुत्तम ॥१॥
मध्यम पञ्चशतिकस्त्रिंशत्तैनाधम स्मृत ।
चतुर्थांशेन त्रिंशत्सहस्रपर्वता स्यु समन्तत ॥२॥
पूर्वेण ^१वज्रगोमेदैर्दक्षिणेने-^२न्द्रनीलकै ।
पुष्परागयुत ऋष्यो विद्वद्भिर्गन्धमादन ॥३॥
वैदूर्यविद्रुमैः पश्चात् संमिश्रो विपुलाचल ।
पद्मरागौ ससोपयोगैरुत्तरेण तु विन्यसेत् ॥४॥

[पूर्वेण वज्रगोमेदैर्मन्दर कर्तव्य इति सम्बन्ध । सौपयोगैर्मरुतैरत्न]^४ सुपार्षमिति सम्बन्ध । [धान्याचले तथा]^५ दर्शनात् ।

धान्यपर्वतवच्छेषमत्रापि परिकल्पयेत् ।
तद्वदावाहन कृत्वा वृत्तान् देवाश्च काञ्चनान् ॥५॥
पूजयेत् ^६पुष्पपानीयै प्रभाते च विसर्जयेत् ।
पर्वत गुरुऋत्विग्भ्य ^७इमौ मन्त्रानुदीरयेत् ॥६॥

अत्र देवान् पुष्पपानीयैः पूजयेत् । प्रभाते पर्वत^८ शुद्धृत्विग्भ्यो विसर्जयेत् दद्यादिति सम्बन्ध ।

यथा देवगणा सर्वे सर्वरत्नेष्ववस्थिताः^९ ।

त्वञ्च रत्नमयो नित्य-[मत पाहि महाचल]^{१०} ॥७॥

- 1 A omits the bracketed portion, I O तथा रत्नाचलदान
- 2 A रजसोभिदैः
- 3 A ०एनीलकै
- 4 I O omits the bracketed portion, A reads it as सोपयोगैर्मरुतैरत्नः पूर्यान् वज्रगोभिदैर्मन्दरः । कर्तव्य इति सम्बन्ध ।

- 5 I O धान्याचलमिति for the bracketed portion
- 6 A पुष्पानीयै , M P ०गन्वायै
- 7 A इति मन्त्रसु०, I O and M P इमान् मन्त्रानु०
- 8 A इत्ना after this
- 9 I O ०स्थित
- 10 M P नमस्तेऽस्तु सदाऽवत्, and A ०महाचल for the b. p

यस्माद्ब्रह्म-[प्रसादेन वृष्टि]¹ प्रकुरुते हरि ।
²[सदा रत्नप्रदानेन] तस्मान्न पाहि ³पर्वत ॥८॥
 अनेन विधिना यस्तु ⁴दद्याद्ब्रह्ममय गिरिम् ।
 स याति ⁵[वैष्णव लोकरुममरेश्वरवन्दितः] ॥९॥
 यावत् कल्पशत ⁶साग्रमुषित्वेह नराधिप⁷ ।
 रूपारोग्यगुणोपेत सप्तद्वीपाधिपो भवेत् ॥१०॥
 ब्रह्महत्यादिक फिञ्चिद् ⁸यदत्तामुत्त वा कृतम् ।
 तत् सर्वं नाशमायाति ⁹गिरिर्वज्रहतो यथा ॥११॥

प्रयोग

अत्र ¹⁰मुक्ताफलानां सहस्रेण शतपञ्चकेन शतत्रयेण वा ¹¹मेरुमुत्तममेरुपक्षे सपादशत सख्य-¹²सपादशतसख्यकेन मध्यममेरुपक्षे त्रिषष्टित्रिषष्टिसख्यकेन कनिष्ठमेरुपक्षे चाष्टतिशदष्ट-
 त्रिशत्सख्यकेन यथोक्तक्रमहीरकादि-¹³रत्नचयद्वयेन विष्कम्भगिरीन् निर्माय तेषु धान्याचल-
 वत् सर्वमुपकरणमारोपयेत् । तत्र च दानदिनपूर्वतरदिने निवेदनोपवाससङ्कल्प-¹⁴वाक्ययोर-
 परदिने च¹⁵ दानसङ्कल्प-पुण्याहादिवाचन-¹⁶वरणावाक्येषु धान्याचलपदस्थाने रत्नाचलपद-
 निवेशाद्वाक्यानि कृत्वा रत्नि-¹⁷जागरणान्त धान्याचलोक्त कर्म विधेयम् । तत प्रात
¹⁸कृतनित्य कृतनित्येभ्यो गुर्तृत्विग्भ्यो 'यथा देवगणा' इत्यादि मन्त्राभ्यामभिमन्त्र्य रत्नाचल
 दद्यात् । तत्र धान्याचलदानवाक्ये यवमयगोधूममय-¹⁹तिलमय-माषमयपदस्थानेषु यथाक्रम
 वज्रगोमेदमयेन्द्रनीलपुष्परामय वैदूर्यविद्रुममय-पद्मराग-²⁰भरकतमयपदानि धान्याचलपदस्थाने
²¹रत्नाचलपदश्च दत्त्वा दानवाक्य कुर्यात् । स्वस्त्यादिब्राह्मणगृहप्रस्थापनान्तश्च कर्म धान्या-
 चलग्रन्थेनैव कर्तव्यम् ।

इति रत्नाचलदानम् ।

1 M P प्रदानेन वृष्टि for the b p	10 A मुक्ताफलसहस्रेण
2 I O सदानन्दप्रसादेन for the b p	11 A मेरुत्तरमेरुपक्षे
3 A पर्वत	12 A omits it
4 A दद्याद् ब्रह्ममय	13 I O रत्नचयद्वयेन, A रत्नेन
5 M P विष्णुसाखीकामरेश्वरपूजित
for the b p	14 A omits वाक्य
6 M P साग्र वसेञ्चे, A साग्रमुषि-
त्वाच्च	15 A omits च
7 A नराधिप	16 A omits वरण
8 A यत्र दत्तायत्र	17 I O जागरणान्त
9 Corrected from M P I O
गिरिर्वज्रहतो, A गिरौ वज्रहतो	18 A omits it
	19 I O omits तिलमय
	20 A भरकतपदानि
	21 I O रत्नाचलपद, A रत्नाचलपदश्च

अथ रौप्याचलदानम् । (मतस्यपुराणम्—६१ अ)

अत पर प्रवक्ष्यामि रौप्याचलमनुत्तमम् ।
१यत्प्रदानान्नरो याति सोमलोक द्विजोत्तम ॥१॥
दशभि पलसाहस्रै रत्तमो रजताचल ।
पञ्चभिर्मध्यम प्रोक्तस्तदर्वेनावर २ स्मृत ॥२॥
३अशक्तो विशतेरुद्ध ४कारयेच्छक्तिः सदा ५ ।
६विष्कम्भपर्वतास्तद्वत् तुरीयाशौन कल्पयेत् ॥३॥
पूर्ववद्राजता-७स्तद्वन्मन्दारादीन् विधानत ।
कलधौतमयास्तद्वल्लोकेशनर्चयेद्बुध ॥४॥

८ [कलधौतमयान् सुवर्णमयान् ।]

ब्रह्मविष्णवर्कवान् कार्यो नितम्बोऽन्न हिरण्यमय ।

९राजत स्याद् यदन्येषा सर्वं तदिह काञ्चनम् ॥५॥

ब्रह्मविष्णवर्कवविल्य-^{१०}[तिदेशमात्रार्थं तेन] त्रिपुरारि-^{११}रप्यन्न हिरण्यमय कर्तव्य ।

शेषञ्च पूर्ववत् कुर्याद्धोमजागरणादिकम् ।

दद्यात् तत प्रभाते तु गुरवे रौप्यपर्वतम् ॥६॥

विष्कम्भशैला-^{१२}वृत्तिगभ्य पूज्य वल्लविभूषणौ ।

इम मन्त्र पठन् दद्याद्दर्भपाणिर्विमत्सर ॥७॥

पूज्य वल्लविभूषणैरिति पर्वत विष्कम्भशैलाश्च वल्लसौवर्णापुष्पादिभि सम्पूज्य दद्या-
दित्यर्थ ।

1 I O यत्प्रसादान्नरो

2 M P ०षम

3 A अशक्तौ

4 A कारयेद्राजत

5 M P. ०तस्तदा

6 I O विष्कम्भपर्वतस्तद्वत्

7 M P कुर्वन् for तद्वत्

8 A omits the bracketed por-
tion

9 I O राजत

10 A ०त्रार्थान्तेन for the b p

11 I O ०मयात्र, A ०वपात्र

12 I O ०वृत्तिगभ्य

पितृणा वल्लभो यस्मा^१द्धर्मेन्दो शङ्करस्य च ।
 पाहिं राजत तस्मान्नः शोकससारसागरात् ॥८॥
 इत्य^२निवेद्य यो दद्या-^३द्रजताचलमुत्तमम् ।
 गवामयुतदानस्य फल प्राप्नोति मानव ॥९॥
 सोमलोके स गन्धर्वै^४ किन्नराप्सरसा गणै ।
 पूज्यमानो वसेद्विद्वान् यावदाहूतसञ्जवम् ॥१०॥

प्रयोग

अत्र^४रजतपलाना दशभिः पञ्चभिर्वा सहस्रैः सार्द्धपलसहस्रद्वयेन वा अशकौ तु पलाना विशतेरुद्ध^५ शक्यन्तुरूपपरिमाणरजतेन^५ [भिर तच्चतुर्थभागेन] चतुरो विष्कम्भगिरीन् निर्माय तेषु^६ धान्याचले यद्राजतमुपकरणं तत् सर्वं काञ्चनमय मन्दारादितृत्त^७-पञ्चकञ्च राजतमन्यच्च धान्याचलोक्त^८ सर्वमुपकरणं तथैवारोपयेत् । तत्र च दानदिनपूर्वतरदिन निवेदनोपवाससङ्कल्पवाक्ययोरपरदिने च दानसङ्कल्प पुरयाहादिवाचन-वरणावाक्येषु धान्या-चलपदस्थाने रोप्याचलपदनिवेशाद्वाक्यानि कृत्वा^९ रात्रिजागरणान्तं धान्याचलोक्तं कर्म विधेयम् । तत्र प्रातः कृतमित्य कुशहस्त-शान्तचेता 'पितृणा वल्लभ' इत्यादिमन्त्रेणा-भिमन्त्र्य कृतमित्येभ्यो गुर्तृत्विग्भ्यो यथेच्छवल्गु-सौवर्ण्यपुष्पादिभिरर्चितं रोप्याचलं दद्यात् । तत्र^{१०} च धान्याचलदान-^{११}वाक्ये हैमट्टपञ्चकपदस्थाने राजतट्टपञ्चकपद यत्र यत्र राजतपदं तत्र तत्र हैमपदं यवमय-गोधूममय तिलमय-^{१२}भाषमयपदस्थानेषु^{१३} [रजत-मयपदं धान्याचलपदस्थाने रोप्याचलपदञ्च] दत्त्वा दानवाक्यं कुर्यात् । तत्र स्वस्वादिब्राह्मण-गृहप्रस्थापनान्तं कर्म धान्याचलग्रन्थेनैव कर्तव्यम् ।

इति^{१४}रौप्याचलदानम् ।

1 I O ०चर्मीक्त

2 Corrected from M P I O and A जिविद्य

3 I O ०द्राजता०

4 A रजतपलद्वयभि

5 I O चैवचतुर्थभागेन वा for the b p

6 A धान्याचलोक्ततमुपकरण

7 A omits वल्गु

8 I O adds तत् after it

9 I O and A रात्रिजागरणान्तं

10 I O omits it

11 A omits it

12 I O भाषपद०

13 A reads the bracketed portion as राजतमयपदस्थाने^{१०} रौप्या-चलपद

14 A रौप्याचलदानमाहादान

¹[अथ शर्कराचलदानम् ।] (मतस्यपुराणम्—६२ अ १-१६, ३४-३५)

अथात संप्रवक्ष्यामि शर्कराशैलमुत्तमम् ।
यस्य प्रदानाद्विष्णवर्करुद्रा-²स्तुष्यन्ति सर्वदा ॥१॥
अष्टाभिः शर्कराभारैरुत्तम स्यान्महाचल ।
चतुर्भिर्मध्यम प्रोक्तो भाराभ्यामवर ³ स्मृत ॥२॥
भारेण ⁴वार्द्धभारेण कुर्याद् यद्यल्पवित्तवान् ।
विष्कम्भपर्वतान् कुर्यात् तुरीयाशेन मानव ॥३॥
धान्यपर्वतवत् सर्वमापाद्यामरसंयुतम् ⁵ ।
मेरोरुपरि तद्वच्च ⁶स्थाप्य ⁷हेमतकलयम् ॥४॥
मन्दार पारिजातश्च ⁸तृतीय कल्पपादप ।
⁹एतद्भूतलय मूर्ध्नि ¹⁰सर्वेष्वपि निवेशयेत् ॥५॥
हरिचन्दनसम्तानौ पूर्वपश्चिमभागयो ।
¹¹निवेशयौ सर्वशैलेषु विशेषाच्छर्कराचले ॥६॥
¹²मन्दारे कामदेवस्तु ¹³प्रत्यग् वक्त्रु सदा भवेत् ।
गन्धमादनशृङ्गे तु धनद स्यादुदङ्मुख ॥७॥
प्राङ्मुखो वेदमूर्तिस्तु ¹⁴हस ¹⁵ स्याद् विपुलाचले ।
हैमी ¹⁶सुपाशर्वे ¹⁷सुरभिर्दक्षिणाभिमुखी भवेत् ॥८॥
धान्यपर्वतवत् सर्वमावाहनमखादिकम् ¹⁸ ।
कृत्वाथ गुरवे दद्यान्मध्यम पर्वतोत्तमम् ।

1 A omits the bracketed portion	11 Corrected from M P A निवेशयो I O निवेशय
2 I O स्तुष्यन्ति	12 I O मन्दरे
3 I O वामवर, M P भगवानवर	13 Corrected from M P I O प्रत्यग् वक्त्रु, A प्रत्येक तु
4 Corrected from M P I O and A वार्द्धभारेण	14 I O वेदमूर्तिश्च
5 I O वाद्यामानसंयुत, A संयुत	15 A हस
6 A स्थाप्य	16 I O सुपाशर्वे
7 A हेमतकलयं	17 Corrected from M P I O and A सुरभी
8 I O तुरीय	18 Corrected from M. P I O वाहनमखादिक, A वाहनमखादिकान्
9 A एतद्भूतलय	
10 A सन्धिष्वपि	

ऋत्विग्भ्यश्चतुर ¹शैलानिमान् ²मन्त्रानुदीरयन् ॥६॥

³[सौभाग्यामृतसारोऽय परम शर्कराचल ।]

तस्मादानन्दकारी ⁴त्व भव शैलेन्द्र सर्वद्रा ॥१०॥

अमृत पिबता ये तु निपेतुर्भुवि ⁵शीकरा ।

देवाना ⁶तत्समुत्थस्त्व पाहि न ⁷शर्कराचल ॥११॥

⁸[मनोभवधनुर्मेध्यादुद्भूता शर्करा यत् ।]

⁹तन्मयोऽसि महाशैल पाहि ससारसागरात् ॥१२॥

यो दद्याच्छर्कराशैलमनेन विविना नर ।

सर्वपापविनिर्मुक्त स याति [परमा गतिम्] ¹⁰ ॥१३॥

¹¹[चन्द्रादित्यप्रतीकाशमधिरह्यानुजीविभि ।

सहैव यानमातिष्ठेत् ¹²तल विष्णुप्रचोदित ॥१४॥]

तत कल्पशतान्ते ¹³तु सप्तद्वीपाधिपो भवेत् ।

आयुरारोग्यसम्पन्नो यावज्जन्मार्तुदलयम् ॥१५॥

भोजन शक्ति कुर्यात् सर्वशैलेष्वमतसर ¹⁴ ।

¹⁵सर्वेलाचारलवणमश्रीयात् तदनुज्ञया ।

कुर्यात् गुर्गृत्वज कारयेदित्यर्थ ।

¹⁶पर्वतोपस्करान् सर्वान् ¹⁷प्रापयेद्वाङ्गालयम् ॥१६॥

1 A शैलानदान

2 Corrected from M P. I O and A' मन्त्रानुदीरयेत्

3 I O reads the bracketed portion as तस्मादमृतसारोऽय परम शर्कराचल and M P as 'पर्वत शर्कराचल

4 I O तु

5 A शीकर

6 Corrected from M P I O तत्समुत्थोऽय, A वजतो यस्मात्

7 A शर्कराचल

8 Corrected from M P I O. reads the bracketed portion as मनोभवधनुर्मेध्यादुद्भूता शर्कराचल and A omits it

9 A यत्तन्मयो

10 I O शिवमन्दिर and M P परम यद्म for the bracketed portion

11 I O omits the bracketed portion

12 Corrected from M P A स तु विष्णुप्रभोदिर

13 A त

14 Corrected from M P I O and A 'पुनरुत्तर

15 A सर्वेलाचार०

16 I O सर्वतो०

17 A प्रापद्वाङ्गालय

पश्येदपीमान-^१धनोऽतिभक्त्या
 स्पृशेन्मनुष्यैरिह^२ दीयमानान्^३ ।
 शृणोति भक्त्याथ मति ददाति
 विकल्मषः सोऽपि दिवं प्रयाति ॥१७॥
 दु खप्र ^४[प्रशममुपैति पथ्यमानै]
 शैलेन्द्रे र्भवभयभेदनैर्मनुष्यै^५ ।
 य कुर्यात् किमु मुनिपुङ्गवेह सम्यक्
 शान्तात्मा ^६सकलागिरीन्द्रसम्प्रदानम् ॥१८॥

प्रयोग

अत्राष्टामिश्रतुभिर्वा ^७शर्कराभारै शर्कराभारद्वयेन वा अशक्तौ त्वेकभारेणार्द्धभारेण वा मेरु
 तच्चतुर्थभागेन ^८चतुरो विष्कम्भगिरीन् निर्माय तेषु धान्याचलवत् सर्वमुपकरणमारोपयेत् । तत्र
 च दानदिनपूर्वतर-^९[दिने निवेदनोपवास]-सङ्कल्पवाक्ययोरपरदिने च^{१०} दानसङ्कल्प-पुण्याहादि-
 वाचन-वरणावाक्येषु धान्याचलपदस्थाने शर्कराचलपदनिवेशाद्वाक्यानि कृत्वा ^{११}रात्रिजागरणान्तं
 धान्याचल्लोकं कर्म विधेयम् । ततः ^{१२}प्रातः कृतनित्य सोभाग्यामृत-^{१३}सारोऽयमित्यादिमन्त्रै-
 रभिमन्त्र्य ^{१४}कृतनित्येभ्यो गुर्वृत्विग्भ्य शर्कराचल दद्यात् । तत्र च^{१५} धान्याचलदानवाक्ये
 यवमयगोधूममय-तिलमय-माषमयपदस्थाने शर्करामयपद धान्याचलपदस्थाने ^{१६}शर्कराचलपदश्च
 दत्त्वा ^{१७}दानवाक्यं कुर्यात् । तत्र स्वस्त्यादिब्राह्मणगृहप्रस्थापनान्तं कर्म धान्याचल-
^{१८}ग्रन्थेनैव करणीयम् ।

इति शर्कराचलदानम् ।

इति ^{१९}[महाराजाधिराज-नि शङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेन]-देवविरचिते

श्रीदानसागरेऽचलदानावर्त ।

1 A ०थ ओ० for ०धनो०	10 A omits it
2 M P. ०रपि	11 I O and A रात्रिजागरणम्
3 A द्दीप्यमान	12 A omits it
4 A reads the bracketed por-
tion as प्रशममुपैति पथ्यमानै	13 A inserts शर्कराचल here
5 Corrected from M P I O
०भेदनिर्भूषण, A ०भेदानोमनुष्यै	14 I O कृतनित्या
6 A कवच for सकल	15 I O omits it
7 A omits this	16 I O शर्कराचल पद, A पदश्च
8 A सचरे	17 A वाप्य
9 A reads the bracketed por-
tion as 'दिनोपवास	18 A ०ग्रन्थेन कुर्यात्
	19 A reads the bracketed por-
tion as महाराजा सामन्तप्रधि-
पति नि शङ्कर- सुवन्द्यविरचितश्रीकाम

अथ रुद्रदैवतस्वरूपधेनुसहितविष्णुदैवतधेनुदानावतः । (३)

मतस्यपुराणे (८२।२—२०क) *—

गुहधेनुविधानस्य ^१यद्रूपमिह यत् फलम् ।
 तदिदानीं प्रवक्ष्यामि सर्वपापप्रणाशनम् ॥१॥
 कृष्णाजिन चतुर्हस्त प्राग्ग्रीव ^२ विन्यसेद् भुवि ।
 गोमयेनोपलिप्ताया दर्भानास्त्रीर्य्य यन्नत ^३ ॥२॥
 'लघ्वेणकाजिन तद्भद्रत्सस्य परिकल्पयेत् ।
 प्राङ्मुखीं कल्पयेद्देजुसुदक्पादा ^४सवत्सकाम् ॥३॥
 उत्तमा गुहधेनु ^५स्यात् सदा भारचतुष्टयम् ।
 वत्स भारेण कुर्वीत भाराभ्यां ^६ मध्यमा स्पृता ॥४॥
 अर्द्धभारेण वत्स ^७ स्यात् कनिष्ठा ^८ भारकेण तु ।
 चतुर्थांशेन वत्स स्याद्गृहवित्तानुसारत ॥५॥

भस्वरिणाश्च ^९परिभाषोक्तमनुसन्धेयम् । चतुर्भिश्च भारैरुत्तमा वेनु, भारद्वितयेन
 मध्यमा, एकेन भारेण कनीयुसी ^{१०}स्ववित्तानुसारेण यथायथ ^{११}दातव्या । सर्वत्र धेनु-
 चतुर्थांशेन वत्सपरिकल्पन बोद्धव्यम् ।

धेनुवत्सौ घृतास्यौ तौ ^{१२} ^{१३}श्वेतसूक्ष्माम्बरावृतौ ।

^{१४}शुक्लिकर्णविल्लुपादौ ^{१५}शुचिमुक्ताफलेक्ष्णौ ॥६॥

1 A यद्गुहमिह

2 I O प्राग्ग्रीवा M P प्रागव

3 M P सवत

4 A लघ्वेणकाजिन

5 Corrected from M P A
 सवत्सका, I O सपानका

6 A स्या

7 M P. द्वाभ्या वै, A उभाभ्या

8 A कनिष्ठौ

9 A पारिभाषिकमनु०

10 A स्ववित्तानुसारेण, I O स्ववित्ता-
 नुसारतो

11 A दातव्य

12 M P. घृतास्यौ च, A इतश्चै तौ

13 I O and M P. क्वित for
 श्वेत

14 I O शुचि for शुक्ति

15 A शुचिमुक्ताफलेक्ष्णौ

सितसूत्र-¹शिरालौ तौ सितकम्बलकम्बलौ ।

²ताम्रगण्डुकपृष्ठौ तो सितचामररोमकौ³ ॥७॥

सितसूत्र-⁴शिरालाविति यथा ⁵[श्रीवा देहेऽवतिष्ठते], तथा श्वेतसूत्राणि दैर्घ्य-
[प्रस्थाभ्या देयानीत्यर्थ ।]⁶

विद्रुमभ्रुयुगोपेतौ नवनीतस्तनान्वितौ⁷ ।

⁸[क्षौमपुच्छौ कास्यदोहाविन्द्रनीलकतारकौ ॥८॥

सुवर्णशृङ्गाभरणौ राजतखुरसयुतौ ।

नानाफलसमायुक्तौ ⁹प्राणगन्धकरण्डकौ ।]

सुवर्णशृङ्गाभरणौ सुवर्णशृङ्गौ¹⁰ सुवर्णाभरणौ च यथाशक्ति हैमतिलकादिमण्डिता-
वित्यर्थ । गन्धकरण्ड¹¹ अभ्रम¹²कस्तूरीकोष ।

इत्येव ¹³वर्जयित्वा तौ दीपधूपैरथार्चयेत् ॥९॥

¹⁴[दीपधूपौ पूजोपचारोप-¹⁵करणौ ।]

या लक्ष्मी सर्वभूताना या च ¹⁶देवेष्ववस्थिता ।

धेनुरूपेण सा देवी मम शान्ति ¹⁷प्रयच्छतु ॥१०॥

¹⁸देहस्था या च ¹⁹द्रवाणी शङ्करस्य ²⁰तु या प्रिया ।

धेनुरूपेण सा देवी मम पाप ²¹व्यपोहतु ॥११॥

विष्णोर्वक्षसि या लक्ष्मी स्वाहा या च विभावसो ।

1 Corrected from M P I. O
शिरालौ तौ, A शीवावुभौ	10 A क्षौमपुच्छौ
2 A लव०	11 A कवर्णक
3 Corrected from M P I O
रौमकौ, A क्कामकौ	12 I O कस्तूरीकोष
4 A शीवाविति	13 I O वर्जयित्वा
5 I O reads the bracketed
portion as विवा देहेमतिष्ठन्ते	14 I O reads the bracketed
portion as दीपधूप्या पूजोपचार-
स्थोपलक्षकौ
6 I O reads the bracketed
portion as द्रवावाभ्या देवादिद्वयं	15 A शरणौ
7 M P कस्तनानुभौ	16 A बहे ष्वरस्थिता
8 A omits the bracketed por-
tion	17 A प्रयच्छ मे
9 Corrected from M P I O
प्राण for भ्राण	18 I O देहस्था
	19 A द्रवाणा
	20 I O तथा, M P सदा
	21 A व्यपोहति

चन्द्रार्कशक्रशुक्राणा या वेनु साऽस्तु मे ^१श्रिये ॥१२॥

चतुर्मुखस्य या लक्ष्मीर्या लक्ष्मीर्धनदस्य च ।

लक्ष्मीर्या लोकपालाना सा ^२धेनुर्वरदाऽस्तु मे ॥१३॥

^३[स्व वा या पितृमुख्याना स्वाहा यज्ञभुजाश्च या ।-

सर्वपापहरा वेनु-^४[स्तस्माच्छान्ति प्रयच्छ मे ॥१४॥

एवमाम न्य ता धेनु] ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।]

विधानमेतद्धेनूना सर्वासामिह पठ्यते ॥१५॥

“यास्तु पापविनाशिन्य पठ्यन्ते दश धेनव ।

तासा स्वरूप वक्ष्यामि नामानि च नराधिप ॥१६॥

प्रथमा गुडधेनु स्याद् घृतवेनुस्तथापरा ।

तिलधेनुस्तृतीया च चतुर्थी जल-^५साज्ञता ॥१७॥

क्षीरधेनुश्च विख्याता मधुधेनुस्तथापरा ।

सप्तमी शर्करावेनु-^६र्दविवेनुस्तथाष्टमी ।

रसधेनुश्च नवमी दशमी स्यात् स्वरूपत ॥१८॥

^७[कुम्भा स्युर्द्रव-^८धेनूनामितरासान्नु^९ राशय ।

अत्र रसशब्देन लवणोक्षुरसयोर्ग्रहणम् ।

तथा च पद्मपुराणम् —

प्रथमा गुडवेनु स्याद् घृतधेनुस्तथापरा ।

तिलधेनुस्तृतीया च चतुर्थी जलकायिनी ॥१९॥

क्षीरधेनुश्च विख्याता मधुधेनुस्तथापरा ।

- 1 I. O श्रिये, M P reads the entire line as चन्द्रार्कशक्र-शुक्रशुक्राणां येषु रूपानुसु सा श्रिये
- 2 I O मे शान्ति प्रयच्छतु
- 3 I O omits the bracketed portion
- 4 Supplied from M P A reads दशमी only for the bracketed portion

- 5 I O आश, M P वास्ता
- 6 I O •सञ्ज्ञिका
- 7 I O •रष्टमी लवणस्य तु
- 8 I. O omits the bracketed portion
- 9 Corrected from M P A इषि for द्रव
- 10 Supplied from M P A omits तु

सप्तमी शर्करावेनुदृष्टमी लवणस्य च ।

रसवेनुश्च नवमी दशमी स्यात् स्वरूपतः ॥२०॥]

¹मत्स्यपुराणे (८२।२० ख-२२, २३ ख, २५) —

सुवर्णाधेनुमप्यत्र केचिदिच्छन्ति मानवा ॥२१॥

नवनीतेन [तैलेन तथैवान्ये]² महर्षयः ।

एतदेव³ विधानं स्यात् त एवोपस्करा स्मृता ॥२२॥

मन्त्रावाहनसयुक्ता सदा⁴ पर्वणि पर्वणि ।

⁵यथाश्रद्धं प्रदातव्या भुक्तिमुक्तिफलप्रदा ।

⁶अमेययज्ञफलदा सर्वपापहरा शुभा ॥२३॥

अयने विधुवे पुरये व्यतीपाते तथा⁷ पुन ।

गुडधेनुवादयो देया ⁸उपरागादिपर्वेषु ॥२४॥

अलोकसभयानामन्यतमे यजमानो गोमथोपलिप्तभूमौ कुशानास्तीर्थ्यं तदुपरि चतुर्हस्तं प्राग्ग्रीव कृष्णाजिन प्रसार्यं तत्पार्श्वे तथैव ⁹खल्पमजिनमास्तीर्थ्यं ¹⁰चतुर्हस्ताजिने ¹¹यथा-शङ्खुयङ्गुधेनु¹²-परिमाणानामन्यतमपरिमाणद्रव्यमयी ¹³मुक्तोपकरणयुता प्राङ्मुखीमुदकूपादा धेनु खल्पाजिनोपरि च धेनुचतुर्थी-¹⁴[शङ्खुयङ्गुधेनु]-कोपकरणयुत वत्समुपकल्प्य सवत्सा धेनु दीपधूपादिभिरभ्यर्च्यं ¹⁵ॐ¹⁵ या लक्ष्मीरित्यादिमन्त्रैरामन्त्र्यार्चिताय ब्राह्मणाय दद्यात् । तत्र गुडधेनुदान¹⁶-वाक्यम्—¹⁷अद्यामुकसगोत्रायामुक-¹⁷वेदामुकशाखाध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं मत्स्यपुराणोक्तगुडधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेता लघ्वेणकाजिनमधेनुचतुर्थीशङ्खुयङ्गुधेनुयुतास्य-सितसूक्ष्माम्बरावृतशुक्लिकणैर्लुपादमुक्ताफलेक्षण-सित-¹⁸[कम्बलगलकम्बल]-ताम्रगण्डु कष्टसित-

1 Supplied by conjecture

2 M P रत्नैश्च तथैवान्ये तु for the bracketed portion

3 M P एतदेव

4 A दद्यात्

5 Corrected from M P A यथाश्रद्धं, I O यथाश्रद्धं

6 M P अशेषं, A अनेकं

7 M P and I O ऽथवा

8 M P ऽन्तःपुरागादिः, A' उप-
प्रासादिः

9 I O अल्पं

10 A चतुर्हस्ताजिन

11 I () यथा इत्युक्तं

12 A adds दान after this

13 I O and A ऽयुक्तौ

14 I O शो for the bracketed portion

15 A omits it

16 A omits दान

17 A वेद् for वेदासुक

18 I O सूत्रविभाग for the bracketed portion

चामररोमक-¹विद्रुमभ्रूयुग नवनीतस्तनक्षौमपुच्छकास्योपदोहेन्द्रनीलतारक-सुवर्णशृङ्गाभरणा राजत-
खुर-नानाफलोपेतगन्धप्राणवत्ससहिता कृष्णाजिनस्थभारचतुष्टयमितगुडमयी घृतास्या सित-
सूक्ष्माम्बरावृता शुक्लिकर्णामिक्षुपादा मुक्ताफलेक्षणां सितसूत्रशिराला सितकम्बलगलकम्बली
ताम्रगण्डुकट्टुष्टा सितचामररोमिका विद्रुमभ्रूयुगा नवनीतस्तनी क्षौमपुच्छा कास्योपदोहामिन्द्र-
नीलतारका सुवर्णशृङ्गाभरणा राजतखुरा नानाफलोपेता गन्धप्राणा गुडधेनु ददानि । प्रति-
प्रहीता खस्तीत्युक्त्वा सावित्री पठित्वा ²धेनुरिय विष्णुदैवतेत्युक्त्वा यथशाखं कामस्तुति
पठेत् । ³[तत उ०] अथ कृतैतद्दानकर्मण प्रतिष्ठार्थं तुभ्यमह दक्षिणामेतत् काञ्चन ददानि ।
प्रतिप्रहीता ख ती-युक्त्वा [वेनु पुच्छे]⁴ गृह्णीयात् । मध्यमवेनुदाने ⁵द्वयपरिमितामुक-
द्रव्यमयी रुनिष्ठवेनुदाने भारपरिमितामुकद्रव्यमयीमिति वाक्यमूहनीयम् । घृतजलक्षीरमधु-
दधीक्षुरस-नवनीत-तिलवेनुदानेषु गुडधेनुदानवाक्य एव धेनुचतुर्थीशगुडमयपदमपनीय
मस्थवेनुचतुर्थीशामुकद्रव्यमयपद वत्से⁶ योजनीयम् । भारचतुष्टयपरिमितगुडमयीमिति-
मपनीय कुम्भस्थेयत्परिमाणामुकद्रव्यमयीति पद गुडधेनुपदश्चापनीयामुकधेनुपद धेनौ
मयम् । एव तिल शर्करा⁷-लवण-सुवर्ण वेनूना दानवाक्ये वेनुचतुर्थीशामुकद्रव्यमयपद⁸
वत्से योज्यम् । इयत्परिमाणामुकद्रव्यमयीममुकधेनुमिति वेनौ विशेषः । स्वरूपधेनु-
दाने तु वस्त्रकास्यपात्राभरणनानाफलव्यतिरिक्ताना घृतास्यत्वादीना गुडधेन्ववयवत्वेनोपादानात्,
स्वरूप नौ च तदनुपयोगात् स्वरूपधेनुदाने तेषा निवृत्ति । तथा गुडवेनूकसमये¹⁰ गोमयो-
पलिसभूम्यास्तीर्णकुशोपरिस्थापितोक्कृष्णाजिनद्वये वेनुवत्सौ प्राड्मुखौ पृथक् पृथक्
स्थापयित्वा सितसूक्ष्म-¹¹वस्त्रावृत्तौ सौवर्णतिलकाद्यलङ्कृतौ कास्यपात्रमहितौ च कृत्वा पारवेषु
यथालाभनानाफलानि दत्त्वाभ्यर्च्यार्चिताय ब्राह्मणाय उ०¹² या लक्ष्मीरिष्यादि पठित्वा उ०
अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा¹³ दद्यात् । मत्स्यपुराणोक्तस्वरूपधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेता
लक्ष्णेणकाजिनस्थसितसूक्ष्माम्बरावृता सौवर्णाभरणा कास्यदोहना नानाफलोपेता स्वरूपधेनु
ददानि । प्रतिप्रहीता खस्तीत्युक्त्वा सावित्रीपाठान्ते धेनुरिय रुद्रदैवतेति वदेत् । काम-

1 I. O विद्रुमभ्रूयुग, A युगल

2 I O धेनुरिद

3 A omits the bracketed por-
tion4 A पुच्छ for the bracketed
portion

5 A इक्षु०

6 I O ०पद् वत्स, A ०पदवच

7 I O शर्कराचल

8 A ०पदवच

9 A ०स्थाने

10 A मय for समये

11 A ०वस्त्रावृत्तौ

12 A omits it

13 A ०इत्थुक्त्वा for ०मुक्त्वा

Single issues may be bought separately, but three years after the completion of a work no complete sets are broken for the sale of loose component parts

Each issue bears, besides its issue number, a fascicle number indicating its place in the work and volume to which it belongs

With the issue of this Notice all previous prices and price-lists are cancelled

15

the
Ag

The University Library	
ALLAHABAD	
<i>Accession No</i>	
<i>Call No</i>	

(Form No 28 L 75,000-57)

om
y's

tta.
Jew

d

ould

be

any

Official by name or title

All Cheques, Money Orders, etc, should be made payable to the "Treasurer, Asiatic Society"

Orders for books should be accompanied by a full name and address, legibly written, and should be sent on a separate sheet of paper containing no other communication

In India, books are supplied by V P P

Calcutta —Published by the Asiatic Society, 1, Park Street,
and printed by J C Sarkhel, Calcutta Oriental Press Ltd ,
9, Panchanan Ghose Lane,